Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Et Møntværksted.

Efter Træsnit fra det 16. Aarh. i „Weiszkunig".

(Mod Titelbladet).

J. WILCKE:

MØNTVÆSENET

UNDER

CHRISTIAN IV OG FREDERIK III

I TIDSRUMMET

1625—1670

27de Octr 1885

KØBENHAVN
NUMISMATISK FORENINGS FORLAG
A/S C. MAYLANDS BOGTRYKKERI
MCMXXIV

FORKORTELSER:

R.: Rdlr., Rigsdaler.
ℳ: Mark.
ß: Skilling.
d: dansk.
l: lybsk.

R. A.: Rigsarkivet.
N. R. A.: Norske Rigsarkiv.
S. S.: Slesvig Statsarkiv.
℔: Pund.
gr.: Gram.

INDHOLD

	Side
Indledning	5
Første Kapitel: *Udmøntningen*	11
I. Tidsrummet 1588—1625	11
II. Tidsrummet 1625—1670	47
A. *Københavns Mønt*	47
1. 4. Maj 1625—10. Oktober 1629 (Tyskekrigen)	49
2. 10. Oktober 1629—3. Januar 1644	58
3. 3. Januar 1644—21. Marts 1648 (Svenskekrigen)	82
4. 21. Marts 1648—13. April 1652	101
5. 13. April 1652—22. December 1665	113
6. 22. December 1665—22. Marts 1671	134
B. *Kristiania Mønt*	150
1. 28. April 1628—21. Maj 1629	151
2. 21. Maj 1629—2. Juli 1641	156
3. 2. Juli 1641—25. Maj 1644	165
4. 25. Maj 1644—5. Februar 1648 (Svenskekrigen)	174
5. 5. Februar 1648—17. Februar 1652	179
6. 17. Februar 1652—1. Januar 1668	186
7. 1. Januar 1668—22. Marts 1671	198
C. *Glückstadts Mønt*	207
1. 6. August 1625—Juni 1630 (Tyskekrigen)	208
2. 17. Septbr. 1640—14. Maj 1647 (Svenskekrigen)	218
3. 15. Juli 1657—20. Septbr. 1660 (Karl Gustavs Krige)	245
4. 28. Januar 1664—13. Oktober 1668	251
5. 18. Maj 1669—22. Marts 1671	256
D. *Andre Møntsteder*	261
Andet Kapitel: *Opgælden*	264
Register m. m.	305

Hammerpragning i Kipper og Wippertiden; „Epitaphium oder des guten Geldes Grabschrift"; trykt „Zu Augsburg bey Martin Worle". H. Schulz: Wallenstein, Leipzig 1912 p. 37.

Spindelpresse, Balancier efter le Blanc: Traité historique des monnoyes de France, Paris 1692 (foran p. 5).

INDLEDNING

PROFESSOR Axel Nielsen har i sin Afhandling: Specier, Kroner, Kurant, Kbhvn. 1907, givet en Fremstilling af Danmarks og Norges Mønthistorie i Tiden 1671—1726[1]). Nærværende Forfatter har i sin Doktordisputats om Christian IV.s Møntpolitik søgt at udrede Mønthistorien i Tidsrummet 1588—1625[2]). Det er det foreliggende Arbejdes Opgave at skildre Møntvæsenets Historie i det mellemliggende Tidsrum, 1625—1670; dog vil der i Tilslutning hertil blive meddelt forskellige Oplysninger og Tilføjelser til Mønthistorien for Tiden 1588—1625, som det ved senere Arkivstudier, tildels paa Rejser, hvortil jeg har modtaget Understøttelse af den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, er lykkedes at tilvejebringe. Jeg vil i denne Forbindelse paany ligesom i Indledningen til mit fornævnte Arbejde rette en særlig Tak til Rigsarkivets og Slesvig Statsarkivs Embedsmænd for deres altid redebonne Hjælp og Bistand ved Fremskaffelsen af det fornødne Arkivmateriale, ligesom jeg takker Professor Axel Nielsen for Raad og Daad, særlig under Udarbejdelsen af Andet Kapitel. Trykningen er bekostet af Carlsbergfondet og Carlsen-Langes Legatstiftelse, Clicheerne af Numismatisk Forening.

I de to ovennævnte Arbejder har Grundlaget for Inddelingen været Tidsrum, der straks fra første Færd har staaet som afgrænsede ved bestemte Reformer, Møntforord-

[1]) Numismatisk Forenings Medlemsblad. IV Bind.
[2]) ibd. II Bind.

ninger m. v. Slige Reformbevægelser eller af Møntvæsenets mere eller mindre gode Tilstand hidførte gennemgribende Ændringer vil man næppe finde i det Tidsrum, som nu skal behandles; det gik som det bedst kunde. Skulde man inddele Stoffet i Tidsafsnit, maatte disse nærmest falde sammen med de historiske Begivenheder: Deltagelsen i Trediveaarskrigen, Tiden fra 1629 til den første Svenskekrigs Begyndelse, denne Krig, Mellemrummet mellem denne og Krigen 1658—60, denne Krig og Tidsrummet fra Enevoldsmagtens Indførelse til Frederik III.s Død og Reformbestræbelserne i Christian V.s første Regeringsaar. Naar undtages disse sidstnævnte Reformer, er alle de andre Begivenheder rent historiske og ikke særlig mønthistoriske.

En Inddeling herefter skaber ikke Momenter til et Overblik over Udmøntningens forskellige Fata i dette Tidsrum, men adskiller og splitter derimod en samlet Fremstilling af, hvad der foregik ved hvert af Rigets 3 Hovedmøntsteder: København, Kristiania og Glückstadt, hvorved dog maa erindres, at Fremstillingen af Virksomheden ved Mønten i København vil blive noget fyldigere paa Grund af dette Møntsteds Beliggenhed i Rigets Hovedstad og dets nære Forbindelse med Regeringsmyndighederne.

Man maa derfor foretrække at beskrive hvert Møntsteds Historie for sig og afslutte Skildringen med en Oversigt, der sammenfatter Udmøntningerne fra alle Møntværkstederne, saa vidt de kendes, og udreder Bevægelserne i Møntvæsenet over det samlede Monarki.

Dette Overblik over Mønthistorien danner tillige et passende Grundlag for en Fremstilling af „Opgældens" eller „Oppengenes" Betydning for Omsætningen af de udprægede Mønter.

Overfor mit Arbejde: Christian IV.s Møntpolitik i Aarene 1588—1625 er blevet fremsat den Indvending, at det ikke gik ind paa Spørgsmaalet om Oppengene eller Opgælden. Rent bortset fra, at fornævnte Arbejdes Hovedopgave efter dets Titel ikke i første Række var at fremstille selve Mønt-

omsætningen, maa det fastholdes, at der næppe saa tidligt foreligger sikre, almengyldige Oplysninger om Opgældens Størrelse[1]). Der kan vel paavises Udtalelser i Ny og Næ, men en regelmæssig tilbagevendende Kursnotering kan sikkert ikke skaffes tilveje[2]). Man maa i den idelig stigende Rigsdalerkurs se Administrationens Erkendelse af den private Opgælds vedvarende Pres. Omsætningen vilde ikke tage de stadig daarligere og daarligere Smaamønter efter deres Paalydende, men nedsatte deres Værd, saaledes at der gik flere af dem paa Rigsdaleren end fastsat i Forordningerne o: Folk satte Opgæld paa Daleren, som Regeringen før eller senere maatte føje sig efter, indtil man endelig 1625 standsede ved Rigsdalerens Inddeling i 96 ß dansk eller 48 ß lybsk. Dermed var den private Opgæld visselig ikke standset, saavist som Regeringerne stadig kun slog faa gode fuldvægtige Dalere, men megen daarlig Smaamønt, hvoraf 96 ß ikke svarede til en Rigsdaler. Fra 1625 tog den private Opgæld tværtimod først ret Fart, men efterfulgtes ikke af Forordninger om Dalerens Inddeling i et større Antal ß, som Forholdet tidligere havde været. Højst greb man sig an og slog noget bedre Smaamønt, naar Opgælden blev altfor generende. Det vilde dog sikkert være forhastet at tro, at der straks efter 1625 kan hidskaffes et fyldigt Arkivmateriale til Belysning af *Oppengenes* eller *Opgældens Størrelse.* Dens *Indflydelse* vil allerede under Skildringen af Møntbistorien vise sig. For imidlertid at tilvejebringe et nogenlunde tilfredsstillende Helhedsbillede af Opgældens *Størrelse,* vil denne som nævnt blive undersøgt og opgjort i et særligt Afsnit, saavidt det mangelfulde Materiale gør det muligt.

Til Slut vil der blive gjort Forsøg paa at skildre eller give en Antydning af *Pengenes Købeevne,* ikke fordi jeg tror, at det vil lykkes at naa til noget almenanerkendt

[1]) jfr. Chr. IV.s Møntpolitik. Kbhvn. 1919. p. 236—37.

[2]) jfr. derimod Hamburgs Kursnotering fra 1659, fra 1687 tillige paa dansk Mønt. Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant. p. 60.

sikkert eller absolut uimodsigeligt Resultat paa dette Omraade, der i saa høj Grad bærer Præg af Relativitet til mange Sider, men fordi det staar mig klart, at det er et Spørgsmaal, som i høj Grad interesserer Hvermand, Læg som Lærd. Det er jo en kendt Sag, hvor store Fejl der er begaaet paa dette Omraade. Naar det f. Eks. i Norges Historie[1]) anføres, at „Akershus Len i 1556 blev overdraget Kristiern Munk som Regnskabslen med 100 Joachimsdalere (400 Kr.) i aarlig Løn", saa er den tilføjede Værdsættelse af Dalerne i høj Grad misvisende, hvad ogsaa fremgaar af samme Værks Ansættelse af Kristian III.s Kassebeholdning: 100.000 Daler til et Værd i Nutids Penge af 2 Mill. Kr.[2]) eller af 7.000 Daler Bygninger til en Værdi af 150.000 Kr.[3]). Den forommeldte Lønning vilde i Nutids Penge sikkert mindst andrage 3.000 Kr. Det er forklarligt, at Enhver, der søger at danne sig et Begreb om de økonomiske Forhold i Fortiden, ikke kan være synderlig tjent med at faa at vide, at den paagældende Ting kostede saa og saa mange ℔ og ß, og at Statens Pengemidler androg en vis Sum Dalere, naar der til disse Møntbenævnelser ikke knytter sig nogen Forestilling om, i hvilket Forhold de staar til Nutids Penge. Paa den anden Side har de fleste skyet at komme nærmere ind paa dette Spørgsmaal, hvis Besvarelse vel i Virkeligheden maa sidestilles Circlens Kvadratur. Nøjagtighed kan paa dette Omraade aldrig naas, idet det drejer sig om at oplyse en Værdi, ɔ: et Forhold mellem 2 Substanser, hvis værdigivende Egenskaber, set med Datids Øjne, i Virkeligheden er og forbliver ubekendte for os Nutidsmennesker. Der gives ingen i sig selv hvilende Værdimaaler, der til alle Tider er den samme. Med dette væsentlige Forbehold vil dette Arbejde dog prøve at give Læseren en Vejledning til Bedømmelsen af de i Datiden kurserende Mønters Købeevne og deres Forhold til vor nuværende

---

[1]) IV — 1. pag. 81.
[2]) p. 94.
[3]) p. 312.

Værdimaaler, Guldkronen. Men atter her vil blot de sidste Par Aars Svingninger i Pengenes „Værdi" under og efter Verdenskrigen tilstrækkeligt advare Læseren mod at drage for sikre Slutninger af den Opgørelse af „Værdiforholdet", som i denne Bog i dette Øjeblik søges tilvejebragt.

Endnu skal jeg kun med Hensyn til de i den efterfølgende Fremstilling indeholdte Udregninger af Mønternes *Vægt* i Gram bemærke, at jeg her som tidligere i Overensstemmelse med Holmboe[1]) og Axel Nielsen[2]) gaar ud fra, at 1 ℔ cølnsk vejede 233,855 gr. Der er ganske vist ikke ført noget exakt Bevis for Rigtigheden heraf. Jeg har — for i nogen Grad at være paa den sikre Side — anmodet Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i København og Universitetets Myntkabinet i Kristiania om at lade foretage Vejninger af den norske Specie-Mønt fra Aarene 1628—69, idet der kun af denne Mønt forefindes en gennem Aarene fortsat og sammenhængende Række Udmøntninger. De tvende Møntkabinetter har med største Redebonhed imødekommet Anmodningen og ikke skyet nogen Ulejlighed for at faa Vejningerne saa fuldstændige som muligt. Idet jeg skal oplyse, at det udelukkende er velkonserverede Eksemplarer, der er vejet, maa jeg iøvrigt fastslaa, at der næppe herigennem kan føres noget Bevis for eller imod den angivne Vægtbestemmelse. Af de norske Møntregnskaber fremgaar — saaledes som der senere vil blive gjort nærmere Rede for — at der f. Eks. i 1629 gik 9 Specier paa en ℔ Møntsølv. Den højeste Vægt er befunden at være 25,84 gr., hvad der giver en Vægtmark paa 232,56 gr. For Aarene 1641, 1646, 1648 og 1653 bliver den højeste Vægt paa

---

[1]) C. J. Schive: Norges Mynter i Middelalderen, med Indledning af C. A. Holmboe. Christiania 1865. Indl. p. XXXV, hvor 1 cølnsk ℔ = 233,85489 gr.

[2]) Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant, Kbhvn. 1907. p. 31. jfr. derimod H. Buckenau: Grundriss der Münzkunde. 1920. p. 4, hvor 1 ℔ cølnsk = 233,8123 gr. Schwinkowski i Die Reichsmünzreformbestrebungen 1665—70. 1916 p. 45, regner derimod Marken til 233,856 gr.

Marken: 232,48 gr., 232,00 gr., 231,25 gr. og 234,00 gr. Vægten *kan* altsaa komme over den foran omtalte Vægt af 233,855 gr.; der kunde synes at være et Spring i Markens Vægt mellem 1648 og 1653, men Vægtanordningerne giver ikke noget Holdepunkt for en saadan Antagelse. Vægten gaar paa den anden Side ret regelmæssigt 1, 2 ja 3 Gram under. At det sidste i overvejende Grad er Tilfældet, kan man ikke undres over. Det laa i Møntmesterens Interesse. Det kan ogsaa tildels skyldes Iltning i de mange Aar, der er gaaet mellem Møntning og Vejning. Jeg ser i ovenstaaende ikke nogen Hindring for at regne med den almindeligst antagne Vægt paa Marken: 233,855 gr., som jeg derfor som allerede anført har lagt til Grund for mine Beregninger.

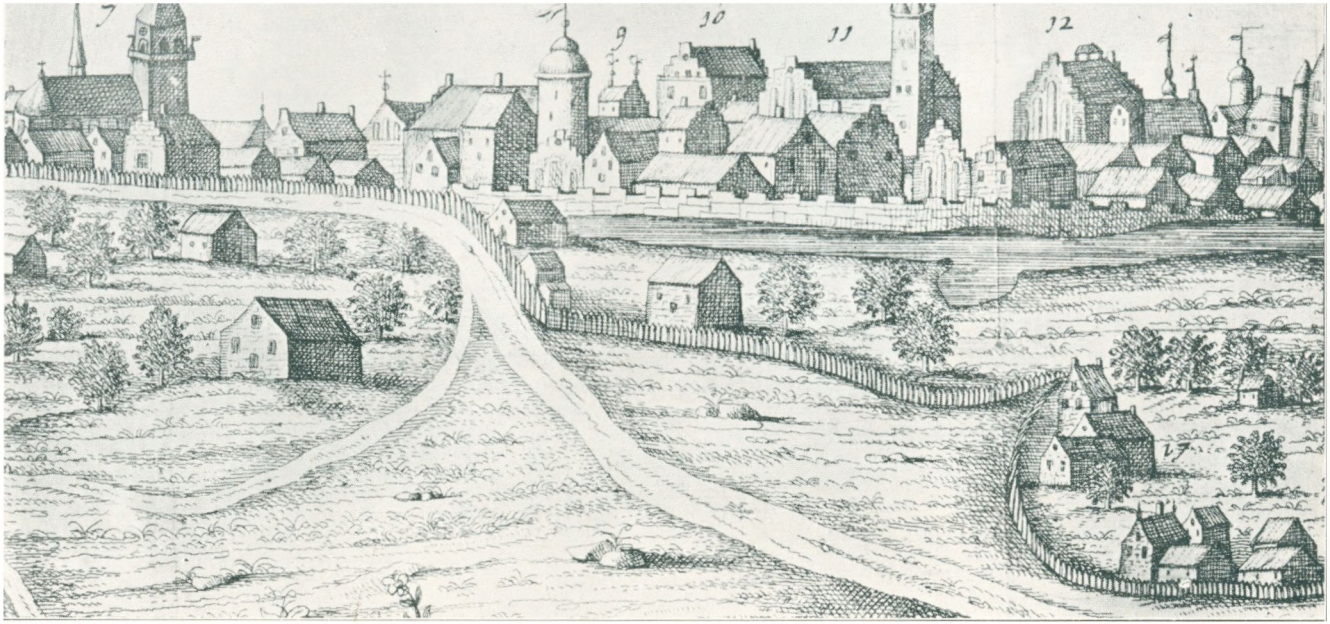
7
9
10
11
12

FØRSTE KAPITEL

UDMØNTNINGEN

1. 8 ß fra Frederik II.s Tid.

I. Tidsrummet 1588—1625.

SOM det vil være Læsere af mit Arbejde om Christian IV.s Møntpolitik bekendt, beherskes Perioden 1588—1625 af 2 Hovedmomenter: Dalerens stigende Skillingstal — fra 64 ß d. til 96 ß d. —, væsentligst som Følge af Udlandets Paavirkning ved Indførsel af slet udenlandsk Smaamønt, og dernæst Kongens Spekulation i Udmøntning af daarlige grove Markstykker, senere Kroner, der udgaves til større Speciedalerværdi, end deres Sølvindhold hjemlede. Slutresultatet blev Fastsættelsen af Rigsdaleren til 96 ß d. og Kronen (Halvkronen) til ⅔ Rigsdaler.

Det var ikke alene eller rettere ikke saa meget den Omstændighed, at Kongen overhovedet udnyttede Møntregalet, der udæskede til Kritik, thi Udprægning af slet Mønt til egen Fordel var et almindeligt Træk i Tidens Administration, men det dadelværdige i Kongens Handlemaade laa deri, at han, vel vidende om de Ulykker, der opstod ved Forfalskning af Mønten, dog *udnyttede Møntvæsenet paa*

et Tidspunkt, hvor der ikke forelaa nogensomhelst Nødvendighed derfor. Nyere Undersøgelser har vist, at ogsaa Kongens Moder, den saare „husholderiske" Dronning Sophia spekulerede i daarlig Mønt og i den Fordel eller Forpagtningsafgift, der kunde inddrives paa denne Maade[1]).

Under Formynderstyrelsen i Christian IV.s umyndige Aar udviklede der sig en bitter Strid mellem Enkedronningen, der var Kongens Formynder i Hertugdømmerne, og Regeringsraadet med Rigsraadet, der var hans Formynder i Kongerigerne. Der afsendtes Bud og Brev dem imellem, tit af den uvenskabeligste Art. Mærkelig nok synes ogsaa nogle af Mønterne fra denne Tid at staa som historiske Minder om og Monumenter over denne Strid, samtidig med at de som sagt er Vidnesbyrd om Dronningens stærke økonomiske Sans.

Troels Lund har i sit Værk „Christian den Fjerdes Skib paa Skanderborg Sø"[2]) skildret en Sammenkomst mellem Enkedronningen og 2 Udsendinge fra Rigsraadet, Sten Brahe og Henrik Rammel, den 22. Maj 1592 i Haderslev. Under denne fremkom de bl. a. „med en ny Pille, idet de gik over til at omtale det af hende i Hertugdømmerne oprettede Møntværk, hvis Mønter havde vakt pinlig Opsigt ved deres urigtige Præg. Enkedronningen, der meget vel forstod, at det var selve Oprettelsen af Møntværket, der havde ærgret Rigsraadet, svarede skarpt, at det var hende, der havde ladet Møntværket oprette, og hun havde haft fuld Ret hertil, idet hun havde handlet som Formynderske for Christian den Fjerde og kun ladet præge Mønt for Hertugdømmerne. Hun haabede, at der ikke var Nogen, som vilde tage sig dette nær. Hun havde heller ikke hørt et Ord om, at der

[1]) Num. Forenings Medlemsblad III. No. 7 p. 99 ff., V. No. 5 p. 45 ff. J. Wilcke: Dronning Sophias Guldmønt 1591—93; J. Wilcke: Matz Puls og Andreas Metzner. Møntforpagtere i Haderslev 1591—1593.

[2]) Kbhvn. 1893. I. p. 223—25, 304, II. p. 10—11, 455, jfr. samme Forfatter: Historiske Fortællinger, Tider og Tanker, Kbhvn. og Kristiania 1911. III. Bind. V. Bog. Under Chrstian IV.s Mindreaarighed I. p. 178—79, 220, VI. Bog. Under Chr. IV.s Mindreaarighed II. p. 13, 269.

skulde være begaaet noget Bedrageri ved Møntværket; dog skulde hun gerne lade Mønterne prøve i Hamborg og Lybæk. Paa det indprægede Vaaben havde hun ikke givet videre Agt. Skulde der heri, som af Gesandterne angivet, have indsneget sig en lille Fejl, hidrørte dette fra Stempelskærerens Uvidenhed og kunde jo let ændres, hvad ogsaa skulde ske; men Mønten selv var lige lødig og god, før som efter. Iøvrigt var hun ikke engang sikker paa, at det var en virkelig Fejl, som Gesandterne havde omtalt. Det forekom hende, uden at hun dog turde sige det sikkert, at Vaabenet havde været udskaaret paa samme Vis i Frederik den Andens Haandsignet, det i den blaa Saphir. Men som sagt, skulde det vise sig nødvendigt, kunde denne Ubetydelighed jo altid rettes.

Gesandterne bade hende derpaa undskylde denne Rigsraadets underdanige Erindring. Det havde ment den nødvendig, da Folk i Udlandet jo muligt kunde gaa ud fra, at saadan Mønt var bleven slagen i Danmark. Med Sverige var man engang kommen i Strid i Anledning af Vaabnet, og i hvert Fald vilde Rigsraadet nødigt udsætte sig for spottende Eftertale, som om det ikke kendte sin egen Herres og Rigets Vaaben."

Under et nyt Sammenstød, der fandt Sted paa Frederiksborg den 10. Februar 1593, skulde Raaderne Manderup Parsbjerg, Henrik Belov og Jacob Seefeld samt Henrik Rammel paa Rigsraadets Vegne bl. a. „henlede Enkedronningens Opmærksomhed paa det i Haderslev oprettede Guldmønt-Værk, hvorover det ikke lidet maatte besvære sig. Da Møntretten i Danmark var et Regale, faldt det Rigsraadet til Skam, at her prægedes Mønt med urigtig Titel paa Kongen, for ikke at tale om, at „udvalgt Konge" og Krone ikke stemmede sammen. Sligt kunde i Udlandet udtydes, som om det var Rigsraadet, der ved at udelade, hvad der tilhørte Kongen, hans Vaaben og hans Titel, søgte Noget for sig, der ikke tilkom det. Da dette Møntværk næppe var oprettet efter Enkedronningens Tilskyndelse, og Forsømmelsen med Hensyn til Titel og Vaaben endnu mindre var befalet af hende, maatte Rigsraadet bede Hds.

Majestæt give Befaling til, at der holdtes bedre Opsigt dermed".

Hvad kan det nu have været for Guldmønt, Enkedronning Sophia slog i Haderslev? Ifølge min Afhandling om Christian IV.s Møntpolitik 1588—1625 kender de danske Regnskaber overhovedet ikke til nogen Guldmønt fra disse Aar. Der kendes kun Specier fra 1590 og Mønterne fra 1596

2 ¼ Portugaløser fra Haderslev.

til Kongens Kroning[1]) samt et Par andre Sølvmønter. Der kan da kun være Tale om de i C. T. Jørgensens „Beskrivelse over Danske Mønter 1448—1888" p. 63—64 anførte Guldmønter Nr. 1—8: Ungarsk Gylden og Dobbelt, Enkelt, Halv og Fjerdedels Portugaløser, jfr. Møntkabinettets Beskrivelse

3. Ungarsk Gylden fra Haderslev.

Tab. IV Nr. 1—7. Disse Guldmønter stemme i mangt og meget med de af Matz Puls 1596—1605 for Hertug Johan Adolph af Slesvig-Holsten-Gottorp slagne Portugaløsere og Dukater (Gylden)[2]). Man ser herigennem det fælles Ud-

[1]) Troels Lund l. c. II. p. 449.

[2]) Chr. Langes Sammlung schleswigholsteinischer Münzen und Medaillen. I. Berlin 1908.
Tafel 17 Nr. 261 a — b, 262 a — b, 263 og 264. Tafel 29 Nr. 261 A.

spring: Sønderjylland, den ene Række Mønter fra Haderslev, den anden fra Slesvig.

Men nu de af Rigsraadet paaklagede Fejl, kan de ogsaa eftervises i de i Beskrivelsen Tab. IV afbildede Mønter? Ja, utvivlsomt. Rigsraadernes Anker gaar efter de citerede Udtalelser ud paa følgende 3 Ting: *Vaabnet* er forkert, Kongens *Titel* er urigtig og Kongen bærer *Krone*, skønt han kun er „udvalgt Konge". I sidstnævnte Henseende kan henvises til, at paa den bekendte „Prinsens Daler" fra 1590[1]) har Christian IV som „Prins" blottet Hoved og bærer netop ikke Kronen, som han først faar paa Kroningsspecien 1596[2]). Paa Smaamønten før 1596 er der endog ingen Krone over Danmarks Vaaben. Enkedronning Sophia har derimod ladet sin kære Søn allerede 1591 faa Krone paa Hovedet paa den ungarske Gylden fra dette Aar[3]), og hun har ikke trods Rigsraadets Henstilling nænnet at tage den af Hovedet paa ham paa de ungarske Gylden fra 1592—93. Hvad den forkerte Titel angaar, har Portugaløserne fra 1591 og 1592[4]), Dobbeltportugaløseren fra 1592[5]) og Kvartportugaløseren fra samme Aar[6]) samt fornævnte ungarske Gylden: GO W, GOT WA, GOT WAN og GO WA. REX, medens som bekendt normalt Wenderne (Fr. II: Slaverne) gaar forud for Gotherne i Kongens Titel, jfr. de øvrige i Beskrivelsen Tab. IV afbildede Mønter, deriblandt Portugaløser og Halvportugaløser fra 1592, og Jørgensen Nr. 6—8, hvor ogsaa nævnes Halv- og Kvartportugaløser fra 1593. Den Tab. IV Nr. 2 afbildede Halvportugaløser er ikke fra

---

[1]) Beskrivelsen Nr. 3, Tab. I. Nr. 2, Jørgensen, Nr. 9. Num. Forenings Medlemsblad I. p. 208, jfr. nedenfor p. 21.

[2]) Beskrivelsen, Tab. V. Nr. 1, jfr. nedenfor p. 21.

[3]) Beskrivelsen, Tab. IV. Nr. 3, Jørgensen Nr. 1. Jørgensen kendte ingen Gylden fra 1593 med ændret Titel og Vaaben. Der kendes nu 2 saadanne Eksemplarer i L. E. Bruuns og H. H. Schous Samlinger, jfr. foran p. 14.

[4]) Beskrivelsen, Tab. IV. Nr. 1, Jørgensen Nr. 3 og 4, jfr. den

[5]) — — IV. Nr. 4 — Nr. 2. } svenske

[6]) — — IV. Nr. 6 — Nr. 5. } Kongetitel.

Det var højst uheldigt selv uforvarende at efterligne den svenske Titel.

1591, men fra 1592[1]), jfr. Beskrivelsen Nr. 8, hvor det siges, at „Tallet 1 i 91 er noget utydeligt"! Jørgensen har heller ingen Guldmønt fra 1591 med den rigtige Titel, saaledes som man efter den afbildede Mønt Nr. 2 skulde tro. Tilbage bliver Spørgsmaalet om Vaabnet. Det viser sig da, at netop de Guldmønter, der har den forkerte Kongetitel, ogsaa har en fra den almindelige Ordning af Rigsvaabnet afvigende, idet de ikke har den oldenburgske Kongeslægts Stammevaaben som Grever af Oldenburg—Delmenhorst i Hjerteskjoldet, men enten Ditmarskens Rytter eller Sønderjyllands tvende Løver, medens Slægtsvaabenet er sat ned yderst til Højre (for Beskueren), hvorimod alle Mønterne fra 1592—93, som har ret Kongetitel, ogsaa har sat Slægtens Vaaben paa rette Plads og rykket Ditmarskerrytteren ned til Højre i Hovedskjoldet.

Har Dronning Sophia, som af hende paastaaet, haft noget Forbillede for sin Ordning af Vaabenskjoldet? Det kan ikke benægtes. Paa et Træsnit af Christian III og Dronning Dorothea[2]) er Statens Vaaben netop ordnet som paa hendes første Guldmønter med Ditmarskens Rytter i Hjerteskjoldet og Slægtsvaabnet nederst til Højre. Ganske det samme er Tilfældet paa et samtidigt Kobberstik af Frederik II og Dronning Sophia[3]). Paa Kong Frederik II.s Bryllupsspecie fra 1572 og Prinsens Daler 1590 er Vaabnet derimod tegnet paa vanlig Vis.

Har endvidere Rigsraadet haft nogen Grund til i 1592 at paaberaabe sig det farlige eller i hvert Fald uheldige ved den urigtige Ordning af Vaabnet, jfr. Hentydningen til de 3 Kroner og Striden med Sverige? I saa Henseende er anført[4]), at Frederik II netop forandrede Skjoldet og an-

---

[1]) I Møntkabinettets Eksemplar af Beskrivelsen er tilskrevet under Nr. 8: „Aarstallet er utvivlsomt 92". Rigtigheden heraf har jeg overbevist mig om ved Selvsyn.

[2]) Danmarks Riges Historie III, 2. Afd., p. 21.

[3]) Sveriges Historia. Afd. 4, p. 27.

[4]) C. N. Schwach: Udsigt over de tre nordiske Rigers Myntvæsen etc. Trondhjem 1842 p. 105—06.

bragte Slægtsvaabnet i Hjertet af det, fordi „Frederik den 2den af Kejser Maximilian den 2den fik Ene-Expectance saavel paa Oldenborg som det dermed forenede Delmenhorst, hvori Hertugerne af Holsten—Gottorp, som ogsaa vare Descendenter af Kong Christian den 1ste, gjorde Paastand paa Andeel, naar den oldenborgsk-delmenhorstske Grevelinie maatte uddøe."[1])

Ifølge de Schouske[2]) Aftryk og Samlinger og det citerede Sted i Jørgensens Beskrivelse findes der fra 1591 kun Guldmønter med fejlagtig Titel og Vaaben, fra 1592 baade med rigtig og urigtig Titel og Vaaben og fra 1593 kun med rigtig Titel og Vaaben.

Naar der i 1592 er sket en Forandring i de paagældende Guldmønters Kongetitel og Vaaben, kan dette jo kun være foranlediget ved Rigsraadets Klager af 22. Maj 1592, et yderligere Bevis for, at disse Mønter er Dronning Sophias, og at vi kan indføje et nyt Møntsted blandt vore tidligere, nemlig: Haderslev.

Angaaende Møntningen her oplyser Dr. Max v. Bahrfeldt i sit Arbejde: „Über die älteren Hamburger Portugalöser"[3]) følgende:

Andreas Metzner[4]) havde fra 1562 haft Ansættelse som Møntmester i Lüneburg og fra 1572 tillige i Hamburg[5]), hvor han 1574 var begyndt at mønte Guldportugaløsere. Dette fandt Kredsdagen, der traadte sammen i Lüneburg i Ugen Quasimodogeniti 1574, utilstedeligt, da der ikke i

---

[1]) Gjaldt Rigsraadets Frygt ogsaa Efterligningen af Sveriges Kongetitel: GOT . WAN, var den fuldt berettiget.

[2]) Direktør H. H. Schous Forarbejder til den ny Beskrivelse af de oldenburgske Kongers Mønter jfr. Num. Foren. Medlemsblad III. Nr. 7. p. 108—09.

[3]) Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte, Band XIX. Sonderabdruch af nævnte Arbejde, Hamburg 1914, p. 23.

[4]) Chr. IV.s Møntpolitik. p. 57.

[5]) E. Fiala: Münzen und Medaillen der Welfischen Lande. 5. Th. Das mittlere Haus Braunschweig Linie zu Calenberg, Leipzig und Wien 1904. p. 22, 24 og 27.

den tyske Rigsmøntordning var truffet Bestemmelse om denne Mønts Korn og Skrot. Kredsdagen i Nedersachsen klagede derhos over, at Hamburg havde overladt Metzner Mønten i Forpagtning, at der ingen Wardein var ansat, at Portugaløserne blev udgivne for 17 Thlr., skønt de kun var ca. 15 værd og at Metzner indvekslede god Mønt og smeltede den til daarlig. Efter forskellige Forhandlinger og Skriverier forbød Kredsdagen den 18. Oktober 1578 Hamburg at udøve sin Møntret, og Byens Raad maatte lade Metzner kaste i Winsertaarnet, hvorfra han dog paa Forbøn af Hertug Julius i Braunschweig slap løs. Enden paa det blev, at Metzner blev afskediget fra Møntmesterbestillingen i Hamburg; derefter var han Møntmester i Buxtehude hos Ærkebisp Henrik af Bremen 1583—84, senere i Estebrügge, men kom atter i Strid med Kredsraaderne.

Vi kommer nu til de Begivenheder, der særlig interesserer den danske Mønthistorie. Den 5. Maj 1592 indberettede nemlig Generalkredswardeinen Steffen Brüning til Probationsdagen i Braunschweig:

„Nachdem auch in allen Reichsabschieden, desgleichen in des heilg. Røm. Reichs Münzordnung, auch in dieses hochløbl. Niedersächsischen Kreises Münzedict bei Strafe des Feuers verboten, dasz niemand die gute Reichsmünze zerbrechen, verführen und in andere bøse Münze verändern soll. Demselben ungeachtet seindt zween Bürger zu Hamburg mit Namen Matz Puls und Andreas Metzner, der alte hamburgische gewesene Münzmeister, dieselben *haben in dem Markt zu Hadersleben* eine Münz um einen jährlichen Schlagschatz angenommen, wechseln in den Seestädten alles gute Gold auf und lassen daselbst ganze und halbe Portugaløser, auch Rosenobeln zu ihrem unchristlichen Vortheil auf der køniglichen Würde Wapen und Gepräge daselbsten daraus münzen, geben dieselben ganzen Portugaløser für 17 Thaler, da sie nur 15 Thaler 9 Groschen würdig."

Møntprobationsdagens Beslutning af 6. Maj 1592 indeholder derefter som Punkt 7 følgende:

„Als man auch aus des Gwardin Relation befunden dasz etzliche darinne benannte Personen wider die Münzordnung und Edicte sich unterstehen, in diesem Kreise gute guldene und silberne Münze aufzuwechseln, in die benachbarte Kønigreiche zu verführen und zu ihrem unchristlichen Gesuch und Vortheil davon ganze und halbe Portugaløser und Rosenobel münzen zu lassen, als ist eine Notturft erachtet, auch dessen in diesem Abschiede bei den ausschreibenden Fürsten zu gedenken, damit dieselben, wie solchem ärgerlichen, verbotenen Handel und daraus herkommenden Unheil durch gebürliche Mittel begegnet werden, bei sich zu Rate zu ziehen und zu Werke zu richten haben møgten."

Den 26. Juni 1592 fik Hamburg en Skrivelse fra de kredsudskrivende Fyrster Joachim Friedrich, Administrator af Ærkestiftet Magdeburg, og Hertug Henrik Julius af Braunschweig-Lüneburg om at fængsle Matz Puls og Andreas Metzner, hvis de viste sig i Hamburg, hvad de nok skulde vogte sig for. Matz Puls blev senere 1596 Møntmester hos Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp. Han møntede i Slesvig og Steinbeck; men heller ikke her kunde han bekvemme sig til at slaa ret Mønt. 1605 maatte Hertugen, efter de heftigste Klager fra Kredsdagen, lade ham fængsle[1]).

Det var saaledes ikke just de finest anskrevne Møntmestre som Dronning Sophia havde anskaffet sig til sit Guldmøntværk i Haderslev, og det danske Rigsraads Misfornøjelse med dette bliver herefter dobbelt forklarlig. Naar Møntmestrene gjorde sig bekendt ved at lade indveksle god Mønt rundtom i Landene ved Danmarks Sydgrænse og erstatte den med slet, er det ikke mærkeligt, om Raaderne bebrejdede Enkedronningen det. Deres Klage falder da

[1]) J. Wilcke: Chr. IV.s Møntpolitik p. 85 ff. — Chr. Lange: Saml. schlesw.-holst. Münzen und Medaillen I. p. 240.

ogsaa paa Mødet med Dronningen i Haderslev den 22. Maj 1592 netop tids nok til, at de kan være bleven bekendt med Generalwardeinens og Kredsdagens Klager af 5. og 6. s. M. over, at en saadan slet Mønt udgik „auf der køniglichen Würde, Wapen und Gepräge." Indvendingerne med Hensyn til Vaabnet, Kongens Krone og Titel m. v. er herefter vist kun at regne for Udenværker om Sagens Kerne: den ilde berygtede Mønt. Dronningens daarlige Samvittighed lyser ogsaa ud af hendes Udtalelser til Rigsraaderne: „Hun havde heller ikke hørt et Ord om, at der skulde være begaaet noget Bedrageri ved Møntværket; dog skulde hun gerne lade Mønterne prøve i Hamborg og Lybeck . . . Mønten var lige lødig og god." Naar hun gentagne Gange fremhæver Møntens Godhed, skønt Rigsraaderne ikke synes direkte at have hentydet til dens formodede Slethed, er der en Del, der tyder paa, at det, der laa bag ved Raadets Klage, var, at det ikke vilde være Mønten bekendt som slagen for Raadet og Riget. Netop Generalwardeinens Henvisning til det krænkende for den kongelige Værdighed, at slig Mønt udgik under kongeligt Vaaben og Præg, kan tale for denne Opfattelse, der passer med Dronningens Fremhævelse af, at det kun var for Hertugdømmerne, hun havde ladet slaa Mønt. For Dronning Sophias bekendte Forretningssans er den hele Sag ret betegnende. Hun har øjensynlig oppebaaret en god Afgift til sin Søns hertugelige Regering i Slesvig, for hvilken hun altsaa — ligesom for sine egne Affærer — var en god Husholderske.

Af foranstaaende synes endvidere at fremgaa, at de Mønter fra denne Periode, som vi hidtil har anset for ¼ Portugaløsere, i Virkeligheden var Rosenobler. Vægten ca. 2½ Dukat er den samme. Det er endvidere ikke saa mærkeligt, at disse Mønter viser Slægtskab med Matz Puls holstenske Guldmønt!

Dronning Sophia har hurtigt maattet give op, bl. a. fordi de to Møntforpagtere sandsynligvis ikke længere turde prøve paa at tilveksle sig det fornødne Guld i Nabolandene.

Matz Puls fik som nævnt Ansættelse hos Dronning

St. Clara Kloster tv. for St. Nicolai; Udsnit af J. C. v. Wycks Billede c. 1610 af København, set fra Havnen. Stik i Nationalmuseets Arkiv (foran p. 21).

Sophias Svigersøn, Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp, og Andreas Metzner hos Dronningens Søn, Kong Christian IV. Den 1. August 1594 udstedtes en Møntordning for Andreas Metzner af ganske samme Indhold som

4. Prinsens Daler 1590.

den af Frederik II for Poul Gulden den 12. Januar 1582 udstedte[1]).

I nævnte Møntordning henvises til, at Kongen havde meddelt Metzner Bestalling „zu anrichtung unsere vorha-

5. N. Schwabes Kroningsspecie 1596.

benden Müntzdruckwerk". Denne Bestalling var udstedt i Kolding den 14. September 1593[2]), men allerede i Begyn-

[1]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 59—60. — R. A. Tyske Kancelli J. A. — 1670 II. Registrerede Koncepter til Patente 1532—1610, jfr. W. Scharling: den danske Mønthistorie. 1869 p. 29.

[2]) Chr. IV.s Møntp. p. 57. Num. Foren. Medlemsblad I. p. 13—14, hvor Bestallingens Ordlyd er gengiven.

delsen af Aaret 1596 døde Møntmesteren. Han havde da kun faaet Lejlighed til at slaa nogen Smaamønt.

Af større Sølvmønt fra Christian IV.s Tid var da kun fremkommen Fru Gyrvhild Fadersdatters Specie fra 1590[1]), den saakaldte „Prinsens Daler", som nævnte Adelsdame, vel Datidens rigeste, og Peder Brahe til Krogholm ved aabent Brev af 27. Februar 1590 havde faaet Bevilling til at lade slaa; hver 8 Daler skulde veje 15 Lod fint Sølv, hvad der giver $8^{8}/_{15}$ Stkr. paa Marken, medens der ellers gik 9 til 9¼ Stkr. paa 1 ℔ f. S., og Mønten skulde være forsynet med Prinsen, den udvalgte Konges Vaaben og Kontrafey.

6. N. Schwabes Bryllupsspecie 1597.

Først i 1596 slaas atter Specier[2]), som jeg har anset for slagne til Kongens Kroning[3]) den 29. August 1596. Herfor taler ogsaa et Par Kongebreve, det ene af 8. Juli 1596 til Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten, hvori Kongen skriver, at han veed, at Hertugen er forsynet med Møntere, og da han har haardt Brug for nogle, anmoder han Hertugen om snarest mulig at sende ham nogle til Laans i nogen Tid. Den 24. s. M. skriver han endvidere til Møntmesteren i Slesvig, Matz Puls, om at pleje Underhandlinger og træffe Overenskomst med nogle Møntersvende i Slesvig om

[1]) Num. Foren. Medlemsblad. III. Nr. 10 p. 133 ff. jfr. I. p. 208.
[2]) Beskr. Tavle V Nr. 1.
[3]) Chr. IV.s Møntp. p. 58.

snarest at komme til Kongen „zur jetzigen unserer anliegenden Gelegenheit". Der vedlægges Pas for de paagældende, saa stærkt haster det[1]).

Iøvrigt synes der ikke at være præget Specier i Kongens første Aar, naar undtages ganske enkelte ved festlig Lejlighed, saaledes til Bryllúppet i 1597. I den Møntordning, der udkom den 25. Juni 1602[2]), omtales heller ikke Speciemønt. Saavel i Kongens som i Hertug Johan Adolfs Lande prægedes derimod en Del Smaamønt, der ikke var af den bedste Sort[3]), hvad der blev fremhævet i den nedersachsiske Kredsafsked af 28. Maj 1601 paa en for Hertugen mindre smigrende Maade. I et Brev til Kongen af 18. Oktober 1601 spørger han denne, om det er nødvendigt at publicere denne kedelige Kredsbeslutning, og i Breve af 1. og 2. November

7. Hans Flemmings Løvedaler 1608, slaaet i Helsingør.

s. A. skriver Kongen til Statholderen i Hertugdømmerne, Gert Rantzau og til Hertugen, at man kunde jo tænke over og forhandle om Publicationen af den sidste Kredsafsked og den ny Valvation af Rigsdaleren[4]), som man i Kongeriget

[1]) R. A. Tyske Kanc. Inländ. Registrant Nr. 97. 1596—97. fol. 111 og 120.

[2]) Chr. IV.s Møntp. p. 64—65, jfr. Tyske Kanc. Patenten Nr. 100. 1596—1602 fol. 324.

[3]) Jfr. nærmere l. c. p. 62.

[4]) R. A. Tyske Kanc. Inländ. Registrant Nr. 103. 1600—01. fol. 449.

den 12. Maj 1602 gik med til at forhøje fra 32 til 33 ß lybsk, 66 ß dansk.

Paa dette Skillingstal holdt man Daleren her i Landet indtil 3. Februar 1609, da den sattes til 68 ß d., medens Hertug Johan Adolf endnu i Edikt af 16. September 1609[1]), jfr. Edikt af 9. November 1608, hvori det blev forbudt at afslutte Kontrakter paa over 10 ℔ l. i andet end Dalere in specie, fastholdt Daleren til 33 ß l., uanset Smaamøntens stadige Forringelse baade inden- og udenlands. I sidstnævnte Henseende indtog Grev Ernst af Holstein-Schauenburg som bekendt en fremskudt Plads. Allerede den 8. November 1608[2]) tilskrev Johan Adolf ham om at holde inde med den slette Mønt. Den 6. December[3]) svarede Greven med sin sædvanlige Frejdighed, at det jo trods alle Forbud ikke var blevet bedre andre Steder (!), og at den Smule Mønt, der var møntet i hans Flekke Altona, kun var tilvejebragt for at skille Folk ad i Smaasalg. Han vil vente med at foretage sig videre, til han til Paaske kommer til sit Grevskab (ɔ: Pinneberg i Holsten fra Schauenburg i Westfalen). Han har kun møntet til Nødtørft og mest grove Sorter! I sin Replik af 11. s. M.[4]) udtaler Hertugen, at han har forstaact Greven saaledes, at denne ikke vilde hindre Suspenderingen af de smaa Mønters Prægning.

Den daarlige Smaamønt var Tidens Svøbe. Hansestæderne og Meklenburg m. fl. dels udstedte Forbud af 29. Juli 1609[5]) mod Modtagelse af Smaamønt, dels nedsatte Dobbeltskillingerne. Næst at indberette det første udtalte Statholderen sig i Brev til Kongen af 13. September 1609[6]) for lignende Forbud i Hertugdømmerne. Hertug Johan Adolf skrev til Kongen i Brev af 19. s. M.[7]) om den af ham ved

[1]) Slesvig Statsarkiv. Johan Adolfs Edikt af 1. Febr. 1610, A XX Fasc. 922. Vol. I.

[2-4]) l. c.

[5]) R. A. Rtkr. t. Sekr. Afskrifter af Frdgr. vedr. Hertugdømmerne. 4. D. 4 Afd.

[6]) R. A. Tyske Kanc. Registr. Koncepter til Inländ. Registr. 1608—10.

[7]) Slesvig Statsarkiv. l. c.

fyrstl. Constitution af 16. September 1609 fastsatte Nedsættelse af udenlandske 2 ß til 21 Pf.[1]). Til Efteraaret, naar Fyrstendømmernes Undersaatter sælger deres Korn, Oxer, Svin og andre Varer, vilde ellers en Nedsættelse af 2 ß til

8—9. Hans Flemmings Breddalere ca. 1608—9, slagne i Helsingør.

21 Pf. udenlands og ikke indenlands særligt gaa ud over dem. Prangerne, der i deres Hjemland havde Dobbeltskil-

[1]) R. A. Rtkr. t. Sekr. Afskrifter af Frdgr. vedr. Hertugdømmerne. 4. D. 4 Afd.

lingerne til 21 Pf. og ikke behøvede ved Salg at regne dem til mere i Betaling for Varer, kunde i Hertugdømmerne købe de samme Varer med de samme Mønter og dér i Køb forlange disse regnede til 24 Pf. Han spørger Kongen, om de ikke i *Fællesskab* skulde udstede et Edikt om en tilsvarende Nedsættelse af Dobbeltskillingerne og om Fastholdelse af Daleren til forrige Valør, 33 ß l.

Det sidste kunde Kongen, som Forholdene laa, ikke gaa med til. Forbud mod Smaamønt gav han derimod i Brev af 26. September 1609[1]) Statholderen Ordre til at publicere.

Saa kom Kredsdagen i Gardelegen og Kredsafskeden af 25. November 1609, hvorved Rigsdaleren saa langt fra at nedsættes fra 34 ß l. til 33 ß l. endsige til dens oprindelige Skillingstal 32 ß l., tværtimod opsattes til 37 ß 4 Pf. Denne Kredsbeslutning beordrede Kongen i Skr. af 26. December 1609[2]) Statholderen i Hertugdømmerne at holde tilbage, til Kieler Omslag var forbi, og ikke publicere den, saalænge Terminen stod paa. Afgifterne maatte han ikke tage i andet end gode Rigsdalere. Kunde han slippe til at betale en Sum Penge i Smaamønt med 34 ß l. pr. Rigsdaler, var det godt, men tage 34 ß l. i Betaling for 1 Rigsdaler skulde han vel vogte sig for, saa hellere forlange Rigsdaler in specie. Under samme Dato[3]) tilskrev Kongen ham et andet ret betegnende Brev, hvorefter Statholderen godt kunde købe Guldkæder til Kongens Bedste, men han skulde dog give flittig Agt: „damit du mit dem goldt nicht ettwa hintergangen, Und Wie man sagt, auffs Auge getruckett werdest". Han maatte saaledes ikke købe Kroneguld for ungersk Guld og ikke give mere for det end Kongen kan faa det for her (ɔ: i København), nemlig 1 Lod ungersk Guld for 6, i det højeste 6½ Rdlr., pur ungersk Guld, der holder 24 Karat, for 7 Rdlr. Kong Christians Amtmand i Flensborg og Statholder i Sønderjylland var altsaa en ren Marskandiser paa hans Vegne, der skulde skaffe Kongen Guld, maaske til de Experimenter med dansk Guldmønt efter engelsk Korn og Skrot, som han

---

[1-3]) R. A. Tyske Kanc. Inländ. Registrant. 1608—09. fol. 232. 271—72.

i denne Tid lod udføre, idet han bl. a. lod præge danske Sovereigns[1]) jfr. Afbildningerne p. 28—29.

Iøvrigt synes Kredsafskeden i Gardelegen af 25. November 1609 — som allerede fremhævet i Chr. IV.s Møntpolitik 1588—1625 — at have virket i høj Grad opskræmmende paa Gemytterne. Da Gert Rantzau øjensynlig er tøvet en god Tid efter Kieler Omslag med Publiceringen af den Gardelegenske Afsked, og Rigsdalerne imidlertid søgte ud af Landet, idet Folk ikke vilde bytte dem indenlands for kun 33 eller 34 ß l. i Smaapenge, fik han den 10. Marts 1610 Brev fra Kongen om straks at publicere den. Den 20. November 1610 fik Amtmanden i Steinburg Baltzer von Ahlefeldt indskærpet, at han paa Grund af Dalerens Forhøjelse til 37 ß l. i Lübeck, Hamburg, Holsten og andre Steder og Smaamøntens deraf flydende Nedsættelse, kun maatte modtage Afgifter i gode Rigsdalere in specie[2]). Ogsaa Hertug Johan Adolf fik travlt. I sit Hoch-Fürstl. Münz Edict af 1. Februar 1610[3]) udtaler han, at han ganske vist den 16. September 1609 paabød Dalerens Fastsættelse til 33 ß l. og til Gengæld 2 ß.s Nedsættelse til 21 Pf., hvad der jo paa en Maade i Virkeligheden betød det samme som en Forhøjelse af Daleren, beregnet i de daarlige 2 ß.r, men efter at man mod al Forventning paa sidste Kredsdag er gaaet ind paa en Stigning af Speciedaleren, og efter Ansøgning af Hertugens Undersaatter og for at tilvejebringe Ensartethed med Naboerne maa han nu befale, at Dalere og andre grove saavelsom smaa Mønter skal gaa til samme Værdi som i Nabobyerne Lübeck, Hamburg o. s. v. Med Hensyn til sine hertugelige Indkomster fastsatte han derhos den 28. s. M.[4]), at der for hver ß l. skulde lægges 2 Pf. til. Dette Resultat

---

[1]) Num. Foren. Medlemsblad VI. p. 277 ff. J. Wilcke: Fra Chr. IV.s Tid, Breddaler og Sovereign.

[2]) R. A. Tyske Kanc. Registr. Koncepter til Inländ. Registrant. 1608—10.

[3]) R. A. Afskrifter af Forordninger vedr. Fyrstendømmerne, Slesvig Statsarkiv A XX Fasc. 922. Vol. I.

[4]) l. c.

10. Ældre engelsk Skibs- eller Rosenobel fra Edvardernes Tid.

11. Dansk Sovereign 1608, slaaet af Hans Flemming i Helsingør.

12. Schwabes Prøvemønt af Guld, formentlig efter engelsk Forbillede.

13. Engelsk Sovereign fra Jacob I.

kom han meget følgerigtigt til ved at fremhæve, hvorledes Daleren stadig var stegen fra oprindelig at staa i 32 ß l. til nu ifølge den sidste Kredsafsked i Gardelegen at regnes til 37 ß 4 Pf., hvilket giver en Stigning af 5 ß 4 Pf. eller 64 Pf., ialt ɔ: 2 Pf. for hver af de 32 ß l., som Daleren bestod af, dengang alle de paagældende Land-, Amts- og Toldafgifter, Husleje, Forpagtningsafgifter m. v. beregnedes. Naar Afgifterne erlagdes i Smaapenge efter den hidtilgældende Taxt og derefter skulde omsættes i Rigsdaler, betød det et Tab af mange Tusind Dalere for Hertugen. 1 ß, der tidligere var 12 Pf. værd, bliver da ikkun 10 Pf. værd. Derfor befaler han, at de manglende 2 Pf. skal tillægges i alle Afgifter, og at alle Indtægter samt visse og staaende Hævninger i Registrene skal ændres i Overensstemmelse med den nye Valvation: altsaa 32 ß = 37 ß 4 Pf., 31 ß = 36 ß 2 Pf., 30 ß = 35 ß etc. lige ned til 1 ß = 1 ß 2 Pf., en Sechsling = 7 Pf. og en Dreiling = 3½ Pf.[1]).

14. Prøvemønt af Guld. Forsidestemplet tillige benyttet til et Markslykke fra 1606.

15. Prøvemønt af Guld. Forsidestemplet til Schwabes 8 ß 1606—8.

Ogsaa for Berigtigelsen af kontraktmæssig stipulerede Betalinger udstedte Hertug Johan Adolf Regler, der kan

[1]) Jfr. ogsaa Chr. IV.s Møntp. p. 144.

være oplysende for hele det indviklede Mellemværende, der opstod som Følge af de idelige Møntforandringer. I en Forordning af 2. November 1610 bestemmer han, at man skal se hen til Tiden for en Kontrakts Indgaaelse, hvorledes dengang Mønten in bonitate intrinseca var beskaffen; i Henhold hertil skal Laan tilbagebetales saavel som Renter erlægges til Hospitaler, Kirker m. v. Som Følge heraf fastsættes, at naar en Debitor har faaet et Marklaan, da Rdlr. stod i 32 ß l., skal han nu tilbagebetale hver ℔ med 18 ß 6 Pf. Fik han Laanet, da Daleren stod i 33 ß, skal han tilbagebetale hver ℔ med 18 ß. Er Laanet ydet i Rigsdalere, skal Debitor, selv om Daleren, da Laanet stiftedes, stod i 33 ß, nu erlægge Laanesummen Daler for Daler i lignende gode Dalerstykker uden nogen Afkortning, fordi Daleren nu staar i 37 ß 4 Pf. Til Udlændinge skal Undersaatterne dog kun betale 1 ℔ med 16 ß, hvad enten det er gamle eller nye Kontrakter, saafremt Udlændingene kun betaler 1 ℔ med 16 ß. Efter alle nye Kontrakter, der oprettes, efter at Daleren er sat til 37 ß 4 Pf., skal 1 ℔ betales med 16 ß. Disse Regler varede kun til 8. Maj 1611[1]), saa maatte Hertugen forandre nævnte Forordning. Fra alle Sider klagede Undersaatterne over, at de skulde betale 1 ℔ højere end 16 ß. Debitorer er altid i Flertal. Kapitalister laaner til mange. Man gjorde gældende, at i Nabostæderne betalte man uden Forskel 1 ℔ med 16 ß. Hertugen gav efter i Overensstemmelse hermed, dog forbeholdt han sig sine Skatter, og Kirker, Hospitaler, Skoler og Fattighuse deres Renter; de skulde beregnes efter hans tidligere Constitution. Hvor svarer det helt og ganske til vor Nutid! Egentlig kunde Kapitalister stille Krav om at faa mere i Rente og større Summer i Tilbagebetaling end stipuleret ved Gældens Stiftelse, idet nu Kroner, Reichsmark, Rubler m. v. er sunket til det halve, ja langt derunder i „Værdi" ɔ: Købeevne overfor alle Ting. Men hvem vil i vore Tider tænke paa eller for Alvor vove at gemmenføre et

---

[1]) R. A. Afskrift af Forordninger vedr. Hertugdømmerne—Slesvig Statsarkiv A XX Fasc. 922. Vol. I.

saadant Synspunkt. Laangiverne maa nøjes med at modtage den Navneværdi tilbage, de i sin Tid laante ud, selv om der under Etiketten: 1 Krone, 1 Mark, 1 Rubel o. s. v. nu skjuler sig noget helt andet end forhen. Alligevel florerer de store Kapitalister; smaa bliver ruinerede. — Naar Hertugen i sit seneste Edict forbeholdt sig en Forhøjelse af Skatter og Afgifter, svarer det atter nøje til Nutiden. Staten fordobler Skatten, for at den kan komme til at svare til den gamle i den gode, købedygtige Mønt. Hertugens Edict af 8. Maj 1611 er et ægte folkefødt og skattetungt Produkt. Det kunde godt være udstedt af Konge og Rigsdag i 1920 efter Verdenskrigen i Stedet for af Hertug Johan Adolf før Kalmarkrigen og Trediveaarskrigen.

16. Schwabes Danske Guldridder (Rosenobel) fra Kalmarkrigen.

Under Kalmarkrigen, som Kongen erklærede den 4. April 1611, men som først ret kom i Gang i Midten af Maj, lod Chr. IV udmønte Guldriddere eller Rosenobler, om hvilke jeg tidligere har oplyst, at de udmøntedes 26 Stkr. af den 20 Karat fine ℔ cølnsk, og at deres Navn vistnok stod i Forbindelse med den hollandske „Groote Nederlandsche gouden rejder."[1]) Herved kan tilføjes, at Navnet Guldridder og Halv Ridder var en fra gammel Tid gængs Benævnelse paa Guldmønt i Skotland[2]), hvor Kong Christians Svoger Jacob VI var Konge, inden han som Jacob I kaldtes til England; med denne Svoger stod den danske

[1]) Chr. IV.s Møntp. p. 113.

[2]) G. B. Rawlings: The story of the british coinage, London 1898, p. 144—45, 157, 162—63, 177 etc.

Konge i livlig Forbindelse; naar han senere optog Møntbenævnelsen Krone, der var særlig almindelig i England og Skotland, er det jo ikke udelukket, at han har hentet „Ridderen" sammesteds. Der existerer en den 13. November 1628 af Nikolai Schwabe udstedt „Valor von K. M. Müntz", hvorefter K. M.s Rosenobel eller „gulden Ritter", der gjaldt 4 Rdlr., i sin Tid skulde være møntet 24 Stkr. paa den 20 Karat fine ℔[1]), medens jeg har hævdet, at der udmøntedes 26 Stkr. pr. ℔ brutto[2]), saaledes som det fremgaar af Datidens Rentemesterregnskaber. Det maa have været den aldrende Møntmesters Hukommelse, der har svigtet. Møntmester Mathias Clausen, til hvis Efterretning sikkert Schwabes Erklæring er afgivet, begyndte i 1629 at mønte Rosenobler 24 Stkr. paa Marken, men hørte hurtigt op hermed, da han mærkede, at de aldeles ikke kom overens med forrige Møntordning[3]). Ligeledes er et Stk. fra 1612 proberet og befundet at veje efter et Antal af $26^{14}/_{157}$ Stkr., d: 26 Stkr. paa Marken brutto[4]).

Fra Kalmarkrigens Dage begyndte ret egentlig Christian IV.s Forringelse eller Forfalskning af Mønten ved Udgivelse af grove Rigsmarker og 4 ß.r, der i Sølvindhold ikke svarede til deres Navneværdi. Fortjenesten herpaa var ikke ringe, og Udmøntningen strakte sig til 1618, da Marken ikke længere kunde hævdes som ¼-Specie og derfor afløstes af ¾-Specien, den saakaldte Halvkrone og 1½-Specien, den saakaldte „corona danica". I det aabne Brev af 12. Juli 1618, hvorved Kronemønten førtes frem for Offentligheden, ligesom ogsaa i de to Forordninger af 4. Juli 1616 og 1. Maj 1618 om Dalerens Forhøjelse til 80 og 84 ß d., henvises til, at Markerne saa let eftergjordes af fremmede og Udlendiske, hvad jo ikke var mærkeligt, naar man betænker, hvor stor Fordel en Falskmønter kunde have heraf, selv om han slog

---

[1]) R. A. Tyske Kanc. I. A. Patenten 1626—29, fol. 245.
[2]) Chr. IV.s Møntp. p. 113.
[3]) Beskr. p. LIV.
[4]) l. c.

Mønten akkurat efter Kongens egen Møntfod[1]). At der ikke synes at foreligge nogen større Udmøntning af falsk Mønt, er tidligere paavist; et enkelt Tilfælde er det dog lykkedes at fremdrage, men fra en langt senere Tid:

Den 17. December 1640 tilskrev de 2 Raadmænd og Retsforvaltere i Hamburg Hertug Frederik III af Gottorp, at en Barberkone Mette Tettes udgav falsk Mønt i Hamburg, og at hun havde tilstaaet, at hendes Mand i Tetenbüll (Tetenbøl) i Ejderstedt har lavet dem. I den Anledning er der anstillet Undersøgelse, og den 24 s. M. indberetter Fogeden i Garding, at han har ransaget Barberen Tette Jansens Hus i Kirchspiel Tetenbüll. Barberen var ikke tilstede, men kun hans to Smaapiger. Han havde til en Begyndelse ikke fundet noget mistænkeligt, men da man væltede en Blok, der stod i Huset, havde man paa denne fundet Spor af Befæstigelser af Stempeljern. Den ene af Smaapigerne havde da givet sig til at græde og sagt: „Gott helfe, dass mein Vater nur auf weitem Felde sey." Hun havde da ogsaa indrømmet, at Faderen, da han om Morgenen tog hjemme fra og sagde, han skulde til en Patient, havde haft en „Beutel" Mønt med sig. Fogeden og hans Medhjælpere havde da anstillet videre Efterforskninger, og i en Vandingsgrube for Kreaturer fundet nedkastet dels Instrumenter til Falskmøntning, dels enkelte af de samme falske Mønter, hvoraf et Exemplar var sendt med Anmeldelsen fra Hamburg. Denne Mønt findes endnu i Slesvig Statsarkiv vedlagt den hamburgske Skrivelse og indsvøbt i blaat Kardus med Datidens Paaskrift om, at det var et Stk. af de falske Mønter, der var udgivne i Hamburg. I det blaa Kardus ligger der en godt præget Efterligning af Nikolai Schwabes Mark med Kløverbladet fra 1618, øjensynlig af ret godt Sølv, i hvert Fald ikke meget slettere end det Kongen selv anvendte[2]).

Naar Kongen slog slig daarlig Mønt, som Falskmøntere

---

[1]) Chr. IV.s Møntp. p. 156—57. jfr. p. 142—43.

[2]) Slesvig Statsarkiv A XX Fascs. 922.

med største Fordel kunde eftergøre i samme Korn og Skrot, hvorved Massen af de daarlige Omsætningsmidler forøgedes, og naar der fra Udlandet strømmede slet Smaamønt i Hobetal ind over Landegrænserne, er det ikke til at undres over, at der opstod Forvirring med deraf følgende Klager i Mængde. Paa en god fuldvægtig Speciedaler maatte der stadig regnes et større og større Antal af den atter og atter forringede Smaamønt.

Som Følge heraf blev der f. Eks. den 14. November 1613 truffet Forlig mellem Kongen og Ditmarskerne i Anledning af Møntens Forringelse og dennes Indvirkning paa Afgifterne[1]). Den 31. Oktober 1615[2]) klager Stalleren i Strand til den gottorpske Hertug over, at Rigsdaleren er stegen til 38, 39 ja 40 ß l. paa Grund af den megen Smaamønt. Markedet er daarligt. Okseopkøberne betaler ikke med Dalere. Derfor kan Bønderne ikke betale deres Afgifter med andet end Smaamønt. Brevskriveren spørger, om man saa skal modtage denne til 37 ß 4 Pf. pr. Daler eller skal forlange mere. Hertugen svarer i November, at han skal kræve 2 ß pr. Rdlr., de overskydende ß uden Tillæg. Den 6. Januar 1616 bestemmer Hertug Johan Adolf, at Sold skal betales halvt i Dalere, halvt i Smaamønt 37 ß 4 Pf. paa 1 Rdlr. Efterat Rigsdalerens Skillingstal ved Frdg. af 12. Marts 1616 for Hertugdømmerne[3]) var forhøjet til 80 ß d. = 40 ß l. udsteder Hertug Frederik III den 25. Oktober 1617 en Forordning om Forhøjelse af Afgifter og Leje med ¾ Rdlr. pr. Morgen. Den 17. December 1617 skriver Kongens Statholder Gert Rantzau til Hertugen om Udstedelsen af et nyt Edict om Indskærpelse af Rigsdalerens Beregning til 40 ß l., men foreslaar dog at vente med Publiceringen deraf til efter Kieler Omslag, formentlig for ikke derved at opfordre Undersaatterne til i for rigeligt Omfang at løse deres Forpligtelser ved Betaling af Rigsdalere i Dobbeltskillinger til 40 ß l. pr. Rdlr. i Stedet for med Specier. At disse Dob-

[1]) R. A. Tyske Kanc. Registr. Konc. til Patenter 1611—14.
[2]) Slesvig Statsarkiv. l. c. Vol. I.
[3]) Chr. IV. Møntp. p. 120 ff.

beltskillinger tog mere og mere Overhaand, derom vidner Kong Christian og Hertug Frederiks Forordninger af 6., 12.[1]) og 18.[2]) Oktober 1619.

Imidlertid havde Christian IV — som tidligere berørt — opgivet Udmøntningen af de grove Markstykker, væsentligst fordi de ikke længere kunde gaa som ¼-Dalere, og i Aaret 1618 erstattet dem med 1½-Specier og ¾-Specier, de saakaldte Kroner og ½-Kroner, som han endog prøvede paa at eksportere til Ostindien og ved Hjælp af det nyoprettede „Ostindisk Handelskompagni" at faa Rajaherne i den danske Koloni Tranquebars Omegn til at acceptere, hvad dog ikke lykkedes[3]).

17. Dansk Guldkrone af J. Post.

Endvidere havde Kongen — som nærmere forklaret i min tidligere Afhandling[4]) — udvidet sin Møntforretning med Denningerne, de saakaldte Rytterpenge, vistnok hovedsagelig efter Tilskyndelse af den portugisiske Jøde, Albert Dionis, der samtidig indkaldtes til Glückstadt, hvor en Mønt anlagdes. Naar Kongen ogsaa her i Riget lod slaa Denninger med russisk Indskrift, og naar Dionis fremsatte eller i hvert Fald støttede Tanken om at slaa lign. Mønter med tysk Indskrift, staar det sikkert i Forbindelse med, at

[1]) Collin, E.: Om Rigsmønt og Courant. Kbhvn. 1855. Bilag 3, jfr. Bilag 1, hvorefter Datoen er 2. Oktober 1619, cfr. derimod R. A. Tyske Kanc. Registr. Konc. til Patenter 1615—30.

[2]) Slesvig Statsarkiv l. c.

[3]) Num. Foren. Medlemsblad V. Nr. 7, p. 80 ff: „Krone 1618—Piaster 1624".

[4]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 171.

de ægte russiske Dengaer eller Dengi, der hidtil havde været bekendte for deres Godhed, under Krigsforhold var blevne forringede, og at det derfor kunde betale sig at efterg̊øre dem, medens de endnu havde et godt Omdømme[1]). At Kongen ikke havde den bedste Samvittighed med Hensyn til disse Mønter fremgaar med al Klarhed af Indholdet af det Dionis under 7. Juli 1619 givne Privilegium, hvis Ordlyd det nu efter Verdenskrigens Ophør har været mig muligt at gøre mig bekendt med under Studier i Slesvig Statsarkiv[2]). Kongen udtaler bl. a. i Privilegiet: „damit hierdurch keine steigerung ahn der Reichsthalern werde verursacht, soll er dieselben zu den behueff aufzuwechseln kein macht haben, sondern vorgesagte müntz Sorten oder pfennige von Spanische Realen und andern ungemüntz silber pregen zu lassen, schuldig sein, alles bey høchster ungnaden und willkürlicher straffe, So oft er wegen zerbrechung der Rthlr. ... überzeuget wird“ ... „Damit wir aber vorher ob auch und wie uns, unsere Landen und unterthenen hiermit gedienet, erfahren mügen, So soll diese unsere begnadigung ferner nicht dan nur auf ein Jahr von dato dieses sich erstrechen; werden wir aber das werck richtig und verantwortlich befinden, seint wir des gnedigsten erbietens, vielgemelten Alberto Dionysio, weil er unser Neue fundirte Glückstadt in esse und flor zu bringen, und vorbesagten müntzwerck zu unseren ... nützen vortzusetzen sich embsiges fleisses sein lassen auf weitere Jahr ... gegen billige abgifft solche Münzwesen ferner einzureumen und dabey zu lassen mit angehengten gnedigsten versprechen, dass in unsere furstenthumben dergleichen Münzsorten ihm nicht zum Nachtheil und mercklichen præjuditz nicht sollen geschlagen werden“. Kongen kan ogsaa tænke sig Mulig-

---

[1]) W. Schwinkowski: Die Reichsmünzreformbestrebungen in den Jahren 1665—1670 und der Vertrag zu Zinna 1667. Berlin 1916 p. 62, hvor det oplyses, at ogsaa Englændere og Hollændere eftergjorde de russiske „Dengi“. Dionis havde netop Forbindelse med jødiske Fæller i Amsterdam, hvorfra han vel saa havde denne Opfindelse.

[2]) A III Fasc. 457 Nr. 1.

heden af at maatte tage Dionis under sin Beskyttelse, om han maatte blive anfægtet i sit Møntværk. Om „Pensionen" træffes detailleret Aftale. De 2000 Dalers Afgift af de smaa Denninge skal erlægges for Tiden fra St. Hans 1619 til St. Hans 1620 med Halvdelen til Kieler Omslag og den anden Halvdel til St. Hans 1620; Afgiften af de dobbelte Denninge skal beregnes for Tiden „a festo Bartholomæi dieses 1619 Jahres" til Bartholomæi 1620 og betales med 500 Rdlr. til Kieler Omslag og andre 500 Rdlr. ved Forpagtningens Udløb.

I Februar Maaned 1620 forelægger Dionis Kongen en Mønt til Prøve, mulig den 4-dobbelte Denning, som han senere fik Bevilling paa, men den vandt dog ikke Kongens Bifald, idet han den 24. Februar 1620 meddelte Dionis, at ved Undersøgelse, iværksat af den herværende (ɔ: københavnske) Møntmester var den befundet for let[1]).

Den 19. April 1620[2]) oprettedes Kontrakt med Dionis om Møntning af en Sum Penge. Det er muligt, at denne Kontrakt efter nærmere Forskning maa læses saaledes, at Dionis kun skulde mønte 10.000 Rdlr. Denninger i 6 Maaneder, men paa den anden Side har det jo ikke kunnet oplyses, hvormeget han slog af denne Slags Mønt før og efter denne Kontrakts 6 Maaneder; man regner derfor sikkert alligevel ikke for højt, naar man gaar ud fra den i min Oversigt p. 214 i min fornævnte Afhandling angivne Sum. Dionis skulde af den Sum, der af Kongen stilledes til hans Disposition, betale i Rente 9 % p. a.

Den 19. Juni 1620 fik Dionis sin Bestalling forlænget paa 3 Aar[3]).

At der imidlertid næppe har hersket Begejstring over hele Møntvæsenet, som det nu var indrettet i Hertugdømmerne, fremgaar af talrige Klager.

Den 9. og 19. Juni 1620 indgik der saaledes til Hertugen Besværinger fra Nordditmarsken og Ejderstedt over al den

[1]) R. A. Tyske Kanc. Registr. Konc. til Inländ. Registr. 1613—20.

[2]) Chr. IV.s Møntpol. p. 213.

[3]) l. c. Anm. p. 171, jfr. Slesvig Statsarkiv A III Fasc. 457 Nr. 4.

daarlige Smaamønt, der var i Omløb[1]), og den 17. Juni 1620[2]) klagede Borgmester og Raad samt de tilforordnede 8 Borgere i Kgl. Majt.s Veste Crempe til Christian IV i en lang Skrivelse. Kræmmere og Skræddere havde henvendt sig til dem og fremhævet følgende: Skønt Kgl. Majt. gennem Kansleren havde advaret Folk imod at modtage Smaamønt i for stor Mængde, og man havde haabet, at Kgl. Majt. havde indrettet Mønten i Glückstadt, for at dér kunde præges des bedre Penge, saa er dog lette Mønter blevne indførte til Byen og paatvungne Indbyggerne i Betaling. Hvis de skal modtage de lette 2 ß „til gengs" (ɔ: Navneværdi), maa de lide stort Tab paa dem, naar de vil have dem vekslet for Rdlr. i Hamburg. De haaber, at Kongen maa undersøge, hvorfra al den lette Mønt stammer, og at Kongens Kaptajner og Soldater ikke maa blive lønnet dermed. Af dem maa de modtage den daarlige Mønt i Betaling for Øl, Brød og alle Slags Varer. Glückstadter-Mønterne ser de ikke meget til, kun let Mønt; men Møntmester Albert Dionis og hans edsvorne Wardein, Hinrich Schultze maa dog godt vide, hvor den Mønt, de selv laver, bliver af, og hvorfor den lette Mønt findes i Hobevis i Landet og i Glückstadt. Derfor beder de Kgl. Majt. give Befaling til at lade afkræve Albert Dionis og Hinrich Schultze en Forklaring, om de selv eller deres Møntersvende veksler deres Mønt i Hamburg, hvor den gaar for Rigsmønt, mod let Mønt, hvorved kan tjenes 6 à 7 ℔ paa 100 ℔, eller sender de Dalere, de faar af Kongen eller indveksler i Landet, til Hamburg mod let Mønt, som de saa indfører her til Landet, hvor Rigsdaleren gaar til 3 ℔ 4 ß, medens den i Hamburg mod let Mønt kan drives op til 3 ℔ 8 ß eller endog 10 ß. Eller ogsaa maa „Mønterne", hvis de ikke selv gør det, vide, hvem der handler saaledes, da de ved, hvem de ugentlig leverer deres egne Mønter til. Derefter kunde der udstedes Forordning mod Opvexling eller Udførsel af den gode Mønt, til Befordring af ærlig Commercie

---

[1]) Slesvig Statsarkiv A XX Fasc. 922.
[2]) l. c. A XVII Fasc. 164.

og daglig Næring, hvorved Kgl. Majt. vilde udføre et kristeligt „Justicien Werck".

Det er et Spørgsmaal, om ikke dette Klageskrift ogsaa i nogen Grad er rettet mod selve den Mønt, der udgaves i Glückstadt, men hovedsagelig er det vel nok den nu ind over Landegrænsen styrtende tyske Kippermønt, der sigtes til. Klagerne har vakt Betænkelighed, og Kongen har ført Forhandlinger med Hertug Frederik om at udstede et Edict mod den skadelige Smaamønt. I et Brev af 24. Juni 1620 foreslaar han, at begges Raader optager en fælles Raadslagning herom, og den 21. Juli 1620[1]) tilskriver han Gert Rantzau, at han nu har forsynet et Decret herom med Haandskrift og Secret. Det blev det ret virkningsløse „Münz-Edict af 20. Juli 1620"[2]). Som Fællesforordning medunderskreves det af Hertug Frederik III og udgik under 24 s. M.[3]).

Tiltrods herfor gav Kongen dog allerede den 4. August 1620[4]) Gert Rantzau Ordre til at stille 3 à 4000 Rdlr. til Disposition for Albert Dionis til Udmøntning af mere Smaamønt og skrev efter Dionis Anmodning[5]) den 10. August 1620[6]) til Hertug Hans af Sønderborg om, at David Neifelt ikke maatte slaa Denninger af samme Form som Kongens, men andre gode Møntsorter, saa Confusion i Mønten kunde undgaas!

Ogsaa paa anden Maade viste han sin højst tvivlsomme Møntmester sin Bevaagenhed.

Saaledes gav han Amtmanden i Steinburg Amt, Ditlef Rantzau, den 13. November 1620 Ordre til at bistaa ham ved Købet af et Hus i Glückstadt, som Dionis havde

---

[1]) R. A. Registr. Konc. til Inländ. Registr. 1613—20.

[2]) Chr. IV.s Møntpol. p. 187.

[3]) Slesvig Statsarkiv A XX Fasc. 922. Vol. II. Acta aus dem alten Herzogl. Gottorfischen Archiv betreff. verschiedn. Münzsachen 1620—27.

[4]) R. A. l. c.

[5]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 172. Datoen paa Brevet til Martin v. d. Meden maa vel herefter rettest læses som 14. Maj 1620.

[6]) R. A. l. c.

købt af Borgmesteren Wibolt von Ancken, men som dennes Svigersøn vilde hindre ham i at komme i Besiddelse af; den 7. September s. A. havde han tilskrevet samme Amtmand om Udmøntning af 100 Daler Sechsling og Dreiling, hvoraf han havde modtaget en Prøve, som dog var faldet „sehr kupfrig" ud. Men det var vel ikke underligt, om han støttede Dionis, hvis Afgift af Mønten sikkert ikke var Kongen uvelkommen, og hvem han f. Eks. i et Brev af 7. September 1620 kunde beordre til at udbetale Penge til Amtmand Ditlef Rantzau til Opførelse af nye Huse i Glückstadt.

Imidlertid tilspidsede Situationen sig mere og mere. Kipper- og Wippertidens Overproduktion af værdiløs Smaamønt prægede Tiden og fremkaldte — som jeg tidligere andetsteds har udviklet — tilsidst en Pengekrise, som paa en eller anden Maade maatte løses. Klager strømmede ind allevegne fra, saaledes f. Eks. fra Ejderstedt den 28. September 1621[1]) til Hertugen over, at det seneste Edikt af 20. Juli 1620 ikke overholdtes, og at der stadig indførtes slette 2 ß i Hobevis. Kongen og Hertugen vexlede heftigt Breve om det samme[2]), f. Eks. Hertugens Brev af 9. Maj 1621 til Kongen om Afskaffelse af Smaamønten. Sluttelig enedes Kongen og Hertugens Raader samt Afsendinge fra Hamburg og Lübeck i November 1621 om at fastsætte Dalerens Skillingstal til 3 ℔ l. à 16 ß = 48 ß l., medens en i September s. A. i Braunschweig afholdt Kredsdag havde ansat Daleren til 32 ß l. Som en Mellemvej vedtoge de førstnævnte Stænder i Hamburg paa et Møde i Marts 1622 at lade Daleren gælde 48 ß l. til Gregorii Dag 1623, derefter 2 ℔ 8 ß l.[3]).

I Overensstemmelse hermed udfærdigede Kongen en Forordning om Møntvæsenet i Slesvig-Holsten af 29. Marts 1622[4]), hvori det bl. a. hedder, at Kongen har forenet sig

[1]) Slesvig Statsarkiv A XX Fasc. 922.
[2]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 190.
[3]) l. c. 196—99.
[4]) R. A. T. Kanc. I. A. Patenten 1622 Jan.—Mai.

med Stænder af den nedersachsiske Kreds om i Fyrstendømmerne at nedsætte Daleren til 3 ℔ l. (fra det i Ediktet af 20. Juli 1620 fastsatte Skillingstal af 3 ℔ 4 ß l.) indtil Gregorii Dag 1623 og derefter til 2½ ℔ l. Men denne Forordning er sikkert aldrig blevet publiceret eller kommet til Udførelse. Allerede den 13. April 1622 udstedes et Møntedikt for Hertugdømmerne, der kun taler om Daleren til 3 ℔ l. Det samme gælder Mandat wegen der kleinen Münzen af 25. Oktober 1622.

Kongen nærede Betænkelighed ved at nedsætte Rigsdaleren yderligere end til 3 ℔ l., hvad han ogsaa fremhævede for Hertug Frederik af Gottorp i en Skrivelse af 3. Januar 1623[1]), og da Hamburgs Borgmester og Raad havde henvendt sig til ham, om man nu ikke burde sætte Aftalen fra Hamburger-Mødet den 11. Marts 1622 i Værk, saaledes at Daleren fra Gregorii Dag 1623 kun skulde gælde 2 ℔ 8 ß l., tilskrev han dem i Brev af 6. Januar i samme Retning som i Brevet til Hertug Frederik. Han havde omstændelig faaet refereret deres Forslag om yderligere Nedsættelse af Rigsdaleren end den alt stedfundne (fra 3 ℔ 4 ß eller 3 ℔ 6 ß l., jfr. Mandatet af 25. Oktober 1622 til 3 ℔ l.), men finder han, at dermed er forbunden svære inconvenientien, og han finder en Publicering af saadan yderligere Nedsættelse af Daleren højst betænkelig, men han er ikke uvillig til med Hertugen at communicere om Sagen, naar indeværende Omslag (Termin) er forløben.

Den 22. Februar 1623 tilskrev Hamburgs Raad ham paany om at maintenere den engang trufne Beslutning om Nedsættelse af Rigsdaleren til 2 ℔ 8 ß l., men den 4. Marts skrev Kongen til Hertug Frederik, at han havde underskrevet det paa Hertugens Befaling udfærdigede Svar til Lübeck og Hamburg, som var ham „wohlgefallen".

Svaret til Hamburg af s. D. gik ud paa, at Hamburgs Borgmester og Raad vel maatte forstaa, at Kongen godt kunde sympatisere med Rigsdalerens Nedsættelse til 2 ℔ 8 ß l., ja endog med den hele og fulde Nedsættelse til den

[1]) R. A. Tyske Kanc. Registr. Koncepter til Inländ. Registrant 1621—30.

gamle Valor af 2 ℔ l., vel at mærke, naar det kunde practiseres uden stor landfordærvelig Skade. Men man vidste jo, at alle Lønninger, Varer, Victualier, Manufacturer var stegne i Pris fra Aar til Aar, og de høje Priser vilde blive ved uden Hensyn til Rigsdalerens Nedsættelse, særlig ogsaa ved Handelen paa andre Pladser, hvor Rigsdaleren gælder højere, og hvor Rigsdalerne vilde flyde hen, saa der blev stor Mangel paa gode, haarde fuldtgældende Speciedalere. Kongen erindrede, at det i Foraaret sidste Aar var vedtaget ikke at bringe Daleren højere op end til 3 ℔ l. (ɔ: til 3 ℔ 4 ß l. eller 3 ℔ 6 ß l.) og at Varernes Pris skulde være i Overensstemmelse hermed, selv om hver gerne plejede sin Egennytte. Endskønt Hamburg havde bestemt sig til en yderligere Nedsættelse til 2 ℔ 8 ß l., saa maatte Raadet dog ikke fortænke Kongen i endnu en Tid lang at hævde Rigsdaleren i en Pris af 3 ℔ l. af Hensyn til den Skade paa Handelen og Uorden, som ellers kunde indtræde. Stigningen af Varepriserne kunde ogsaa skyldes andre Aarsager end Dalerens Stigning, thi om Rigsdaleren var stegen til det dobbelte fra den stod i 2 ℔ l., var Varepriserne stegne 3 eller 4 Gange. Handelsvarernes Pris og Prisen paa Sølvet, der ogsaa er en Vare, som dels bringes langt over Land, dels med stor Møje bringes frem af Jorden, kan ikke straks nedbringes, fordi Daleren nedsættes, og at nedsætte den til den forrige Fod i den uvisse Forhaabning om, at sligt vil ske, synes Kongen højst betænkeligt. Den i 1622 besluttede Nedsættelse af Daleren med 6 ß fra 3 ℔ 6 ß til 3 ℔ l. havde ikke ladet mærke, at Folk solgte deres Varer billigere. Kongen kunde af Hensyn til Handelens Tarv ikke for Tiden gaa med til Hamburg-Beslutningen om Nedsættelsen af Specien til 2 ℔ 8 ß St. Gregorii Dag 1623, og Smaamønten bør derfor vedblivende regnes efter en Pris af 3 ℔ l. for 1 Rigsdaler[1]).

I Overensstemmelse hermed blev Rigsdaleren staaende paa 48 ß l. = 96 ß d. i Hertugdømmerne saavelsom i Kongerigerne. Naar Kongen fremhævede, at Smaamønten vedblivende burde regnes efter Daleren til 96 ß d., giver dette maa-

[1]) R. A. l. c. jfr. Chr. IV.s Møntpol. p. 201—04.

ske et Fingerpeg med Hensyn til hans stærke Betænkeligheder ved yderligere at nedsætte Daleren, thi han stod da midt i en større Kippermøntvirksomhed paa Frederiksborg; de derfra i Mængde udspyede lette 8 og 12 ß Stkr. taalte ganske sikkert ikke en Nedsættelse af Dalerens Skillingstal med deraf følgende Krav til en langt bedre Udmøntning af Smaamønten. Den første Følge vilde da blive, at disse 8 og 12 ß Stkr. øjeblikkelig maatte betydelig devalveres under deres Paalydende, hvad unægtelig ikke vilde tage sig godt ud. Hvad senere kunde ske og ogsaa virkelig skete ved Forordningen af 4. Maj 1625, hvorved disse Mønter — selv med en Ansættelse af Daleren til 96 ß d. — nedsattes til 6⅔ ß d. og 10 ß., kunde man foreløbig lade Fremtiden om.

Thi Kongen kunde ikke bekvemme sig til at lade Udmøntningen af let Smaamønt standse. Medens Hertug Frederik i sin Befaling og Instruktion til sin Møntmester Heinrich Puls af 9. Juli 1622[1]) forbød denne at slaa 2, 1½ og ⅓ ß l. før efter Communication med Kongl. Majt., lod Kongen baade i Kongerigerne og i Glückstadt slaa daarlig Mønt og tog derfor ogsaa meget omhyggelig Alb. Dionis i Forsvar mod Indkvartering og andre Byrder, jfr. Brev til Ditlef Rantzau af 17. December 1623[2]). Men Kongen havde dog allerede da maattet nedsætte de i Glückstadt tidligere møntede Rytterpenge eller Dütkener ikke ubetydeligt.

Efter Forhandling paa en Herredag i København udstedte Kongen den 16. August 1622 en Forordning, hvorved Daleren sattes til 3 ℔ l. og af Rytterpengene (Denningerne) 4 ß d. (2 ß l.) til 3½ ß d. (21 Pf. l.) og 8 ß d. (4 ß l.) til 7 ß d. (3 ß 6 Pf. l.)[3]).

Der opstod nu Uro i Hertugdømmerne, hvor denne Mønt jo var slagen og særlig kurserede. Den 4. Oktober 1622[4]) klagede Husum til Hertugen. I Kongens Gebeter gik Rytterpengene nu som fastsat i fornævnte Forordning, medens de i Hertugens Gebeter kunde afsættes for fuld Værdi. Den 15.

[1]) Slesvig Statsarkiv l. c.
[2]) R. A. l. c.
[3]) Chr. IV.s Møntpol. p. 204.
[4]) Slesvig Statsarkiv. l. c. f. 84.

og 19.[1]) fulgte lignende Klager fra Ejderstedt og Slesvig. I Hertugens Skrivelse af 17. s. M.[2]) loves der et Edikt om en tilsvarende Nedsættelse. I Mellemtiden skulde de ikke tage de ommeldte 4 og 2 ß.r til højere Valor end i den kongelige Andel af Hertugdømmerne. At Nedsættelsen ikke har været behagelig for Hertugen er kun alt for vist, thi han havde heller ikke den bedste Samvittighed paa dette Omraade, idet han havde ladet slaa ganske samme Slags Denninger, de saakaldte Neldebladspenge.

Men i Foraaret 1625[3]) klages der atter til Hertugen, dennegang fra Ekernførde, over at de danske Købmænd nu ikke engang vil tage Rytterpengene til 3½ ß og 21 Pf., men kun vil give 3 ß og 18 Pf., da de efter St. Hans ikke skal gælde mere. Det var Christian IV.s kendte Fif, hvorved han lokkede Folk til at afgive disse Mønter til sit Renteri, hvorfra de med Fordel kunde afgives til Udmøntning af de endnu slettere Kronemønter[4]).

Ved Skrivelse af 13. Juni 1625[5]) svarede Hertugen Ekernførde og i Circulære af s. D. meddelte han alle sine Byer og Undersaatter, at ingen skulde være pligtig at tage Rytterpengene mod sin Vilje.

Allerede da var Sammenbrudet indtraadt i det danske Møntvæsen med Udstedelsen af Forordningen af 4. Maj 1625[6]), hvorved Kongen efter et heftigt Sammenstød med Rigsraadet maatte nedsætte al den usolide Mønt, han i en lang Aarrække havde udgivet for en Navneværdi, der langt oversteg dens indre Værd. Han nedsatte:

Kronen fra 9 ℔ (1½ Dlr.)	til 8 ℔ d.	(128 ß)
½ Kronen fra ¾ Dlr.	til ⅔ Dlr. eller 4 ℔	(64 ß)
¼ Kronen fra 36 ß	til 32 ß	(2 ℔)
⅛ Kronen fra 18 ß	- 16 -	(1 -)
24 ß	- 20 -	

[1]) l. c. p. 88—89, 91.
[2]) l. c. f. 90.
[3]) l. c. f. 124.
[4]) Chr. IV.s Møntpol. p. 225—26.
[5]) Slesvig Statsarkiv l. c. f. 126.
[6]) Chr. IV.s Møntpol. p. 232.

21 ß eller en gammel ℔ ..... til 20 ß
16 ß eller en ny ℔ ..... - 13⅓ -
12 - ..... - 10 -
8 - ..... - 6⅔ -
6 - ..... - 5 -
4 - ..... - 3⅓ -

Hermed gjordes foreløbig op med hele Christian IV.s Møntvæsen, som det havde formet sig fra 1607, da han indkaldte en hollandsk Forpagter af Møntvæsenet H. Flemming, og til hans Indtrædelse i Trediveaarskrigen. Det ved Forordningen af 1625 opgjorte Grundlag, hvis Betydning for Fremtiden særlig var Fastsættelsen af Halvkronen (den senere Krone) til ⅔ Rigsdaler eller 1 Sletdaler, danner Udgangspunktet naar vi skal begynde Skildringen af den næste Periode i Møntvæsenet indtil de store Møntreformer, som søgtes gennemførte ved Christian V.s Regeringstiltrædelse.

Ved nævnte Forordning havde Rigsraadet paa Møntvæsenets Omraade foretaget et grundigt økonomisk Opgør med Kongen. Hvad der skete senere under Krigenes Tryk, var en langt mere undskyldelig og nødtvungen Benyttelse af Møntregalet til Afhjælpning af Pengenøden i svære Tider, saaledes som det er set saa mange Gange før og senere i Historien.

Den nævnte Forordning gennemførtes for den hertugelige Andel af Hertugdømmerne ved en gottorpsk Forordning af 6. August 1625[1]), efterat en enkelt Bestemmelse i Forordningen havde rejst et ganske interessant Fortolkningsspørgsmaal. Som det vil ses af ovenstaaende var 6 ß d. (3 ß l.) nedsat til 5 ß d. (2 ß 6 Pf. l.). Denne Mønt beskrives i den danske Forordning saaledes: „Et Sex Skilling stycke aff Voris egen Mynt og slag". Sikkert heraf tog Husum Anledning til i en Skrivelse af 3. August 1625[2]) at spørge Hertugen, om den Valvation han fastsatte, hvorved de *danske* 3 ß nedsattes til 2 ß 6 Pf. ogsaa skal gælde de i Glückstadt, altsaa i det romerske Rige slagne 3 ß, om altsaa de „danske"

[1]) Slesvig Statsarkiv l. c. f. 136—37.
[2]) l. c. f. 130.

3 ß ikke omfatter disse „romerske“ 3 ß, eller om „danske“ skal omfatte alle af Kongen af Danmark slagne 3 ß. Den 12 August[1]) svarede Hertugen, at de ikke hidtil var nedsatte, men sikkert nu burde være det, for at Landet ikke skulde overhobes med dem, og naar Hertugen som nævnt den 6. Aug. gennemførte den danske Forordnings Bestemmelser, maa vel ret beset ogsaa Dionis Dütkener være omfattet af Nedsættelsen, saaledes som Ordene i den danske Forordning maa forstaas. Herved vil disse ogsaa først komme i et efter deres Sølvindhold passende Forhold til Rigsdaleren, ligesom det heller ikke er let at se, hvilke andre af Kongen slagne 3 ß l. (6 ß d.), der ved denne Bestemmelse skulde være sigtet til, idet man vistnok kan bortse fra en meget sjælden dansk 6 ß fra 1622, møntet paa Frederiksborg. At det var Dütkenerne, der var ilde sete, fremgaar af de gottorpske Raaders Pres paa Kongen for at faa Udmøntningen af dem standset, hvad jo ogsaa virkelig skete i 1625[2]).

Hermed stod Kongeriger og Hertugdømmer paa lige Fod; en ensartet Møntlovgivning var tilstede, og en almindelig Nedsættelse af den hidtil slagne, overvurderede Mønt var tilvejebragt. Der var nu fri Bane for nye Forsyndelser ud fra andre Forhold og Begivenheder.

18. N. Schwabes Dansk Piaster 1624 for Ostindisk Kompagni.

[1]) l. c. f. 131.
[2]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 229, Anm. 1.

II. Tidsrummet 1625—70.

A. Københavns Mønt.

Som allerede bemærket i Indledningen er Fremstillingen af Mønthistorien i Tidsrummet 1625—70, delt efter Møntsteder, idet der formentlig herved opnaas bedre Oversigt over de mønthistoriske Facta i denne Periode og gives en sammenhængende Skildring af hver enkelt Mønts Virksomhed. Dette vilde dog næppe kunne gennemføres, hvis Møntregnskaberne, saaledes som senere hen i Tiden[1]), i dette Tidsrum havde været affattede under Hensyn til den til enhver Tid herskende Opgæld paa Specier mod Kroner eller Smaamønt og paa Kroner mod Smaamønt ɔ: det Tillæg, der Mand og Mand imellem maatte ydes i Smaamønt, for at faa Smaamønt omvekslet til Kroner eller Specier, og Kroner til Specier. I saa Fald kunde Beløbene efter de forskellige Møntregnskaber ikke umiddelbart sammentælles i Skemaer, men der maatte da gøres nærmere Rede for Opgælden i de enkelte Tilfælde. I hvert Fald vilde Sammenstillinger af Udmøntningssummer da blive Værdiregnskaber, ikke Oversigter over de udmøntede Antal Stkr., og skulde Opgælden tages med i Betragtning, kunde man ligesaagodt give en fuldstændig kronologisk Fremstilling paa tværs af de forskellige Møntsteder, saaledes som Professor Dr. Axel Nielsen har foretrukket det og været nødt til i sin Afhandling, Specier, Kroner, Kurant.

[1]) Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant, Kbhvn. 1907, p. 162. Anm. 1, hvorefter Specierne i de norske Møntregnskaber opførtes efter deres Værdi, ɔ: med Tillæg af Opgæld, og ikke efter deres Antal, jfr. R. A. Miscellanea monetaria. ca. 1680—1730: To Opgørelser af H. C. Meyer af 15. Juni 1694 og 27. April 1698, hvori omtales „Specie-Dlr. inclus lage".

Det viser sig imidlertid, at Møntregnskaberne fra det heromhandlede Tidsrum med ganske enkelte Undtagelser, er gaaede ud fra den i det forrige Afsnit omtalte Hovedforordning af 4. Maj 1625, der danner Grundlaget for Møntberegningen i den efterfølgende Tid og hvorefter Rigsdaleren regnes til 96 ß d. (48 ß l.). Man regnede altsaa Smaamønten efter sin nominelle Værdi, 96 ß, paa Daleren, og denne sattes ikke højere, men alle Mønterne regnedes sammen efter Paalydende, saaledes at Regnskaberne altsaa kun regner med, hvad Mønten er „slaaet til", ikke efter hvad den er „gaaet til"; i hvert Fald fremgaar Antallet af Specidalere og Smaamønt af alle Regnskaber, uden at Stykketallet er fordunklet ved Værdisummer; med andre Ord det hele Spørgsmaal om det levende og handlende Samfunds Stilling til Mønterne, hvorledes de var gangbare Mand og Mand imellem, vil efter mit Skøn kunne udsondres fra Skildringen af de nøgne mønthistoriske Kendsgerninger. Der opnaas herved forskellige Fordele. Numismatikeren vil gennem „Mønthistorien" kunne læse sig til, hvor stort et „Antal" Mønter, der er slaaet af hver Sort, af hvem og hvor de er slaaede, i Henhold til hvilken Befaling m. m. Nationaløkonomen vil derimod søge til det følgende Kapitel om Opgælden, der naturligt vil give en kronologisk Oversigt over Mønthistorien med saavidt mulig Angivelse af den Møntpolitik, der har ligget bag ved og den Opgæld, der har ledet til eller er bleven en Følge af Møntpolitiken.

Naar Møntregnskaberne har kunnet bortse fra Opgælden, ligger det hovedsagelig i, at Lønninger m. v. væsentlig udbetaltes i Smaamønt. Skulde en Lønning eller Leverance undtagelsesvis betales med Specier, lød Bestalling eller Kvittering udtrykkelig herpaa, og Revisionen var da altid i Stand til at kontrollere, om Møntmester og Møntskriver med Rette havde udbetalt noget Beløb af den udmøntede Speciesum, hvis Hovedmasse altid ses at være indgaaet direkte til Rentekammeret, Kongens eget Kammer eller til Dronningen personlig, saaledes som det i Frederik III.s Tid var Tilfældet for Sofie Amalies Vedkommende med

Hensyn til en meget betydelig aarlig Hævning fra Mønten i Kristiania. Der var altsaa ikke aabnet Møntens Folk nogen Mulighed for at tilegne sig en uretmæssig Fordel ved at betale almindelige Regninger paa Smaamønt med Specier, kræve Opgæld og stikke denne i Lommen. Møntregnskaberne opfører derfor det til det smeltede Antal ℔ Sølv efter Møntanordningerne svarende Beløb Rigsdalere og sammenlægger dette med de ligeledes samtidig udmøntede Summer i mindre Mønt.

1. 4. Maj 1625—10. Oktober 1629.

Dette er Trediveaarskrigens Periode. Kongens Deltagelse i Krigen havde allerede før 4. Maj sat sit Stempel paa Københavnermøntens Virksomhed, idet der var givet Befaling til Udmøntning af et stort Antal Guldgylden til Lønning af Krigsfolket. Men iøvrigt synes Krigen ikke at have medført nogen særlig Forringelse af Mønten, i hvert Fald ikke i Krigens første Aar. Derimod klages der 1627 over, at der var for faa Specier at bekomme i Riget[1]). Paa et Stændermøde i Odense, Febr. 1627, der var indkaldt for at bevilge Krigsskat, udtaler Købstædernes Udsendinge: „Ydermere ehrre vi underdanigst begierendis, at efterdi her icke i riggidt ehr rixs daller at bekomme, formedelst Kiøbmandtshandelen ehr paa næsten nederlagdt och mere ded vil blifve for usickerhed schyldt baade udi Øster och Vester søen, at eders mayt. naadigst vilde thellade, at vi i Steden for rixs daller motte lefvere, hvad govd myndt her i rigidt slaas och ellers gangbar ehr". Det er rimeligt at antage, at Korn- og Studehandelen, der ellers plejede at bringe Specier til Landet, i væsentlig Grad laa stille. Men derhos havde Kongen jo i tidligere Aar ladet indsmelte store Mængder af Speciemønt til Udmøntning i slet Mønt. Til Gengæld havde han i 1624—25 kun ladet et forholdsvis ringe Antal Speciemønt udgaa af Mønten, ialt ca. 18.000

[1]) K. Erslev: Aktstykker og Opl. til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV.s Tid. Kbhvn. 1887. II. p. 13, 17.

Rdlr., hovedsagelig af Sølv fra Kongsberg[1]). Specierne fra 1625 er meget sjældne. Skønt omtrent Halvdelen af fornævnte Beløb efter Regnskaberne er udgaaet i 1625, maa det formodes, at det største Beløb er møntet med 1624-Aars Stempel og udleveret fra Mønten i Begyndelsen af 1625.

19. Dansk Specietyp af N. Schwabe.

Kongen imødekom Ønskerne om mere Speciemønt, idet han i 1627 og 1628 — som det vil ses af nedenstaaende Tabel — lod mønte ikke ubetydelige Beløb af saadan Mønt, men den største Del heraf er ganske sikkert gaaet til Hæren i Tyskland[2]).

Da Krigen tog et mere og mere sørgeligt Forløb, tog ogsaa den daarligere Mønt Overhaand. Vel blev der allerede 1626 og 1627 slaaet betydelige Beløb 2 ß, men i 1628 kom særlig de mindre gode 6 ß til, der udbragtes til ca. 1½ Dlr. over Speciemøntfod pr. ℔ fint Sølv. Om disses Udmøntning udstedte han fra København en Forordning af 22. December

[1]) J. Wilcke: Chr. IV.s Møntpolitik. p. 222.

[2]) Jfr. f. Eks. R. A. Møntens Regnskab for Kiøbenhaffns Slott 1626—27:

„leverit udi Lante Holsten til K. M. Houf Leiger til Wolfenbüttel nye enkende Rdlr. 5000 Dlr; R. A. Rentemester Jørgen Vinds Indtægts- og Udgiftsregnskaber 1. Sept. 1627—1. Maj 1628, 1. Maj 1628—1. Maj 1629: 30. Decbr. 1627. 5000 enk. Dlr. til Rhingreven, 1175 Rosenobler, 2144 Guldgylden, 36021 enkl. Dlr. til Kgl. Maj. i Tyskland til Armeens Behov, 96645½ enkl. Dl. til Krigsoberster, Kaptajner etc.".

1627[1]). I denne henviser han til, at der paa vor Mønt præsenteres en Mængde Bruchsilber (Sølvgenstande til Sønderbrydning og Smeltning), som tilbydes Møntmesteren til Købs. Dette vil Kongen gerne gøre Brug af, men det er desværre af meget ulige Gehalt. Han har imidlertid givet Møntmesteren Ordre til at købe det, *og slaa 6 ß deraf.* Om disses Udmøntningsforhold havde han givet Ordre i en Müntzordnung af 15. November 1628[2]), der ogsaa omfatter forskellig Guldmønt, bl. a. Rosenobler (Guldriddere), en gammel Kærlighed fra Kalmarkrigens Dage, som Kongen nu vender tilbage til[3]). Denne Møntordning er udstedt paa Grundlag af en Erklæring om Mønternes Finhed, som Kongens mangeaarige Møntmester Nikolai Schwabe, havde udstedt den 13. November 1628[4]). Ejendommeligt nok har som tidligere berørt den gamle Mands Hukommelse svigtet ham. Han sætter nemlig Rosenoblen til 24 Stkr. paa den 20 Karat fine ℔ Guld, medens jeg tidligere har oplyst, at den kun skrodedes til 26 Stkr. paa Marken[5]). Følgen blev den, at Møntmester Mathias Clausen ikke kunde faa de nye Rosenobler til at svare til de gamle fra 1611—13 og hurtigt holdt op med Udmøntningen[6]). Derfor er Rosenoblerne fra denne Krigsperiode saare sjældne.

Som Krigen gik, mærkedes dens uheldige Forløb i Møntvirksomheden. Af Mønt- og Rentemesterregnskaberne ses, hvorledes Kongen maatte laane Sølv hos Adelen og sende sine egne Bægre, Lysestager og Kander paa Mønten. Møntmesteren klager over, at der var Bly, Sand og anden Urenhed i „Sammenklapningen". Paa tvende Lysestager, der i Statholders og Rentemesters Nærværelse blev lagt i Ilden, viste begge Piberne sig beløbne med 2½ ℔ Tin! Særligt Tab og Afgang voldte dette urene Sølv, naar det efter Statholders strenge Befaling skulde afdrives og fineres til Rigs-

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Patenten 1626—29, f. 166.
[2]) l. c. f. 245.
[3]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 113—14.
[4]) R. A. l. c. f. 245.
[5]) Num. Foren. Medlemsblad. I. p. 102.
[6]) Beskrivelsen p. LIV.

daler in specie. Revisionen gjorde da Antegnelser til Møntregnskabet over den store Forskel mellem de Lod „Sølv", der var leveret, og de Dalere, der kom ud deraf[1]).

Mønten dreves i dette Tidsrums Begyndelse af Nikolai Schwabe, hvis Initialer N S i Forbindelse med et Kløverblad, findes paa Speciemønten. Han havde nu fungeret dels alene, dels sammen med andre i ca. 30 Aar og man maatte tænke paa en Efterfølger. Der findes Specier med Initialerne B Z og Kløverblad samt fuldstændig samme Tegning som paa Schwabes Specier. Man[2]) har gættet paa, at disse Bogstaver skulde hentyde til den schlesiske Møntmester Balthazar Zwirner, der har skaaret disse Stempler som Prøver vel for eventuelt at blive Schwabes Efterfølger. At Mønterne næppe er slagne i Tyskland under Christian IV.s Deltagelse i 30-Aars Krigen saaledes som de senere omtalte Solms-Thalere fra Wolfenbüttel, fremgaar af, at de bære Kløverbladet, som formentlig da var Møntmærke for Schwabes Københavner-Møntværk. Hvorledes det nu end maatte forholde sig, blev B. Z. ikke Schwabes Eftermand, men det blev hans Wardein Peter Grüner (Grønner).

Den 29. September 1628[3]) fik denne Ansættelsesbrev, der bekræftedes i en Forordning af 30. Oktober s. A.[4]); i disse Aktstykker hjemles tillige Udmøntning af Gulddubloner og 6 ß i Overensstemmelse med de paa efterstaaende Skema angivne Udmøntningsforhold. Ifølge Ansættelsesbrevet skulde Grüner have 200 Rigsdaler i Aarsløn samt sædvanlig Hofklædning. Mester og Skriver skulde tilsammen derhos have 20 Curantdaler (à 80 ß) i Maanedspenge, Skriver og Proberer i Aarsløn 50 Curantdaler; saa skulde Kongen derhos levere frit Kul, Jern, Staal, Vinsten m. m. I Arbejdsløn skulde Svendene have 14 Rdlr. à 6 ß for hver

---

1) R. A. Diverse Antegnelser til Møntregnskaber 1625—63/64.
2) Devegges: Mønt- og Medaille-Samling II. Kbhvn. 1867. p. 162.
3) R. A. Sjæll. Register Nr. 18 1625—31. f. 342.
4) l. c. f. 349—50. jfr. W. Scharlings Mønthistorie p. 96—97, hvor de paag. Kildesteder dog urigtig opgives som Sjæll. Tegnelser.

100 ℔ 12½-lødige 6 ß og 4 Rdlr. 3½ Ort for hver ℔ 22 Carats Dobbelte Guldkroner (Dubloner).

Den 25. September 1628[1]) havde Schwabe faaet kgl. Brev paa en Aarspension af 200 Rdlr in specie samt maanedlig 8 Dlr. „Courent" for troe og villig Tjeneste; for sin Alderdoms Skyld var han fritagen for „vor" daglig Tjeneste med Smelten og Proberen, men skulde dog have den øverste Inspektion paa Mønten og være tilstede efter Tilsigelse, naar noget *synderlig var* at forrette. Kun kort nød han sit velfortjente Otium. I Marts 1629 afgik han ved Døden og begravedes den 21. i det søndre Kapel til St. Nikolai Kirke[2]). Han efterlod sig en Enke i 2. Ægteskab, Magdalene Mogensdatter, der den 30. December 1629 paategnede hans sidste Regnskab.

Paa Mønten var dengang ansat:

Thomis Borsdorff, Isensnider (ɔ: Stempelskærer) for en Løn af 200 Cr.dlr. aarlig[3]).
Paul Fleischer, Smed, med 40 Cr.dlr. aarlig.
Søfren Andersen, Smed.
Claus Jäger, Mønterdreng.
Jochim, Mønterdreng.
Peder Pedersen, Møntskriver, med 200 Cr.dlr. aarlig, og
Mathias Clausen, Wardein og Guldsmed[4]).

Til den sidstnævnte knytter sig den særlige Interesse, at han en kort Tid var Møntmester i København. I den seneste

---

[1]) R. A. l. c. f. 340.

[2]) Personalhist. Tidsskrift I. Kbhvn. 1880. Uddrag af St. Nikolai Kirkes Begravelsesprotokol ved O. Nielsen p. 220. Kbhvns Diplomatarium V. p. 390 jfr. 92—93, VI. p. 52, 209 Nr. 217, 218. Han efterlod sig en Datter Beate Reinholdt Timms og en Søn Dr. Jacob Schwabe.

[3]) Num. Foren. Medlembslad III. Nr. 7 p. 111.

[4]) R. A. Rentek. Udg. Conto A a. Møntskriver-Regnskaber med Bilag 1626—28. Møntens Regnskab for Kbhvns Slot. 1. Jan. 1626—1. Jan. 1627, 1. Jan. 1628—1. Jan. 1629, 1. Jan. 1629—1. Jan. 1630. l. c. Møntmester-Regnskaber med Bilag 1624—35. Nic. Schwabes Regnskab 1. Jan. 1626—18. Jan. 1629. Peter Grüners Regnskab 8. Okt. 1628—31. Decbr. 1629.

Tid, Schwabe var Møntmester, fungerede hans Efterfølger, Peter Grüner, som Wardein i Stedet for M. Clausen, der den 23. Maj 1629[1]) indgav Andragende til Kongen om Tilladelse til Udmøntning. At han har faaet en saadan viser dels hans uheldige Udmøntning af Rosenobler, dels et Brev fra Kongen til Rentemesteren af 19. Maj 1632[2]), hvori det bl. a. hedder: „Wider, at eftersom vi *for nogle aar siden har naadigst bevilget os elskelig Jacob Michelsen, borgmester i Kiøbenhavn, Johan Brahm och Matthias Clausen, borgere her sammesteds, at holde en mynt her i Kiøbenhavn*, og det paa nogle visse Aar, hvoraf de aarligen skulle give til os en vis Summa Penge og de os ... tilkendegive, at de en Summam Penge skal have erlagt og *dog mynten kort derefter* at skall være dennom forbøden", saa befaler Kongen, at de erlagte Penge skal tilbagebetales. Forbudet mod denne Mønt staar i Forbindelse med Møntreformen hen paa Efteraaret 1629, saaledes som det ogsaa fremgaar af et Brev til Statholderen i København, Frans Rantzau, af 13. Oktober 1629[3]), hvori „Borgerskabets Mønt" paabydes afskaffet. Der kan altsaa kun have været Tale om højt regnet ca. ½ Aars Virksomhed, om hvis nærmere Beskaffenhed der ikke er efterladt os Oplysninger, men som — efter hvad der senere skal oplyses — ikke synes at have vundet udelt Paaskønnelse.

Udmøntningsforholdene for de i denne Periode slagne Mønter vil fremgaa af Oversigten p. 55, der er udarbejdet paa Grundlag af Møntskriver- og Møntmesterregnskaberne[4]) samt de allerede nævnte Forordninger, Bestemmelser, Erklæringer og Ansættelsesbreve af 22. December 1627, 15. November 1628, 13. November 1628, 29. September 1628, 30. Oktober 1628 m. v., for en enkelt Mønts, 2 ß.s. Vedk. den ældre Forordning af 14. Februar 1624.

---

[1]) Beskr. p. LIV. jfr. XXXIII.

[2]) Kbhvns Diplomatarium V p. 129 Nr. 258 og Sj. Tegnelser XXV 1632—35 f. 40.

[3]) Sj. Tegn. XXIV 1628—31 f. 330.

[4]) Jfr. Noten p. 53 Nr. 4.

Mønten	Lovbestemt Værdi	Jørgensen Beskr.-Nr. og „Beskr."	Stkr. paa 1 ℔ cølnsk brutto	Finhed og Lødighed: Karat og Lod	Finhed og Lødighed: Tusindedele	Stkr. paa 1 ℔ cølnsk fin	Den fine cølnske ℔ udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin Vægt gr.
Portugaløser	20 R. in spe.	Beskr. 775-6 (XXI—2)	$6^{8}/_{4}$	$23^{1}/_{3}$ Kar.	979,17	$6^{42}/_{47}$	$137^{41}/_{47}$ Rdlr.	34,648	33,928
Rosenobel	4 —	Jørg. 14	24	20 —	833,33	$28^{4}/_{5}$	$115^{1}/_{5}$ —	9,744	8,120
Dobb. Guldkrone	3 — (18 ℔)	— 21,24	39	22 —	916.66	$42^{6}/_{11}$	$127^{7}/_{11}$ —	5,996	5,496
Enkelt —	$1^{1}/_{2}$ — (9 ℔)		$78^{3}/_{8}$	22 —	—	$85^{9}/_{11}$	$128^{8}/_{11}$ —	2,973	2,725
Rhinsk Gylden	$1^{1}/_{4}$ — ($7^{1}/_{2}$ ℔)	— 33—34	72	$18^{1}/_{4}$ —	760,42	$94^{50}/_{72}$	$118^{36}/_{72}$ —	3,240	2,470
Dukat	$1^{8}/_{4}$ —		67	$23^{1}/_{8}$ —	972,22	$68^{32}/_{35}$	$120^{8}/_{8}$ —	3,490	3,198
Specie	1 —	— 60—64	8	14 Lod ($14^{1-2}/_{18}$)	875	$9^{1}/_{7}$	$9^{1}/_{7}$ —	29,282	25,678
6 ß	6 ß	— 153	132	$12^{1}/_{2}$ $12^{7}/_{18}$	781,25 774,30	$168^{24}/_{35}$ $170^{106}/_{228}$	$10^{14}/_{35}$ — $10^{140}/_{228}$ —	1,771 1,771	1,384 1,372
2 ß	2 —	— 204	180	$4^{1}/_{2}$ $4^{7}/_{18}$	281,25 274,30	640 $656^{16}/_{70}$	$13^{1}/_{8}$ — $13^{3}/_{8}$ —	1,200 1,200	0,865 0,850
Hvid	$^{1}/_{3}$ —	—186—188	231	0	0	231	$^{77}/_{96}$ —	1,012	0

Af de i Oversigten nævnte Mønter har sikkert Portugaløser, Rosenobel, Enkelt Guldkrone og Dukat ikke haft nogen synderlig Betydning for Omsætningen.

Om Portugaløseren er det oplyst, at Kongen lod den slaa umiddelbart før Fredsslutningen i Maj 1629 som Udtryk for sin Lettelse for det store Tryk, som Krigen havde bragt over ham og Landet. Forsiden bærer Portugaløserkorset, Bagsiden et kronet Hjerte, hvorover Jehovas Monogram og et Led af Fadervor som Omskrift samt Ordene: Dirige meum (ɔ: Kongens Hjerte)[1]). I Skrivelse af 21. April 1629 lader Kongen gennem Statholderen Møntmesteren befale straks at slaa 10.000 Rdlr. i 2 ß, desligeste og Portugaløser, af hvis Guld Statholderen til Kiøbs kan bekomme og efter den Skabelon, han fik tilsendt[2]).

20. P. Grüners ¼ Portugaløser 1629.

Der er sikkert kun slaaet ganske faa Eksemplarer; i hvert Fald kendes kun den i Møntkabinettet foreliggende ¼ Portugaløser, og den i Grüners Regnskab omtalte hele Portugaløser, som han har overgivet Kongen personlig den 30. April 1629.

Af Rosenobler kendes ingen Udmøntning efter Akterne. Nogle faa Eksemplarer forefindes i Samlingerne. Vel omtales det i Rentemesterregnskaberne, at der er sendt Rosenobler til Hærene i Tyskland, men det kan ikke ses, om det er nye Mønter eller f. Eks. engelske, der er modtagen i Told paa Kronborg og i Helsingør.

---

[1]) Num. Foren. Medlemsblad. III. p. 154. jfr. Danmarks Riges Historie IV. p. 210. Afb. Nr. 95 til højre.

[2]) Sj. Tegnelser XXIV 1628—1631 f. 267.

Udmøntningsbeløbene fremgaar iøvrigt af nedenstaaende Tabel, der er udarbejdet efter Regnskaberne.

Møntmester	Aar	Dobb. Guldkroner à 3 Rdlr.	Enkl. Guldkroner à 1⅓ R.	Rhinske Gylden à 1¼ R.	Specier	6 ß	2 ß	Hvid	Ialt
N. Schwabe	1626		31 Stkr. = 46 R.		9.817 R. - in sp.		11.736R.	525 R.	22.124 R.
—	1627			2.168 Stkr. = 2.710 R.	42.286 —		9.305—		54.301 —
—	1628	333 Stkr. = 999 R.			25.130 —	63.564 R.			89.693 —
P. Grüner	1628	96 Stkr. = 288 R.				7.636 —			7.924 —
—	1629					48.946 —	14.892—		63.838 —
Ialt		1.287 R.	46 R.	2.710 R.	77.233 R.	120.146 —	35.933R.	525 R.	237.880 —

Til Fremstilling af ovennævnte Mønt er foruden norsk Sølv og gammelt „Bruchsilber" bl. a. anvendt følgende ældre Mønt.

Aar	Til	Rdlr. in sp.	Rytter- og Neldebladspenge samt Kroner	gml. 1 og ½ ℔ Stkr.	Svenske Sletdalere	Frederiksborg Mønt (Pundpenge)
1626	2 ß		2.885 R.			
1627	2 —	1.000 R.	2.500 —			
1629	6 —	22.258 --	7.906 —			44 ℔ 2 Lod
	2 —	6.821 —	2.110 —	1.603 R.	380½ R.	
Ialt		30.079 R.	15.401 R.	1.603 R.	380½ R.	44 ℔ 2 Lod

2. 10. Oktober 1629—3. Januar 1644.

Af de i forrige Afsnit optagne Tabeller over Udmøntning og Indsmeltning under Krigen synes ikke at fremgaa, at Kongen i nogen paafaldende Grad har udnyttet Møntregalet til at skaffe sig Penge til Krigens Førelse. Der er slaaet et paatageligt Antal Specier, ca. 77.000 Stkr., som man ganske vist maa antage for største Delen er gaaet til Regimenterne i Tyskland. Der er paa den anden Side gaaet mindst 30.000 Specier i Smeltediglen til Fremstilling af Smaamønt. I Krigens sidste Aar er udmøntet ca. 135.000 R. 6 og 2 ß Stkr., men i hvert Fald 6-Skillingen er efter Oversigten over Udmøntningsforholdene ikke særlig slet. At 2 ß naturligvis langt fra naar Dalerfod, 9 1/7 R. af ℔ fin, maa indrømmes, men det kan man heller ikke med Billighed forlange af en Skillemønt, hvis Fremstilling er forholdsvis dyrere.

Men naar der 1627 — som ovenfor anført — klagedes over Mangel paa grov Mønt, er det ikke urimeligt at antage,

at Manglen herpaa ikke er afhjulpet ved Udmøntningen af de ca. 77.000 Specier samt Specierne fra Norge, naar disse for største Delen gik ud af Landet og Udførslen af Korn og Stude, som var den vigtigste Kilde til Indførsel af Speciemønt, laa stille. Samtidig fik Landet til den alt curserende daarlige Mønt føjet ca. 156.000 R. Smaamønt, der ganske sikkert blev i Landet. Den var Naboerne ikke opsat paa at skille det dansk-norske Samfund af med. Tværtimod forøgede de Mængden af daarlig Mønt ved at sende deres egen slette Mønt herind som Betaling for, hvad der endnu kunde udføres af Landet. Da Kongen ikke vilde modtage denne daarlige Mønt i Skat, afgav Raadet den 21. Marts 1629[1]) en Betænkning til Kongen, hvori det henstiller, at der udstedes en Forordning med Forbud mod at modtage saadan fremmed Mønt, der ikke senere kunde erlægges i Skat til Kong. Maj. I Henhold hertil udstedtes en Frdg. af 8. April s. A.[2]), der nøje fulgte den afgivne Betænkning.

Af alt dette synes imidlertid at fremgaa, at Pengeforholdene i Landet mod Krigens Slutning — som ventelig var — ikke frembød mange Lyspunkter. Mangel paa Speciemønt og Overflod af daarlig Smaamønt i Forbindelse med de store Ødelæggelser i Jylland, Forarmelsen og den almindelige Utilfredshed med Krigens Oprindelse og Forløb foraarsagede ikke ringe Misfornøjelse hos Høje og Lave, Adel, Borger og Bønder og frembragte Klager over hele Tilstanden, herunder ogsaa over Møntvæsenet. Disse kom til Orde i Rigsraadets Betænkning paa et Møde i Odense den 5. September 1629[3]), Punkt 10:

„Och eftersom eders kong. mayest. naadigst hafver lofvet og reverserit sig, at nar Gud allermectigste af sin gudommelig naade och godhed ville forhielpe landit til frid oc rolighed, den forhøjelse, som er sched paa tholden udi Sundet oc anderstedts, at afschaffe, da paa det at rigit igen

---

[1]) Erslev l. c. p. 178—79.
[2]) l. c. p. 175—76 Secher. corp. const. Daniæ. IV. p. 477 Nr. 312.
[3]) Erslev l. c. p. 201—202 jfr. p. 194.

med myntens forbedring disbedre kunde komme paa fode (helst efterdi vy formerker den mynteri, som borgerne y Køpenhagen af eders mayest. naadigst er bevilget, icke at verre rigit gavnfligt, som ochsaa nu y Hensestederne er afsaght) underdanigst igen bevilget paa nogle species, som gaar ygennum Sundet, høyere thold at paasette, som Kiøbmendene at udgifve sig synderlig ey schal ofver besverge, oc synis os derforre underdanigst raadsompt, at eders kong. mayest. selfver antog mynten igen oc lod mynte helle och halfve ort, otte, fire och thoe schillinger, styckit af idel sylf, lige vichtig efter rigsdaller, skellinger oc syslinger af god paviment lige verd vid rigsdaller och sysselinger, det første aar for it thusinde daller, indtil mand ser, och forfarer, om det blifver landit thinlig eller icke. Til fornenfte myntis udredning och bekostning schuelle fornenfte tholdts paasettelse employeris, oc paa det alting der med dis richtigere kand tilgaae, inspectionen cantseleren, statholderen med rigensraad y Seland af eders mayest. naadigst demanderis".

Af Betænkningen fremgaar for det første, at det egentlig kun er Seksskillingerne, der ikke har været velsete. Der henvises til, at Borgerskabets Mønter er nedsat i Hansestæderne.

Seksskillingerne hørte til den bekendte Dütkentype ($^1/_{10}$ Rdlr. = 3 ß lybsk), som Dionis i Glückstadt havde sat i Gang, men som var bleven forbudt igen efter de slesvigholstenske Raaders Forlangende.

Der findes som tidligere nævnt en for vægtig Rosenobel fra Aar 1629, som Mathias Clausen har udmøntet.

Paa denne findes som Møntmærke en Gren med 3 Roser[1]), muligvis en Hentydning til, at Mathias Clausen havde erholdt Møntprivilegium sammen med Borgmester Michelsen og Johan Brahm.

Idet det efter Rosenoblen, der er den eneste fra dette Aar, maa anses for givet, at disse 3 Privilegiehaveres Møntofficin, der vel er ensbetydende med „Borgerskabets

[1]) Beskr. p. 323 Nr. 777.

Mønt", har haft Rosenstilken med de 3 Roser til Møntmærke, maa man samtidig anse de 6 ß, der bærer dette Mærke, og som kun kendes fra Aaret 1629[1]) for udgaaede fra Borgerskabets Mønt, uanset at de i Modsætning til Schwabes 6 ß med Kløvermærket fra de foregaaende Aar bærer tysk Møntbetegnelse, en Omstændighed, der dog næppe skal lægges for stor Vægt paa, da Haandværkerne dengang som oftest talte Tysk, og Mønterne mulig ogsaa var bestemt til Eksport, hvad Hansestæderne altsaa ikke har været fornøjede med. Hidtil har man dog været tilbøjelig til at henvise disse 6 ß ligesom 6 ß med Mærket R. D. og samme tyske Møntbetegnelse til Albert Dionis Møntværksted i Glückstadt. Dette sidste er dog ogsaa noget tvivlsomt.

21—24. 4 Stkr. 6 ß d. (Dûtken) 1627—29.

Man maa vel erindre, at Glückstadt som beliggende i Holsten inden for det tyske Rige egentlig var forpligtet til at regne i ß lybsk og sætte „3 Schilling lübsch" — som i Aaret 1644 —[2]) i Stedet for „ 6 Schilling dansch" paa Mønten. Initialerne R. D., hvis Betydning man iøvrigt ikke kender, passer i hvert Fald ikke paa Møntmesteren i Glückstadt Albert Dionis, der altid benyttede en saakaldet „Lykkepotte" som Møntmærke, senest f. Eks.

[1]) Jørgensens Beskr. p. 76. Nr. 153 a. cfr. p. 28, hvor Forfatteren ikke synes at ville godkende, at Stilk med 3 Roser er Clausen og Konsorters Møntmærke.

[2]) Beskr. p. 346 Nr. 1007. Jørgensen p. 76 Nr. 152.

ogsaa paa Specien fra Glückstadt 1629, hvor intet R. D. findes[1]). Gaar man ud fra, at 6 ß med Christian IV.s Hoved paa Forsiden og tysk Inskription paa Bagsiden er udgaaet fra Borgerskabets Mønt, maa man, selv om man kun medtager Mønterne med de 3 Roser, gaa ud fra, at der i det korte

25. Mathias Clausens Rosenobel 1629, slaaet paa Borgerskabets Mønt i København.

Tidsrum, Borgerskabets Mønt virkede, er udgaaet store Mængder derfra, thi disse Mønter er meget almindelige og forekommer hyppigt i Samlingerne, tilmed i en Del Stempelvarianter, medens Peter Grüners og Schwabes 6 ß, der bærer det danske Vaaben paa Forsiden og dansk Inskription med et Kløverblad eller en enkelt Blomst[2]) paa Bagsiden, i hvert Fald ikke er hyppigere, skønt der er slaaet for ca. 120,000 Rdlr. i disse Mønter. Der maa altsaa paa 2 Aars Tid være fabrikeret en ret stor Beholdning af disse Mønter, der har tynget Omsætningen og i Mangel af Speciemønt har maattet gaa som Hovedomsætningsmønt, skønt

[1]) l. c. p. 324 Nr. 780 cfr. C. F. Bricka: Om et glückstadtsk Møntmærke fra Christian IV.s Tid, i Nyt historisk Tidsskrift V. R. 4 B. p. 528, hvor Forfatteren vil søge at læse de omstridte Bogstaver som A. D., hvad dog er udelukket. Der findes tillige en Guldkrone fra 1629 med et tydeligt R. D. Det synes lidet rimeligt, at der paa denne Tid — om overhovedet — skulde være møntet Guldkroner i Glückstadt (de omtales ikke i Ordre til Dionis af 30. Maj 1627), medens det vides, at saadanne er slagne i København. Man kunde maaske snarere formode, at Schwabe i sin Alderdom har haft Medhjælp, snart en B. Z. som paa en Del Specier fra 1627, snart en R. D. som paa 6 ß og Guldkroner, Folk, der har gjort sig Haab om at blive hans Efterfølger.

[2]) Jørgensen p. 81 Nr. 220. Aarstal 1629.

den kun er slaaet til Skillemønt. At de vistnok alle er slagne i København, altsaa baade de med dansk og med tysk Indskrift, med Kløverblad, enkelt Blomst, 3 Roser og med R. D., herfor taler ogsaa Udtrykkene i et tysk Patent til Indbyggerne i Slesvig-Holsten „wegen der abgesetzen oder valvirten denischen VI Schilling stücke, sub dato Glückstadt den 14. April 1630[1]). Her tales udtrykkelig om danske Skillinger i Modsætning til lybske Skillinger, som Albert Dionis den 30. Maj 1627[2]) havde faaet Ordre til at mønte. Endvidere nedsættes „die in Unseren Reich Dänemark undt Statt Copenhagen, entwicken 1629 Jhars gepregte Dütken". Der er kun Tale om de københavnske Dütkener (6 ß). Naar henses til, at Ridderskab og Raad netop i 1624—25 havde forlangt Dionis Dütkener afskaffet[3]), vilde det jo ogsaa have været ret frejdigt, om han 1628 var begyndt igen, thi R. D. = Dütkener findes allerede fra dette Aar.

Det er altsaa den daarlige Københavnermønt, Klagen tager Sigte paa, idet den forlanger Speciemønt udmøntet, det private Møntværksted med Privilegium mod Afgift afskaffet, og Udmøntningen af Smaamønt begrænset til visse mindre Beløb.

For at skadesløsholde Kongen for Tabet af Afgiften og Bekostningen ved selv udelukkende at drive den kgl. Mønt, tilmed alene med Udmøntning af god Speciemønt og kun en ringe Portion Smaamønt, henviste Rigsraadet Kongen til paany at forhøje Sundtolden fra det Stade, hvortil han ved Revers havde forpligtet sig til efter Krigens Slutning at nedsætte den, en iøvrigt for de udenrigske Forhold højst uheldig Henstilling. Men saavel Land som Konge manglede Penge, Kongen tilmed i den Grad, at han satte som Betingelse for sin Medunderskrift under Freden i Maj 1629, at han fik 1 Million Rigsdaler af Rigsraadet som Erstatning for Tab og Bekostning under den Krig, han selv saa let-

---

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Patenten 1630—31 f. 25.
[2]) l. c. 1626—29 f. 124.
[3]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 229.

sindigt og forfængeligt havde sat i Værk mod Rigsraadets Ønsker[1]).

Følgen af Rigsraadets Betænkning blev Forordning af 10. Oktober 1629 om Møntvæsenets ny Indretning og en Møntordning for Mønten i København af 21. Januar 1630[2]).

Af begge Bestemmelser fremgaar, at de alene tager Sigte paa Møntningsforholdene i København, ikke paa Møntstederne Kristiania og Glückstadt.

I Indledningen til Forordningen af 1629 henvises til Rigsraadets Medvirkning og til den Erstatning, der er ydet Kongen for at holde Møntvæsenet „i sin gode Tilstand og Esse"! jfr. § 7. Kongen paatager sig til Gengæld al Møntomkostning og Afgang samt Møntofficerernes Løn og Underhold. Der tales mærkeligt nok ikke om Specieudmøntning, saaledes som der i Rigsraadets Betænkning var stillet Krav om. Derimod stilles en Del Smaamønt, 8, 4, 2 og 1 /3, i Udsigt, ovenikøbet for ikke helt ringe Beløb fra 30—50 Tusind Rigsdaler aarlig, men det maa dog tilføjes, at samtlige disse Mønter skulde holde „ungefer" Speciedaleres Korn og Skrot. Naar der endvidere loves Udmøntning af Søslinger og Hvide, gøres der samtidig som en Slags Undskyldning for disses lavere Lødighed opmærksom paa, at de „for deris ringhed fiortæn lødige icke kunde myntes".

Til Betryggelse for, at Mønten dreves paa rette Maade, skulde de af Rigsraadets Medlemmer, der boede i København eller paa Sjælland, føre Tilsyn med den, en Inspektion, som Kongen næppe har følt sig smigret ved at maatte taale, tilmed da der her var Tale om et kongeligt Regale, som han ønskede sig forbeholdt paa samme Maade som Sølvbjergværket i Kongsberg og Sundtolden ved Helsingør.

Forbudet mod udenlandsk Smaamønt gentages, forsaavidt den var uvægtig og mindre end 14-lødig, og i § 6 i Forordningen af 10. Oktober 1629 fastsættes — væsentligst

[1]) Danmarks Riges Historie IV p. 225.

[2]) Secher l. c. IV Nr. 331 p. 489—93 og Nr. 347 p. 504—05. jfr. W. Scharling: Den danske Mønthistorie Kbhvn. 1869. p. 98.

i Overensstemmelse med ældre Forordninger — Værdien paa forskellig Mønt, men der er dog en særlig Værdiansættelse, som mulig er den vigtigste Bestemmelse i hele denne Forordning, nemlig en Nedsættelse netop af de foran omtalte 6 ß: „Belangende de seksskiellinger, som næst forleden myntede ere, skulle allene gielde, udgifves och annammes for femb skielling och en hvid, mynten dermed til en lighed at bringe!"

I Tilslutning hertil udstedtes det tidligere omtalte Patent for Hertugdømmerne af 14. April 1630 om de nedsatte og valverede danske VI Schilling Stkr.: „Nachdem sich erfindet, dass die in Unsern Reich Dänemark undt Statt Copenhagen, entwichen 1629 Jahrs gepregte Dütken in ihrem halt etwas Zugering gemünzett, dass Wir derowegen nach angestellete valvation die gnedigste verordnung gethan, das drey solche Dütken hinführo nur 8 ß l. gelten und ahn des stück 4 pfennig geringer genommen werden sohl, Befehlen demnach Unsern Beambten ... über solche Verordnung zu halten, damit der Reichsthaler høher nicht als 3 ℔ gewechselt oder gesteigert werde ...". Hertil slutter sig et „Mandat wegen der Müntze, Glückstadt am 13. Julij 1630".[1]) I dette berettes, hvorledes Folk vægrer sig ved at tage 8 ß d. (4 ß l.) og 6 ß d. (3 ß l.) til deres Valør og derved foraarsager stort Besvær, Afbræk og Skade paa Handel, Køb og Salg. I den Anledning nedsætter Kongen 8 ß d. (4 ß l.) til 3 ß l. og 4 Pfennig, altsaa 3 Stkr. til 10 ß l., og 6 ß d. (3 ß l.) til 2 ß l. og 8 Pfennig, altsaa 3 Stkr. til 8 ß l.

Iøvrigt gaar den i Frdg. af 10. Oktober 1629 § 6 hjemlede Valvation ud paa følgende:

Speciedaler	6	℔ d. = 96 ß d.
Stück von Achten	5	℔ 14 ß d.
Rosenobel	24	℔ d.
Dobbelt Pistolet	21	℔ d.
Enkelt —	10½	℔ d.
Ungarsk Dukat	10½	℔ d.

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Patenten 1630—31 f. 25.

Dansk Guldkrone	9	℔ d.
Guldgylden	7½	℔ d.
1 ℔ d.	16	ß d.

Den gamle Smaamynt, Kroner, Markstykker, 12 og 8 ß Stkr., Rytterpenge og Neldeblade, som engang er reduceret til Rigsdalers Værd, skulde ikke videre afsættes, men gælde efter de sidst derom udgangne Forordninger[1]). Det var efter dette Meningen, at en Speciedaler atter uden Opgæld skulde staa i 96 ß d. og al anden Mønt rette sig derefter. I Konsekvens heraf blev som ovenanført 6 ß reduceret til 5⅓ ß d.

En dansk enkelt Guldkrone gjaldt herefter 1½ Speciedaler, hvilket atter vil sige, at en Guldmønt, der efter den p. 55 optagne Tabel indeholdt 2,725 gr. fint Guld, svarede til 38,367 gr. fint Sølv. Forholdstallet bliver herefter 14.08. For en rhinsk Guldgyldens Vedkommende er Forholdstallet 12,95 og for en Dukats 13,19 regnet i Forhold til Hovedomsætningsmønten Specien[2]). Ungarske Dukater fik Peter Grüner[3]) ved Aabent Brev af 27. August 1635 Tilladelse til at slaa i Overensstemmelse med den sædvanlige, hidtilgældende Møntfod for disse Mønter[4]). Allerede 1633 havde Kongen skrevet til Rentemesteren om for Dalere at søge at købe godt Kroneguld i Holland „efterdi Hvermand formener, at sammesteds er godt Køb paa Guld"[5]).

Disse Data skulde tyde paa, at Guldet stod i forholdsvis lav Kurs over for Sølv og med Fordel kunde udmøntes. Den 1. Oktober 1638 udstedes 2 Forordninger med Indskærpelse af det ældre Forbud mod Udførsel af gjort Guld, Sølv eller Kobber og Forbud mod at tage saadant gjort Metal for Varer[6]). I 1638 har der altsaa været Mangel paa baade

[1]) jfr. ovfr. p. 44—45 og Frdg. 4. Maj 1625.
[2]) Om de tidligere Forholdstal mellem Guld og Sølv se Chr. IV.s Møntpolitik p. 75, 153.
[3]) Secher, l. c. IV Nr. 538 p. 646.
[4]) Jfr. ovfr. p. 55.
[5]) C. F. Bricka og J. A. Fridericia: Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve III. Nr. 239 p. 211.
[6]) Secher IV. Nr. 640 p. 733 og Nr. 646 p. 737.

Guld og Sølv, mulig ogsaa paa Mønt; i hvert Fald synes Købmænd at have foretrukket afvejet Guld og Sølv for det Guld og Sølv, Kongen havde afvejet ɔ: hans Mønt. Men Aaret efter synes Sølvet faldet i Værdi i Forhold til Guld, med andre Ord Guldmønt opkøbtes mod Sølv. For at hindre Udførsel af Guldmønt og bringe dennes Værdi i Overensstemmelse med Udlandets Kurser, foreslog Rigsraadet i en paa Herredagen i København den 25. Maj 1639[1]) afgiven Betænkning Punkt 1 følgende:

„Efterdi guld mynten fast Allestæder til langt høyere pris end her i riget brugelig er, opstiger, siunis os underdanigst icke uraadelig, at deris verd blef nogit forhøyet, och det ungefehr mest efter den taxt, som den udi Holland nu for er æstimeret":

En gammel Rosenobel.....	4 rixd. 1 Ort ɔ: 25½ ß
Flamsk Henricusnobel.....	15 Ort ɔ: 22½ ß d.
Ungarske og spanske Ducater.....	11 ß 12 ß
Franske Croner.....	11 - „ -
Engelot.....	16 slet ß ɔ: 16 ß
Goltgyllen.....	2 slet dlr. ɔ: 8 ß

Herud for har Kongen egenhændig føjet: „Den Forhøjning paa Guld vil strax stilles i Værk"[2]).

Dette skete ved Frdg. af 8. Juni s. A., for Norge[3]) ved Frdg. af 20 s. M. og ved en i Glücksburg (Glückstadt) udfærdiget Frdg. af 10. Juli s. A. Frdg. af 8. Juni 1639, 1. Afsnit[4]): Guldmønt, udtaler:

„Først efterdi guldmynten paa adskillige steder uden lands opstiger, hvorudofver icke alleneste *ingen* her udi riget *indføris*, meden *oc den, allerede her udi riget er*, efter haanden *udføris*, da saadant at forekomme, skal guld-

[1]) Erslev l. c. p. 525 jfr. 518—519.
[2]) Bricka og Fridericia l. c. p. 239—40.
[3]) Norske Tegnelser VI f. 438.
[4]) Secher, l. c. V. Nr. 31. p. 36 og Nr. 41 p. 47.

mynten i vore riger och lande gielde och udgifvis, som efterfølger“:

Portugaløser	21	Rdlr.	16 ß	d.
Jacobus (engelsk Mønt)	5	-	„	-
Hollandsk Ridder	4	-	84	-
Dansk og gammel engelsk Rosenobel, slagne i Elisabeths og Edvard VI.s Tid	4	-	24	-
Flamsk eller Henricus Nobel	3	-	72	-
Ungarsk eller spansk Dukat (12 ℔)	2	-	„	-
Dobbelt do.	4	-	„	-
Goltgylden (8 ℔)	1	-	32	-
Fransk Crone (11 ℔)	1	-	80	-
Engelot (engelsk) (4 Sletdaler)	2	-	64	-
Dansk Guldkrone (dobbelt) (19 ℔)	3	-	16	-
Brabantsk Krone og frisisk Ridder (9½ ℔)	1	-	56	-
Dobbelt Krussade (portugisisk)	6	-	36	-

Til denne Valvation er føjet:

„Oc skal ingen efter denne dag veigre sig at tage sin betalling i forskrefne mynt, med mindre hand hafver ladet sig betalling forskrifve eller tilsige i rixdaller in specie, da det at efterkommis“. Guldmønten var og forblev altsaa en Slags Vare, hvis Værdi ansattes i Sølvmønt. Forordningen er gaaet videre end Rigsraadets Forslag, ikke blot med Hensyn til de valverede Mønters Antal, men ogsaa i et enkelt Tilfælde af Forhøjelse, nemlig forsaavidt angaar den almindelige Dukat, der er sat 4 ß højere til 12 ℔ d. i Stedet for som foreslaaet 11 ℔ 12 ß.

For de 3 Hovedmønter, Guldkrone, Guldgylden og Dukats Vedkommende bliver Forholdstallet overfor Speciemønt regnet som „Rigsdaller“ til 96 ß d., herefter henholdsvis: 14,74, 13,81 og 15,08.

Naar disse Tal sammenlignes med de tidligere, falder det straks i Øjnene, at det er den almindelige Dukat, der er

stegen saa stærkt i Værdi, nemlig til 12 ℔ eller 2 Specier, saaledes som den senere i lang Tid gik for, nemlig som en Dobbeltspecie. Den er først af Rigsraadet foreslaaet forhøjet med 20 ß fra 10½ ℔ til 11 ℔ 12 ß og derefter yderligere i Forordningen forhøjet med 4 ß, saaledes at den endelige Forhøjelse blev 24 ß eller 1½ ℔, medens Guldgyldenen og den enkelte Guldkrone kun blev forhøjet ½ ℔, den dobbelte Guldkrone 1 ℔[1]).

I Udlandet[2]) var der — som af Rigsraadet med Rette forudsat — en almindelig Tendens til at forhøje Guldmøntens Værdi i Sølvmønt. Gennemsnitlig laa Forholdstallet 1621—40 ved 14,00 og i 1641—60 omkring 14,50. I Holland stod Forholdstallet 1633 kun paa 12,65, hvad godt nok passer med det ovenfor citerede Brev i 1633 fra Christian IV til Rentemesteren om at købe billigt Kroneguld i Holland. 1638 var Forholdstallet steget til 13,39 og 1645 til 14,13, men hvis man kun ser hen til Holland, synes Forhøjelsen herhjemme dog noget overdreven. I England var Forholdstallet ca. 13,50 og i Italien 1638: 14,38; 1643: 15,37. I Sydvesttyskland var Forholdstallet allerede 1637 steget til 15,10, men her gjorde Trediveaarskrigen sikkert sin Indflydelse gældende. Hvad særlig Frankrig angaar, stod Forholdstallet mellem Guld og Sølv 1615 i 13,90. 1636 steg det til 15,36 for atter i 1640 at falde til 14,49 ja 1643 til 13,5. I 1615 kostede en Mark Guld i Frankrig ca. 278 livres, og en écu au soleil sattes til 75 sols, medens den hidtil kun var ansat til 65 sols.

Ved denne Forhøjelse af Guldmøntens Værdi formenes Frankrig at være frelst fra en saadan Katastrofe, som i 1622 og 1623 ramte Møntvæsenet i England og Tyskland (Kipper og Wippertiden). For Tysklands Vedkommende er det dog højst tvivlsomt, om en saadan Forhøjelse af Forholdstallet kunde have frelst Landet fra det under Trediveaarskrigen

---

[1]) Jfr. Frdg. 16. Aug. 1622. Secher l. c. IV p. 21.

[2]) Jfr. hermed W. A. Shaw. The history of currency 1252—1894. London. p. 68, 70, 91, 157 og 413.

omsiggribende Bedrageri med Mønten, der i Virkeligheden var et oplagt Møntfalskneri. I Maj 1636 var Prisen paa 1 ℔ Guld i Frankrig 320 livres og i September s. A. steg den yderligere til 384 livres.

I 1636[1]) var Solkronen stegen til 94 sols, men da Guldet stadig forsvandt af Landet, besluttede man i September s. A. at sætte den til 104 sols, medens Sølvmøntens Værd forblev uforandret, hvorved Forholdstallet mellem de to Metaller pludselig steg til 15,36. Men Springet var for stort, som Shaw[2]) udtrykker det i følgende Vendinger: „Such is the nature of the bimetallic law that any overshooting of the ratio, on no matter which side, — in favour of silver or in favour of gold, — establishes a differentiation, and the differentiation at once gives to the one metal a fulcrum or lever point — a purchasing power — against the other and the undervalued metal, whichever it is, at once tends to disappear. Four years after this autocratic measure of France, it was found that her currency was in so depreciated a state, through exchange, that the only pieces current were lacking one-third of their full weight." Den 31. Marts 1640[3]) indførtes da en ny Guldmønt Louis d'or og Sølvmønt Louis d'argent, almindelig kaldet escu blanc, hvorved Forholdsttallet mellem Guld og Sølv sænkedes til 14,49.

Som det var gaaet i Frankrig netop omkring Aar 1640, gik det ogsaa herhjemme.

Det viste sig, at man havde sat Guldet for højt. Navnlig har sikkert Springet op til 15,08 for den i det internationale Handelssamkvem almindelige Dukat været for stort. Da man erfarede, at man kunde faa 2 Specier for denne Guldmønt, er den strømmet ind i Landet og Specierne ud igen. Guldet var endnu ikke blevet saa kostbart, at denne Mønt

---

[1]) M. le Blanc: Traité historique des monnoyes de France. Amsterdam og Paris 1692. p. 297—98.

[2]) Shaw l. c. p. 91.

[3]) le Blanc. l. c. p. 296—97.

— saaledes som Tilfældet senere blev gennem mange Aar — kunde opveje 2 Rigsdaler in specie eller 12 ß d. Man mærker i et Par egenhændige Breve fra Christian IV i Slutningen af December 1639, hvor hurtigt og uheldigt Forhøjelsen har virket, og i hvor høj Grad de offentlige Kasser er bleven lænset for Sølv. I det ene Brev af 3. December[1]) befaler han, at „udi Renteriet skal intet Guld indtil videre besked antages og skal dette herhos føjede Tolderne tilstilles, hvorefter de sig have at rette", og den 26. s. M.[2]) skriver han ret ærgerligt til Corfits Ulfeldt: „Jeg maatte gerne vide, hvem der kom den Forhøjen afsted ...".

Allerede den 16. December var Guldmøntens Nedsættelse paany blevet forordnet for Norge, og den følgende Dag tilskrev Kongen fra Haderslev Rigsraadet, at „der af den sidste Frdg. om Guldmøntens Opsættelse opstod stor Disordre og tilføjedes Undersaatterne ikke ringe Skade, idet Guldmønten af fremmede, hos hvem den ikke var i saa høj Pris som her, i stor Mængde hid indførtes. Raaderne skulde derfor snarest meddele deres Betænkning, om Guldmønten ikke burde nedsættes til den Pris, den var i før Forordningen". Statholderne maa allerede forinden have tilskrevet dem herom, thi der foreligger Erklæringer, daterede før 17. Decbr. Man kender alle Raadernes Udtalelser undtagen Statholderens og Kristoffer Urnes. De var alle enige i Nedsættelsen til den gamle Værdi, idet Guldmønten tog Overhaand og Speciedaleren fosvandt, fordi Guldmønten ikke var saa højt opsat i Nabolandene, hvorved sikkert fornemlig tænkes paa Nordtyskland, hvor Forholdstallet ikke synes steget i samme Forhold som i Vesttyskland. Mogens Kaas henviser derhos i sin Erklæring af 24. December 1639 til, at der indførtes en stor Part falske rhinske Gylden, „hvorpaa den gemen mand icke hafver forstand". Det lyder rimeligt nok, thi det er en bekendt Sag at de rhinske

---

[1]) Bricka og Fridericia. l. c. Nr. 326. p. 267—68.

[2]) l. c. Nr. 330 p. 275. jfr. Erslev l. c. p. 537—40.

Gylden i paafaldende Grad blev forfalskede ganske særligt i Holland[1]).

Tage Tot Ottesen oplyser i sin Erklæring af 15. Decbr. 1639, at det særlig er fra de tyske Søstæder, der kommer meget Guld, „i synderlighed ducater ... saa och goldt gyllen eller ringsk (!) gyllen ...". Han mener, disse bør føres tilbage til deres gamle Pris, men de gamle Portugaløser, Rosenobler og Engelotter vil han dog gerne have staaende i den Pris, de nu var sat til „efterdi di geller saa meget i Hollandt, hvorfraa di hid mest komme ... paa det dog nogit af denom her i Landit kunde indkomme ...".

Kristoffer Ulfeld henviser ligeledes i sit Brev af 31. Dcbr. til det ønskelige i, „at eders maist.s riger och lande med guld och dislige rige varer opfyltis ...". Han erkender, at Guldmønten er sat alt for højt, saa Rigsdallerne udføres „och gullet for saa høy pris igen blifver". Men han mener dog, at man ikke strax skal sætte Guldet ned igen, men vente ½ Aars Tid for ikke at paaføre dem, der har taget mod Guldet, alt for stor Skade, men give dem Tid til at blive af med det igen. Imidlertid kunde man jo forhøre nærmere i Holland, Hamburg, Lybæk, Danzig og saadanne Steder, som stor Handel bruges, om Guldmøntens rette Værd. Af den noget koldsindige Maade, hvorpaa Ulfeld ene af Raaderne udtrykker sig, kan man mulig læse en Formodning om, at han eller hans Frænde, Corfits, har været Mand for Forhøjelsen, og at det er derfor, at Kongen netop har rettet en noget spydig Forespørgsel til den sidste i Brevet af 26. December.

Alle er dog enige om, at det ikke gaar an at lade Hovedmønten, Speciedaleren af Sølv, forsvinde af Riget for Guld — hvor forskelligt fra nu — og den 18. Maj 1640 udgaar da

---

[1]) Jfr. allerede en Beretning fra en Valvationsdag i Nürnberg 1551 til Kejser Karl V og dennes Møntordning af 28. Juli s. A. samt Kejser Ferdinands Mønt-Edict af 19. Aug. 1559. J. C. Hirsch. Des Teutschen Reichs-Münz-Archiv I Nürnberg 1756 p. 326 ff. 354 ff. 391 ff. J. T. Köhler: Ducaten Kabinet Hannover 1760. II. p. 849 ff.

en ny Forordning om Nedsættelse af Guldmøntens Værdi til den gamle, som den var før Frdg. af 8. Juni 1639, idet man dog synes at have fulgt Christoffer Ulfeldts Raad at udsætte Nedsættelsen i nogen Tid.

Under 17. Juni 1641 udgik et af de sædvanlige, virkningsløse Forbud mod at modtage eller indføre daarlige, fremmede Penge „af payement". Trediveaarskrigens Dønninger naaede hertil gennem denne slette Mønt[1]). Men ogsaa den større Mønt, Dalerne, som kom fra Udlandet var hyppigt forfalskede. Herover klagede Kongen gentagne Gange i sine Breve. Den 1. Marts 1636 var det dog særlig de gottorpske 8 ß, det var galt med. Kongen forlanger dem prøvede af en Wardein. „At de er for lette, det kan hver Bonde fornemme". I November 1638 skriver han til Fr. Urne, at der næsten ikke kommer Penge frem fra Sundtoldkisten, uden at der er en Hob falske Dalere iblandt og anden Mønt som ikke duer, med anden slig Pudtz, som Kongen aldrig før saa. Den 8. Febr. 1639 er der atter en Hob onde Dalere paa Spil i Toldkisten i Helsingør, rene Kobberdalere, som Tolderen skal erstatte uden at faa dem igen, thi ellers frygter Kongen for, at Tolderen alligevel stikker dem iblandt i næste Sending. De Kobberdalere skal efter Kongens Ordre i egenhændige Breve af 29. April 1639 og 31. Januar 1640 klippes i sønder eller nagles fast et sikkert Sted, saa de ikke gaar igen[2]).

Møntofficinet var i denne Periode betroet Peter Grüner, medens Borgerskabets Mønt gik ind, efter at der i Overensstemmelse med Rigsraadets Krav ikke mere maatte slaas daarlig Mønt dér, hvorom Statholderen i København, Frantz Rantzau fik Ordre den 13. Oktober 1629[3]). I Henhold til

---

[1]) Secher l. c. Nr. 97. p. 89. — Erslev l. c. p. 592.

[2]) Bricka og Fridericia. l. c. IV. Nr. 22 p. 21, Nr. 244 p. 194, Nr. 257 p. 209, Nr. 281 p. 227, Nr. 345 p. 295.

[3]) Sjell. Tegn. XXIV 1628—31 f. 330, jfr. Kongens Brev af 19. Maj 1632 til Rentemesteren, Kbhvn. Diplomatarium V p. 129 Nr. 258.

Frdg. 10. Oktober s. A. fik Raaderne Chr. Friis, Claus Daa, Hans Lindenow, Just Høg og Frantz Rantzau Brev af 22. s. M.[1]). „Eftersom vi naadigst have forordnet vorre og Rigens Raad udi vort Kiøbsted Kiøbenhaffn og vort Land Sceland tilhollende att schall haffue indseende med mynten at dermed richtigen tilgaar", skulde de undersøge 2 af Møntmesteren fremsatte Overslag „paa den smaa Mynt, den ene lige wichtig med Rixdaler, den anden en eller tou schilling lettere". De maatte vælge den, de fandt tjenligst for Riget. Kongen bekymrede sig nu ikke mere om Enkelthederne. Herefter udstedtes den foran omtalte Møntordning for Københavns Mønt af 21. Januar 1630, der — som det senere skal oplyses — gjorde en Del af Smaamønten noget lettere end Rigsdalerfoden tilsiger.

Følgen af alt dette Tilsyn og af, at Mønten nu skulde drives for Kongens Regning og Risico med Udmøntning af god Mønt, som der ingen Fortjeneste var paa, synes i al Almindelighed at have været en Tendens til at indskrænke dens Virksomhed saa meget som muligt. Kongen tabte Interessen for den; den forvoldte ham kun Udgift. Han tænkte ikke paa, at denne var godskrevet ham paa Sundtolden gennem dennes Forhøjelse. Den strøg han i Kassen, men saa helst, at Møntregalet ogsaa bidrog til denne, i hvert Fald ikke forvoldte Afgang i samme. Hans Misfornøjelse kommer utvetydigt til Udbrud i et Brev til Rentemestrene af 13. November 1636[2]): Efterdi man ingen Middel kan finde til at mynte her paa Mynten *uden min Skade, da skal Rentemestrene afskaffe Mynte Skriveren* (Povl Povlsen) *med alt det gesindeken (!), paa Mynten findes, Myntemesteren (Peter Grüner) undtagen.* Skulde Kongen faa noget ud af Mønten, maatte han lægge Sølv til, hvormed det øjensynlig til Tider har knebet stærkt. I et Brev til Rentemestrene af 30. Oktober 1634[3]) hedder det: Du skal til Dig

---

[1]) l. c. f. 333.

[2]) Bricka og Fridericia. l. c. IV. Nr. 95, p. 74.

[3]) l. c. III. Nr. 339 p. 287.

lade fordre ud af Sølfkammeret En ud af de Tønder, item En af di Spølkjedeler og en af de Brødkurve, som kom sidst fra Hamburg og siden det tilstille Peter Gryner „kuandtzuis" at hand det skal probere. Naar han det annammet haver, da skal han det isønderslaa (dog saa hiemmelig dermed omgaas som muligt være kann) og det støbe udi Stykker, saa at han deraf kan mynte hele og halve Daler. — Denne hemmelige Ordre staar visselig i en sørgelig Modsætning til den ødsle Pragt, Kongen samtidig bar til Skue ved den udvalgte Prins Christians Bryllup den 5. Oktober 1634 med den sachsiske Prinsesse Magdalena Sibylla[1]). Rimeligvis har han paa det Tidspunkt i høj Grad trængt til Speciemønt; hvormeget han end fik ind af Sundtolden, det kunde ikke opveje den almindelige Finansnød. Mere Sølvtøj maatte i Smeltediglen og selv det ringeste maatte ej tabes. Saaledes skrev han i November s. A.[2]) paany til Rentemestrene: Efterdi Møntmesteren prætenderer det Slaglod (ɔ: Legering til Lodning), som kan være udi det Sølv, som ham er tilskikket at forsmelte, da skal der en af Renteriet tilforordnes som med Myntskriveren tager Vægt derpaa og siden lader det slaa isønder og det lade ligge, indtil Gud vil, at jeg kommer tilstede. Jeg vil, næst Guds Hjælp, vel faa det skilt ad, saaat der skal være liden eller ingen Besværlighed derhos. — Det er kun et trøstesløst Syn at se Monarken for et efter Datidens Forhold ikke ubetydeligt Herredømme føle sig kaldet til selv at varetage slige Bagateller. Han maatte vel have bedre at tage vare, selv om hans Kasse i Øjeblikket var nok saa slunken. I et andet Brev af 11. November 1634 giver Kongen Ordre til, at de Kedler, Brødkurve og Boller, der stod i det gamle Drejerkammer, skulde isønderslaas og formøntes. Det, som loddet er, skal klippes fra og senere afdrives for sig.

Naar Mønten væsentlig dreves med sligt Bruchsilber, og

---

[1]) Danmarks Riges Historie IV p. 215, 225 ff.

[2]) Bricka og Fridericia. l. c. III Nr. 340 p. 288, jfr. Nr. 348 p. 292 og jfr. Carl Bruun, København I. p. 617.

Kongen ingen Fortjeneste kunde erholde gennem Møntregalet, er det ikke til at undres over, at den til Slut i Overensstemmelse med Kongens temperamentsfulde Udbrud i Brevet af 13. November 1636 gik helt i Staa. Fra denne Dag at regne blev Møntens Folk aftakket[1]) og sat paa Ventepenge. 6 Møntersvende fik 20 Dlr. hver om Aaret, saalænge de ikke arbejdede paa Mønten ved Københavns Slot, medens Møntmester Peter Grüner fik sin Løn, idet han stadig fungerede som Wardein. Saaledes fortsatte man til Udgangen af Aaret 1643. Mønten stod stille i denne Tid. Maaske blev en enkelt Guldkrone el. lign. slaaet, eller et Contrafey[2]) forfærdiget, men nogen egentlig Møntning fandt ikke Sted. Den 25. Febr. 1643 blev Møntmester Grüner forflyttet til Kristiania og hans Svoger Haagensen i København modtog 300 enk. Rdlr. den 12. Januar og 6. April paa hans Vegne[3]). Han maa altsaa være rejst fra København allerede i Januar 1643.

Naar Kongen i et Brev af 19. Juni 1639[4]) har udbedt sig Indstilling om Udmøntning af Smaamønt, paa hvilken der skulde være Mangel, maa han have opgivet saadan Udmøntning igen. Det samme gælder en Forespørgsel fra Kongen til Rentemestrene af 12. December 1636[5]) i Anledning af den formodede høje Værd paa Gulddukater i Udlandet og en Beregning fra P. Grüner „Indvaaner i Vor Købsted København" over Udmøntning af Gulddukater. Det blev heller ikke til noget. Naar Grüner ikke kaldes Møntmester, er det i god Overensstemmelse med „Aftakningen" i den foregaaende Maaned.

Møntofficererne i Tidsrummet fra 1629—36 var iøvrigt i alt væsentlig de i forrige Afsnit nævnte, dog gik Møntskriveren Peder Pedersen af ved Udgangen af Aaret 1631

---

[1]) R. A. Jørgen Vinds og Steen Bechs Rentemesterregnskab; Udgiften 1. Maj 1636—1. Maj 1637 under 4. Jan. 1637.

[2]) Der nævnes en Contrafeyer Corvianus Saur.

[3]) R. A. Rentemester Regnskab. Udgiften.

[4]) R. A. Sj. Tegn. 1636—39 f. 481.

[5]) l. c. f. 133.

og erstattedes med Povl Povlsen. Møntersvendenes Løn udgjorde[1]):

For	100	Lødemark	8 ß	11	Rdlr.
-	100	—	4 -	16	—
-	100	—	2 -	24	—
-	100	—	1 -	30	—
-	100	—	½ -	22	—
-	100	—	Hvid.....	20	—

De var derhos fri for Skat og al borgerlig Tynge[2]).

Udmøntningsforholdene var ifølge de ovenanførte Lovbestemmelser og Møntregnskaber følgende:

Mønten	Jørg. Beskr.-Nr.	Stkr. paa 1 ℔ c brutto	Lødighed: Lod	Lødighed: Tusindedele	Stkr. paa 1 ℔ c fin	Den fine c. ℔ udbragt til	Brutto-vægt gr	Fin-vægt gr
8 ß	136	98	14	875	112	$9^{1}/_{8}$ Rdlr.	2.386	2.088
4 ß	154	198	—	—	$226^{2}/_{7}$	$9^{2}/_{7}$ —	1.181	1.088
2 ß	221	398	—	—	$454^{6}/_{7}$	$9^{10}/_{21}$ —	0.586	0.514
1 ß (Bracteat)	235—6	$800^{1}/_{8}$	—	—	$914^{2}/_{8}$	$9^{19}/_{36}$ —	0.292	0.256
Søsling ($^{1}/_{2}$ ß)	156	472	4	250	1.888	$9^{5}/_{6}$ —	0.496	0.124
Hvid ($^{1}/_{8}$ ß)	?	366 (363)	2	125	2.928	$10^{1}/_{6}$ —	0.689	0.080
Specie ..	63—64	8	$14^{2}/_{18}$ $14^{1}/_{18}$	881.94 878.47	$9^{9}/_{127}$ $9^{27}/_{258}$	$9^{9}/_{127}$ — $9^{27}/_{258}$ —	29.232	25.761 25.679

[1]) R. A. Rentek. Udg. Conto A a. Møntmester Regnskaber med Bilag 1624—35. Müntz Rechnung auf K. M. Müntz zu Kopenhagen 1. Januar 1630—1. Januar 1635 og Møntordning for Københavns Mønt af 21. Januar 1630 § 2.

[2]) R. A. Sj. Reg. Nr. 78. 1625—31. Bevilling af 28. Januar 1631, hvori Møntofficerernes Navne tillige angives: Thomis Borstroff, Poul Fleischer, Claus Albrecht, Hendrik Busterreich, Hendrich Köhler, Gert Höckfell, Karsten Greusin, Hendrich Bull og Mads Mogensen.

Det vil af denne Oversigt ses, at Smaamønten virkelig i alt væsentlig holder sig til Rigsdalerfod, i hvert Fald saa nær dertil, som med Rimelighed kan forlanges, naar der dog skal tages noget Hensyn til den ved Vægtmarkens Udstykning i en Mængde Smaamønt foraarsagede betydelige Forøgelse af Arbejde og Omkostninger. 1 ß har man endda, naar den skulde være af Rigsdalersølv, maattet slaa som Bracteat, for at den overhovedet kunde faa en passende Størrelse. Det er den sidste Bracteat, der er møntet i Danmark. Dens Tyndhed gjorde den ganske upraktisk i det daglige Liv. Den blev derfor hurtigt opgivet, idet den kun er møntet i Slutningen af Aaret 1629. Ved Hviden er i Paranthes opført det i Forordningen af 10. Oktober 1629 § 5 opgivne Styktal 363.

Ingen af Mønterne gaar nærmere Rigsdalerfoden end 9⅓ Rdlr. paa den fine cølnske Mark.

Der er derfor næppe Grund til at antage, at Specien er udmøntet væsentligt anderledes eller bedre end i den p. 55 givne Oversigt anført, altsaa 8 Stkr. af den 14-lødige Mark, $9^{1}/_{7}$ Stkr. af den fine Mark. Dog er i Oversigten optagen en Udmøntningsformel for Specier, hvorefter de udmøntes 1 eller 2 Gren bedre i Lødighed, saaledes at den fine Mark bliver udbragt til henholdsvis $9^{27}/_{253}$ og $9^{9}/_{127}$ Stkr. d: ca. $9^{1}/_{10}$ eller $9^{1}/_{12}$ Stkr. Forskellen er ganske vist kun ringe, men i en „Müntzordnung dem Müntzmeister Peter Graven erteilt, Copenhagen, der 26. Juli 1631“[1]) henvises udtrykkelig til: „dass nach laut der alten müntzordnung (?) ein iegliche Reichsthaler 14 loth, ein auch zwei grain fein silber halten und derer 8 Stück ein lotig marck weniger 2 Pf. ie und alle wege machen und austragen sollen, wornach er sich unterthänigst zu richten, und dabei allen gefehrlichen unterstreif in der innerlichen bonitet dess korns zu vermeiden hat“.

Der var til Gengæld for den lidt bedre Lødighed indrømmet et lille Remedium paa Vægten.

---

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Patenten 1630—31 f. 254.

Ifølge Møntregnskaberne[1]) er der udmøntet følgende Beløb:

Aar	Dobb. Guld-kroner	Rhinsk Gylden	Specier	8 ß	4 ß	2 ß	1 ß	Søslinger (1/2 ß)	Ialt:
1629							2.948 R.		2.948 R.
1630	?			1.184 R.	4.131 R.	1.020 R.			6.335 —
1631			11.828 R.	1.025 —				128 R.	12.981 —
1632		2.570 Stk. =3.212 R.	2.601 —		2.544 —	3.159 —			11.516 —
1633	?								
1634			6.755 —						6.755 —
1635	?								
1636									
1637	?								
Ialt:	?	3.212 R.	21.184 R.	2.209 R.	6.675 R.	4.179 R.	2.948 R.	128 R.	40.535 R.

Hvid fra disse Aar kendes ikke; hvorvidt Hvid uden Aarstal hidrører fra disse Aar, kan ikke afgøres. Dobbelte

[1]) R. A. Rentek. Udg. Conto A a Møntskriver Regnskaber med Bilag 1629—31, Møntmester-Regnskaber med Bilag 1624—35.

Guldkroner kendes fra de i Oversigten med ? angivne Aar, men Udmøntningens Omfang kendes ikke.

Specierne bærer Møntmesterbogstaverne P. G. og maa saaledes antages at stamme fra Peter Grüners Værksted. Ganske vist findes der som forannævnt en Møntordning af 26. Juli 1631, tildelt Møntmester Peter Graven, men jeg er tilbøjelig til at anse det for en Skrivefejl, begaaet af Skriveren ved Copiens Indførelse i „Patenten". Jeg bestyrkes i denne Anskuelse ved Indledningen: „... dass wir dem Ersamen *unsern* Muntzmeister und lieben getreuen Peter Graven ist vergønnet und zugelassen aus dem alten silber, so er etwas an sich erkauffen mag, Gute neue vollgeltende, von schrott und korn unverfälschte ganze, halbe und viertel Reichstaler folgender Zeit, biss zu unserer anderweitig gethan verordnung *auf unserer Münzstube alhie* zu pregen und zu münzen ...". Der kan efter denne Ordlyd næppe være Tvivl om, at det ikke er en eller anden fremmed Mester, men Kongens egen Møntmester Peter Grüner, der her er Tale om. Tilladelsen udgør et Supplement til Møntordningen for Københavns Mønt af 21. Januar 1630, i hvilken der ikke er Tale om Specieudmøntning. At Møntordningen af 1631 er paa Tysk, kan i disse Tider næppe vække Anstød, thi Peter Grüner affattede selv sine Regnskaber paa Tysk[1]), og det stemmer udmærket med, hvad jeg ovenfor har anført om 6 ß Stkr. med Indskriften: „VI Schilling dansch", der formentlig utvivlsomt maa henføres til Københavns Møntsted.

Det betydelige Antal Specier fra 1631 findes ikke omtalt i de danske Møntregnskaber, men derimod i et norsk Møntregnskab for Mønten i Kristiania for Tiden 5. Maj 1630 til 1. Januar 1631[2]). Det oplyses her, at Mønten i Norge har sendt Møntmester Peter Grüner og Møntskriver Peder Pe-

---

[1]) Jfr. den i Num. Foren. Medlemsblad I. p. 60—61 optagne Prøve herpaa: „Gyldenprægning i 1632".

[2]) N. R. A. Rentekammeret, Regnskaber, Myntregnskaber, Kristiania Mynt 1628—41.

dersen 1303 ℔ 15 L 3 Q f. Sølv, hvorfor er modtaget 8 Rdlr. pr. ℔ f. Sølv..... = 10.431 R. 3½ ℔
og for Legering 174 ℔ 9 L. à 8 Rdlr.... = 1.396½ -

Ialt... 11.828 R. ½ ℔

hvilket svarer til lidt over 9 R. pr. ℔ f. Sølv af 1303 ℔ 15 L. 3 Q. Da der tilmed af Mønten i Norge er betalt Mønten i København den sædvanlige Mønterløn for Udmøntning af Dalere: 32 Rdlr. in specie pr. 100 ℔ af fornævnte Beløb, kan der ingen Tvivl være om, at det er Dalere her er Spørgsmaal om. De er slagne i København og maa vel være udgaaede fra Mønten med danske Stempler. Der er bevaret Dobbeltspecier, Specier og Halvspecier fra 1631 og det er derfor rimeligt at antage, at fornævnte Sum maa henføres til dette Aar. Om denne mærkelige Møntning i København for norsk Regning hedder det iøvrigt i Bilag 3 til fornævnte Regnskab, en af Peder Grüner og Peder Pedersen udstedt Kvittering af 25. August 1630: at de havde kvitteret for 19 Stkr. Brandsølv fra Bergverket, der udgjorde 1325 ℔ 12 L. 2 Q. og efter Legering 1478 ℔ 8 L. 3 Q. Dalersølv à 14 L. 2 Gren, som de strax har betalt. Og har Møntskriver Niels Hansen i Kristiania betalt for hver 100 ℔ *at formønte* for al Afgang og Omkostning 32 Rdlr., som beløber 473 Rdlr. in specie, som de vil have Møntskriveren i Kristiania kvitteret. Og skal forskrevne Sølv efter Statholderens Befaling herudi Kongl. Maj. Regnskab (ɔ: for Københavns Mønt) ikke skrives til Indtægt eller Udgift, ikke heller nogen Omkostning, derimod at skrive i Hans Maj. Regnskab (ɔ: for Kristiania Mønt). Som det fremgaar af de benyttede Udtryk, er det ikke en almindelig Forsendelse af Bjergværkssølv til Mønten i Kjøbenhavn, men en hemmeligholdt Udmøntning sammesteds.

Det i Oversigten udfor 1631 opførte Antal 8 ß maa antages slaaet allerede i 1630, i hvert Fald med dette Aars Stempler.

Der er i Slutningen af Aaret 1629 og Begyndelsen af Aaret 1630 anvendt ialt ca. 7000 Rdlr. til Smaamønt, men

dette er uden Betydning til Bedømmelsen af Møntvæsenets Stilling, idet Smaamønten jo nu i alt væsentlig møntedes efter Dalerfod uden nogen Fortjeneste.

3. 3. Januar 1644—21. Marts 1648.

Under Tyskekrigen 1625—29 var der vel — særlig mod dens Slutning — slaaet en Del 6 ß, som senere maatte nedsættes til 5⅓ ß, men Landet var dog ikke saa forarmet, da Krigen udbrød, at der straks maatte gribes til alle Udveje for at skaffe Penge. Helt anderledes stiller Forholdet sig, da Torstenson i December 1643 brød ind i Jylland og dermed aabnede Svenskekrigen. Konge, Rigsraad og Folk blev lige bestyrtede, da den svenske Feltherre uden Krigserklæring overskred Grænsen efter i al Stilhed og med uanet Hast at have ført sine Tropper den lange Vej fra Tysklands Indre.

Kongens Bestyrtelse og Beslutsomhed gav sig samtidig Udslag ogsaa paa Møntvæsenets Omraade. Den 3. Januar 1644 befalede han Hannibal Sehested at give Hans Hempel, Proberer i Kongsberg, Ordre til at rejse til København, da Kongen ønskede at faa ham til at overtage Bestillingen som Møntmester dér, og den 5. Januar 1644[1]) tilskriver han Corfits Ulfeldt: At jeg har skrevet Statholderen i Norge til om en Møntmester, det har du uden Tvivl af Copien forstanden. Og efterdi jeg endeligen maa have en Myntmester, han komme ej fra, hvor han komme kan, da vil der i Tide tænkes paa Lossement til ham, som ingensteds snarer og med mindre Bekostning kan ske end paa Københavns Slot i de Hvælvinger, som Apothekeren og Sølvpopen nu en Tid lang har haft deres Kvarter i, saaat Smelteovnen kommer i Sølvkammeret op til den Gavl, som skiller den store Sal ad og Raadstuen, som Ret holdes i. Og vil Skorstenen ganske tages ned, saaat Smelteovnen kan faa Plads og den anden Skorsten der oven for kan føres ind i den. Samme Gavl falder dog engang ned, førend man varer sig

[1]) Bricka og Fridericia I c. V Nr. 370 p. 430—31.

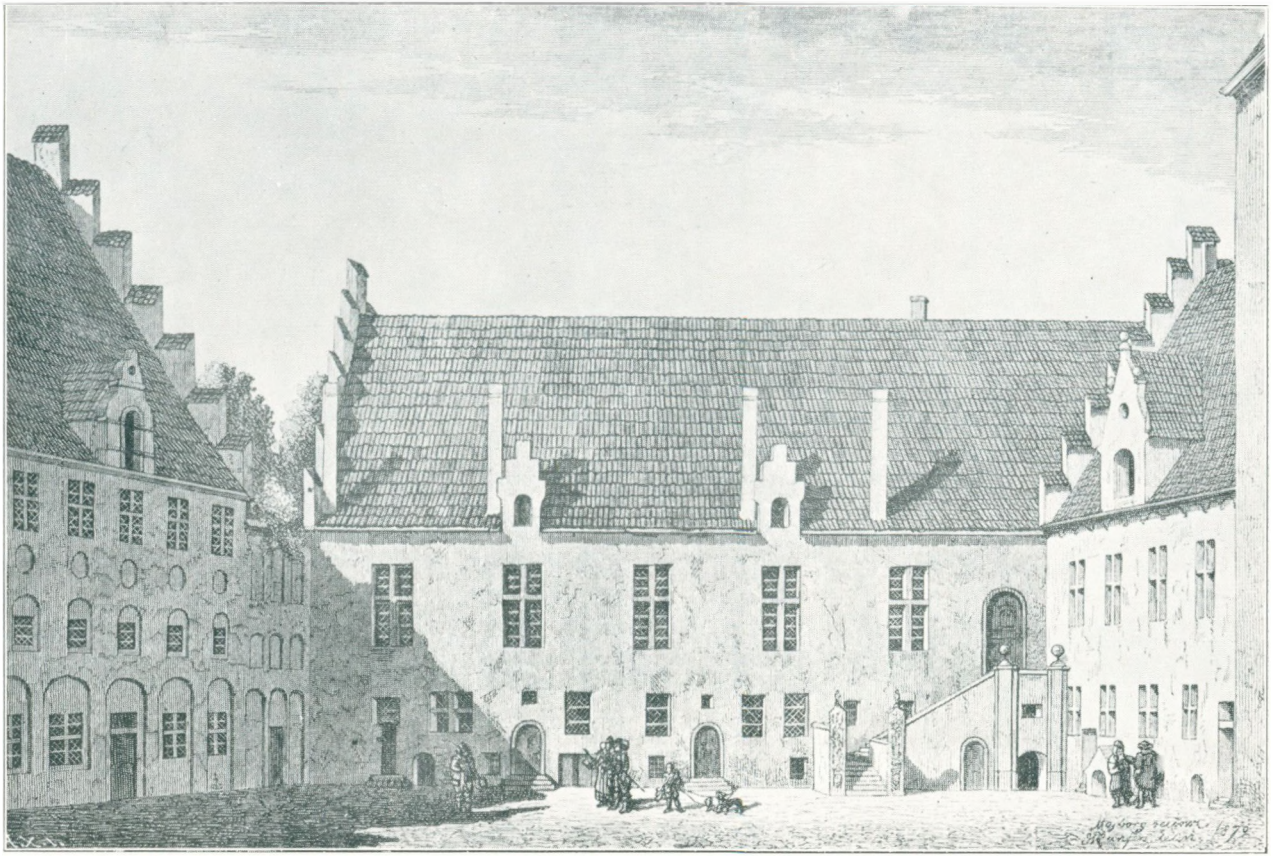

Kobenhavns Slotsgaard efter Tegning i st. kgl. Bibl.; yderst th. Blaataarn; i Hjørnet th. ml. Riddersals-

derfor, mens med den Skorsten kan Gavlen støttes. Værkstedet og Myntemesterens Værelse kan komme i de andre Hvælvinger, som findes ved Siden af. — Den 20. s. M.[1]) skriver Kongen paany til Ulfeldt: *Efterdi jeg i Jesu Navn agter at lade mynte paa Københavns Slot,* da sender jeg dig herhos et Model af Papir, hvorefter du skal lade gøre en Stempel til at præge Mynten med. Boniteten af *samme Mynt skal være lig ved de danske Mark, som er slagen i min Tid, saa tør ingen videre Ordre gøres om Myntens Valør.* Myntemesterens Besoldning bliver i alle Maader som de andres været haver. Naar det haves i Agt, som jeg skrev dig sidst om de af Renteriet, som skulle ansiges (ɔ: tilsiges), naar han (ɔ: Møntmesteren) vil gøre Ild under Diglen, paa det de kan være tilstede, naar Materien vil udgyde. — Og endelig hedder det i Brev af 14. Februar[2]) ligeledes til Ulfeldt, at: det overskikkede Dammask Drejl med di Myntsorter og beslagen Krus haver jeg empfangen. Hvad Mynten angaar, da kan om samme Lejlighed med ingen bedre tales end med „lyttig" (ɔ: Overberghauptmand i Norge, Hans Siegfried von Lüttichau), som nu er paa Rejsen henad København, hvorledes man kan sikkert mynte, herren (ɔ: Kongen) uden Skade, thi han forstaar Værket ex fundamento.

Af disse Breve fremgaar med al Klarhed, til hvilken fortvivlet og forceret Virksomhed Mønten i København efter sin lange Dvale blev kaldt til Live. Det er endvidere klart, at Gehalten af den Mønt, der nu skulde se Lyset, ligesaalidt som Kong Christians gamle Markstykker taalte en altfor skarp Belysning. Menigmand maatte ikke vide, hvad den indeholdt: „Saa tør ingen videre Ordre gives om Myntens Valør". Det er en betegnende Vending i Kongens Brev af 20. Januar 1644. Den vidner baade om Kvaliteten af den Mønt, der skulde slaas, og om den tidligere, som den skulde efterligne. Det var for Vindings Skyld, Mønten skulde drives, blot med den Forskel, at det nu var i Nødens Stund, man greb dertil, medens det dengang — i Aarene 1612—18

[1]) l. c. Nr. 375 p. 436.
[2]) l. c. Nr. 383 p. 446.

og 1618—25 — var for Kongens Pragt og Virkelysts Skyld, at de mange daarlige Mark- og Kronestykker udgik.

Den 11. Marts 1644 blev Mønten genoprettet og den 27. Marts 1644 fik den tidligere Møntersvend ved Københavns Mønt, Hen(d)rich Köhler, der stammede fra Goslar i Braunschweig[1]), Bestalling som Møntmester. Hempel kom altsaa ikke i Betragtning. Møntens Virksomhed varede til den 11. Marts 1646, da den atter blev nedlagt[2]). Ifølge Köhlers Bestalling[3]) skulde han have 400 Rdlr. aarlig, slaa 9½ lødige ℔-Stkr. og anden Mønt, og naar en Smeltning var falden 1 Gren mindre ud, gøre den næste saameget bedre, hvert Aar forandre Aarstallet paa Mønterne og iøvrigt holde Regnskab over, hvor mange lødige ℔, der smeltedes og sloges. Köhler valgte til Møntmærke en Glødehage, saaledes som det ses af en af hans Speciedalere fra 1646, der er signeret H.K. ved Siden af nævnte Møntmærke[4]), medens det hidtil for Københavns Møntsted sædvanlige Kløvermærke med Peter Grüner flyttede til Mønten i Kristiania. Samme Dag, som Møntmesteren blev udnævnt, fik Hans zum Busch[5]) Bestalling som Stempelskærer ved Mønten mod en aarlig Løn af 200 Rdlr., og Dagen derpaa blev Georg (Jørgen) Preusz[6]) Wardein for 300 Rdlr. om Aaret. I hans Bestalling bestemmes bl. a., at Rigens Hofmester skulde have den ene af Nøglerne til Prøveboxen, hvori et Stykke

[1]) R. A. Sj. Reg. Nr. 25, 1660—64 f. 528. Nr. 133. Konfirmation paa Henrik Köhler og Hustru Maria Abrahams Testamente.

[2]) R. A. Steen Bech, Jørgen Rosenkrands, Oluf Daa og Peder Vibes Rentemesterregnskab. Indtægten ⅕ 1648—30/9 1648. f. 345—46. Herved maa dog forstaas, at den egentlige Møntvirksomhed var afsluttet. Selve Møntens Inventarium afleverede Møntskriveren Jørgen Hansen den 12. April 1646 til Møntmester Köhler, der slog nogle Dukater til Kongens Fornødenhed i Aarene 1646—48, jfr. Köhlers Regnskab i R. A. for Tiden 20. August 1657—11. Marts 1662.

[3]) R. A. Sj. Reg. Nr. 21 1641—48 f. 289. — Danske Samlinger Nr. 581. c. 25.

[4]) Jørgensen l. c. p. 68 Nr. 63 b.

[5]) R. A. Sj. Reg. l. c. f. 289 b. og Rentek. Bestallingsbog Nr. 2. p. 302, hvor han ogsaa kaldes Hans Tombusch (Tom Busch)!

[6]) R. A. Danske Saml. Nr. 581 c. 26.

af hver Møntning skulde nedlægges med Seddel om Resultatet af Prøven. Det er herefter saavel som af de forudgaaende Breve klart, at Rigshofmester Corfits Ulfeldt var øverste Chef for Mønten. Forsaavidt er det heller ikke ubilligt, at hans Navn er knyttet til den daarlige Mønt, der udgik og hvorpaa Kongen i Overensstemmelse med det religiøse Udbrud, han lod komme frem i Begyndelsen af Brevet af 20. Januar 1644, paa Reversen anbragte Ordene: Justus Jehova Judex, Jehova i hebraiske Chiffre, hvorfor Mønterne ogsaa kaldtes: Hebræere[1]). Kongen følte en stærk Uro over denne Krig, som han i sit Indre vel ikke kunde give andre Skylden for end sig selv. Han havde ved sine evindelige misundelige Trakasserier og Intriger overfor det sejrrige Sverige kaldt Skæbnetimen ned over sig. Han følte derhos saa meget mere Grund til at paakalde den Højestes Hjælp, som han samtidig ansaa sig forurettet over det pludselige Fredsbrud uden nogen forudgaaende Krigserklæring.

Naar Corfits Ulfeldt bestyrede Mønten, er det dog ikke dermed sagt, at han alene bar Ansvaret for den fordærvede Mønt. Det delte han med Kongen, som han med denne maatte dele Ansvaret for Krigen overhovedet paa Trods af sine Raadsfællers Advarsler og Modstand. Men var Krigen nu engang udbrudt, maa man i Billighedens Navn erkende, at Pengenøden var en Undskyldning for Udmøntningen. Det har jo alle Dage været saaledes, at de Regerende under Krigens Tvang har ladet Undersaatterne skatte ogsaa gennem Misbrug af Møntregalet og Seddelpressen, en af de nemmeste og samtidig fordærveligste Fremgangsmaader til at skaffe Penge paa Borgernes Bekostning.

Saa gik det da i Foraaret 1644 løs med Opstillingen af den nye Mønt. Værkstederne paa Slottet indrettedes i Huj og Hast. 7 Møntersvende indkaldtes fra Hamburg til København. En Møntskriver, Jørgen Hansen, beskikkedes for 400 Dlr. om Aaret, der var „bevilget af Hov-

[1]) Beskrivelsen Tavle XXIII Nr. 16—23.

mesteren". To Smedemestre, Hans Voss og Frands Boumand, ansattes, den første med 40 Currentdaler = 33 Rdlr. 2 ℔ i aarlig Løn[1]). Og Prøveudkast til de nye Mønter blev forfærdigede. Kongen havde i sine første Befalinger henvist til, at Mønterne skulde ligne hans gamle Markstykker. Disse var 9½ lødige, oprindelig 25 senere 27 Stkr. paa Marken brutto[2]); de blev 1625 valverede til 20 ß d. og ved denne Værdi blev de staaende, saaledes som det fremgaar af en Befaling til Albert Dionis om i Glückstadt at slaa Stkr. paa 10 ß l. ɔ: gamle Markstykker, hvoraf der ogsaa existerer Exemplarer fra 1627—28. Ligesom man dengang under Tyskekrigen greb til at opfriske de gamle Markstykker til 20 ß d. (10 ß l.), tænkte Kongen nu paa det samme ved Svenskekrigens Indtræden. I Overensstemmelse hermed lyder de første Udkast paa XX ß d., meget sjældne Prøvestykker, hvoraf kun enkelte er bevaret i Samlingerne til vor Tid[3]).

Men naar i sin Tid de gamle Markstykker som ¼ Dalere eller Ortsspecier kunde udbringes til henad 12 Dlr. paa den fine Mark, saa kunde dette jo ikke lykkes, naar de som 20 ß var reducerede til ⅕ Dalere, i hvert Fald ikke, naar de skulde udmøntes i samme Korn og Skrot som tidligere. Det gav ikke samme Fortjeneste, i hvert Fald ikke Vinding nok. Saa slettede man Værdibetegnelsen XX ß d.[4]) for

---

[1]) R. A. Rentek. Udg. Conto A. a. Formøntnings Regnskaber 1644—46. Regnskab for Kongl. Maj. Mønt. for Københavns Slot 11. Marts 1644 til 2 Aars Dagen 1646. jfr. bl. a. Bilag 94—95.

[2]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 69, 114, hvor der ved en Trykfejl staar $11^{7}/_{10}$ Rdlr. paa Marken fin i Stedet for $11^{7}/_{19}$ Rdlr., —p. 252.

[3]) Beskr. Tavle XXIII Nr. 21—22, med Köhlers Møntmærke, hvoraf fremgaar, at disse Prøver er forfærdigede paa Kbhvn.s Mønt ved Regeringens Sæde og i Kongens umiddelbare Nærhed paa Slottet, jfr. Lauerentzen, Museum regium, Part II Sect. V Chr. IV. Nr. 129 g. jfr. nedenfor p. 88 Afb. 26.

[4]) l. c. Nr. 20. Mulig er denne Mønt det oprindelige Udkast til 1 ℔ Stk., paa hvilken Reversen, naar denne skulde indeholde Anraabelsen af den højeste Dommer, ikke som hidtil kunde bære Indskriften: 1 Marck danske.

mulig at kunne give dem ud til højere Værdi f. Eks. 24 ß, en Værdi, der iøvrigt godt stemmer med ældre Regnskaber, hvor 1 ℔ regnes lig en Ort til 24 ß.

Endelig tog man Skridtet fuldt ud og satte 2 ℔ d. paa dem[1]), idet man samtidig udmøntede dem efter en Formel 21 Stkr. af 1 ℔ brutto, der til samme Lødighed, 9½, kunde give et lignende Udbytte af Marken fin, nemlig $11^{15}/_{19}$ Rdlr., som de gamle Marker havde ydet, nemlig $11^{7}/_{10}$ Rdlr. Denne Udmøntning er i en Skrivelse til Hannibal Sehested af 4. April 1646[2]) benævnt „Crone-Skrot". Dette stemmer ikke med Virkeligheden, thi Christian IV.s ældre Kronemønt var 13¾ lødig og udbragtes ikke til saa stort Beløb af Marken[3]).

Ikke heller svarer de Ulfeldtske Hebræermarker til de senere under Frederik III udmøntede Kroner, der enten var som Faderens ældre eller 10¾ lødige og heller ikke udbragtes saa højt. Derimod er Udtrykket ikke uberettiget, forsaavidt det stiller Kongens ældre Markudmøntning og Kroneudmøntning paa lige Linie, thi den sidste var — som jeg i mit tidligere Arbejde, Christian IV.s Møntpolitik 1588—1625, har udviklet — en Konsekvens af den første. Det er ganske rimeligt, om Kongen, da han nu igen agtede at udskrive Skat gennem Udnyttelse af Møntregalet, i sin Tanke har slaaet de to Møntformer sammen i eet og samme Begreb: Slettere Møntfod end Specier var nu engang Kronemøntfod, hvad enten Mønten saa hed Mark, Sletdaler, Zweidrittel eller Kroner, jfr. ogsaa en Skr. af 27. Marts

---

[1]) l. c. Nr. 19; 16 ß dansk afstemtes herefter, jfr. Nr. 23.

[2]) R. A. Norske Tegnelser VII 1640—48. f. 278; at Udmøntningen kaldtes „Crone-Skrot", har formentlig bevæget Etatsraad Kölle, Beskr. LIX, til at antage, at der ogsaa er udmøntet 4 ℔ af denne Type, jfr. Timms Møntkatalog I p. 172 og Krebers Møntkatalog p. 140, men saadanne Mønter er dog ikke forefundne i Regnskaber eller andetsteds; Stykket, der er afbildet hos Lauerentzen. l. c. Tab. VII Nr. 37 og i Beskr. Tavle XXIV Nr. 3, er vel af denne Type, men maa anses for en Medaille, jfr. Kreber p. 3. Nr. 20 og N. F. Medlblad VI. p. 239.

[3]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 152, 164 og 218.

1644[1]), hvori dobbelte Markstykker benævnes „halve Sletdaler".

I den Grad var den nye Møntvirksomhed startet paa Grundlag af den nye Møntfod, at der i Regnskaberne ikke findes Antydning af Specieudmøntning.

26. H. Køhlers 20 ß Prøvemønt.

27. Køhlers 2 ß „ulfeldtske Hebræer".

Der er dog baade i 1646 og 1647 udgaaet Speciemønt med Hendrik Köhlers Signatur[2]), men denne er slaaet for privat Regning.

Det hedder herom i et Brev til Rentemestrene af 27. Juni 1646[3]), at eftersom Møntmester Hendrik Köhler hos Kongen har ladet andrage, at adskillige findes, som gerne vil sælge Sølv til Formøntning, da er Kongen i Naade tilfreds, at han

[1]) Sj. Tegn. XXVIII 1643—45 f. 178.
[2]) Jørgensens Beskr. p. 68. Nr. 62, 63 og 64.
[3]) Sj. Tegn. XXIX 1646—48 f. 77.

af huis Sølv, der saaledes befindes til Kiøbs, maa mønte Rigsdaler, dog at det sker *efter hollandsk Skrot og Værd*, hvormed Wardeinen skal have Indseende, som han det anser og forstaar.

Der var som altid under Krigsforhold, saaledes ogsaa senere under Krigen 1658—60, mange, der var i Bekneb for Kontanter og derfor — ligesom Kongen — maatte sende deres Sølvtøj paa Mønten. Naar Kongen udtaler, at han er tilfreds med den hollandske Værd og Skrot, var det ogsaa en Indrømmelse til Krigstilstanden, thi de hollandske Specier nød netop ikke den Anseelse som de efter det tyske Riges Møntordninger udmøntede Reichsthalere: 8 Stkr. af den $14^{4}/_{18}$ lødige Mark, 9 Stkr. af Marken fin, højst med 1 Gren Remedium paa Lødigheden.

En tilsvarende Befaling af 9 Juli s. A. afgik til Statholderen i Norge, Hannibal Sehested. Hvorledes Sagen her udviklede sig, vil senere blive forklaret; men Forandring i den norske Species Udmøntningsforhold skete i hvert Fald først i 1648. Her i København synes man foreløbig at have lagt Vægt paa, at der i Befalingen kun henvises til hollandsk Skrot, medens der intet staar om Kornet, der saaledes maatte blive Reichsthalernes, højst med 1 Gren Remedium. Der er nemlig i Tyskland foretaget en nærmere Undersøgelse af Specien fra 1647. I en under 15. Juni 1666 af de 3 corresponderende sydtyske Kredse, Franken, Bayern og Schwabens Generalwardeiner afgiven Beretning[1]) om forskellige udenlandske grove Guld- og Sølvmønters Gehalt og Værd er „Gantze Thaler unter Ihrer Königl. Majest. in Dennemarck Gepräg mit der Jahrzahl 1647" befundet at veje 8 Stkr. 15 Lod 3 Gren, af Lødighed 14 Lod 3 Gren. Samtidig er Zelandske, Hollandske, Gelderske og Westfrislandske Thalere fra 1649—50 prøvede til 8 Stkr. paa $15\frac{3}{4}$ Lod 14 lødigt Sølv. Vægten stemmer med den danske Speciedaler, medens Gehalten er 3 Gren daarligere. Den danske Daler er vurderet til 1 Fl. $28\frac{1}{2}$ Kreutzer, den hollandske til

[1]) Hirsch Münzarchiv. IV p. 368—69.

1 Fl. 27 Kreutzer, medens en fuldvægtig Reichsthaler gjaldt 1 Fl. 30 Kreutzer[1]). Der er næppe nogen Anledning til at formode, at de fremmede sagkyndige skulde have tillagt den danske Specie en højere Lødighed end de hollandske, hvis dette ikke i Virkeligheden var Resultatet af deres Prøvelse. De var snarere opfordret til at give den fremmede Mønt mindre end mere end den fortjente.

Om Udmøntning af 4-lødige 4 ß fik Ulfeldt Ordre i Skrivelse af 28. November 1644[2]), men ifølge Regnskaberne blev de dog noget bedre udmøntede, saaledes som det vil

28. Hendrik Køhlers Specie 1646.

ses af nedenstaaende Tabel. 2 ß-Udmøntningen blev standset ved Kongens Ordrer af 25. November 1645 og 8. December s. A.[2]). Hvad derimod uden Skade kunde møntes af 2 og 1 ℔ Stkr. skulde møntes.

Naar det ovenfor er sagt, at Mønten „nedlagdes" den 11. Marts 1646, maa dette forstaas ud fra Datidens Forudsætninger, idet kun Udmøntningen af daarlig Mønt for Statskassens (Renteriets) Regning betragtedes som egentlig

---

[1]) l. c. p. 378. Fürstliches Conclusum bey dem Reichs-Tag zu Regensburg Juli 1666.

[2]) Sj. Tegn. XXVIII f. 235.

[3]) Bricka og Fridericia: l. c. VI Nr. 129 p. 107 og Nr. 135 p. 115.

Møntvirksomhed, medens Slagning af Specier og Dukater for private eller for Kongen personlig (hans eget Kammer) ikke ansaas for en Fortsættelse af Møntværkstedet. Der kendes nemlig Specier fra 1647 og Dukater fra 1647—48. Særlig de sidste var vel egnet Betalingsmiddel for Kongen. Selv om de vel endnu ikke betragtedes som Rariteter, men benyttedes som egentlig Omsætningsmiddel, hvad de store Udmøntninger af rhinske Gylden ved Tyskekrigens Begyndelse og nu Hebræerdukater ved Svenskekrigens Udbrud tilstrækkeligt viser, er der dog ingen Tvivl om, at deres Udmøntning i 1647—48 efter Krigens Slutning ikke mere betragtedes som en for Køb, Salg og Handel fornøden For-

29. Hebræer Dobbelt Ducat 1644.

anstaltning. Hermed stemmer et Udtryk i det samme Rentemesterregnskab, hvori oplyses, at Mønten er nedlagt den 11. Marts 1646, nemlig Regnskabet for Tiden 1. Maj—30. Sept. 1648, hvori det hedder, at Rentemestrene har „betalt Møntmesteren for Ducater til Kongl. Majest.s egen Fornødenhed at mønte"[1]). Disse Ducater bar den samme Reversindskrift som 2 og 1 ℔-Stkr., og henregnes derfor ogsaa til de ulfeldtske Hebræermønter, omend de ikke som Markerne har gjort sig ufordelagtig bekendte, men er udmøntede ganske efter samme Norm som i de forudgaaende 40 Aar[2]). Netop i disse Aar fandt man lidt Gulderts

[1]) f. 347.
[2]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 69.

i Norge[1]). Kongen var lutter Fyr og Flamme, tog selv til Norge og lod det undersøge paa en Ovn, han lod opføre under et Ophold i Arendal. Guldet var fundet dels paa Christoffer Gøes Gaard i Nedernæs Len, dels i Bratsberg Len i Nærheden af Kragerøs Havn. Førend Kongen i Juli 1646 rejste fra Akershus, havde han vist Ertset til Møntmester Peter Grüner og Wardein Herman fra Mønten i Kristiania, men de havde begge svaret ham, „at saafremt Kongen fik Guld ud af det Erts, vilde de lade sig hænge, i hvilken Mening nogle tilkaldte Berggeseller var enig. Og kom fast ingen enten Adel eller Uadel, som jo ikke var af samme Mening". Men Kongen byggede som nævnt Ovnen „og den Allerhøjeste gav sin Naade, at Kongen fandt en ganske fremmed Manér at smelte samme Erts, saa at han fik Guld deraf. Man havde saaledes intet at give Vor Herre Skyld for, hvis der ikke faredes fort dermed. Men at faa Sagen sat i den Postur, som det bør være, derom havde Kongen ikke megen Sperantz"[2]). Senere blev der dog ført en Del Erts til København, hvor det blev udvasket i Laboratoriet ved Rosenborg under Tilsyn af Caspar Herbach, Kongens Kunstsnedker og Hofguldsmed, der var indkaldt hertil i 1642 fra Lichtenberg i Tyskland[3]). Han skulde „gøre det flygtige Guld i de norske Ertser fix", og det er vel rimeligt, at de saakaldte „Brilledukater" fra 1647[4]) med Indskriften VIDE . MIRA . DOMI i Overensstemmelse med Traditionen er slagen her i København af

---

[1]) Allerede den 19. Juli 1641 havde Kongen fra Antvorskov tilskrevet Statholder Christoffer Urne om at forfare paa Sølvværket, „om der ikke It Slougs Erdtz findes, som kaldes Rotgylden Erdtz" og eventuelt sende ham en Kvantitet deraf. R. A. Norske Tegn. VII. 1640—48 f. 81.

[2]) Kongens egenh. Brev til Christen Thomesen Sehested, dateret Arendal den 1. August 1646 jfr. andre Breve af 10. og 14. Januar 1645 til Corfits Ulfeldt. Bricka og Fridericia l. c. VI. Nr. 7 p. 5. Nr. 8 p. 6. Nr. 202 p. 176.

[3]) Bricka og Fridericia l. c. V Nr. 301 p. 363, VI Nr. 220 og 221 p. 194, 196. Nr. 310 p. 287, Nr. 390 p. 355.

[4]) Jørgensens Beskr. p. 66—67 Nr. 42—46, jfr. Norges Historie IV, 2. Kristiania 1911 p. 167.

det Guld, Herbach udvandt, som et Vidnesbyrd baade mod de vantro Tvivlere og om Herrens Vidunder, der dog ikke, saaledes som Kongen sikkert havde haabet, kom til at spille samme Rolle under Svenskekrigen, som Opdagelsen af Sølvlejerne ved Kongsberg umiddelbart før Tyskekrigen. Hans Indskrift paa Brilledukaterne minder om hans Indskrift paa Specierne fra 1624 og følgende Aar: BENEDICTIO DOMINI . DIVITES . FACIT[1]).

Dukaternes Værd maa efter Frdg. 10. Oktober 1629 jfr. Frdg. 18. Maj 1640 sættes til 10½ ℔ d., men i den almindelige Omsætning har de sikkert staaet højere.

Mønternes Udmøntningsforhold er, som det fremgaar af alt det ovenstaaende, ikke fastslaaet ved Forordninger,

30. Brilledukat af norsk Guld.

aabne Breve eller Patenter, men ligesom underhaanden meddelt Møntmesteren gennem mundtlige og skriftlige Ordrer. Det gik her som ved Udsendelsen af Kronemønten. Møntens Undervægt i Korn maatte ej „aabenbares dennom det ikke bør at vide[2]), ɔ: Borgerne, som netop burde vidst det, om Meningen ikke netop var at bedrage dem. Udmøntningsforholdene fremgaar derfor kun af de ovenciterede Breve i Forbindelse med Møntmesterens og Møntskriverens Regnskaber[3]):

---

1) l. c. p. 68 Nr. 60 ff.
2) Chr. IV.s Møntpolitik p. 154.
3) R. A. Rentek. Udg. Conto A. a. Formøntnings-Regnskaber med Bilag 1644—46.

Mønt	Jørg. Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 ℔ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	Den fine c. ℔ udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin-Vægt gr.
			Karat, Lod	Tusindedele				
Dobb. Dukat	36	$33^{1}/_{2}$	$23^{1}/_{2}$	979.17	$34^{10}/_{47}$	$119^{26}/_{47}$ R.	6.981	6.836
Enkelt —	37	67	—	—	$68^{20}/_{47}$	— -	3.490	3.418
$^{1}/_{2}$ —	38	134	—	—	$136^{40}/_{47}$	— -	1.746	1.709
$^{1}/_{4}$ —	39	268	—	—	$273^{33}/_{47}$	— -	0.873	0.855
Specie	62—64	$8^{8}/_{69}$ ($8^{1}/_{8}$ R. = c. 8 R. 12 ß)	$14^{8}/_{18}$	885.42	$9^{819}/_{1785}$	$9^{819}/_{1785}$ -	28.775	25.477
2 ℔ = 32 ß	175	21 (7 R.)	$9^{1}/_{2}$	593.75	$35^{7}/_{19}$	$11^{13}/_{19}$ -	11.186	6.612
1 ℔ = 16 —	177.179	42 (7 R.)	—	—	$70^{14}/_{19}$	— -	5.593	3.306
4 ß	180	120 (5 R.)	4	250	480	20 -	1.949	0.487
2 —	217	180 ($3^{3}/_{4}$ R.)	$4^{1}/_{2}$	281.25	640	$13^{1}/_{3}$ -	1.399	0.365
2 —	–	192	—	—	$682^{2}/_{3}$	$14^{2}/_{9}$ -	1.318	0.843
1 —	218	254 ($2^{1}/_{2}$ R. 14 ß)	$2^{1}/_{2}$	156.25	$1625^{3}/_{5}$	$16^{14}/_{15}$ -	0.931	0.148
1 —	—	256	—	—	$1638^{3}/_{5}$	$17^{1}/_{15}$ -	0.913	0.142

Ifølge nævnte Regnskaber[1]) udgør de udmøntede Summer følgende Beløb:

Aar	Dobb., Enkelt, 1/2 og 1/4 Dük.	2 ℔	1 ℔	4 ß	2 ß	1 ß	Ialt
1644	345 1/4 Stkr. à 10 1/2 ℔ = 604 R.	65.856 R.	23.164 R.	6.778 R.	8.841 R.	1.261 R.	106.504 R.
1645	6.145 Stkr. à 10 1/2 ℔ = 10.754 R.	2.539 —	12.846 —	57.278 —	9.719 —		93.136 —
1646		10.564 —	1.009 —				11.573 —
1648					[2]) 9.788 —	[2]) 768 —	[3]) 10.556 —
Ialt	6.490 1/4 Stkr. =11.358 R.	78.959 R.	37.019 R.	64.056 R.	28.348 R.	2.029 R.	221.769 R.

Det har ikke af Regnskaberne kunnet ses, om og hvormange Specier der er smeltede for at fremskaffe denne lette Mønt. Derimod fremgaar det af Rentemesterregnskaberne, at Adelen har laant Kongen sine „Klenodier" Guld og Sølv, og at Kongen fra sit eget Kammer har sendt „Sølvpokaler" og „smaat Sølv" samt leveret 18 Skaalpund og 41 ℔ svenske Kobberpenge i Mønten, et talende Bevis paa Nøden.

Den Mønt, der fremkom, vakte strax almindeligt Mishag. Det varede ikke længere end til 6. Juli 1644, efter at Mønt-

---

[1]) For at kunne udskille den forskellige Mønt og henføre den til de forskellige Aarstal, har det været nødvendigt at foretage en indgaaende Sammenligning mellem Møntskriverens Regnskab for Kgl. Majts Mønt for Københavns Slot 11. Marts 1644—11. Marts 1646 og Hendrik Köhlers Schmeltzbuch og Schmidtbuch 11. Marts 1644—1. Maj 1645 og 1. Maj 1645—1. Maj 1646.

[2]) Se nærmere i følgende Afsnit.

[3]) Beløbet med Fradrag af Guldmønten og 2 ß og 1 ß fra 1648: 199.855 Rdlr. stemmer med det til Rentekammeret indbetalte: 199.854½ R. 5 ß. R. A. Rentemester Indtægts Regnskab 1. Maj 1647—1. Maj 1648 f. 404—05.

ningen var begyndt den 11. Marts s. A., før Hamburgerne var paa Færde med et Mandat, der bl. a. nedsatte „die Dänischen Stücke 1644, auf 2 Mk. Dänisch geschlagen, zu 12 ß (lübsch), und die Dänischen Stücke 1644, auf 1 Mk. geschlagen, zu 6 ß (l.)"[1]).

Sammenligner man de foran angivne Udmøntningsforhold for Hebræermarkerne med de i 1612—18 slagne grove Marker, der endda var noget daarligere end Markerne fra de foregaaende Aar, viser det sig, at 1 Rigsdaler i grove Markstykker, der hvert indeholdt 5,143 gr. f. S., vejede 20,572 gr. f. S., idet Marken dengang regnedes for ¼ Rigsdaler paa oprindelig 4 × 16 eller 4 × 16½ ß = 64 eller 66 ß. Da Rigsdaleren steg til 96 ß og Marken, der før gjaldt 16 bedre ß, nu nedsattes til 20 af de nyere, daarligere ß, hvorved den sank til kun at udgøre ca. ⅕ Specie, blev Vægten af 1 Rigsdaler à 96 ß i grove Marker à 20 ß: 24,686 gr. f. Sølv, og regner man nøjagtigt Marken til ⅕ Rigsdaler, idet denne med Opgæld sættes til 100 ß, bliver Vægten af 1 Rigsdaler i Marker: 25,715 gr. f. S. eller med andre Ord: Markdaleren overstiger i Sølvindhold den i foranstaaende Oversigt optagne noget reducerede Specie, hvis Finvægt andrager 25,477 gr. f. S. Det er herefter ganske klart, at Projektet med 20-Skillinger efter Markfod var dødfødt. Det gav ingen Pengeoverskud i Kassen. De Prøvestykker blev ikke mange.

Derimod afgav de virkeligt udgivne 2 og 1 ℔ Stkr. et klækkeligt Overskud. Sammenligner man Speciens Sølvindhold 25,477 gr. f. S. med en Rigsdalers Vægt i 2 og 1 ℔ Stkr.: 3 × 6,612 eller 6 × 3,306 gr. f. S. = 19,836 gr. f. S., vil man finde, at Kongen har tjent ca. 22 % ved ikke at udmønte Sølvet efter dets virkelige Værd med Fradrag af rimelige Udmøntningsomkostninger, men i Stedet herfor at give et Sølvstykke af Indhold 6,612 gr. f. S. eller 3,306 gr. f. S., den falske Vare- eller Navnebetegnelse 2 ℔ eller 1 ℔, ca. ⅓ eller ⅙ Specie. At gøre de sidste to Ting synonyme er

[1]) J. P. Langermann: Hamb. Münz- und Medaillen Vergnügen, Hamburg 1753. p. 472.

ikke uberettiget, thi disse 2 og 1 Markstykker var ikke for Skillemønt at regne, men maatte under Manglen paa Speciemønt fungere som Hovedomsætningsmønt, ɔ: som Betaling ikke blot i Detailhandelen, men ogsaa i Engroshandel og for indførte Varer fra Udlandet. Og som Hamburgs Exempel viser, vilde Udlandet naturligvis ikke modtage disse til 2 og 1 ℔ stemplede, undervægtige Sølvstykker for denne urette Navneværdi, der skulde dække over en for ringe Vægt fint Sølv.

Kongen søgte alligevel at udgive disse uvederhæftige Mønter som fuld Betaling for Leverancer, til Lønninger[1]), for Arbejde m. v. og opnaaede paa de ca. 200.000 Rdlr. let Mønt, der ifølge foranstaaende Tabel er udmøntet, at indhøste en Profit, der ikke kan sættes under 60.000 Rdlr., selv om man tager Møntningsomkostningerne med i Betragtning, idet Fortjenesten paa den mindre Mønt var endnu større end paa Dobbelt- og Enkeltmarkerne, paa 4 ß alene ca. 50 %. I vor Tids Penge vil det sige, at Kongens Fortjeneste har udgjort ca. ½ Mill. Kr.

Det er ganske indlysende, at Publiquen var misfornøjet med denne Regeringens Handlemaade[2]). Den skabte Usikkerhed i al Handel og Vandel i langt højere Grad end den efter bestemte Regler opkrævede Skat. Den sidste vidste man hvad var. Mønterne maatte man, skønt de skulde være det faste Bindeled i hele Maskineriet, nære Mistanke til. Misfornøjelsen kom til Orde i en Begæring eller Betænkning fra Landkommissarierne af 23. Maj 1646. Disse var indstiftede allerede 1638, men paa Rigsdagen 1645 efter Afslutningen af den ulykkelige Krig blev de en Institution af større Betydning . De valgtes for hver Provins og traadte

---

[1]) Bricka og Fridericia. l. c. VI Nr. 129 p. 107.

[2]) Kbhvns Diplomatarium V p. 312. R. A. Sjell. Tegn. XXIX 1646—48. f. 228. Ordre af 20. Juli 1647 om Undersøgelse i Kbhvn. af, hvem der kaster Vrag paa den nye Mønt; R. A. Sjell. Tegn. XXIX 1646—48 f. 75. Brev til Rentemestrene om at udgive 2 og 1 ℔ efter den Værd, som de myntede ere. Det har altsaa voldt Vanskelighed.

regelmæssigt sammen med dennes Rigsraader for at stille Forslag, modtage Besværinger og forebringe disse for Kongen. Det er klart, at de har modtaget adskillige Besværinger over den undervægtige Mønt.

Landkommissariernes Besværing lyder saaledes[1]):

„For det fierde, eftersom hans kong. mt. for en och anden aarsags skyld (!) hafver for got befunden udi forleden besverlige tider at lade sla nogen ny mønt, som ickon ringe er af værd och slag, hvilcken efterdi den endnu her udi riget, efterat, Gud ske lof, tiderne ere til bedre forandrede, gaar udi sin valeur, da befindes, at den nu anden steds udi fremmede lande eftermyntis och udi riget met stor mengd indføris och forhandlis, det hele rige och synderlig den gemene mand, som met de smaa mynt mest handle, til stor skade, hvorfor begieris venligen de gode herrer vilde tilhielpe och raade, at saadan ringe och anden steds ugyltig mønt motte til en vis tid (om icke strax) afsættis och udi handel och vandel at brugis afskaffis".

Denne Besværing kan jo ikke misforstaas, selv om den noget skyder sig ind under det udenlandske Falskmønteri. Hovedsagen er Kongens egen daarlige Mønt, selv om den som rimeligt er opfordrer til Falskmøntneri ogsaa for privat Regning[2]).

Atter den 28. Maj[3]) omfatter Kommissariernes Besværing „den ugiefve ny myntis brug". Den 31. svarede Kongen: „Hvad landcommissarii om . . . den nye myntis afsættelse ... belanger, det ville vi med voris elschelige rigensraads raad och betænkende lade forordne, hvis vi naadigst erachte

---

[1]) Erslev l. c. III p. 258.

[2]) Bricka og Fridericia. l. c. VI Nr. 284. p. 261. Brev af 30. Marts 1647 om en Hollænder, som skulde have bragt mistænkelige 2 ℔ Stkr. til Holbæk for at købe Korn. Lensmanden skal foranledige Mønterne strøgne og vejede: „om de ere som de bør at være, ti ere de alle, som de bør at være, *da kan man intet forbyde* ham at handle sig Korn til for dem". Ret betegnende for det almindelige Syn paa disse Mønter, selv om de er ægte!

[3]) Erslev l. c. p. 260, 266.

os och riget thienligst och gafnligst at være". Det lyder jo ikke særlig lovende, navnlig naar henses til, at Kongen i større Omfang indlod sig paa en Række andre Punkter i Kommissariernes Besværinger.

Den 21. Maj 1647 kom de derfor igen med Klage til Rigsraadet: „Endelig efterdi saa forfarenhed gifver, at specie daler gansche her af landet udføris, begieris ochsaa venligen, at mynten saaledis maatte ordineris, at voris naboer landet til største schade de gode penge icke schulle bortføre och i det sted igien de, som ringere ere, her indføre". Paa Herredagen i April—Maj 1647 forhandledes da ogsaa om Mønten, uden at der dog kom noget ud af det, og Landkommissarierne erindrede da ogsaa den 12. Juli Raadet herom: „At dend stoere schade, denne nye myndt medfører, motte considereris och andre middel der til betenchis och det udi thiede; ellers blifver landet derofver besverget, och hans mayt udi denne bevilget contribution lider schade". Da man ikke kan faa Konge og Rigsraad til for den menige Mands Skyld at foretage sig noget, henviser man som sædvanlig til, at Kongen nu selv vil lide Skade ved at modtage den daarlige Mønt tilbage i Skatterne[1]). Den 17. s. M. bevidner Kommissarierne at være: „indfordred til riegens raad at fornehmme derris svar paa vorris thvende førrige indlefverede memorialer de dato 12 och 15 jullii ... ... 5. Paa dend nye myndt ville de och med hans mayt.s bevilling giøre for andring, som rieget thienligt kand verre ...". Den 27. s. M.[2]) forhandlede Rigsraadet herom og besluttede:

[1]) Jfr. hermed et Brev fra Kongen af 17. Januar 1648 til Chr. Thommesen Sehested, hvorefter Landkommissarierne i Jylland har begært at vide, hvor de skal levere den smaa Mønt, de hos sig hafver af den bevilgede Contribution; Kongen ser ikke bedre, end at den maa leveres i Renteriet. „Worherre give, at den samme var ikkun i den Mængde forhaanden, at Baadsmændene kunde faa deres Buxer fulde deraf, Daler vilde falde dem for tunge"! Bricka og Fridericia VI Nr. 394 p. 360.

[2]) Erslev l. c. p. 347, 363, 381, 388 og 402.

„Mynten afsettis efter Hollands Daler mynte inden Michaelis, i Norge til Martini" ɔ: Smaamynten skulde nedsættes, efter den hollandske Dalers Værd, saaledes som den danske Specie var beordret udmøntet. Dette skete ved Forordning af 10. December 1647[1]) paa følgende Maade:

„For victige aarsagers skyld hafver vi for got anset nogen forandring paa myntens værd ... at giøre ...:

En Rosenobel	4	Rdlr.	1½ Ort
En Ducat	2	—	2 ß d.
En dansk Guldkrone	3	—	1 ℔ d.
En gammel Jacobus	5	—	1 Ort
En ny Jacobus	4	—	1½ -
En halv Ridder	5	—	1 -
En Goldgylden	1	—	1½ -
En fransk Krone	2	—	„ -
En fransk Pistol	3	—	3 -
En Rixdlr	6½ ℔ *udi mynt*"		

At Guldmønten er stegen ikke ubetydeligt kan skyldes ikke blot de mindre Regningsenheder, Sølvsmaamøntens Slethed, men ogsaa Guldets stigende Værdi i og for sig paa Grund af den forholdsvis mindre Verdensproduktion af Guld end af Sølv. Hovedvægten ligger naturligvis paa *Dalerens Opsætning til 6 ℔ 8 ß eller 104 ß d.* og Smaamøntens deraf flydende Nedsættelse i Forhold til Daleren.

En Hebræertomark udgjorde vel stadig 32 ß d., men fremtidig kun $^{4}/_{13}$ i Stedet for som hidtil ⅓ Specie. Der gik 3¼ i Stedet for 3 Stkr. paa 1 Specie og 1 Rigsdaler i 2 og 1 ℔ Stkr. vejede 21,489 gr. f. S. Nedsættelsen var saaledes paa ingen Maade tilstrækkelig, hvis disse Mønter vedblivende skulde — i hvert Fald tildels — bære Omsætningen.

Den gamle Konge havde vel ondt ved at gaa med til en større Nedsættelse af den Mønt, han havde udgiven nogle Aar i forvejen. I hvert Fald blev den mindste Smaa-

[1]) Erslev l. c. p. 416. Note 2; Secher l. c. V Nr. 337 p. 545; E. Collin: Om Rigsmønt og Courant. Kbhvn. 1855. Bilag 13.

mønt saa langt fra forbedret, at den tværtimod i de sidste Maaneder af hans Regering blev yderligere forringet. Den 14. Januar 1648 gav Corfits Ulfeldt Møntmester H. Köhler Ordre til at „mynte smaa Mynt paa Kgl. Majt.s Mynte Cammer paa Slottit, Nemblig Tou skilling stycker som skall være halffemtelødig och skall hver marck lødig veye 192 Stycker, saa skall och myntes En Skillingstycker, som skall være halftredielødig og skall hver marck lødig veye 256 Stycker“[1]). Hermed staar sikkert i Forbindelse en Ordre til Rigshofmesteren Dagen forinden[2]) om at Wardeinen ved Mønten, Jørgen Prydtz, tillige skulde have øverste Inspektion ved Smeltehuset. Den 6. Febr.[3]) fik han Bestalling paa denne Stilling mod 300 Rdlr. af Kongens eget Kammer og Proviant fra Provianthuset. Møntningen skulde øjensynlig begynde igen, og Mønten atter forringes som nærmere angivet i foranstaaende Oversigt over Udmøntningsforholdene. Vægten af 2 /3 gik ned fra 180 til 192 Stkr. paa Marken og af 1 /3 fra 254 til 256 Stkr. paa Marken brutto.

4. 21. Marts 1648—13. April 1652.

Den 28. Februar 1648 døde Kong Christian og knapt en Maaned efter benyttede Rigsraadet, der nu var i udelukkende Besiddelse af Regeringsmagten, Lejligheden til at foretage en ganske anderledes kraftig Nedsættelse af Krigsmønten end den den 10. December iværksatte. Man maatte — som saa ofte før — gøre endelig op med en Periode af slet Udmøntning. Det skete ved Rigens Raads Forordning af 21. Marts 1648[4]) om Guld- og Sølvmønt, i hvis Indledning udtrykkelig henvises til de mange fremsatte Besværinger. Med al Tydelighed fremgaar det da, at det har været Kongen

---

[1]) Kgl. Resl. og Rescr. vedr. Møntvæsenet i Alm. samt Mønten i Kbhvn. og i Holsten i Særdeleshed 1681—1735. Copi, bekræftet af Hendrik Köhler. R. A. 2. Afd. Akkorder og gamle danske Møntreglementer.

[2]) R. A. Sjell. Tegn. XXIX 1646—48 f. 303.

[3]) R. A. Rentek. Bestallingsbog Nr. 2 p. 300.

[4]) Secher l. c. Nr. 339 p. 546.

personlig, der har staaet i Vejen for en Reformering af Møntvæsenet.

Den lyder saaledes:

Eftersom af atskillige indkomne supplicationer erfares mange af rigernes indbyggere sig at formene af den seniste udgangne forordning om mynten dat. Kiøbenhafn den 10. Decembris 1647 at skulle tage skade, saa endog saadant riget til gafn och beste hafver været ment dog alligevel, efterdi Undersaatterne formene sig derofver at skulle lide skade, er for raadsombt anset, at guld- och sølfmynten skulde herefter gielde som følger:

En gammel Portugaløser	22	Rdlr.				
En ny Portugaløser	20	—				
En Rosenobel	4	—	1	Ort		
En Dukat	2	—				
En gammel Jacobus	5	—				
En ny Jacobus	4	—	2	—		
En Pistolet	3	—	2	—	4 ß	d.
En dobbelt Ridder	5	—				
En fransk Crone.....			11 ß	d.		
En Goldtgylden			8	—		
En Metzergylden			7 ß		8 ß	
En dansk Crone	3	—			16 ß	
En Rixdaler.....			6 ß			
En Styck von Acht eller Albertus-daler			5 ß		12 ß	
En ny Tomarkstykke.....					28 ß	
En ny Markstykke.....					14 ß	
En ny Fireskilling.....					2 ß[1]	

Naar det i Indledningen hedder, at der var klaget over Forordningen af 10. Decbr. 1647, er det forklarligt, thi den kunde selvfølgelig ikke gøre Fyldest for de Besværinger, der forinden var fremsat over hele Møntsituationen. Ikke

[1]) Disse hebraiske 2 ß (nedsatte 4 ß), der jo var slaaet i betydelig Mængde, generede endnu langt ned i Tiden Omsætningen. Axel Nielsen oplyser i Sp. Kr. Kurant p. 78, at Møntkommissionen 1693 besværer sig herover.

heller var det vel for at faa stadfæstet den Opgæld paa Rigsdaleren af 8 ß til 104 ß d., som naturligvis Mand og Mand imellem løb allerede inden Forordningens Udstedelse, at man havde rejst saa mange Indvendinger mod Mønten. Skulde der f. Ex. i Leje eller Afgift erlægges 2 ℔ aarlig, kunde den afgiftspligtige stadig betale den Berettigede Afgiften i en ulfeldtsk Tomark, som Ejeren saa ikke kunde faa vexlet med andre lignende Stykker, han havde faaet, til en Rigsdaler, medmindre han til 3 Tomarkstykker lagde 8 ß. Paa ganske samme Maade gik det den Handlende, som mod Speciemønt indkøbte sit Lager, men udstykkede det en detail mod Betaling i Smaamønt. Den Handlende var endda noget bedre stillet, idet han kunde forlange større Priser i Detailsalget, naar han fik Betaling i slet Mønt. Men derimod reagerede de Købende, der blev højst utilfredse og raabte paa Dyrtid.

Saa besluttede altsaa Rigsraadet at gaa den modsatte Vej af Frdg. 10. Decbr. 1647 og hævde Daleren i pari Kurs: 96 ß d.; men paa den anden Side direkte nedsætte den Smaamønt, der skulde udgøre de 96 ß, klækkeligt.

De var ikke længere bundne af Hensynet til Kongens Person.

En Tomark blev sat til 28 ß d., en Mark til 14 ß og en 4 ß til 2 ß. Resultatet heraf blev, at en Rigsdaler i 2 og 1 Mark Stykker kom til at indeholde 22,670 gr. f. Sølv, medens den efter Frdg. 10. Decbr. 1647 kun indeholdt 21,489 gr. f. Sølv, og at en 2 Mark og 1 Mark kun kom til at udgøre $^{7}/_{24}$ og $^{7}/_{48}$ Rigsdaler, samtidig med at disse Mønter i selve Detailhandelen fik en stærkt reduceret Værdi. Den ualmindelig slette 4 ß af Finvægt 0,487 gr. kom nu ogsaa i et rimeligere Forhold til Hovedmønten. I Overensstemmelse med dennes fornyede Fastsættelse til 96 ß d. i Stedet for til 104 ß d. maatte Guldmønten noget neddrages fra det i Forordningen af 1647 fastsatte høje Stade, men Hovedguldmønten, Dukaten, blev dog staaende i Rang med en Dobbeltspecie.

I hvor høj Grad Møntvæsenet har ligget Rigsraadet paa

Sinde, fremgaar deraf, at Forordningen af 21. Marts er den eneste egentlige Lovbestemmelse, Rigsraadet har udstedt i den Tid, det sad inde med den fulde Regeringsmyndighed. Det er samtidig et Tegn paa, hvor indgribende den ved Christian IV.s Møntvirksomhed skabte Forvirring har været. Men Samfundets Reaktion herimod og aldeles usminkede Misfornøjelse hermed skulde give sig et endnu mere virksomt Udslag.

Kongevalget forestod og Frederik III maatte udstede den sædvanlige Haandfæstning for at blive valgt. Han underskrev en foreløbig af 8. Maj og den endelige Haandfæstning den 6. Juli 1648[1]). Det er bekendt, hvorledes denne den sidste Haandfæstning i Danmarks Historie blev strammet og skærpet i Forhold til de tidligere. Efter § 47 er saaledes tilføjet en Række nye Bestemmelser, der foruden at øge og befæste Rigsraadets Magt skulde raade Bod paa de Misforhold og Ulemper, der var opstaaet af Christian IV.s Regeringsmaade, og forhindre, at saadanne fremkom under Efterfølgeren[2]).

Blandt disse Bestemmelser staar først som § 48: „Skal och icke nogen forandring eller forordning ske med mynten, uden det sker med samptlige rigens raads villie och samtycke". Denne Bestemmelses Indførelse i Haandfæstningen var visselig ikke uden god Begrundelse i de forud indhentede Erfaringer. Efter at Kong Christian IV i ca. 20 Aar i Aarene fra 1606—25 havde søgt at udnytte Møntregalet gennem Udmøntning af undervægtig Mark og Kronemønt, maatte man i 1625 — ikke uden de heftigste Forestillinger fra Rigsraadets Side — skride til en almindelig Opgørelse af den da fremkomne Møntforvirrings Fallitbo, der havde bragt Spot og Skade over Land og Folk. I 1630 maatte man paa samme Maade efter Tyskekrigen gøre op med de uheldige Dütken (VI β d.) og nu sidst for nylig var ganske det samme Tilfældet med de ulfeldtske Hebræere fra Svenskekrigen. Tiltrods for, at Kongen i 1630 havde

[1]) Secher l. c. p. 555 ff.

[2]) J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Kbhvn. 1894 p. 16—17, 19.

maattet indrømme de sjællandske Rigsraader Tilsyn med den københavnske Mønt, havde Christian IV og Corfits Ulfeldt dog ved sidste Krigs Begyndelse haft Adgang til at „gribe Møntværket an med begge Hænder og sætte det i fuldt Sving"[1]), men rigtignok saaledes, at det bragte de uheldigste Resultater. Medens Kongen i de to Krige havde nogen Undskyldning for sin Handlemaade, kunde det jo ikke være gaaet i Glemme, hvorledes han uden nogen tvingende Nødvendighed uden Rigsraadets Medvirken ganske egenmægtigt havde slynget Kronemønten ud paa Markedet i 1618, hæftet en ganske urettelig Dalerværdi til den og gennem en Række Aar ført denne Trafik videre med ikke ringe Fordel. Hvis dette var gaaet i Glemme, skulde den seneste Markudmøntning i hvert Fald nok bringe Kronesvindelen i Erindring igen.

Derfor blev Kong Frederik bundet paa dette Punkt. Paa Stændermøde den 17. April 1648 gravede Adelstandens Repræsentanter en gammel Bestemmelse i Frederik I.s Haandfæstning frem: „item hvad som myntes efter denne Dag i Danmark skal myntes lige got som ved lybske, Hamborgske och Lante Holstische Myndt"[2]). Ud fra denne Bestemmelse formedes saa den ny Haandfæstnings § 48. Møntvæsenet var ikke længere noget Regale i Kong Christians Forstand, nemlig til at tjene Penge paa i kommende Tilfælde, men et Samfundsanliggende, som Folkets, eller i hvert Fald Adelstandens, Repræsentant, Rigsraadet, den egentlige stedsevarende, af de skiftende Konger uafhængige Indehaver af den højeste Magt, skulde bestyre sammen med Kongen.

I Overensstemmelse hermed lyder det aabne Brev af 10. August 1650 om Nedsættelse af Dukaten fra 2 Rdlr.

[1]) Se Dionis Brev af 9. Oktober 1619. Chr. IV.s Møntpolitik p. 170.

[2]) R. A. Rigens Raads Breve Nr. 57. XII 13 og XII a. At den anførte Bestemmelse efter Christian II.s Regering fandtes i Frederik I.s Haandfæstning var ligesaa naturligt, som at § 48 indførtes i Frederik III.s efter Christian IV.s Styre, thi Christian II havde ligesom Christian IV udmærket sig ved at slaa ualmindelig slet Mønt, fornemlig den berygtede Klippingsmønt under Unionskampen med Sverige.

(12 ℔) til 11½ ℔ d. da ogsaa saa bestemt paa, at „vi med vores Danmarkes riges raads raad og betænkning" har nedsat den paagældende Mønt. I to aabne Breve af 15. og 24. Oktober 1651[1]) om Forbud mod Indførsel af fremmed Mønt af pajement og mod Indførsel af Stuck von Achten, der antages i høj Grad forfalskede og forringede[2]), omtales Rigsraadet derimod ikke. Formentlig er dette Forbud ikke anset for at være af nogen Betydning. Ligeledes synes Kongen paa egen Haand at have givet Befaling til Udmøntning af Kobber Hvid og Søsling 1651. Et Rescript af 9. Marts[3]) lyder i hvert Fald saaledes: „Er voris naadigste villie og befaling, at voris Myntemester straxen og saasnart mest muligt skal slage og forferdige lade halv Skillinger[4]) for 1000 Rdlr og Hvide[5]) for lige saamange aff følgende Valvation": 160 Stkr. ½ ß paa 1 ℔ og 240 Stkr. Hvide paa 1 ℔. Foranledningen til denne Udmøntning er en Ansøgning fra Møntmester Köhler og Wardein Preuss af 27. Februar 1651[6]), hvori de ansøger dels om Konfirmation hos den nye Konge paa de dem af den afdøde Konge meddelte Bestallinger, som de fik den 10. og 9. Marts 1651, dels om Tilladelse til at slaa halve danske Skillinger som i Aº 1624 „weil Alhier wegen Armer leuthe grosse Noth vor halbe dansche ß (ist)." Kongen har da samtidig med de nye Bestallinger givet Tilladelsen uden at spørge sin Parthaver i Regeringsmagten. Over denne Udmøntning findes et interessant og betegnende „Regnskab

---

[1]) Secher l. c. Nr. 42 og Nr. 45 p. 74.

[2]) Jfr. hermed et Brev af 24. Oktober 1651 til Residenten i Nederlandene, Peter Carisius. R. A. Sj. Tegn. XXXII, 1651—53 f. 199, ang. en Dom, afsagt i Bergen over en frisisk Skipper, Julle Jansen af Malquern, der har bragt en Andel falske Stuck v. Achten med, som han angiver i god Tro at have modtaget af en Købmand i Amsterdam, hvad Residenten skal foranledige undersøgt.

[3]) R. A. Kgl. Resl. og Rescr. vedr. Møntvæsenet 1681—1735 samt Copier af Resl. 1648—52.

[4]) Jørgensens Beskr. p. 99 Nr. 228.

[5]) l. c. Nr. 227.

[6]) R. A. Indlæg til Sj. Reg. 1651—56. f. 32—33, hvor de 2 Bestallinger findes indførte.

og Forklaring over, huis Kaaber Penge udi Søslinger og Wieder, efter Kgl. Majt. naad. Befaling paa Mønten paa Københavns Slot er forferdiget 14. April—15. Juni 1651[1]):

Indtægt:

2400 ℔ à 5 Slettemark (5×16 ß = 80 ß) i Søslinger og Hvider ..... 2000 Rdlr.

Udgift:

1200 ℔ Plade Kobber à 1 Rigsort	300 Rdlr.			
96 ℔ Afgang	24	—		
160 ℔ omsmeltet, som var blevet skørt	10	—		
Arbejdsløn, 2400 ℔ Plader, 12 Rdlr. for 100 ℔	288	—		
Kul	74	—	4½	℔
Winsten og Salt	9	—	4	-
Smeden	45	—	2½	-
Møntmester 2 Mdr.s Besolding $^{18}/_{4}$ —$^{18}/_{6}$ 1651, 400 Rdlr. aarlig	66	—	4	-
Skriverens Besolding	66	—	4	-
Wardein Jørgen Preuss	50			-
Isensnider Hans zum Busch ..	33	—	2	-
Smed Jørgen Hildebrandt	5½	—		-
				974 —

Kgl. Majts. Profit ..... 1026 Rdlr. som er leveret Jørgen Hansen.

Det maa formentlig have været denne Profit af ca. 1000 Rdlr. (i vore Penge ca. 10.000 Kr.), der ikke har været uden Betydning for Kongen, og som har bevæget ham til at gaa med til denne Udmøntning. At det skulde være af pur Godgørenhed eller Interesse for den fattige Mand, er der sikkert ikke Grund til at tro. Hverken Møntherre, Møntmester eller Wardein har vist været særlig interesseret i ham.

[1]) R. A. Møntskriver Jørgen Hansens Regnskab med Bilag 1. Jan. 1650—15. Juni 1651 i Pakken: Rentek. Udg. Conto A a. Formøntnings Regnskaber med Bilag 1648—51 jfr. Num. Foren. Medlemsblad III Nr. 7. p. 102—3.

Hvorledes det nu end forholder sig, er Kongen i hvert Fald hurtigt blevet standset. Thi den 19. Februar 1652[1]) udgik et Missive til Lensmændene af et noget besynderligt Indhold:

„Eftersom vi for nogen kort tid forleden her hafver ladet slaa och mønte en ringe andel søslinger och hvider af kaaber och vel er at befrycte, at stoer mengde deraf anden steds slagen skulde hidindføres, da til saadant at forekomme hafver vi for got anset at forbiude lade forbemelte hvider och søslingers brug ... efter 6 uggers forløb ... alle og enhver som nogen af forskrefne hvider og søslinger inden forskrefne Tid paa vorres renterie indleverer, skal derfore med gangbaer mynt vorde betalt och contenterit"[2]). Det er ikke sandsynligt, at Kongen af lutter Frygt for Eftergørelse skulde have udstedt dette Missive af et Indhold, der ikke skulde virke respektindgydende. Tilmed loves Erstatning for den daarlige Mønt, noget Møntherrerne ellers aldrig indlod sig paa. Deres Synder lod de Indbyggerne bøde for. Man kan ikke let tænke sig andet, end at Haandfæstningens Bud om Rigsraadets Samtykke til Møntændringer her har virket. Kongen er af Rigsraadet tvunget til at tilbagekalde denne slette Kobbermønt ca. ½ Aars Tid efter dens Udsendelse og til at yde Erstatning, der som det ogsaa fremgaar af Rentemesterregnskabet[3]), er ydet.

Den 9. Maj 1651[4]) udgik Ordre til Møntmesteren om at slaa hele og halve Rigsdaler, Slettedaler og Rigsorter efter den Korn og Skrot, hvori de er blevne slagne i „vor Her

---

[1]) Secher l. c. Nr. 60 p. 82.

[2]) Jfr. hermed det med Missivet fulgte Brev til Joachim Gersdorff af s. D. R. A. Sj. Tegn. XXXII. 1651—53 f. 272, hvori henvises til, at nogen „for Gevinst Skyld" skulde have indført flere Søslinger og Hvide end her møntet er! Kongen ønsker at indløse alle forbem. Søslinger og Hvide, „som her findes og som vi selv har ladet slaa; de skal indleveres til Renteriet, hvor de med andre Penge skal betales".

[3]) R. A. Rentemester-Udgifts Regnskab: 31. Marts 1652 leveret Hendrik Køhler 2000 enk. Dl. til at indvexle Søslinger og Hvid med.

[4]) Secher l. c. Nr. 16. p. 7.

Faders Tid". Medens der ikke er noget mærkeligt i, at en tilsvarende Specieudmøntning som i Christian IV.s Tid blev iværksat, er det nye, at der nu skulde udmøntes Kroner efter Kong Christians Udmøntningsformler, hvorved dog maa erindres, at med den i 1625 iværksatte Nedsættelse af Kronemøntens Værdi, var denne Mønt bleven ganske god[1]). Der foreligger ingen Regnskaber over denne Kroneudmøntning tiltrods for, at den maa have været ret betydelig, idet der til vor Tid er bevaret en lang Række Varianter af denne i Forhold til de senere Kroneudmøntninger ret fine Sølvkrone, i hvert Fald fra Aaret 1651[2]). Der maa saaledes være opbrugt en Del Stempler til Udmøntningen af disse hele og halve Kroner i Aarene 1651 og 1652, med hvilket Aar den ophørte.

Da Kronen i 1625 var sat til ⅔ Daler, og da den havde en Finvægt af 16,250 gr., vil 1 Daler i Kronemønt have en Finvægt af 24,375 gr., hvilket atter vil sige, at der ved Genoplivelsen af Christian IV.s Kroner indførtes en Kronedaler, der var betydelig værdifuldere, end den ved Frdg. af 21. Marts 1648 forbedrede Markdaler, hvis Finvægt ovenfor er opgjort til 22,670 gr. Kronedaleren kunde altsaa tilnærmelsesvis med Rette jævnstilles med Speciedaleren, navnlig hvis man fastholdt, at den kun skulde være Skillemønt, hvad man dog ikke gjorde. At der skulde slaas denne bedre Kronemønt samt Dalere, hele, halve og Ortsdalere, kan man vistnok med nogen Grund anse for hidført ved Rigsraadets Indgriben, jfr. Indledningsordene: „At Wi naadigst er tilfreds ...". Det maatte da for dette staa som en Snigløben af dets Bestræbelser og Foranstaltninger til Møntvæsenets Forbedring, at Kongen samtidig lod slaa den slettest mulige Kobbermønt, skønt han tilmed kort forinden havde udstedt Forbud mod Indførsel af fremmed Mønt „af pajement"!

I Anledning af Frederik III.s Kroning den 23. November 1648 blev der præget en Del firkantet Udkastningsmønt[3]),

[1]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 233 jfr. p. 218.
[2]) Beskrivelsen p. 388 ff. Nr. 93—108 og 137—139.
[3]) Beskrivelsen. Fr. III. Nr. 16—20.

nemlig i Guld: 5-dobbelt, 4-dobbelt, 3-dobbelt, Dobbelt, Enkelt og Halv Dukat[1]); i Sølv: 24 ß, 16 ß og 8 ß Stkr. De sidste var beordret udmøntede af fint Rigsdalersølv. Der udmøntedes foruden de i Noten ommeldte 155 Rdlr. Guldmønt, endvidere for 600 Rdlr. Gulddukater og 1000 Rdlr. Sølvmønt, der tilstilledes Rigens Hovmester og „som igen paa Croningens Dag er udkast paa Gaderne"[2]). Efter det foreliggende maa disse Dukater antages udmøntede efter de almindelige Dukater 67 Stkr. paa den 23½ Karat fine Mark, og Sølvmønten efter Rigsdalerfod, 24 ß altsaa som Rigsort, 32 Stkr. af den 14-lødige Mark. Ingen af disse Mønter giver af Hensyn til Omsætningens Interesser særlig Anledning til Omtale.

Møntofficererne var i denne Tid i alt væsentligt de samme som fra Svenskekrigens Begyndelse. Mønten regnes for paany at være traadt i Funktion den 18. Januar 1648 med Møntning af 2 og 1 ß Stkr. af reduceret Vægt. For Tiden inden Frederik III.s Underskrift af den første Haandfæstning, er 2 og 1 ß Stkr. opførte paa den p. 95 optagne Tabel, idet Mønten indtil da antages at have baaret Kong Christians Navn. Mellem Underskriften af den første Haandfæstning og Kroningen har Mønten været udstedt i den „udvalgte" Konges Navn.

Til den fornyede Møntvirksomhed indkaldtes 4 Møntersvende fra Hamburg, der hver fik 16 Dlr. i Rejsepenge. Iøvrigt fik de 18 Rdlr. for hver 100 ℔ 2 ß og 20 Rdlr. for hver 100 ℔ 1 ß som de møntede, samt Skattefrihed[3]).

---

[1]) Corfits Ulfeldts Kvittering for 5 Stkr. 5 dobb. Dukater, 5 Stkr. 4 dobb. Duk., 5 Stkr. 3 dobb. Duk., 5 Stkr. Dobb. Duk., 5 Stkr. Duk. og 5 Stkr. ½ Duk., hver Dukat à 2 Rdlr., ialt 155 Rdlr. i Møntskriver Jørgen Hansens Regnskab 18. Jan. 1648—1. Jan. 1650. R. A. Udg. Conto A a. Formøntn. Regnsk. 1648—51.

[2]) l. c. og R. A. Rentemester Regnskab Indtægt 1. April 1650—1. Maj 1651.

[3]) R. A. Sjell. Register Nr. 23. 1651—56 f. 326 b. Brev af 7. Febr. 1653.

To nye Smede fik Ansættelse ved Mønten, Jørgen Hildebrandt og Jürgen Herwich.

De i denne Periode slagne Mønter maa antages udmøntede efter følgende Formler, idet de dobbelte, flerdobbelte og halve Stkr. er udmøntede i Forhold til de enkelte, og 16 og 8 ß □ efter 24 ß □:

Mønt	Jørg. Beskr.	Stk. paa 1 ℔ c. brutto	Finhed og Lødighed		Stk. paa 1 ℔ c. fin	Den fine ℔ udbragt til	Brutto Vægt	Fin-Vægt
			Karat og Lod	Tusindedele			gr.	gr.
Dukat □ og alm...	57	67	$23^{1}/_{2}$	979.17	$68^{20}/_{47}$	$136^{40}/_{47}$ R.	3,490	3.418
24 ß □ = 1/4 Specie	ej	32	14	875	$36^{1}/_{7}$	$9^{1}/_{7}$ -	7.168	6.304
Krone = 2/3 —	160—61	$12^{257}/_{700}$	$13^{3}/_{4}$	859.375	$14^{442}/_{875}$	$9^{1861}/_{2625}$ -	18.900	16.250
1/2 — = 1/3 —	162	$24^{257}/_{350}$	—	—	$28^{884}/_{875}$	—	9.455	8.125
2 ß	9—11, 236, 242—3	192 (4 R.)	$4^{1}/_{2}$	281.25	$682^{1}/_{2}$	$14^{3}/_{5}$ -	1.218	0.242
1 ß	12, 237	256 (4 Slet Dlr.)	$2^{1}/_{2}$	156.25	$1638^{1}/_{5}$	$17^{1}/_{15}$ -	0.818	0.143
Søsling = 1/2 ß af	228	160 (80 ß,	0	0	160		1.461	
Kobber	244	5 slet ℔)						
Hvid = 1/2 ß af								
Kobber	227	240 (80 ß)	0	0	240		0.974	

Efter Møntregnskaberne[1]) er udmøntet følgende Beløb:

Aar	1648	1649	1650	1651	Ialt
5 Dobb. Duk.	5 Stkr. • 50 R.				50
4 Dobb. Duk.	5 Stkr. • 40 R.				40
3 Dobb. Duk.	5 Stkr. • 30 R.				30
Dobb. Duk.	5 Stkr. • 20 R.				20
Hele og Halve Duk.	305 Stkr. • 610 R.				610
Halve Duk.	5 Stkr. • 5 R.				5
Alm. Duk.			64 Stkr. • 123 R.		123
Kroner				[2]) 1.580 R.	1.580
24 ß 16 - 8 -	1.000 R.				1.000
2 ß	29.845 R.	34.997 R.	36.552 R.	10.067 R.	111.461
1 ß	884 R.	310 R.	739 R.		1.933
Kobber Søsling				1.000 R.	1.000
Kobber Hvid				1.000 R.	1.000
Ialt	32.484 R.	35.307 —	37.414 —	13.647 —	118.852 R.

[1]) R. A. Rentek. Udg. Conto A a. Formøntningsregnskaber 1648—51. Møntskriver Jørgen Hansens Regnskab 18. Jan. 1648—1. Jan. 1650; 1. Jan. 1650—18. Juni 1651.

[2]) R. A. Rentemesterregnskab Indtægt og Udgift 1. Maj 1651—1. Juni 1652; formentlig slaaede af 1734⅜ Stuck v. Achten. der skulde „omsmeltes og formyntes til god gangbar Mønt". Da de kun udbragte 1579 R. 32 ß, kan det ikke være 2 og 1 ß, som derhos ikke vilde være benævnt „god gangbar Mønt", der paa den anden Side heller ikke passer paa Rigsdalere.

Om Specieudmøntningen haves ingen Underretning. Af de til Nutiden bevarede Stkr. ses, at der er møntet en Del, formentlig for privat Regning eller for Kongens eget Kammer. Af Dukater saavelsom af Sølvkroner er der efter al Sandsynlighed slaaet betydelig større Beløb end ovenfor angivet. For Sølvkronernes Vedkommende synes et helt Aars Regnskab 1651-52 — i hvert Fald for Tiden — at mangle i Rigsarkivet. Om det senere ved Undersøgelse af uregistrerede Pakker maatte komme for Lyset — som man før har set —, vilde det visselig være i høj Grad ønskeligt.

5. *13. April 1652—22. December 1665.*

Naar man indførte fin Kronemønt og omgaaende afskaffede Kobber-Søslinger og Kobber-Hvide, skulde man synes, at Bestræbelserne var gaaet ud paa om ikke ligefrem at forbedre det københavnske Møntvæsen, saa dog ikke at forringe det! Heroverfor staar dog den stærke Udmøntning af 2 *ß* i Aarene 1648-51. Selv om der for andre Mønters Vedkommende kan rejses grundet Tvivl om, hvorvidt de ifølge Regnskaberne opgivne Summer er tilstrækkelige, synes den for 2 *ß* beregnede Sum 111.461 Rdlr. paalidelig nok. Selv om man maatte lægge Beløb til de andre Mønters Antal, er der dog ingen Grund til at antage, at ikke den stedfundne Udmøntning af 2 *ß* har været den alt overvejende. Herfor taler i høj Grad de til Nutiden bevarede Exemplarer, der for 2 *ß*.s Vedkommende viser en større Mængde Varianter end for de andre Møntsorter. Ser man hen til dette Forhold, maa Møntprofitten have været det afgørende.

Denne Profit kom endda i den følgende Tid — uanset Haandfæstning og Rigsraad — til at spille en større og større Rolle.

Af Antegnelserne[1]) til disse Aars Møntregnskaber kan i saa Henseende erfares en Del.

---

[1]) R. A. Diverse Antegnelser til Møntregnskaber 1625—$16^{63}/_{64}$.

Til Regnskabet 1650—51 er af Revisor bemærket, at „der findes en meget stor Omkostning paa Mønten, med hvis dertil er kiøbt imod den ringe Profit som H. Majt. deraf haver. Vil derfor forklares, om det altsammen er tilgangen paa huis som er formyntet til H. Majt. Thi huis Myntmesteren kan for sig selv have myntet eller for anden, kand ikke gøres Ombkostning aff Hanns. Majt., men bør at gaa paa dennom selv". Hertil svarer Møntmesteren, at han ikke har møntet noget for Andre undtagen Dukater, hvorpaa ingen Omkostning er tilskreven Kgl. Majt. 2 og 1 ß har han møntet efter Rigshofmesterens Ordre af 14. Januar 1648 og afleveret Profitten til fuld Indtægt for Kgl. Majt.; men den 9. Maj 1651 havde han faaet Ordre til at ophøre med Udmøntningen af Smaamønt. Der har gjort sig modstridende Strømninger gældende. Naar man i 1651 ophørte med Smaamønten og udmøntede fine Sølvkroner, har man altsaa søgt at holde Møntvæsenet paa en god Fod. Det synes, som det har været Møntwardein Jørgen (Georg) Preuss, der her har grebet ind. Han har en Tid staaet i Yndest. Han fik som tidligere nævnt øverste Inspektion med Smeltehuset den 13. Januar 1648 og senere Brev paa Proviant af Provianthuset og extra 300 Rdlr. aarlig af Kongens eget Kammer[1]). Han ses at have ført Klage over, at den Mønt, der udmøntedes i Kristiania, ikke var saa god som Kronerne i København fra 1651—52.

Om det var af Interesse for Møntvæsenets Forbedring, saaledes at han ønskede Mønten i Norge forbedret, eller fordi han ønskede Mønten i København forringet, saaledes at der kunde opnaas større Profit paa den, faar staa hen. Det sidste kan maaske være nok saa troligt, thi de 2 og 1 ß, der udmøntedes efter Ordre af 14. Januar 1648 samtidig med hans Udnævnelse til Inspektør ved Smeltehuset, var ikke bedre, men netop daarligere end hidtil[2]). I hvert Fald følte Møntmesteren Fr. Grüner og Møntskriveren i Kristi-

---

[1]) R. A. Sjell. Tegn. XXIX 1646—48 f. 309.

[2]) Jfr. ovenfor p. 101.

ania sig foranledigede til at rense sig overfor de fremsatte Beskyldninger i to Breve af 31. Januar 1652 til Theodor Lente og Rentemesteren[1]). De havde Statholder Hannibal Sehesteds Ordre af 8. Februar 1649 paa at udmønte 32 og 16 ß Stkr. 21 og 42 Stkr. paa den 10¾-lødige Mark i Overensstemmelse med et af Møntmesterens afdøde Fader Peter Grüner indleveret Overslag, der var approberet af Kongen[2]). Det er klart, at denne Udmøntningsformel direkte nedstammer fra de ulfeldtske Hebræere, der ogsaa udmøntedes i Norge og, som vi tidligere har set, var skrodede 21 og 42 Stkr. paa den 9½-lødige Mark. Det var kun Lødigheden, der var 1¼ Lod bedre. Man har berettet, at denne Forbedring var beordret i Anledning af Kong Frederiks Hylding i Kristiania i August 1648 og de dermed forbundne store Festligheder, for at disse Mønter virkelig kunde gælde 32 og 16 ß Stykket og ikke undergaa den Reduktion til 28 og 14 ß, der var fastslaaet ved Rigsraadets Forordning af 21. Marts 1648 for Hebræerne; disse nye 2 og 1 ß Stkr. blev da omtrent af samme Værdi som de svenske halve Kroner[3]). Selv om denne festlige Anledning muligvis kan have været af nogen Betydning, er det dog rimeligere at antage, at Hannibal Sehested som den dygtige Administrator han var, har anset det for lidet heldigt og sømmeligt vedblivende at udmønte Mønter, der i Præget bar en Navneværdi, der var forskellig fra den ved Lovbestemmelse fastsatte. Møntens Forbedring staar som en Konsekvens af Nedsættelsen den 31. Marts 1648.

Det var nu denne Mønt, Opmærksomheden henledtes paa i København. Under alle Omstændigheder var det jo ikke formaalstjenligt i den norske Del af Monarkiet at ud-

---

[1]) R. A. Breve til Rigshofmester Her. Joachim Gersdorff Nr. 2 1652.

[2]) Bilag D Ordre af 5. Februar 1649 til Christiania Mønts Regnskab for 1648. N. R. A.

[3]) Cancelliraad Deichmanns Afhandling om det kongsbergske Mynt- og Sølvværk i Vidensk. Selsk. Skrifter 11. Del. Kbhvn. 1777. p. 290.

mønte en lettere Mark eller Halvkronemønt og i den danske Del en finere Krone- og Halvkronemønt. Naar der derhos kunde indvindes større „Profit" af den første end af den sidste, laa det snublende nær at undersøge Sagen nærmere.

Dette erholdt Møntmester Köhler i København da ogsaa kort Tid efter den norske Møntmesters og Møntskrivers Breve af 31. Januar 1652 Ordre til. Gennem øverste Sekretær Otte Kragh fik han i Begyndelsen af April Befaling til „at overlevere et Overslag, hvad Hans kgl. Majt. kunde have til Profit at lade mønte 4 og 2 ℔ Stkr. efter dend Valeur, som udi Norge slages"[1]). Allerede den 7. April indleverede Møntmesteren følgende Overslag[2]) i Cancelliet: „Efter Kgl. Majt. naadigste Befaling er Overslag gjort hvis Hans Maj. kan haffue til Profit, naar for 1000 R. indkiøbt Sølff formøntes udi 4 og 2 ℔ Stkr. efter dend Valeur de udi Norge slaas.

For 1000 R. indkiøbes Sølv 1 ℔ fin 9 R. 1½ Ort = ...	106⅔	℔	
Sølvet at beskikke til 10¾ lødig behiøves Kaaber	52	- 1⅓	Lod
	158	℔ 12	Lod
Kortes for Afgang udi Smeltning paa Smedien og udi hvid Syen paa hver 100 ℔ 3 ℔	4	- 12	—
	154	℔	

[1]) R. A. Antegnelser til Myntmesterens Regnskab 1. Maj 1652—1. Maj 1654. Antegnelsen var fremsat i Anledning af Forhøjelse af Møntersvendenes Løn, 2 Møntersvende Matz Laursen og Gerdt Höckell havde attesteret, at deres Arbejdsløn hos Johan Post og Nikolai Schwabe havde været 8 Rdlr. af 100 ℔ sorte Crone- eller 4 ℔ Plader. Bilag C til Aktstykket i efterfølgende Note 2.

[2]) Bilag A. til Antegnelser vedlagt Møntmester Köhlers Regnskab 1. Maj 1654—1. November 1655. R. A. Formøntnings-Regnskaber 1652—63.

Regnes hver Lode ℔ for 7 Rdlr. Penge beløber				1.078 R.
Heri kortes for Sølvet	1.000 R.			
52 ℔ Kaaber pr. ℔ 20 ß	5	-	2½ ℔	
Svennenes Løn af 156 ℔ sorte Plader hver 100 ℔ 9 Rdlr.	14	-	½ -	
Digler, Winsten, Smeden, Kul, Weed, Salt paa hver 100 ℔ 8 Rdlr.....			12½ -	
				1.032 R.
Profit				46 R.“

Herefter skulde der gaa 10½ Stkr. 4 ℔ og 21 Stkr. 2 ℔ paa Marken. Samtidig skulde Møntersvendenes Løn, der for 30 Aar siden under Christian IV var fastsat til 8 Rdlr. for 100 ℔ Kroner og 6 Rdlr. for 100 ℔ Specier, og som hidtil havde faaet mindre Løn for Prægning af de fine Kroner, nu beregnes til 9 Rdlr. for 100 ℔ af den foreslaaede Mønt.

6 Dage efter, den 13. April 1652[1]), fik Møntmester Köhler Ordre til „at slaa Slettedaler paa lige Skrot og Lod, som 2 Markstykker i Vort Rige Norge nu slaas, saa de kan være af lige Værd, som Mønten i bægge Vore Riger“. Denne Bestemmelse blev af grundlæggende Betydning for Møntvæsenet ikke blot her i Danmark, men i hele Nordeuropa. Der skabtes en Mønttype, som paa en mærkelig Maade viste sig at være i Overensstemmelse med Tidens Tarv. Foreløbig kom denne Møntformel — med en enkelt kortvarig Undtagelse — til at danne Norm for Udmøntningen i hele Resten af Frederik III.s Tid og et langt Stykke ind i Christian V.s. Denne Mønt var en direkte Affødning af Christian IV.s grove Marker, hans Kroner og senere Hebræere. Da han slog de sidste for at skaffe Midler til Krigen mod Sverige, gravede han de grove Marker frem af sin Erindring, ihukommende, hvor godt de i sin Tid havde skæppet i Kassen. Da det viste

[1]) Secher l. c. VI Nr. 70 p. 89.

sig, at de med den Nedsættelse, de i Mellemtiden var undergaaet, ikke helt egnede sig til Formaalet, skabtes en daarligere 2 Mark og Mark, der dog efter Krigen maatte nedsættes. For at bøde herpaa forbedrede som tidligere berørt Hannibal Sehested Møntens Korn, ikke Skrot. Og da man nu ønskede at gøre Mønten ens over hele Riget, tog man denne Mønt til Norm og tilføjede 4 ℔-Stykket, der nedstammede fra Christian IV.s Krone[1]), som tilsidst blev gjort til ⅔ Daler eller 4 ℔. Idet man knæsatte Hannibal Sehesteds ½ Krone eller 2 ℔, 21 Stkr. paa den 10¾ lødige Mark, fik man en Mønt, der meget nær stemte med den i samme Aar, som Hannibal Sehesteds Ordre udgik, nemlig 1649 udsendte svenske 2 ℔ (¼ „Christine"), hvis Bruttovægt var 10,4 gr., Finvægt 7,8 gr.[2]), medens vor 2 ℔ vejede 11,1 gr. og indeholdt 7,5 gr. f. S. I Overensstemmelse med denne 2 ℔ afstemtes som nævnt 4 ℔ Stykket, ogsaa kaldet Krone eller Sletdaler, samt endvidere 1 ℔ eller 16 ß-Stykket og 8 ß.

Af den øvrige Mønt var der kun 2 og 1 ß, hvoraf Kongen kunde vente sig „Profit", og ganske rigtigt varede det heller ikke længe, før disse 2 Møntsorter fik et nyt Skub fremad. Den 20. Maj 1652[3]) udstedtes en Ordre til Møntmesteren i København om, at „han straks skal mønte enlige Skillinger for 2000 Speciedaler af lige Værd som de sidste Skillinger, som i Vor kære Faders Tid er blevet slagne og møntede". Denne Ordre efterfulgtes af en ny den 29. August 1653[4]), hvorefter „Voris muntemester Henrith Köhler skal paa mynten paa Vort Slot Kiøbenhafn mynte och forfærdige tou skillinger, som skal holde fin en lodig mark 4½ loed

---

[1]) Den hed nu Krone, om end dens oprindelige Navn var Halvkrone.

[2]) K. A. Wallroth, Sveriges Mynt 1449—1917, Num. Medd. XXII Stockholm 1918, p. 80—81. jfr. Deichmann. l. c. V. S. Skr. 11. Del. Kbhvn. 1777.

[3]) Secher l. c. Nr. 77 p. 97.

[4]) l. c. Nr. 130 p. 141, dog er her Tallene ej gengivne med Bogstaver.

och 192 støker at veige en lodig mark; disligeste en skillinger skal holde fin en lødig mark 2½ lod „och 256 styker at veige en lødig mark; saavelsom ducater efter det romerske riges skrot og korn och saa gyldig, som de ere udi alle moder, 67 styker at veie en lødig mark och holde fin 23½ Karat; saa och guldkroner efter den skrot och korn, hand udi voris hr. faders tid giort hafver, 39 styker at veie en lødig mark och holde fin 22 K(a)rat ...".

1 og 2 *ß* var sikkert Hovedsagen; Guldmønten spillede næppe nogen overvældende Rolle. Dette fremgaar til Overflod af saavel Rentemester- som Møntskriver-Regnskaberne. Der omtales ikke Guldmønt, ej heller Specier. Derimod indbetales der Gang paa Gang til Renteriet mindre Beløb paa nogle Hundrede Rigsdalere „paa Regnskab (ɔ: à conto) af hvis profit for nærværende Aar ... af Kongl. Majts Anpart udi Mønten siden 29. August 1653" eller „paa Regnskab aff hvis Granalie Kobber de udi 2 Skillinger hafr anfanget at formønte siden 29. August 1653"[1]). Andre Steder[2]) hedder det, at Rentemestrene af Hendrik Köhler og Møntskriver Jørgen Hansen har modtaget „paa Regnskab af den Profit Kgl. Majt. kand tilkomme af hvis Sølvholdende Granalier, som er formyntet i 2 Skillinger" eller „af det Sølv, som i Croner er formyntet". Sletdalere og Skillingsmønt dannede i Virkeligheden Grundlaget for hele den egentlige Møntning; alt andet saavel Dukater som Specier blev lidt efter lidt kun Forsiringer. I dette Grundlag gjorde de 2 Svenskekrige 1658—60 intet Afbræk. Om dette kan tale til Gunst for Kongen og Rigsraadet faar staa hen; det var vel ikke let at gøre Møntbestanden ringere end den var, navnlig naar

---

[1]) R. A. Jørgen Rosenkrands, Peder Vibe og Peter Redtz Rentemester-Regnskab Indtægt 1. Juli 1653—1. Maj 1654. „Profitten" er for det Aar fra 29. Aug. 1653 at regne opgjort til ialt 6350 Rdlr.

[2]) l. c. Regnskabet for 1. Maj 1654—1. Juli 1655. Profit 7291 Rdlr., men det følgende Aar kun 1400 Rdlr.; for 1660—61: 700 Rdlr. I Krigsaarene kunde Kongen ikke levere Sølv til Mønten mod Profit.

der hovedsagelig udmøntedes 2 ß, hvoraf „Profitten" anvendtes f. Ex. til Betaling af Baadsfolk og Klædeskriveren[1]). Fordelen ved Udmøntningen var i det Hele Hovedsagen, selv naar Private lod mønte paa Mønten. Da Christian Herbach den 16. Februar 1654[2]) fik Wardein-Bestalling, hed det i denne, at han skulde indkøbe „for vor Regning alt det Bruchsølv saavelsom Guld, som her ved mynten ofereris, og hvoraf siden skal myntes af Guldet Guldkroner, af Sølvet Sletdaler efter hidtidig Korn og Skrot, og skal han holde rede og Regnskab for Købet, og hvad *Fortjeneste deraf kan haves*". Af Fortjenesten fik han 300 Rdlr. i aarlig Pension. Først Krigstiden gjorde Forandring heri.

Den 2. Januar 1658[3]) forhøjedes Dukaterne til 12 ℔ d. og den 6. Februar[4]) meddeltes „udi disse tider" Tilladelse til fri Udmøntning paa Kongens Mønt, *saaledes at Enhver af sit eget Guld og Sølv maatte lade mønte Dukater, Sletdaler og 2-Markstykker* efter den Skrot og Korn, som var befalet Møntmesteren, og *Fortjenesten herved maatte enhver selv beholde*. Der omtales ikke Specier, vel fordi der ingen Fortjeneste var ved at mønte dem, ej heller 1 og 2 ß, vel fordi Fortjenesten var for stor, til at den kunde overlades Private. Derhos var det ikke heldigt, om disse kunde belaste Omsætningen yderligere, end den var i Forvejen, med denne uheldige Smaamønt.

Om Forholdene under Krigen giver Antegnelserne til Hendrik Köhlers Møntmester-Regnskab 11. September 1657—11. Marts 1662[5]) et godt Billed. Revisor har bl. a. forfaret „at Kgl. Majt. ingen profit er tilberegnet af hvis 4 ℔ og 2 ℔ Stkr., der fra den 20. August 1657—20. September 1660 er formyntet. Og eftersom formenes Kgl. Majt. at have haft

---

[1]) R. A. Sjell. Tegn. XXXIII 1654—56. f. 192.
[2]) R. A. Sjell. Reg. 1651—56. f. 507. Nr. 32, Bestall.bog Nr. 2. f. 33—34.
[3]) Secher l. c. VI. p. 365. Nr. 313.
[4]) l. c. p. 368. Nr. 319.
[5]) R. A. Diverse Antegnelser til Møntregnskaber 1625—$16^{03}/_{04}$.

bedre Profit aff, om 2 ß havde i det Sted været myntet (en betegnende Udtalelse!), vil det forklares, efter hvad Ordre saadant er sket". Herpaa svarer Møntmesteren: „Kgl. Majt. naadigste Ordre af 2. August 1657 ... formelder, det jeg tillige ved 2 ß skal mønte 4 ℔ Stkr. ... Formedelst Krigen da var ganske begynt og Fjenden allerede en Del af landene sig bemægtiget, kunde jeg paa min forskriven da ikke strax

31. Belejringskrone til Minde om Stormen paa København.

bekomme Mønter Svende, saa og 1658, der Svensken iligemaade uformodentlig indfalt, da hafr jeg ikke heller Møntersvende kunnet bekomme, saa jeg mig baade 1657 saavelsom udi dend ganske Belejring maatte behjælpe med de faa og ringe Folk jeg havde, og formedelst adskillig Godtfolk, Adel og Uadel, høje og Lave, i saadan Tid som alle vitterligt er, højt til Penge var betrængt, møget og mangfoldig Sølv blev soldt. Fordi jeg mig udi saadan farlig Tid ikke anderledes fordriste end io alle og Enhver saavidt mig møjligt var, at befordre det, de Penge for deris Sølv kunde erlange, huorfor jeg af dend højst trængende Nød og Mangel aff Folk maatte blive ved at slaa saadan Mønt, at den betrængte kunde erlange Penge, hvortil Hans Kgl. Majt. ved saadan Ordre om 4 ℔ Stkr. at slaa, udi saadan Tid Naadigst mehr hafr haft Henseende til at Enhver betrængt kunde bekomme Penge for sit Sølv end paa nogen Profit at lade mønte, dog haver jeg imidlertid gjort og forferdiget saamange 2 ß Stkr.

til Hans Majt. Nytte og Profit, som Tiden det haver villet tilstede".

Den paaberaabte Ordre af 2. August 1657[1]) gik ud paa, at Møntmester Köhler skulde slaa 2 ß som befalet den 29. August 1653, „desligeste Sletdaler og 2 ℔ Stkr. som i Norge, Sølvkiøbet os forbeholden".

I det sidste gjorde Befalingen af 6. Februar 1658 Forandring, idet Udmøntningen blev given fri for Privates Regning. Denne frie Udmøntning varede dog kun til Krigens Slutning. Allerede den 24. Marts 1660[2]) forbeholdt Kongen sig Sølvkøbet og den deraf flydende Fortjeneste!

Idet 2 ß og Sletdalere tilsammen blev den Hovedhjørnesten, hvorom Møntning og Profit drejede sig, maatte Følgen af den overvættes Udsendelse af saadan Mønt og Erhvervslivets Bebyrdelse dermed blive, at den bedre Mønt forsvandt.

Dette fremgaar af Antegnelser til senere Møntregnskaber[3]). Revisor klager over, at der er forbrugt for meget Salt! Hertil bemærker Møntmesteren, at det har været nødvendigt, for at 2 ß kunde komme hvide ud af Mønten og „Hvid-Syen" tit faldt forskellig ud. Man kogte de stærkt kobberholdige Mønter Kobberet ud af Overfladen, saa denne syntes sølvholdig! Videre peger Revisor paa, at i den Regnskabet vedlagte Smederegning er optaget Udgift til „Jern og Stoche" (ɔ: Møntstempeljern) til Dukater og Rigsdaler, som tidligere Møntmestre selv udredede. Mesters Svar lyder saaledes: „Efter H. kgl. Majt.s ... mundtlige ... Befaling haffr jeg mot (maattet) lade forferdige *Rixdlr. og Ducater*, som kgl. Majt. mesten alle selv haffuer bekommet og haver Hans kgl. Majt. ej videre betalt end som Svenene deris Arbejdsløn ... *og saadan Mønt mehr for en Raritet* giøris, end som profit derved er, og i Steden for Rixdlr. og

---

[1]) R. A. Sjell. Tegn. XXXIV 1657—58. f. 118.
[2]) R A. Sjell. Tegn. XXXV 1659—60 fol. 671. Nr. 282.
[3]) R. A. Antegnelser til Caspar Herbachs Møntmester Regnskab 28. November 1663—25. November 1664.

Ducater, som Kgl. Majt. hafr bekommet, haffr jeg tit og ofte ikkun bekommet Møndt udi Betaling *„og derved Opgelden tabit, ... “.*

Naar Møntmesteren har ladet Smeden forfærdige Stempeljern til Dobbelt Dukater, Rigsdalerjern, Dukatjern, nyt Rigsdalerjern, har Revisionen omhyggeligt anbragt Udsættelseskryds i Smedens Regning udfor disse Poster[1]). Det

32—33. Hans zum Busch: Specie 1649 og Krone 1651, slagne paa Køhlers Mønt i København.

er som disse Møntjern ganske skulde banlyses af Regnskaberne for Mønten paa samme Maade som disse aldrig indeholder den mindste Antydning af Udgifter til Medailler[2]). Naar man tager i Betragtning, hvor overordentlig smukt udførte Stykker der særlig findes blandt Frederik

[1]) R. A. Bilag 5 til Møntregnskab 28. November 1663—25. November 1664.

[2]) Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant. p. 1.

III.s københavnske Specier, om hvis Udmøntningsforhold Regnskaber og andre Aktstykker om Møntvæsenet ikke melder et Ord, maa man gaa ud fra, at disse „Mønter" mere var Mindegaver end Omsætningsmidler. Dette synes bekræftet ved Udtalelser, knyttet til de faa sikre Stkr. nymøntede Dukater, der har kunnet efterspores. Saaledes blev f. Eks. 75 Dobbelt Dukater „Ihr Majt. der Køniginne zum heilige Christ præsentiret 23. December Anno 1657"[1]).

34. Dobbelt Dukat af Guineisk Guld.

35. J. Herclus: Specie 1655, slaaet hos Køhler.

Mønten administreredes i dette Tidsrums første Aar af Møntmester Hendrik Köhler, der fra først af havde Hans zum Busch til Stempelskærer. Denne maa ikke have vundet Kongens Bifald, hvad heller ikke vil undre, naar man be-

[1]) R. A. Regnskab for kgl. Majt.s Eget Cammer ved Cammerskriver Chrf. Gabel, de annis 1652, 1655—58. Fortegn. over Penge, udbetalte af Kongens eget Cammer 23. Decbr. 1657—5. Februar 1658.

tragter det „Contrafey" af Majestæten, som han har udstyret Specier og Kroner med for Aarene 1649—52. I en Memorial af 31. Marts 1653 fra en Hans Jacob Schørt, udtales det udtrykkeligt, at han har talt med Møntmesteren, „som beretter, at den som nu er, ikke er tienlig noch ved Mønten, fordi han ikke er forfahren conterfeier at giøre". Den 1. Maj 1653[1]) afgik Busch derfor som kasseret, medens Jeremias Herclus den 2. April s. A.[2]) havde faaet Bestalling som Isensnider for en aarlig Løn, der efter Herclus Forlangende forhøjedes fra de 200 Rdlr., Busch havde faaet, til 300 Rdlr. Herclus var utvivlsomt en habil Kunstner, derom vidner de af ham udarbejdede Medailler; han skyede ikke at give Kongen et stiliseret Udtryk, naar dette kunde meddele det paagældende Stykke et Præg af gammel kongelig Værdighed, saaledes som Tilfældet var med Forsiden til den store Seglmedaillon til Kongeloven[3]). Nægtes kan det vel ikke, at Billederne af Frederik III paa Specierne fra 1654—55, der ogsaa benyttedes 1656, er særdeles karakterfulde og veltrufne. Han synes imidlertid at have været i stadig Pengeforlegenhed og afskedigedes allerede den 20. Juni 1655.

Samme Dag som Herclus fik sin Afsked ansattes Isensnider Matthias Först[4]), men den 20. Maj 1657[5]) ansattes Joan (Johan) Blum (Blume) som Stempelskærer for Guld-, Sølv- og Smaapenge samt Rariteter og Skuepenge, som han skulde udføre sauber og net for 400 Rdlr. aarlig. Stod Mønten stille, skulde han have sin Løn af Kongens eget Kammer og desuden à part for Rariteter og Skuepenge efter anvendt Flid. Han havde tidligere været Stempelskærer i Bremen 1631—50 og nød Anseelse som en dygtig Medail-

---

1) R. A. Møntregnskabet 1. Maj 1652— 1. Maj 1654.
2) l. c. og Sj. Reg. 1651—56 f. 348 samt Indlæg.
3) Num. Foren. Medlemsblad III p. 173 ff: J. Wilcke. Stempelskærer Jeremias Herclus.
4) R. A. Møntskriver Jørgen Hansens Regnskab for 2 og 1 /3, 29. August 1653—10. Oktober 1655. Bilag 60.
5) R. A. Mønt-Regnskab 20. August 1657—11. Marts 1662. Bilag 18.

leur[1]). Han maa være afgaaet i Løbet af Aaret 1664, thi i August 1664 fik Herclus paany Bestalling som Stempelskærer paa lignende Vilkaar som Blum havde haft.

Af andre Medarbejdere havde Møntmesteren den tidligere omtalte Wardein Jørgen Preuss. Han afløstes den 11. September 1654 af Johan Kolmann[2]); Møntskriver var først Jørgen Hansen[3]), derefter Magnus Cuhmann; Johan Witt beskikkedes 2. April 1664. Møntsmedien dreves af Mestrene Hans Voss, Georg Hildebrandt, Jørgen Harwich og Christoffer Bartholomæus; af Svende nævnes Salomon Neumann, Jacob Kolbou, Henning Lør, Hans Sander, Hans Beuervitz, Mads Lauritzen og Niels Andersen, der den 7. Februar 1653 fik Bekræftelse paa deres Skattefrihed. Renteskriver Jens Lassen fik den 4. August 1657[4]) Kongens Ordre til at føre Overopsyn med Mønten. Samtidig fik Jørgen Hansen sin Afsked som Skriver.

Medens Hendrik Köhler var Møntmester, blev Mønten i Henhold til kgl. Ordre, dateret Flensborghus den 27. September 1654 „efter Møntmesterens Anmodning og Begæring" den 8. November 1654 „formedelst dend grasserende Pest" flyttet „ned af Slottet" til Skolemester David Reichs Hus paa Købmagergade, Nr. 26, hvor den havde til Huse for en aarlig Leje af 85 Rdlr.[5]).

Den 12. Marts 1662[6]) afleverede Köhler Mønten til sin længere Tid i Forvejen designerede Eftermand, Niels Sten-

---

[1]) N. H. Weinwich. Kunsthistorie Kbhvn. 1811. p. 32. M. Bernhardt. Med. und Plaketten. Berlin 1920 p. 231.

[2]) Jfr. Axel Nielsen, Sp. Kr. Kurant p. 35.

[3]) Best. af 26. Juni 1663. Sj. Reg. 1660—64 f. 422 b.

[4]) Sj. Reg. 1657—60. Nr. 24 f. 86.

[5]) R. A. Møntmester-Regnskab 1. Maj 1654—1. Oktober 1655 Bilag 9 og Regnskab 1657—1662 Bilag 24. Slotsfoged Jochim Waltpurgers Erklæring. Sjell. Tegn. XXXIII. 1654—56. fol. 146. Carl Bruun, København, I p. 361; hvor Aaret urigtig angives som 1661.

[6]) R. A. Regnskabet 1657—62. Bil. 23. Bestallingsbog 1661—62 f. 184 b. 185 Nr. 171.

sens Stiffader, Guldsmed Johan Stichmann, der den 22. Juni 1659 havde indgivet et højst begrædeligt Andragende om at blive Møntmester: „Att eftersom jeg /: saavelsom andre mine med-Borgere :/ udi denne nu meget beschwerlige och wanschelige Krigstid haffuer udstaaen atschillige store Tynger med Indquarteringer, Udgifter, Tog och Wagt, Natt och dag paa Woldene, saa huis ringe Armod (!) jeg haffuer hafft, derudoffuer moxsen er medgaaen. Och eftersom, Allernaadigste Herre og Konning, Myntemesteren Hendrich Köhler ... er en aldrende og bedaget Mand ... jeg herwed udi største ydmyghed ... Eders Majt. Demødigens vilde haffue anmodet, at ... Eders ... Majt. ... wilde ... forunde mig samme Myntemesters tieneste, naar hand dend ... aftræder, ikke at jeg ... hannem derfra begier at trenge ... Saadan Gunst ... will jeg med Liff och bloed, naar paaeskis, igien fortienne ... osv."! Han havde da ogsaa som Borgerkaptejn under Belejringen ført Købmager-Kompagnie[1]). Den 12. Juli 1659[2]) fik Stichmann Expectancebevilling paa Mønten efter Köhlers Død eller „naar hand (Köhler) bestillingen for hannem oplade vil" og den 12. Marts 1662 samtidig med Møntens Aflevering til ham fik han endelig Bestalling[3]). Ved Afleveringen optoges en større Specifikation over Inventaret: Kaaberkedler, Sydeskaaler til „Hvidsyen", Getballer (til Støbning), Vægte, Møntjern, Gettænger, Gløehage, Prægestokke, Gløepander, Proberovn, Blæsebælg o. s. v. Kun kort Tid fik han beholde det. I Oktober 1663 afgik han ved Døden og Virksomheden overtoges af Christian IV.s og Frederik III.s højtskattede „Kunstkasper" Caspar Herbach.

Denne utroligt alsidige Mand, om hvem vi tidligere har erfaret, at han 1642 kom hertil fra Tyskland, fik den 2. No-

---

[1]) Carl Bruun, København II p. 116.

[2]) Sjell. Reg. l. c. f. 402. Nr. 109 med Indlæg.

[3]) Bestallingsbog 1661—62 fol. 184 b—185 Nr. 171. aarlig Løn 400 Rdlr., jfr. A. D. Jørgensen, Niels Stensen, København 1884 p. 64.

vember 1663 Bestalling som Møntmester for de sædvanlige 400 Rdlr. aarlig. I Forvejen drev han en Mølle, en Kro og en Bondegaard i Lyngby, en Valkemølle i København og havde kgl. Bestalling paa at udføre Kunstarbejde af alle Slags[1]). Den 2. April 1663[2]) havde han faaet kgl. Skøde paa en „Platz mellem Boldhuset och Provianthuset at bygge paa: nemlig den nordre Side op mod Boldhusets piller ... den østre Side ... en Del mod Boldmesterens det liden baghus, en Del mod det gaardsrum til den Waaning ... Rigens Marskalk ... Johan Christoph von Cörbitz beboer, en Del til Kongens bagers ... den synder Side langs hen ved Provianthuset ... den vestre Side vendende imod Slottet ...". Pladsen havde Bygmesteren allerede den 28. Marts 1663 faaet Ordre til at opmaale „mellem Boldhuset og Provianthuset". Herhen flyttede han Mønten i Paasken 1664, efter i Forvejen at have ladet bygge Waaningshus, Smeltehus, Skur m. m.[3]). Selve Mønten anbragtes i Kælderen under Boldhuset; Smeltehuset udgjorde en 7 Bindingers Længe med Smelteovn og Proberovn. Paa Heimbachs Billede af Arvehyldingen 1660, der efter Angivelse paa Stik i det st. kgl. Bibl. først synes udført 1666 eller i hvert Fald nogle Aar efter 1660, er formentlig netop dette 7 Fags Smeltehus saavelsom Vaaningshus og Skur medtaget.

Med sædvanlig Iver tog han sig nu af Mønten og indsendte straks en Memorial dels om Stichmanns Enke, Annas Aflevering af Mønt-Værkstedet, Redskaber m. v., dels om den hemmelige Udførsel af Landet, særlig til Hamburg, af Guld og Sølv, som han beder Kongen forbyde, idet Folk kunde henvende sig paa Mønten for at sælge disse Me-

---

[1]) R. A. Sjell. Reg. 1648—50. f. 119 b; 285 b. 1651—56, f. 344; 1660—64, f. 153, 234, 341.

[2]) 397. Nr. 57.

[3]) R. A. Herbachs Møntregnskab 28. November 1663—25. November 1664. Bil. 8—11. Uregistrerede Møntsager 1662—1700 I. Regninger vedr. Møntbygningen 1664. Sjell. Tegn. XXXVI 1660—63 f. 481, jfr. Carl Bruun, København, II p. 36, 514.

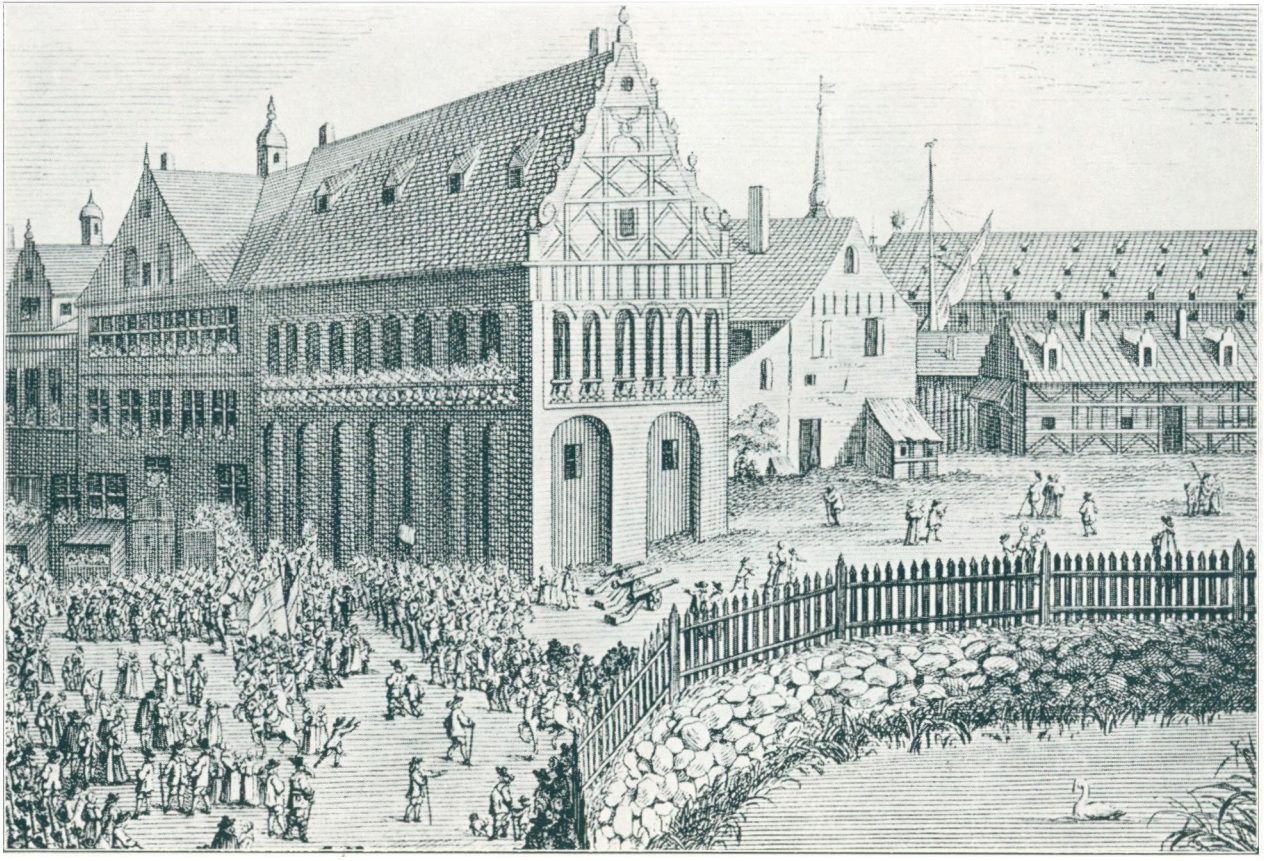

Boldhuset ved Slotsgraven, senere Cancelliet, Monten 1664 og flg. Aar. Udsnit af Stik 1666 paa st. kgl. Bibl. efter Heimbachs Maleri paa Rosenborg af Arvehyldingen 1660 (foran p. 129).

taller[1]). Kongen imødekom hans Henstilling ved under 19. November 1663 og 8. Marts 1664 at udstede 2 Forbud mod saadan Udførsel med Paalæg om at sælge Guld og Sølv paa Mønten. Det paalagdes alle Toldere over hele Riget Danmark, at de paa de Steder, hvor de agende Poster og alle fremmede igennem passerer, flitteligen skulde examinere alle fremmede, at intet smeltet eller usmeltet Guld og Sølv, som ikke er myntet, udføres af Riget. Ved Konfiskation skulde ¼ tilfalde Visiteuren eller Angiveren og de fattige.

36. Caspar Herbachs (Kunstkaspers) Specie 1664.

Heller ikke Caspar Herbach forundtes det i længere Tid at være Møntmester. Hen paa Efteraaret, den 18. Oktober 1664[2]) døde han og Sønnen Frederik Caspar Herbach fik 20. Oktober 1664[3]) Bestalling som hans Efterfølger.

Omtrent samtidig med unge Herbachs Udnævnelse fik København en ny Mønt, idet „Voris elsk. kiere Søn, Prindtz Christians Ingenieur, os elsk. Gotfrid Krüger" den 15. No-

[1]) R. A. Indlæg til Sjell. Reg. Nr. 25 f. 660—64, f. 459, 489. Sjell. Tegn. XXXVI f. 623 Nr. 529; Ordre af 19. November 1663 til Anna Stichmann om ikke at befatte sig mere med Mønten, men ufortøvet aflevere den til Herbach. Afleveringen skete den 27. November 1663. Rigens Regnskab 1664. Fogtmanns Reskripter 1. p. 130.

[2]) Bil. 26 til Kristiania Mønts Regnskab 1664 i N. R. A.

[3]) R. A. Bestallingsprotokol 1662—65 fol. 184 Nr. 142.

vember 1664[1]) fik „Bevilling paa dend liden Mønt at oprette". Forud for Bevillingen var gaaet en længere Indstilling, hvori Gotfrid Krüger udvikler, hvorledes et saadant Privilegium kan meddeles uden Bekostning for Kgl. Majt., tværtimod med en vis Afgift til Kongens Fordel. Først skulde Krüger og Medinteressenter have Ret til at anlægge et Mølleværk ved et af Aaløbene gennem Byen; dernæst maatte de have frit Sølvkøb i Ind- og Udland til en af Kongen fastsat Pris, der ikke maatte overstige 22 ß l. pr. Lod 14-lødigt Sølv, idet Prisen paa andet Sølv skulde staa i Forhold hertil. Herved søgtes den overdrevne Sølvpris, der var fremkommen under sidste Belejring, hæmmet. De skulde nyde Frihed for Skat og Byrder, og vilde paa egen Bekostning indrette Mønten, betale Svende og Wardein deres Løn samt Materialier m. m. og desforuden:

af hver ℔ fin i dansk	1 ß.....	1 ℔	lybsk
—	2 -	12 ß	—
—	4 -	10 -	—
—	i 1/1 og ½ Sletdaler	8 -	—

som Afgift i Kongens Kammer.

37. Dobbel Dukat af Gotfrid Krüger.

Af Rigsdalere og Dukater vilde de slaa en vis Sum efter Kongens Bestemmelse, og hvis Metalindkøbet tillod det, ogsaa betale en mindre Afgift. „Die güldene Kronen weilen dieselbe eine sonderbare münze, welche kein sortement mit anderer reichsmünze hat, stellet man Ihrer königl. Majt. gnedigen belieben anheim, ob Dieselbe eine andere sorten,

[1]) Sjell. Reg. Nr. 25 1660—64 f. 564. Nr. 172 og Indlæg hertil.

dieser an pagement gleich, derer man in bezahlung sich besser gebrauchen können, dafür substituiren wollen". I saa Fald tilbyder de Concessionssøgende at mønte disse paa samme Vilkaar som Dukater og Rigsdalere. Dette Forslag har faaet Vedtegning om, at man ogsaa bør fastsætte en Afgift for 1 ℔ fin i 6 ß danske, nemlig 8 ß lybsk, for det Tilfælde at Krüger slaar disse Mønter, der gaar meget i Hansestæderne.

38. Souverænitetsdukat.

Andragendet viser en Situation ganske i Overensstemmelse med det tidligere udviklede. Dukater og Specier kunde det ikke betale sig at mønte. „Profit" var det vigtigste. Derfor drejer det hele sig kun om ß og Sletdaler.

Aldeles efter Forslaget med Paategning affattedes Bevillingen. Mønten skulde udtrykkelig kaldes „den liden Mønt". Til dens Brug maatte — dog uden Skade for de andre Møller — anlægges en Mølle og dertil bruges „Vandet, som hid ind i Staden løber". Concessionen skulde gælde for 10 Aar. „Anlangende *Rixdaler, Ducater och Guldkroner eller alle Slags Skowpenge*" (Sammenstillingen med Skuepenge er saare betegnende) vilde Kongen selv aarlig forordne, hvor mange der skulde slaas.

Det var saaledes en Afgiftsmønt med Udmøntning af daarlig Mønt for Profittens Skyld efter de bedste Mønstre fra Kipper- og Wippertiden under 30-Aars Krigen; Afgiften gjorde Kongen saa interesseret i Foretagendet, at der ogsaa udgik Ordre til Tolderne om at give Krüger toldfri Indførsel af Metal, Mønteredskaber m. v.[1]), saaledes som han i sit Andragende havde fremsat Ønske om.

[1]) R. A. Sjell. Tegn. XXXVII. 1664—66 fol. 197 Nr. 556. Ordre af 3. Decbr. 1664. fol. 244 Nr. 120 Ordre af 29 Marts 1665.

Idet nedenfor paa Grundlag af Møntregnskaber og Kongens Ordrer hidsættes en Oversigt over Udmøntningsforholdene for de nye 4 og 2 ℔, med hvilke denne Periode indledes, henvises med Hensyn til Dukater, 2 ß og 1 ß til de p. 111 meddelte Udmøntningsforhold. Hvad Specierne angaar, kan intet sikkert oplyses. De Stykker, der er bevarede til Nutiden, synes at være Pragtstykker, der ikke er almindelige og vistnok ikke udmøntede for Omsætningens Skyld. Skal Monarkiets Specier og disses Udmøntningsforhold nærmere belyses, maa det blive paa Grundlag af den rige og vedholdende norske Udmøntning.

	Jørg. Beskr.-Nr.	Stkr. paa 1 ℔ c. br.	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	1 ℔ cølnsk fin udbragt til	Brutto Vægt gr	Fin-Vægt gr
			Lod	Tusindedele				
4 ℔ (2/3 Rdl., Gylden, Krone, Sletdaler eller Zweidrittel)	180 ff.	$10^{1}/_{2}$ (7 R.)	$10^{9}/_{4}$	671.875	$15^{27}/_{48}$	$10^{18}/_{48}$ R.	22.272	14.964
2 ℔ (1/3 Rdl., 1/3 Krone, 1/3 Sletdaler)	—	21 (7 R.)	—	—	$31^{11}/_{48}$	—	11.136	7.482

De udmøntede Beløbs Størrelse kan kun meddeles med ethvert Forbehold; Beløbene for 4 og 2 ℔, 2 og 1 ß er

39. Dobbel Dukat 1663 af J. Stichmann.

paalidelige og angives paa Grundlag af de oftere citerede Møntregnskaber. Antallet af Specier og Dukater kan kun oplyses efter sporadiske Udtalelser og Angivelser hist og her. Over Krügers Mønt findes intet Regnskab. Overskudet fra denne Mønt gik i Kongens eget Kammer.

	5-Dobb. Dukat	Dobb. Dukat	Enkelt Dukat	Specier	4 & 2 ℔ Stkr.	4 ℔	2 ß	1 ß	Ialt
1652					20.689 R.			2.000 R.	22.689 R.
1653	7 Stkr. • 70 R.		37 Stkr. • 74 R.	10 R. !	27.331 —		15.541 R.	852 —	43.878 —
1654					8.617 —	6.496 R.	30.784 —	1.648 —	47.545 —
1655						18.004 —	24.352 —	316 —	42.672 —
1656									
1657		95 Stkr. • 380 R.			11.875 —		3.036 —		15.291 —
1658		100 Stkr. • 400 R.	150 Stkr. • 300 R.		39.823 —		10.775 —		51.298 —
1659					25.312 —		4.301 —		29.613 —
1660					21.613 —		12.920 —		34.533 —
1661					•		19.000 —	269 —	19.269 —
1662 H. Køhler							3.800 —	226 —	4.026 —
1662 J. Stichmann							16.380 —		16.380 —
1663 J. Stichmann							20.178 —		20.178 —
1663 C. Herbach							444 —		444 —
1664							24.032 —		24.032 —
1665							19.592 —	620 —	20.212 —
Ialt	70 R.	780 R.	374 R.	10 R.	155.260 R.	24.500 R.	205.135 R.	5.931 R.	392.060 R.

6. 22. December 1665—22. Marts 1671.

Naar man betragter Tabellen over Udmøntningen i Perioden 1652—1664, vil man se, at der er slaaet ca. 180.000 Rdlr. i 4 og 2 ℔ Stkr. og ca. 205.000 Rdlr. i 2 ß af en Udmøntning paa ca. 400.000 Rdlr. Selv om man finder den i Tabellen anførte Post Specier latterlig lille, og selv om man gaar ud fra, at der er slaaet en Del flere Specier, om end sikkert ikke ret mange, og en Del flere Dukater, er det vist næppe mere end de ca. 8.000 Rdlr., der udkræves for at supplere de 392.000 Rdlr., der er optalte som udmøntede, til fornævnte Sum af ca. 400.000 Rdlr. De københavnske Specier fra Frederik III.s Tid og særlig efter Aar 1652 er gennemgaaende sjældne Stkr. i Samlingerne og fra hans senere Aar endog meget sjældne og kostbare, samtidig med at de er de skønneste danske Specier, der eksisterer. De er som oftere omtalt næsten for Medailler at regne.

Til Udmøntning af Sletdalere og 2 ß er der sikkert forbrugt Speciemønt. Naar man derhos erindrer, at det er en fastslaaet Erfaringssætning, at daarlig Mønt fortrænger god, idet den frister til at sælge den gode Mønt for en indbildt stor Betaling i slet, som dog i Virkeligheden ikke indeholder Ækvivalent i Sølv for den gode, som med Fordel kan indsmeltes af alskens Jøder, Guldsmede, Opvexlere o. s. v., kan det ikke forbavse nogen, at der hurtigt opstod en endnu stærkere Mangel paa stor Handelsmønt end nogensinde tidligere.

Den 19. Marts 1662[1]) udtaler Kongen i et Brev til Grev Rantzau, Præsident i Statskollegiet, at han er kommen i Erfaring om den store Urigtighed, som begaas i Danmark *med Mønten, saa at alle Rigsdaler udføres af Riget og anden Mønt, som ikke er saa god, indføres i Stedet.*

Den 16. November 1663 afgav Statskollegiet en Betænkning, der gik ud paa, „at herefter ikke skulde slagis anden Mynt end Rixdaler, halfve Rixdaler, Rixorte og ellers anden

[1]) J. Lindbæk: Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676. Kbhvn. 1903. I p. 71, 131. (1662 Trykfejl for 1663).

smaa Mynt. Och *efterdi de slette Dalere, to Mark och Markstücker, som udi disse seniste Aaringer ere slagen udi Ed. May. Kongeriger och Förstendomb, befinds at vere af noget mindre Valeur, end de burde, och Naboerne dem derfore icke for fulde vil annamme, saa de derudofver blifver her i Riget, och Rixdalerne derimod udføris,* da formener vi underdanigst, at *de kunde afsættis saa meget, som de udi sig ere ringere,* hvilket befindes at vere paa en Daler ved ohngefehr fire danske Skilling og de andre tvo Mark och Mark Stücker à l'advenant efter slig Proportion, hvorved formodis, at de ofver ald hos Naboerne vel skulde annammis ..."

Dette Forslag var saa meget mere nærliggende, som Frederik III og Hertug Christian Albrecht den 20. September 1660 havde udstedt Kgl. Patent „der Müntz halber und Absetzung der Cronen", hvori meddeles Indbyggerne i Hertugdømmerne, at efter at Krigen er forbi og Freden atter bragt til Veje, har de bragt i Erfaring, at Lübeck og Hamburg til stor Skade for Indbyggerne har forbudt de her gængse Mønter og ganske særlig Sølvkronerne til 32 ß l. og Halvkronerne eller Markstykkerne til 16 ß l. (2 ℔ dansk), der er slagen efter 1649. I Konceptet til Patentet er her overstreget, at Stæderne har sat Kronen til 27 ß 10 Pf. l. Da nu heraf voxer Skade for Indbyggerne, medens iøvrigt kun lidt af den Slags Mønt er møntet i Kongerigerne og Hertugdømmerne (?), og da man er kommen i Tanke om og har faaet Underretning om, at store Summer er efterpræget af egennyttige Folk i nævnte Stæder, og vore Lande overfyldt dermed (en smuk Forklaring!), saa har vi for at afvende saadan Skade for vore Undersaatter anset det for raadeligt at sætte en anden Valør paa de hele og halve Kroner, som er slaaet her efter 1649 og at ansætte de hele Kroner, der gjaldt 32 ß l. (4 ℔ d.) til 28 ß l. (3 ℔ 8 ß d.) og de halve, der gjaldt 16 ß l. (2 ℔ d.) til 14 ß l. (1 ℔ 12 ß d.) og de fjerdedels, der gjaldt 8 ß l. (16 ß d.) til 7 ß l. (14 ß d.)[1]).

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. 1670. Registrerede Koncepter til Patenter 1646—69. Koncept til Patentet. T. Kanc. Patenten de annis 1660—63. fol. 67.

En lignende Nedsættelse har altsaa ikke været gennemført i Kongerigerne. Mulig har Hertug Chr. Albrecht, der ikke var Kong Frederik særlig venlig sindet, gennemtvunget den for Hertugdømmernes Vedkommende. Under alle Omstændigheder var det jo en temmelig uholdbar Stilling, at der Syd for Kongeaaen gjaldt en betydelig lavere Kurs paa Kongens Mønt end i Kongerigerne.

Foreløbig synes Kongen dog at have vendt det døve Øre til. Heller ikke Statskollegiets Indstilling havde nogen øjeblikkelig Indvirkning, skønt han, umiddelbart efter Regeringsforandringen, den 18. November 1660 havde instrueret Kollegiet om at have Indseende bl. a. med Kongens „regalia", hvortil jo ogsaa regnedes Mønten. Det maa altsaa ikke saa meget have været til Forbedring af Mønten, som til Bevaring af Profitten, at sligt Tilsyn er tilvejebragt. Derimod udkom — som ovenfor nævnt — strænge Forbud mod Udførsel af Guld og Sølv, ligesom der førtes skarpt Tilsyn med ulovlig Falholden af Sølv[1]). Sølvkøbet forbeholdt Kongen sig til sin Fordel.

Med Udgangen af Aaret 1665 maa Stillingen dog være bleven særlig besværlig, thi den 22. December[2]) udgik to Ordrer til Frederik Caspar Herbach og Gotfrid Krüger om ikke mere at mønte 1 og 2 ß eller anden smaa mønt indtil 1 ß Stkr. og 2 ß Stkr. at regne. Disse Ordrer efterfulgtes

---

[1]) R. A. Sjell. Tegn. XXXVI 1660—63. f. 177. Befaling af 20. Aug. 1661 til Fiscalen Peder Knudsen ved Holmen om noget falholdent Sølv f. 183 Bef. 26. s. M. Sjell. Tegn. XXXVII. 1664—66. f. 591. Nr. 510. Bef. 15. September 1666 om falsk Mønt, som skal være møntet. XXXVIII, 1667—70 9. Febr. f. 452, Nr. 444, Ordre af 29. Maj 1668 til Jens Mouritzen om at forhøre Brændevinsbrænder Steffen Haagesen i Kattesundet og nogle Haandværkere i Farvergade om det Falskmøntneri, som Augustus de la Chapelle, fordum Kaptajn under de Svenske, skal have gjort sig skyldig i, han som nu sidder anholdt paa det blaa Taarn.

[2]) R. A. Sjell. Tegnelser XXXVII 1664—1666. f. 415. Nr. 651 Uregistr. Møntsager 1662—1700 I. Oversigt over Møntakter 1662—1690, jfr. Fogtmans Reskripter I. p. 174.

den 20. (10.) Januar 1666 af et Reskript til Kammercollegium „angaaende med 2 Renteskrivere strax fra begge Myntemestere i Kjøbenhavn at lade affordre og paa Skatkammeret godt forvare alle Mynte-Stempler, som alle Slags smaa Mynter under Mark-Stykker med stemplede ere; saa og derhos Stempelsnideren at anbefale, ingen fleere saadanne Stempler, førend anderledes anordnes, at forfærdige“[1]). Samtidig forbødes Indførsel af Smaamønt under hele Marker fra fremmede Steder, idet Kongen havde bragt i Erfaring, at en Mængde Smaamønt, særlig 2 ß blev indført[2]). Den 12. Januar 1666 udgik Befaling „at de Kongl. Myntemestere skal indtil videre ikke anden smaa Mynt slaae eller mynte end heele og halve Dalere efter den Skraa og Korn, som de slaaes udi Norge“[3]). I Konceptet[4]) til denne Befaling hedder det udtrykkelig, at Møntmestrene ikke maa slaa anden smaa Mønt end hele og halve *Slette*-daler. Der kan ganske sikkert intet modsætningsvis udledes af, at Ordet „Slette“ er udeladt i Originalen. Kun Slettedaler kunde regnes til Smaamønten i videre Forstand i Modsætning til Speciemønt, og naar Møntmestrene *ikke maatte slaa anden Smaamønt end hele og halve Dalere*, kan det kun betyde Sletdalere. Dette passer bedst med Befalingerne om ikke at mønte Smaamønt indtil 1 og 2 ℔ Stkr. og om at forvare Stemplerne til Smaamønten under disse Værdier. I hvert Fald er der faktisk i de seneste Aar af Frederik III.s Regering ved Møntstederne i Kjøbenhavn slaaet en Mængde 4 og 2 ℔ Stkr. d: hele og halve Sletdalere, hvorom de til Nutiden bevarede Stykker bærer Vidne[5]).

---

[1]) Fogtmans Reskripter I. p. 175 jfr. R. A. Ureg. Møntsager l. c. og Sjell. Tegn. l. c. f. 425 Nr. 18.

[2]) R. A. Sjell. Reg. Nr. 26 1665—67. f. 137 Nr. 8. jfr. Sjell. Tegn. XXXVII 1664—66. f. 431 Nr. 37. Bef. til Henr. Möller af 18. Jan. 1666 om Udskikkelse af Forordn. om Smaamønt til Toldstederne.

[3]) Fogtmans Reskr. I p. 175 jfr. R. A. Ureg. Møntsager og Sjell. Tegn. l. c. fol. 427 Nr. 25.

[4]) R. A. Indlæg til Ordren af 12. Januar 1666.

[5]) Jørgensens Beskr. p. 97 Nr. 197, 198, 200. p. 98 Nr. 201—208.

Det var altsaa den værste Anstødssten i Frederik III.s Møntvæsen eller -forretning: 2 ß, der søgtes ryddet af Vejen. Det var den, der havde vakt den pinligste Opsigt, og som tilsidst maatte fjærnes, skønt det iøvrigt efter Regnskaberne synes godtgjort, at Forbudet mod Møntning af Smaamønt ikke blev opretholdt. Men hele den store Hob af Smaamønt, som man var belemret med fra Fortiden, kunde man ikke blive af med. Dertil kom en Mængde daarlig Smaamønt, der var indsmuglet eller havde indsneget sig fra Udlandet. At dæmme op for denne Invasion maatte blive det andet Skridt. Der var som allerede nævnt samtidig med Standsningen af 2 ß-Udmøntningen givet Toldstederne Ordre til at forhindre Indførsel af fremmed Smaamønt under hele Marker fra fremmede Steder, men den 18. Marts 1667 fik Statskollegiet Konge-Brev[1]) om at behandle hele Spørgsmaalet om Forholdet mellem dansk og fremmed Mønt. Kollegiet afgav Betænkning den 18. Marts; i denne omtales, hvorledes Kongen havde udbedt sig Kollegiets Erklæring om, hvorledes den Skade og Præjudits, som Konge og Land tilføjes ved den mangfoldige Indførsel af fremmed Sølv og Kobber-Mønt og dennes Ulighed med Kongens egen Mønts Godhed (!) og Værd, bedst kunde forekommes enten ved Reduktion eller Forbud. Kollegiet anser det første for nyttigere end det sidste: et rent Forbud. De mener, at Reduktionen af den fremmede Mønt gør den til god Mønt; der behøves da intet Forbud, og dog betages de Fremmede Occasionen til at udføre Kongens gode Mønt af Landet og forfylde det igen med ringere. Efter Information fra Kongens Møntmestre foreslaar de:

Dobbeltsletdaler sat til	.....	7 ß d.
2 Mark Stykker til	.....	28 ß d.
Mark Stykker	-	14 ß d.
4 ß Stykker	-	3 ß d.
2 ß Stykker	-	1½ ß d.

[1]) R. A. Sjell. Tegn. XXXVIII 1667—70 f. 60 Nr. 143 b.

„dog herudi ikke ment nogen Speciemynt ... hele og halve Rigsdaler ... hele og halve Rixorter".

Dagen efter approberede Kongen denne Indstilling[1]). Den 29. Marts udkom Forordning i Overensstemmelse med Forslaget med enkelte Tilføjelser:

Sletdaler blev sat til.....	3½ ℔ d.
12 ß Stykke blev sat til.....	11 ß d.
8 ß Stykke blev sat til.....	7 ß d.

Den fremmede Mønt „som smerre er end dend som før er meldet" skal være aldeles afskaffet og af ingen Værd være[2]). Den 18. Marts 1669 udformedes denne sidste Passus nærmere derhen, at da Kongen havde bragt i Erfaring „at Vor smaa Mynt paa fremmede angrensende Steder efterslaas og stemples, hvoraf kan befrygtes Skade for Commercien", saa forbydes Indførsel af Smaamønt: 1 ß, 2 ß og 4 ß for mere end 15 Rdlr. à 96 ß d.[3]) og den 23. s. M. fulgte et Fællesmandat af lignende Indhold fra Kongen og Hertug Chr. Albrecht for Hertugdømmernes Vedkommende[4]).

Det er af alt dette klart, at den fremmede Mønt ikke var bedre end den danske; tværtimod syntes den at kunne konkurrere med den i Slethed. Følgen heraf blev en højere Sølvpris. Ikke saaledes at forstaa, at 1 Mark Sølv i og for

---

[1]) Statskollegiets Historie I p. 276.

[2]) R. A. Sjell. Tegn. Nr. 26 1665—67. f. 322 Nr. 107.

[3]) Sjell. Reg. Nr. 27. 1668—70 f. 416 Nr. 113 jfr. Sjell. Tegn. XXXVIII. 1667—70 9. Febr., f. 75 Nr. 178, Ordre af 3. April 1667 til Tolderne om Nedsættelse af fremmed Mønt, f. 648—49. Nr. 169—71. Ordrer af 18. Marts 1669 til Amtmænd, Borgmestre og Raad og til L. Møller om Forkyndelse af trykt Frdng. af 18. Marts 1669 om Forbudet mod Indførsel af fremmed Smaamønt.

[4]) Slesvig Statsarkiv A XX Nr. 922, løse Akter vedr. holst. Møntvæsen 1560—1706, R. A. R. Kanc. i Glückstadt. Nachrichten und Doc. das Münzwesen in G. betreffend 1634—1715. Inländisch de anno 1669 f. 88.

sig var mere værd end 9 eller 9¼ gode Dalere, hvori indeholdtes 1 Mark fint Sølv, men paa Grund af Møntens gennemgaaende Slethed og den slette Mønts Overhaandtagen paa Bekostning af de gode Speciedalere, blev Betaling for 1 Mark fint Sølv som oftest ydet i slet Mønt, hvori Sølvkøberne maatte præstere — selvfølgelig — et langt større Beløb, end det som efter den slette Mønts Paalydende gik paa 9 à 9¼ Specier. Dette Forhold virkede tilbage paa Prisen for 1 Mark Sølv i fine Specier, idet Købmændene — skønt ganske uberettiget — forlangte — selv i Specier — mere end der i Speciesølv svarede til 1 Mark f. S. selv med Hensyntagen til de fornødne Prægningsomkostninger. Der burde ikke tages mere end ca. 8 Specier — hvori ikke indeholdtes 1 Mark fint Sølv — for 1 Mark fint Sølv, saaledes at en præget Mark fint Sølv, indeholdt i ca. 9 à 9¼ Specier, var ca. 1 Specie mere værdifuld end 1 umøntet Mark fint Sølv, idet dens Prægning gav den en Circulationsmulighed eller -lethed, som i Omløbet eller Omsætningen var en værdiforøgende Faktor, der samtidig svarede til Omkostningerne ved Møntningen. Men denne Balance overholdtes ikke. Kømændene forlangte mere. Commercekollegiet angiver Sølvprisen i en Betænkning af 14. Februar 1671 til 9½ Rdlr.[1]). Selv om her mulig menes Courantdalere, eller Daler i Mønt, er det af Tilføjelsen klart, at 1 Mark fint Sølv selv i Speciedalere maa staa højere end ca. 8 Specier, idet det udtales, at Speciedalere herefter ei vel med Fordel kan myntis, undtagen i Norge ved Sølvgruben, hvor Kgl. Majt. kan have Sølv for bedre Kiøb, ɔ: ca. 8 Rdlr. og en Del Specier derfor bør myntis for Kgl. Majt. høje Respekt og Landets Gavn[2]).

Specieudmøntning i København maatte derimod blive en Biting, og Sletdaleren være Hovedmønt. Der optoges store

---

[1]) Statskollegiets Historie II p. 595.

[2]) W. Schwinkowski: Die Reichsmünzreformbestrebungen in den Jahren 1665—1670 und der Vertrag zu Zinna 1667. Berlin 1916. p. 39.

Forhandlinger om hele Spørgsmaalet i Slutningen af Frederik III.s Regeringstid; de resulterede under Christian V i Udstedelsen af Møntordningen af 22. Marts 1671, af hvis nærmere Indhold og Virkning Prof. Dr. Axel Nielsen har givet en udførlig Fremstilling i sit Arbejde Specier, Kroner, Kurant[1]). Under Forarbejderne og Forundersøgelserne til denne Forordning afsløredes de 2 københavnske Møntmestre F. C. Herbach og G. Krüger som Bedragere.

40—41. Luksusmønt (Dobbeltdukater) fra Chr. V.s Tid.

Den førstnævnte havde med Kongens Billigelse overtaget den Række Virksomheder, som Faderen „Kunst-Kasper" havde efterladt. Han havde saaledes den 4. Februar 1667 faaet ny Bevilling paa Walkemøllen, som hans Fader den 25. September 1662 havde faaet Privilegium paa, saaledes at ingen anden inden 4 Mil fra Staden maatte drive saadan Mølle. Endvidere havde han arvet Bondegaarden i Lyngby, hvorpaa han ligeledes den 4. Februar 1667 fik sin Faders Bevilling fornyet, saaledes at han kunde drive Ølkippe der.

[1]) p. 42 ff.

Men den 17. December 1667 fik han endvidere Bevilling paa en Valsemølle i Lyngby.

Som det fremgaar af Herbachs Andragende af 22. November 1667 havde han Vandmøllen i Lyngby i Fæste. Det kneb for ham at skaffe Møntersvende; ved en Valsemølle kunde Arbejdet for dem, han havde, mærkelig befordres og Omkostning til Løn til yderligere Svende spares.

I Bevillingen hedder det, at eftersom F. C. Herbach har andraget om, hvorledes hos den Walchemølle, som han har ved Lyngby, skal findes Lejlighed til en Valsemølle at lade

42. F. C. Herbachs Specie 1667.

bruge, som han til Vort Myntwerks Arbejdes Fortsættelse agter at lade bruge, har Kongen bevilget, at Herbach maa til bemeldte Myntes Brug og Arbejde samme Valsemølle paa fornævnte Sted lade opbygge og forfærdige[1]).

Der opstod saaledes et Slags Annex i Lyngby til Herbachs Mønt i København.

Om Gotfrid Krügers hele Virksomhed foreligger ingen Efterretninger udover, hvad der kan udledes af de Undersøgelser, der kom i Gang i Anledning af Forsøgene paa at reformere Møntvæsenet, og som omfattede alle Møntstederne.

---

[1]) R. A. Sjell. Reg. Nr. 26. 1665—67. f. 293, Nr. 35. f. 294 Nr. 36 og f. 420 Nr. 322 med Indlæg.

I Begyndelsen af Aaret 1669 udgik forskellige Ordrer[1]) til Kollegierne om at undersøge Møntvæsenets Tilstand og til Møntmestrene om at stille sig til Disposition med alle Oplysninger. Commercekollegiet afgav en længere Memorial af 20. Februar 1669, der med Kongebrev af 1. Marts 1669 blev forelagt Statskollegiet. Den 18. Marts udgik ny Ordre og den 23. Marts fik alle Møntmestre Ordre til at komparere for Commercekollegiet sammen med den nylig fra Polen ankomne Møntmester eller Wardein Andreas Timpfe for at raadføre sig om „befundne mangel bedst kand repareris saa at ... Myntvæsenet til vor fordel og det gemene bedste paa føyeligste og nytteligste Maade kand herefter indrettis".

43. G. Krügers Specie 1667.

Sagen blev gentagne Gange foretaget i Statskollegiet, men fik først ret Fart, da bemeldte Andreas Timpfe havde undersøgt Forholdene nøjere. Andreas Timpfe tilhørte en i det 17. Aarh. meget kendt Møntmesterfamilie. Han havde været Møntmester i Lüneburg 1643, i Fraustadt 1646, i Rostock 1650 og i Posen 1652—67, hvor han slog

---

[1]) R. A. Sjell. Tegn. XXXVIII 1667—1670 9. Febr. f. 653, Nr. 186. f. 633 Nr. 111. Indlæg til Sjell. Tegn. Breve af 23. Marts 1669. Uregistr. Møntsager 1662—1700 I. Oversigt over Møntakter 1662—90.

en Mængde mindre god Mønt[1]). Det sidstnævnte Aar maa Jordbunden i Polen være bleven ham for varm; han forlod Polen, drog først til Pommern og er derefter sandsynligvis dukket op i København for at tilbyde sin Tjeneste, der altsaa blev modtaget, skønt han ikke havde det bedste Lov paa sig, sikkert fordi han netop derfor maatte formodes at være i høj Grad „sagkyndig". Han fik den 2. Oktober 1669[2]) Brev, hvori udtales, at Kongen for 8 Dage siden havde meddelt ham kongl. Protectorium hos den Pommerske Regering til Ophævelse af hans Arrest, og hvori det paalægges ham hurtigst mulig at vende tilbage til København, hvor han skulde afvente Kongens nærmere Ordre. Den 16. Februar 1671[3]) indgav han Beretning, hvori han afslørede Gotfrid Krügers Bedragerier i de Aar, han havde haft „den lille Mønt", ligesom det ogsaa blev konstateret, at Herbach havde begaaet Bedrageri med Mønten. Krüger havde gjort Kronerne 10 Lod 9 Gren (10½ Lod) fine i Stedet for 10 Lod 13½ Gren (10¾ Lod), 4 β: 6 Lod 16 Gren fine i Stedet for 7 Lod, 2 β: 4 Lod 6½ Gren fine i Stedet for 4 Lod 9 Gren, ligesom han heller ikke havde aflagt korrekt Regnskab for den Afgift, der skulde erlægges af hans Mønt til Kongen. Krüger havde paa denne Maade uretmæssigt tilvendt sig ialt 31.000 Rdlr. Han vilde ikke erkende sin Uret, men Statskollegiet hævdede, at han havde forset sig „mest", da han havde møntet mest og slet ikke aflagt Regnskab, medens Herbach, om han end havde forset sig „værst" ɔ: formentlig gjort Mønten slettest, dog ikke havde møntet saa meget og derhos gjort Regnskab. Medlemmerne af Statskollegiet ansaa gennemgaaende Krüger for den

[1]) M. Kirmis. Handbuch der polnischen Münzkunde. Posen 1892, p. 161—163, M. Bahrfeldt. Beiträge zur Münzgeschichte der Lüneburgischen Lande. Wien 1893 p. 223—24. Evers. Meklenb. Münzgeschichte, Schwerin 1798. I p. 333, C. Lange. Schl.-holst. Münzen und Med. I p. 218, Axel Nielsen, l. c. p. 42.

[2]) R. A. Inländisch de anno 1669 f. 359.

[3]) Statskollegiets Historie II p. 97 ff. jfr. I p. 342.

dygtigste, men vilde dog ikke anbefale Kongen at beholde nogen af dem. Krüger, der var personlig velset hos Christian V, fortsatte Møntvirksomheden, medens Herbach forsvandt som Møntmester.

44—45. Kronetyper af G. Krüger.

Udmøntningsbeløbene var i denne Periode følgende:

Aar	Kronemønt		4 ß	2 ß		1 ß	Ialt
	Herbach	Krüger	Krüger	Herbach	Krüger	Krüger	
1666	5.135	c. 100.000	c. 4.000	1.266	c. 12.000	c. 500	c. 122.901 R.
1667	7.271	- 100.000	- 4.000	1.700	- 12.000	- 500	- 125.471 -
1668	5.895	- 100.000	- 4.000	741	- 12.000	- 500	- 123.136 -
1669	7.212	- 100.000	- 4.000	963	- 12.000	- 500	- 124.675 -
1670 13/2	1.403			676			- 2.079 -
	26.916	c. 400.000	c. 16.000	5.346	c. 48.000	c. 2.000	c. 498.262 R.

Beløbene for Krügers Vedkommende er tagne fra den foranomtalte Beretning fra Andreas Timpfe af 16. Februar 1671, idet der ikke foreligger noget Regnskab fra Krügers Haand, hvad Statskollegiet jo ogsaa lagde Vægt paa som et skærpende Moment. Herbachs Regnskab for Tiden fra 16. November 1664 til 13. Februar 1670 findes i Rigsarkivet[1]).

Om Rigsdalerudmøntningen foreligger ingen Efterretninger, men begge de bedragerske Møntmestre synes at have kappedes om at insinuere sig i Kongens Gunst ved Prægning af skønne Specier.

Medens Herbach efter Kongens Bud har holdt saa temmelig inde med Prægning af 2 ß, har Krügers Mønts Egenskab af Forpagtningsmønt ikke kunnet undgaa at gøre sig ret frejdig gældende paa dette Omraade, idet Krüger efter Timpfes Opgivende i dette Tidsrum har slaaet ca. 48.000 Rdlr. Toskillinger, en Omstændighed, der i Forening med den store Kroneudmøntning paa ca. 400.000 Rdlr. og al den fremmede og gamle Smaamønt vel kunde gøre det ønskeligt og paakrævet, at der, som det jo ogsaa skete, afkrævedes de høje Statsembedsmænd Erklæringer over, hvorledes den herved afstedkomne Forvirring i Møntvæsenet kunde afhjælpes.

Af foranstaaende Tabel vil ses, at Gotfrid Krüger udmøntede 4 ß, som ikke hidtil var møntede. Han slog derhos Guldkroner, der var 6 ß for daarlige, ɔ: 6 ß ringere i Værd end 18 ß, som de skulde være værd, samt i det hele taget Mønt, der ikke holdt den Lødighed den skulde. Efter Andreas Timpfes Indberetning hidsættes Udmøntningsforholdene dels efter Kongens Bestemmelse for 4 ß, dels efter Krügers egenmægtige Forandringer af Lødigheden paa de Mønter, han prægede, samt til Sammenligning Udmøntningsforholdene efter Reformen af 22. Marts 1671, forsaavidt de afviger fra de hidtil gængse. Dukater og Kroner forblev uforandrede.

---

[1]) R. A. Regnskaber (delvis med Bilag) og Optegnelser for Mønten i København 1662—73 m. v.

Mønt	Jørg. Beskr.	Stk. paa 1 ℔ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	1 ℔ c. fin udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin-Vægt gr.
			Lod	Tusindedele				
Lovmæssig 4 ß	230	126 Stkr.	7	437.50	288 Stkr.	12 R.	1.856 gr.	0.812 gr.
Krügers Kroner	200-202 204-05	$10^1/_2$ »	$10^1/_2$	656.25	16 »	$10^3/_8$ »	22.372 »	14.616 »
— 2 ℔	203	21 »	—	—	32 »	—	11.186 »	7.308 »
— 4 ß	232,241	128 »	$6^9/_{10}$	430.55	$297^9/_{81}$ »	12 R. $37^5/_{81}$ ß	1.827 »	0.787 »
— 2 ß	231,253 f.	192 »	$4^{13}/_{96}$	272.57	$704^{64}/_{167}$ »	14 - $64^{128}/_{167}$ ß	1.218 »	0.882 »
Specier efter Frdg. $^{22}/_8$ 1671	96,101	$8^8/_{92}$ »	14	875. —	$9^1/_4$ »	$9^1/_4$ R.	28.998 »	25.281 »
4 ß		120 »	$7^1/_2$	468.75	256 »	10 - 4 ℔	1.949 »	0.913 »
2 ß	238	$214^1/_2$ »	$6^1/_2$	406.25	528 »	11 -	1.090 »	0.443 »
1 ß	239	288 »	4	250. —	1.152 »	12 -	0.812 »	0.208 »
(Søsling) $^1/_2$ ß		320 »	2	125. —	2.560 »	13 - 2 -	0.781 »	0.091 »

Sluttelig skal til Oplysning om det ved Reformen af 1671 iværksatte Fremskridt paa Smaamøntens Omraade drages en Sammenligning mellem 2 og 1 ß's lovbefalede Bruttovægt og Finvægt før og efter nævnte Aar:

Mønten	Brutto-vægt	Finvægt
2 ß før 1671	1.216	0.844
2 » efter »	1.000	0.444
1 » før »	0.618	0.142
1 » efter »	0.512	0.208

Bortset fra hvad Møntreformen af 1671 ellers iøvrigt betyder med Hensyn til Indskrænkning af Udmøntning af Smaamønt, bedre Tilsyn med Møntvæsenet m. v., vil det af foranstaaende Oversigt ses, hvorledes Frederik III.s 2 og 1 ß er for Kippermønt at regne ved Siden af Christian V.s. Med saa meget større Berettigelse kan dette siges, som disse Smaamønter tilsidst paa Grund af deres Mængde i Sammenligning med den store Handelsmønt, delvis maatte tjene som et daarligt Surrogat for denne, idet de — som af Axel Nielsen[1]) paavist — pakkedes i Kræmmerhuse med paaskreven Værdi; disse „Tutter" gik da som Stormønt, dog sikkert mod betydelig Opgæld.

2 og 1 ß før 1671 har større Bruttovægt, men betydelig mindre Finvægt end 2 og 1 ß efter 1671. Med andre Ord de tidligere 2 og 1 ß gav sig et „vægtigt" Udseende, medens de i Virkeligheden var saare daarlige. Det er betegnende, naar Møntmestrene i deres Regnskaber i Frederik III.s Tid atter og atter nævner „Hvidsyen" eller „Hvidsyden" af disse Smaamønter, hvorved det meget Kobber i Legeringen kogtes ud af Mønternes Overflader, saa de fik et hvidere Skær, et Fif for at give dem en bedre Kulør end de fortjente.

Inden vi tager Afsked med Herbach og Krüger, er der

[1]) l. c. p. 40.

Anledning til at gøre opmærksom paa, at der i de Signeter, med hvilke Caspar Herbach, Fader og Søn, har forseglet deres Reversaled paa de dem meddelte Bestallinger af 2. November 1663 og 20. Oktober 1664[1]), findes et Kløverblad i Signeternes Vaaben. I den yngre Herbachs Vaaben holdes Kløveren af en Haand, hvis Arm er udstrakt af en Sky. Der er herefter Grund til at antage, at Kløverbladet paa de københavnske Mønter fra 1664—70 betegner, at de er slagne paa den herbachske Mønt i Hovedstaden. Krüger signerede sine større Mønter med G. K. og syntes at have en Forkærlighed for at vende Randskriften mod Kanten i Stedet for mod Midten.

Da Krüger har slaaet Mængder af 2 og 1 ß og da der kun findes faa Mønter af denne Værdi signerede G. K., medens Hovedmassen er forsynet med et Kløverblad eller en Valse som Møntmærke, maa man formentlig gaa ud fra, at de sidste er slagne af Krüger, hvad nok kunde stemme med, at

46. G. Krüger: 1/8 Prægtspecie fra Fr. III.s Tid.

han ifølge sit Andragende om Møntbevilling agtede at anlægge Mønten som et Mølleværk ved Aaløbet gennem Byen. Vilde man henføre dem til Herbachs Valseværk i Lyngby — der iøvrigt først kan være traadt i Virksomhed 1668, medens der findes valsemærkede 2 ß i Mængde fra 1667 — vilde der kun findes liden Smaamønt med G. K. eller uden Møntmærke, der kunde henføres til Krüger, idet 2 og 1 ß med Kløverblad efter foranstaaende utvivlsomt maa antages at

[1]) R. A. Bestallingsprotokol 1662—65 f. 103 Nr. 84, f. 184 Nr. 142.

være udgaaede fra Herbachs Esse. Der findes derhos 2 og 1 ß med Valse som Møntmærke fra de senere Aar 1676, 77 og 80, da Krüger endnu var Møntmester.

Det er iøvrigt — som allerede fremhævet — mærkeligt at iagttage, at netop disse sidste 4 Aar af Frederik III.s Regeringstid, hvor den almindelige af Hensyn til Omsætningslivet drevne Møntvirksomhed ikke just bød paa god Mønt, frembragte de smukkeste Specier og Dobbeltspecier, der nogensinde er udgaaet fra noget Møntværksted i Danmark.

B. Kristiania Mønt.

Naar der under Christian IV kunde blive Spørgsmaal om Oprettelsen af en særlig Mønt i Norge, skyldtes dette naturligvis Opdagelsen af Sølvlejerne i Numedalen og Anlæget af Kongsberg Sølvværk 1623—24. Om denne Begivenhed foreligger der udførlige Skildringer.[1]).

Af disse fremgaar bl. a., at der de første Aar, Sølvværket dreves, fra 1623—25, udbragtes ca. 1464 ℔ f. S., der gik til København og hovedsagelig anvendtes til Udmøntning af ca. 14-lødige 2 Lods Speciedalere[2]). Saaledes vedblev man i Aarene 1626—27; af Christoffer Urnes Rentemesterregnskab over Indtægten 1. Maj 1626—1. Maj 1627 fremgaar bl. a., at 2500 enkende Daler, der var annammet den 24. Maj 1626 fra Nikolai Schwabe og Møntskriver Peder Pedersen, var møntede og forfærdigede af fint Sølv fra Bjergværket i Norge. Dette faldt saare naturligt, saalænge Kongen var Eneejer af Bjergværket. Men Kongen blev snart træt af personlig at beskæftige sig saa intensivt med Værkets Drift, som syntes fornødent for at holde det i god Gænge.

Der skulde indforskrives en Mængde bjergkyndige

---

[1]) Vidensk. Selsk. Skrifter. 11. Del Kbhvn. 1777. Cancelliraad Deichmanns Efterretninger. — M. Thr. Brünnich: Kongsberg Sølvbergverk i Norge, Kbhvn. 1826 jfr. Joh. Lauerentzen, Museum regium. Part I Sect. VII og Norges Historie IV. 2. Kristiania 1911 p. 160 ff.

[2]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 221—22 jfr. Deichmann l. c. p. 308.

Kongsberg med Monten, efter 1686, Officina monetaria, ved Broen th. Stik i J. Laurentzen Museum regium, c. 1710 (foran p. 151).

Ledere og Arbejdere fra Udlandet, hvilket i dette Tilfælde nærmest vil sige fra Sølvbjergværkerne i Harzen. Der skulde skaffes dem Boliger, tysk Gudstjeneste, Brændsel, Victualier og andre Fødemidler, anlægges Veje o. s. v. Da Kongen samtidig blev mere og mere indviklet i Tyskekrigens Vanskeligheder, endte det med, at han den 19. Marts 1627 bortforpagtede eller solgte Værket til et Kompagniskab, hvori han selv participerede sammen med Statholderen i Norge Jens Juel, Jens Bielke m. fl. Vilkaarene var, at Kongen, foruden hvad der kunde tilkomme ham som Interessent paa sin Part, skulde oppebære en Tiendedel af alt Sølv, der udvandtes paa Kompagniets Bekostning, hvorhos *Participanterne skulde være forpligtede til at overlade Kongen det Sølv, der fremkom, for 8 Rdlr. in specie pr. ℔ fin „huilke wii dennem wed Smelt-Hytten wil lade erlægge“*[1]). Det maatte da ikke længere stille sig som praktisk at nedsende Sølvet til København, og opsende Specier til Kongsberg som Betaling for det leverede Sølv. Der maatte træffes en Ordning, hvorved der paa Stedet kunde slaas Specier af Sølvet eller i en ikke for langt fra liggende By, hvorfra der kunde fremsendes den fornødne Mønt til Betaling af næste Sølvlevering. En saadan Ordning blev da ogsaa truffen samtidig med at Værket den 6. April 1628 endelig overleveredes til Participanterne.

1. 28. April 1628—21. Maj 1629.

Den 28. April 1628[2]) erholdt Guldsmed Anders Pedersen Bestalling som Møntmester i Norge. Ifølge Bestallingen skulde han *„anrette en Myndt i Christiania“* og dér af Sølvet fra Bjergværket slaa *„daller af Brandtsølv“*, saa hver

[1]) Deichmann l. c. p. 178, Brünnich l. c. p. 62 ff.

[2]) R. A. Norske Registr. Nr. 4 1617—30 f. 445. — N. R. A. Pakken: Rentekammer Regnskaber, Mynt Regnskbr. Kristiania Mynt 1628—41. Kristiania Mynt Regnskab 6. April 1628—5. Marts 1629. Pakken Kristiania Mynt 1642—1652. Christiania Mynts Regnskab 1. Jan. 1643—1. Maj 1643. Bilag Litr. F.

lødig Mark skulde holde udi fint Sølv 15 Lod 2 Quintin (ɔ: 15½ Lod), og paa hver lødig Mark 9 Stkr., halve Daler 18 Stkr., Ortsdaler 36 Stkr., halve Ort 72 Stkr. Dersom en Smeltning faldt 1 Gren mindre udi Prøven, skulde næste Smeltning gøres saa meget bedre. Der skulde lægges Prøver i en Box, hvortil Statholderen i Norge havde Nøglen. Hvert Aar skulde Aarstallet forandres; han maatte ikke slaa anden Mønt, end den foran omtalte. For hver 100 lødige ℔, han møntede paa egen Bekostning, skulde han have 32 Daler af fornævnte Speciemønt.

Allerede den 17. Oktober 1627 havde Kongen dog besluttet Møntens Oprettelse, idet han i et fra Dalum Kloster udgivet Missive havde paabudt, at Sølvtienden af Bjergværket skulde leveres paa Mønten i Kristiania.

Hermed maa den norske Mønt i Kristiania siges at være traadt i Virksomhed.

Efter Deichmann[1]) blev Toldboden i Oslo, der tidligere havde været den gamle Smedie, først indrettet til Mønt. „Mynten blev siden forflyttet fra Opsloe til Hoved-Tangen, et Udverk under Aggershuus Fæstning, som i de senere Tider, efter at Mynten blev forfløttet til Kongsberg, blev indrettet til et Laboratorium for Artilleristerne". I „Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania" 1866, Christiania 1867 p. 5 oplyses det, at Mønten laa „i en Bygning, som senere ombygget ligger søndenfor og i Forbindelse med Generalkommandoens nuværende Contorlocale og har, uagtet Mynten derfra er flyttet for mere end 150 Aar siden, dog i daglig Tale blandt Almuen beholdt Navnet Mynten, og Arbejderne ved de militære Værksteder, som siden dér have havt Locale, hører man endnu kalde Arbejdere ved Mynten". Den laa ved Myntgaten neden for Akershus. At Kongen lod Mønten indrette i Kristiania og ikke umiddelbart ved Kongsberg Sølvværk, skyldtes dels det Overopsyn, som Statholderen paa Akershus skulde have med Mønten, dels vel Ønsket om at knytte denne Virksomhed til den af ham

[1]) l. c. p. 288—89.

den 28. September 1624 nygrundede Købstad, der bar hans Navn.

Der skulde kun præges Speciemønt paa den ny Mønt, vel i Haabet om, at Bjergværket kunde yde tilstrækkeligt Metal til Prægning af denne gode Mønt for den af Kongen i Concessionen for Participanterne i Bjergværket fastsatte Pris af 8 Rdlr. pr. ℔ Sølv, hvori endda fragik $^1/_{10}$ (Sølvtienden) = $^4/_5$ Rdlr., saaledes at Specieudmøntningen kunde ventes gennemført uden Tab, ja endog med Haab om nogen Gevinst.

Specierne skulde udmøntes finere end de Specier, der udmøntedes i Danmark, nemlig af „Brandsølv" 15½ Lod fint.

Naar man fraveg den da almindelige europæiske Udmøntningsformel for Specier, 8 Stkr. af den 14—$14^4/_{18}$ lødige Mark, hænger dette formentlig sammen med, at man ansaa det for praktisk at udmønte Rigsdalerne umiddelbart af det i Bjergværket tilvirkede Sølv, der med Datidens Teknik ikke fineredes stærkere end til 15½ à 15¾ lødigt Sølv. Man kunde ikke naa det ublandede, 16-lødige Sølv. Hermed stemmer, at Mønten til en Begyndelse regnede Brandsølvet for fint Sølv og betalte det med 8 Rdlr. pr. ℔; man udmøntede 9 Rdlr. af samme ℔ og vandt derved 1 Dlr. ÷ $\frac{32 \text{ Daler}}{100}$ (ɔ: Mønterlønnen) eller ca. ⅔ Dlr. pr. ℔. Dette varede dog kun kort, idet der strax af Revisor blev gjort Antegnelse til Møntskriver Laurids Hansens Regnskab for Tiden 6. April 1628—5. Marts 1629, hvorefter Kgl. Majt. i Henhold til Concessionen kun burde betale 8 Rdlr. af 1 ℔ fint Sølv. Hertil sluttede Kongen sig og Compagniet maatte tilbagebetale Mønten ca. 580 Rdlr.

Saa begyndte da Sammenspillet mellem Compagniet i Kongsberg, hvis Forvalter og Skriver i Sandsvær, Paul Lauridsen afleverede Sølvet, og Kongens Mønt i Kristiania, hvis Skriver- og Møntmester modtog og kvitterede for Sølvet. Den første Skriver var Laurids Hansen, Borgmester i Aalborg, som paa det første Regnskabs første Blad har skrevet:

„Anfanck Vnnd Ennde
Stehet Ihn Gottes hende".

For sit eget Vedkommende fik han god Lejlighed til at erkende dette sit Indgangsord, thi han forlod Mønten kort Tid efter med et Debet af 200 Rdlr., og Regnskabet for Tiden 5. Marts 1629 til 7. September 1629 afleveredes af hans Hustru Elsebe Pedersdatter. I hans Sted ansattes Niels Ebbesen, der fik 220 Rdlr. aarlig og 40 Rdlr. til en Skriverdreng, Dines Andersen.

Iøvrigt synes Bjergværkets Overgang til privat Ledelse hurtigt at have sat Produktionen op. I 1626 fremstilledes 2972 ℔ Sølv, i 1627: 2401 ℔, men i 1628: 4682 ℔, 1629: 5170 ℔ og 1630: 6347 ℔. Begyndelsen tegnede saaledes ret lovende; Mønten erholdt i Tiden fra 9. Juli—22. November 1628 4609 ℔ 2½ Lod 1 Pf. gebrannt Sølv, der holdt ca. 1 Quintin over den for de nye Specier normerede Lødighed 15½ Lod. Møntpræget til disse indeholdt den samme Devise som de danske Specier fra 1624 og følgende Aar: BENEDICTIO DOMINI DIVITES FACIT som en Henvisning til den Guds Velsignelse, der var blevet Konge og Land til Del ved Sølvgrubernes Opdagelse. Derhos var Mønterne paa særdeles iøjnefaldende Vis forsynede med Norges Vaaben, den paa en krummet Heldebard gaaende norske Løve, uden nogensomhelst Forbindelse med Rigets øvrige Vaaben. Denne Udmøntning dannede saaledes en national Fortsættelse af tidligere norsk Mønt, senest fra Christian III.s og Frederik II.s Tid. Særlig synes Christian IV.s Speciemønt, hvad Anbringelsen af „norske Løve" angaar, at have taget Mønster direkte efter Bedstefaderens norske Specie fra 1546, der var slaaet af Sølv fra Guldnes (Golmsberg) Sølvværk ved Sundsbarmvand i Seljord Præstegield, Øvre Telemarken[1]).

Udmøntningsforholdet for Christian IV.s fine norske Speciemønt var følgende:

---

[1]) Norges Historie IV. 1. Kristiania 1909 p. 46, 96 jfr. Deichmann, l. c. om det kgl. norske Berg-Verk, Golmsberg kaldet p. 130 ff.

Mønt	Jørg.s Beskr.	Stkr. paa 1 ℔ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	Den fine c. ℔ udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin-Vægt gr.
			Lod	Tusindedele				
1 Daler.....	92	9	15½	968.75	9⁹/₈₁	9⁹/₈₁ R.	25.984	25.172
½ —	93	18	—	—	—	—	12.992	12.586
¼ — (Ort)	94	36	—	—	—	—	6.496	6.293
⅛ — (½ -)	95	72	—	—	—	—	3.248	3.146

Udmøntningsbeløbene stiller sig saaledes:

Aar	Speciemønt	Af 15½ lødigt Sølv
1628	42.820 R.	4.757½ ℔ 5½ L.
1629	3.593 -	399 — 3 -
Ialt	46.413 R.	5.157 ℔ ½ L.

Foranstaaende Beløb er uddragne af de i det Norske Rigsarkiv beroende originale Møntregnskaber. Det vil ses, at Stykketallet af Specier nøje svarer til 9 Rdlr. pr. ℔ 15½ lødigt Sølv. I det paa Møntkabinettet i København beroende, af Generalmajor C. T. Jørgensen affattede Manuskript, indeholdende mønthistoriske Oplysninger, er der paa Grundlag af et paa det store kgl. Bibliothek opbevaret, af Frederik V.s og Christian VII.s Møntmester og Møntdirektør H. S. Knoph forfattet og Arveprins Frederik tilegnet Skrift om Møntvæsenet, hvoraf der findes forskellige Afskrifter eller Concepter, bl. a. paa Mønten i København, foretaget Udregninger eller Beregninger med Reduktion fra Kurant over Udmøntningerne i Norge, der afviger betydeligt fra de i de

originale Møntregnskaber forefundne og her gengivne Tal; de i Jørgensens Manuskript opgivne Summer er saaledes misvisende[1]).

2. *21. Maj 1629—2. Juli 1641.*

De i foranstaaende Afsnit omhandlede saakaldte „fine" Specier kom hurtigt i Miskredit. Bruttovægten androg det samme som Finvægten for en normal $14^{4}/_{18}$ lødig Reichsthaler: 25,984 gr. Man har altsaa ret overfladisk stillet Brandsølv i Klasse med Finsølv. Dette var nu allerede mindre rigtigt af den Grund, at Finsølv overhovedet ikke teknisk set kunde fremstilles, men i Datiden kun udgjorde en Regningsenhed: 1 ℔ Finsølv = 16 Lod. Men end mere urigtigt blev det, da man i Møntmesterens Bestalling af 1628 tilføjede, at Mønterne „saaledes" skulde være $15\frac{1}{2}$ lødige 9 Stkr. af Marken, thi derved fastslog man samtidig Brandsølv til $15\frac{1}{2}$ Lod; Finvægten af 1 Specie = $^{1}/_{10}$ ℔ af denne Lødighed blev da kun 25,172 gr., medens Finvægten af en *14-lødig* 2 Lods Specie, — den største Afvigelse fra den anordningsmæssige $14^{4}/_{18}$ lødige Specie af Reichsthalers Skrot og Korn man i Datiden tillod sig, naar man da overhovedet vilde prætendere at efterligne den rette Reichsthaler — var 25,578 gr. Det er herefter sandsynligt, dels at Kongen søgte nogen Gevinst ved den foran anførte Formel for Udmøntning af „fine" Dalere, dels at disse Dalere ikke har vundet Anerkendelse. Man har opdaget den ringere Finvægt. Samtidig var disse Specier ringere i Bruttovægt (25,984 gr.)

[1]) Det er saa meget mærkeligere, som Møntdirektør Knoph i ovennævnte Manuskript, Ny kgl. Samling 4 o 282 c p. 98 udtrykkelig udtaler, at Specierne fra Tiden 1671—1777 er omregnede til Kurant, $11\frac{1}{3}$ Rdlr. paa 1 ℔ fin, medens dette ikke omtales, hvor han anfører Udmøntningssummer fra Tiden før 1671, hvor der tværtimod er tilføjet den originale Udmøntningsformel. Jørgensen havde saaledes ikke haft Grund til at reducere Knophs Tal fra Kurant til Speciefod for at finde de rette Tal. Han har herved opnaaet at anføre urigtige Summer for Tiden før 1671.

end de almindelige Dalere (29,232 gr.), en Omstændighed, der paa en højst paatagelig Maade maatte gøre dem mistænkelige ikke blot i de kyndiges Kreds, men tillige blandt Menigmand. En Afvigelse af ca. 3⅓ gr. paa en Vægt af ca. 29 gr. var altfor iøjnefaldende, til at ikke Hvermand maatte lægge Mærke dertil. Disse fine Specier fremtræder da ogsaa baade mindre og tyndere end Datidens almindelige Specier.

Om disse Mønter frembød en særlig let Adgang til Forfalskning, skal være usagt. Der synes ikke at foreligge særlig mange falske Exemplarer bevarede til Nutiden. Der er bevaret en Mængde Specier fra 1628; de har altsaa ikke i særlig Grad fristet til Omsmeltning. Naar Kongen — som det vil ses af efterfølgende — imidlertid har henvist hertil, er det mulig kun den sædvanlige Form for Undskyldning for Udgivelsen af en Mønt, hvis Uvederhæftighed er opdaget. At Kongen i 1628 under Afviklingen af den uheldige „tyske Krig" kunde være fristet til ogsaa i Norge at søge Møntregalet udnyttet paa samme Vis som i København og Glückstadt ved Udsendelsen af en Mængde Dütken, er ikke saa urimeligt at antage. Dog maa det erkendes, at han i Norge ikke slog Smaamønt men kun Stormønt. At forringe denne sidste, var paa den anden Side et nok saa stort Misgreb som at slaa undervægtig Skillemønt.

Den 4. Maj 1629 afgik fra Statholderen i København, Frantz Rantzau Brev til Kristiania, hvorefter Møntskriver Laurids Hansen efter Kgl. Majt.s Befaling skulde give Møntmester Anders Pedersen tilkende, at han herefter skulde slaa Enkende Rigsdaler udi Korn og Skrot og udi Vægten *„lige ved andre Rigsdaler, som udenlands slagen er og her udi Rigerne giengse og gjeffue ere* og dem at mønte udi hele, halve, Ort og halve Ort Stkr. ... indtil Hans Majt.s Brev videre derom udgaar og fremsendes". Den 21. Maj fik Anders Pedersen overleveret af Laurids Hansen en Copi af denne Statholderens Befaling, saaledes at Udmøntningen af de „fine" Specier med denne Dag ophørte[1]). Den 5. Maj

[1]) N. R. A. Møntens Regnskab i Kristiania 5. Marts 1629—7. Septbr. 1629 og 1. Jan. 1643—1. Maj 1643, Bilag Litra D.

udstedtes Christian IV.s Missive og Brev til Statholderen paa Akershus Christoffer Urne: *„Eftersom vi have ladet befale udi Christiania at skall myntis oc slagis Rdlr., ½ Rdlr., Ort og ½ Ort aff purt Sølv oc os foregifuis, Lige saadan Myndt her udi Riget att indføris, Som er giffuit tilsats, oc ikke af purt Sølv slagid oc Myndtit, oc dog samme Vegt haver som voris.* Daa paa det saadant kand forekommis, haffuer vi naadigst for got anseet hereffter Rigsdaler, ½ Rdlr., Ort og ½ Ort at lade der sammesteds mynte oc Slage aff den Skrot og Korn som andre Rdlr., ½ Rdlr., Ort og ½ Ort ere. Dog skal de beholde den Præg, som de forrige Rdlr. af purt Sølv paa begge Sider. Oc wille vi, at alle Dlr., som her til Dags slagne ere udi Christiania skall saamange mand kand bekomme, opvexlis"[1]).

I Overensstemmelse hermed fik Statholderen i København, Frantz Rantzau den 8. Maj 1629 Ordre til ogsaa der at opvexle de „fine" norske Dalere, saamange som han kunde overkomme[2]).

Heraf forstaas, at de „fine" Specier fra 1629 er blevne saa sjældne. Der var fra Mønten i Norge kun udgaaet ca. 3600 Dlr.; naar de samtidig blev beordret indløste, kunde kun faa blive tilbage. Men selve Indvexlingen vækker Mistanke. De falske vilde Kongen sikkert ikke indfri. Af Tabellen p. 155 ses, at han ikke kunde have nogen Fordel af at vexle de „fine" med de nu beordrede „grove". Følgelig bliver Formodningen om, at disse Dalere som undervægtig Krigsmønt samtidig med Krigens Afslutning i Maj 1629 maatte indkaldes, bestyrket; ja Ordene i Kongens Missive af 5. Maj synes indirekte at indrømme dette, idet det gives Udseende af, at Kongens „fine" Dalere var slagne af „purt" Sølv, men at andre havde givet ligevægtige, ens udseende Specier „Tilsats"! Havde hans Dalere virkelig været eller overhovedet kunnet udmøntes af *purt* Sølv, vilde de netop have

[1]) N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1643—1. Maj 1643, Bilag Litra B og R. A. Norske Tegnelser V 1628—33, f. 63 b.

[2]) R. A. Sjell. Tegn. XXIV 1628—31. f. 276.

haft den fuldvægtige Reichsthalers „bonitas intrinseca": 25,984 gr. ɔ: Bruttovægt og Finvægt vilde have dækket hinanden.

Kongen maatte jo imidlertid godt vide, at hans fine Dalere kun var 15½ lødige i Stedet for 16 lødige. Man faar derfor et umiddelbart Indtryk af, at den der først og fremmest har sat „Tilsats" til Dalerne eller givet det Udseende af, at Brandsølv og purt Sølv var eet og det samme, skønt det ikke var Tilfældet, var Kongen selv, men at de fremmede passende kunde bære Skylden for, at disse Dalere ingenlunde var af purt Sølv.

Kongens nye Ordre om at slaa Rigsdaler „lige ved andre Rigsdalere", fandt Møntofficererne ved Mønten i Kristiania ikke tydelig nok. Da der ikke i den Skrivelse, som var tilgaaet Statholderen Christoffer Urne, „var formeldet, hvor højt hver lødig ℔ Brandsølv skal holde udi fint Sølv, som otte Rigsdaler skal myntes af, turde Møntmesteren ikke paa egen Haand understaa sig strax at arbejde, førend derom /: udi Christoffer Urnes Fraværelse :/ med Statholder Jens Juell, Kansler Jens Bielke og Velb. Eyler Urne raadførtes, og vi derfor samtligen deromb haver givet velbemelte gode Mænd tilkende, og efterdi med Mynten ikke kunde forholdes, syntes velbemelte gode Mænd paa Kgl. Majt.s Vegne og paa Hs. Majt.s naadigste Behov, dermed at anordne, at 8 Rdlr. af enhver lødig ℔ Dalersølv skal slagis og myntis og holde udi fint Sølv *14 Lod 2 Grenn.* Saa er derfor fornævnte gebrænnt Sølv, eftersom det udi sig selv er brænt paa Kongsberg (og holdt gennemsnitligt 15 Lod 3 Grenn) blevet tilsat og beskikket ... og deraf har Møntmesteren efter fornævnte Anordning paa Kgl. Majt.s Behov indtil videre Hs. Majt.s naadigste Ratification slagen Dlr. af hver ℔ Sølv, (der holdt 14 Lod 2 Gren) *8 hele Stkr., 16 halve Stkr., 36 Ortsdaler 72 halve Ortsdaler,* den 29. Juli 1629 ... 12,294½ R. 1 Ort og den 8. August 1629 ... 3,230½ R.".

Sidstnævnte Dag var imidlertid Kgl. Majt.s Wardein Erich Jäger ankommen paa Mønten i Kristiania, medbringende sit Bestallingsbrev af 15. Juli 1629, hvorefter han

skulde probere Sølvet, inden det præges, og efterse Møn-terne, naar de var prægede, om de var rigtig i Korn og Skrot efter Ordinansen og den Cölnske Mark. Han skulde lægge Prøver i „Gefahrbuchse"; han maatte ikke have nogen hem-melig eller særlig Aftale med Møntmester eller Svende og ikke modtage „Geschenk oder Liebung"!

Dette Bestallingsbrev forstod Møntofficererne derhen, at hver lødig ℔ Dalersølv paa 8 Rdlr. skulde holde udi fin *14 Lod 4 Gren.* Efter denne Fortolkning udmøntedes saa 792 hele Rdlr.

„Siden strax herefter haffuer Her Statholder Welb. Chri-stoffer Urne bekommen paa Nye Kgl. Majt. Forordning, At det herefter med Mynten skal blifve ved første Anordning, Saa Dalleren ikke skal slaas høyer end paa *14 Lod 2 Green, 8 Rdlr. af hver lødig ℔ Daller Sølv*" *o: 8 hele, 16 halve, 32 Orts og 64 halve Orts-Dalere.*[1]).

Kristiania Mønt har i 1629 unægtelig ført en omtumlet Tilværelse: Først paa Aaret møntedes 15½ lødige Dalere, 9 Stkr. paa 1 ℔ brutto, saa $14^{2}/_{18}$-lødige Dalere, derefter $14^{4}/_{18}$ og saa atter $14^{2}/_{18}$ lødige Dalere, 8 Stkr. paa 1 ℔ brutto.

At Kongen ikke vilde gaa til de fuldvægtige $14^{4}/_{18}$-lødige Rigsdalere stemmer godt med hans første Invention, de „pure" Dalere, og dog havde han ikke som forhen den Undskyldning, at han skulde købe Sølvet i dyre Domme hos Jøder i Hamburg; han havde det nu til 7⅕ Rdlr. pr. ℔ fin.

I første Omgang sammenblandede Møntofficererne for Orter og halve Orters Vedkommende de „fine" og „grove" Speciers Skrot, saaledes at Møntofficererne beregnede disse

[1]) N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 5. Marts 1629—7. Septbr. 1629. R. A. Samme Mønts Regnskab 31. August 1629—1. Maj 1630, N. R. A. Do. 1. Jan. 1631—1. Jan. 1632: „nemlig af hver ℔ Sølv 8 hele Rdlr. at beregne med Vægten, eller hvis anden mindre Mønt som slagen er, saasom ½, ¼ og ⅛ Rdlr., da saa mange aff huer slags at beregne som med forskrevne Wegt och tall kann Overens komme". Do. 1. Jan. 1643—1. Maj 1643. Bilag Litr. C. Frantz Rantzaus Brev til Stat-holderen i Norge af 12. August 1629.

til 36 og 72 Stkr. paa Marken, uanset om de var „fine“ eller „grove“, skønt der af de sidste følgerigtig kun skal gaa 32 og 64 Stkr. paa Marken.

Den 2. Juni 1629 nedsendte Mønten i Kristiania til Frantz Rantzau „en Probe af den nye slagen Myndt til 2 Rdlr.“.

47—48. Anders Pedersens Norske Specietyper.

Den 4. August 1629 fik Christoffer Urne Brev, at „han af Sølvet fra Bjergværket skal lade slaa Rixdlr. efter dett Preg, som eder herhos tilskickis“[1]). Den 12 s. M. fulgte Frantz Rantzaus Brev: „Desligeste kiere Broder tilskikker jeg Dig efter Hs. Majt.s Befaling en Daler, huorefter der paa Mønten skall møntis, huis Sølv, som dertil kommer, skal vere 14 Lod 2 Gren“. Præget var efter Kongens Befaling i alt væsentligt det samme som hidtil, dog var paa For-

[1]) R. A. Norske Tegn. V 1628—33 f. 65 b.

siden om Kongens Billede tilføjet hans Valgsprog: REGNA FIRMAT PIETAS.

Med dette Præg, Korn og Skrot sloges Dalerne da i en Aarrække, hvad paany fik sin Bekræftelse ved Kongens Befaling til Christoffer Urne af 9. August 1634[1]), og ikkun denne Dalermønt udgik i dette Tidsrum fra den norske Mønt.

Denne flyttedes i 1631 til Bragenes ved Drammen. Anders Møntmester fik 100 Rdlr. for „igen at ahnrette" Mønten dér „for dend stærke grasserende Pestis Tid i Christiania, da Sølvet ey der ind til Møndten for stor faarligheeds Skyld kunde føris". Den 12. Juli 1638 fik Christoffer Urne Brev fra Kongen i Glückstadt „at I skal lade opbygge paa et belejligt Sted i Christiania et Grundmuret Hus, hvorudi baade Voris Toldboe och Møndt bekvemmeligen kan være, og vil vi selff dertil bevilge halfparten, som skal tagis af Bygningsskatten; om den anden halfdel at udlegge, skal handles med participanterne udi Sølfverket, efterdi dem och er angelegen, At forn. Møndt der forordnis, huor den /: nest Guds Hielp :/ best kan være foruaret."[2]). Dette synes vel at kunne stemme med det i forrige Afsnit oplyste om Møntens Beliggenhed.

Til Fremme af den prompte Betaling af Sølvet ved Afleveringen fra Bjergværket, i hvis Rentabilitet Kongen jo selv i høj Grad som en af de største Parthavere var interesseret, fik Christoffer Urne den 19. August 1634 Ordre at sørge for, at der stedse var en kontant Beholdning i Mønten paa 2000 Rdlr., som altsaa ikke maatte afgives til Rentekammeret, naar Sølvposten afgik fra Norge[3]).

Til 24. April 1630 var Niels Ebbesen Møntskriver. Han blev da Bergskriver, og til Møntskriver antoges Laugmand i Kristiania, Niels Hansen. Erik Jäger blev som før nævnt ansat som Wardein den 15. Juli 1629 og fik 300 Rdlr. om Aaret. Den 12. August 1640 ansattes Christoffer Friderich

---

[1]) l. c. VI 1634—40, f. 28.

[2]) R. A. Norske Tegn. l. c. f. 327 b.

[3]) l. c. f. 29 og N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1634—1. Jan. 1635 Bil. 12.

Hermann som Wardein ved Sølvværket, saaledes at han ogsaa kunde fungere ved Mønten[1]).

Fra Kongsberg leveredes Kobber til Legering for en Pris af 50 Rdlr. pr. Skippund i Henhold til Kongens Ordre af 5. Juli 1635[2]). I Møntregnskaberne omtales forskellige Udgifter til Istandsættelsen af Kongens Hus i Kongsberg, efter at det i Sommeren 1631 „saa ynckeligen" var afbrændt, samt til Søgning efter Sølvkvarts i Østerdalen, hvorhen en Kaptajn „de Armis Niels Wormb" afsendtes med Penge. Der nævnes en „Contrafeyer" Adam van Bredda, men det kan dog ikke godtgøres, om han tillige var „Isensnider". Det fremgaar af Regnskaberne, at der paa Kongsberg arbejdedes jævnt hen hele Aaret, saaledes at der kunde køres Sølv fra Værket baade Vinter og Sommer, tit endda mest i „Vinternattens" Kvartal.

Ifølge det ovenfor anførte og Møntregnskabernes Udvisende var Udmøntningsforholdene følgende:

Mønt	Ordre	Jørg.s Beskr.	Stkr. paa 1 ℔ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	1 ℔ c. udbragt til	Brutto Vægt	Fin-Vægt
				Lod	Tusindedele			gr.	gr.
1 Dlr.	$^{5}/_{6}$ 1629	99	8	$14^{2}/_{18}$	881.94	$9^{9}/_{127}$	$9^{9}/_{127}$ R.	29.282	25.781
$^{1}/_{2}$ -	—	101	16	—	—	$18^{18}/_{127}$	— -	14.616	12.890
$^{1}/_{4}$ - (Ort)	—	102	36	—	—	$40^{104}/_{127}$	$10^{26}/_{127}$ -	6.496	5.729
$^{1}/_{8}$ - ($^{1}/_{2}$ -)	—	103	72	—	—	$81^{81}/_{127}$	— -	3.248	2.864
1 Dlr.	$^{15}/_{7}$ 1629	99	8	$14^{4}/_{18}$	888.88	9	9 -	29.282	25.984
1 -	$^{12}/_{8}$ 1629	99	8	$14^{2}/_{18}$	881.94	$9^{9}/_{127}$	$9^{9}/_{127}$ -	29.282	25.781
$^{1}/_{2}$ -	—	101	16	—	—	$18^{18}/_{127}$	— -	14.616	12.890
$^{1}/_{4}$ - (Ort)	—	102	32	—	—	$36^{86}/_{127}$	— -	7.308	6.445
$^{1}/_{8}$ - ($^{1}/_{2}$ -)	—	103	64	—	—	$72^{72}/_{127}$	— -	3.654	3.222

[1]) R. A. Rentekammer Bestallingsbog Nr. 1 f. 1. Regnskab over Mønten i Kristiania 31. August 1629—1. Maj 1630.

[2]) N. R. A. Kr. Mønts Regnskab for 1635 Bil. 8.

Til Sammenligning hidsættes Resultatet af Vejninger i Københavns og Kristianias Møntsamlinger:

Mønt	Laveste og højeste Brutto-Vægt	
„Fine" Specier 1628—29 ...	25.28 gr.	25.80 gr.
— 1/2 — — ...	12.65 -	12.92 -
— 1/4 — — ...	6.25 -	6.35 -
— 1/8 — — ...	3.15 -	3.16 -
„Grove" — — ...	28.61 -	29.06 -
— 1/2 — — ...	14.18 -	14.71 -
— 1/4 — — ...	6.65 -	7.28 -
— 1/8 — — ...	3.45 -	3.65 -

Ifølge de i det danske og norske Rigsarkiv opbevarede Møntregnskaber er der udmøntet følgende Beløb:

Aar	Speciemønt
21/5—6/8 1629	15.525 R.
6/8—31/8 1629	792 -
31/8 1629—1/5 1630	30.228 -
5/4 1630—1/1 1631	31.027 -
1631	52.795 -
1632	32.467 -
1633	32.878 -
1634	38.990 -
1635	49.983 -
1636	50.027 -
1637	56.610 -
1638	50.275 -
1639	52.118 -
1640	49.919 -
Ialt...	543.634 R.

Regnskabet for Tiden 31. August 1629 til 1. Maj 1630 er aflagt af Møntskriver Niels Ebbesen, for Tiden fra 5. April 1630 til 1. Januar 1631 og senere Aar af Møntskriver og

Laugmand Niels Hansen. Denne har benyttet en ejendommelig Opsummeringsmaade i alle sine Regnskaber f. Ex. for 1631:

„Møntet af 5,820 ℔ 2 Lod 2 Quintin
3 Pfennig fint Sølv..... 46.561 R. 1 Ort 10 ß
nemlig af hver ℔ Sølv 8 hele Rdlr. at
beregne med Vægten ... Udi lige Maade
er her og til Indtægt at tage..... 6.233 R. 2 Ort 18 ß
udi Penge, som er slagen og møntet af forskrevne fine Sølvs Legering og Thilsett, som Møntmesteren det giort haver, hvormed han haver det beskikket efter Hs. kgl. Majt. Ordre til Dalersølv, saa hver lødig ℔ kommer at holde 14 Lod 2 Green i fin Sølv, og beløber forn. Thilsett sig ... 779 ℔ 3 Lod 1 Quintin 2½ green, er og udi Penge at beregne, hver ℔ 8 Rdlr. in specie, hvad heller det haver været hele eller anden mindre Mønt". Der er imidlertid i Regnskabet kun opført de til Sølvvægten svarende Rigsdaler, uden at Beløbene er omregnede med Tillæg af Oppenge.

De i Oversigten optagne Beløb er — som allerede berørt — væsentligt højere end de i General Jørgensens Manuskript optagne Summer.

3. 2. Juli 1641—25. Maj 1644.

Paa Mønten i Kristiania var hidtil kun slaaet Speciemønt.

Den 2. Juli 1641 fik Statholder Christoffer Urne Ordre fra Kongen paa Bergenhus „at I af det huid Sølff, Som os Aff Sølffberget tilkommer *Smaa mynt* lader mynte, intil paa Videre bescheden og det *udi Rixdalers Verdt*". Den 16. Oktober s. A. tilskriver Kongen ham videre: „Eftersom I efter vor befaling har ladet slaa paa Mønten i Christiania 2 ß, 4 ß og 8 ß, hvorom I haver nederskikket og begiert at vide, huor guode en hver Sort paa Skrot og Lod skal vehre, thi bede vi Eder ... at I lade Mynten slaa efter indlagte Mønt Ordinance ... paa Skrod og Lod paa forn. Sorte". Den

11. Marts 1642 giver Kongen ham Ordre til fremdeles at lade „mynte de thrende Slags smaa sølff Mynt“[1]).

Efter de benyttede Udtryk i Brevet af 2. Juli 1641 „udi Rixdalers Verdt“ er det allerede klart, at Smaamønten skulde være efter Rigsdaler Korn og Skrot ɔ: efter Forordningen af 10. Oktober 1629 og Møntordningen for Københavns Mønt af 21. Januar 1630. Dette bekræftes ved de senere Ordrer og de paagældende Møntregnskaber[1]). —

Ved denne Tid traadte en ny Mand i Spidsen for Norges Styrelse. Den 30. April 1642 blev Kongens Svigersøn Hannibal Sehested udnævnt til Statholder i Norge og Befalingsmand i Akershus Len[2]). Han søgte grundig at sætte sig ind i de norske Forhold og forlangte strax at se en Opgørelse over Kongens Tiende af Sølvværket fra den 6. April 1628, da Værket gik over til Participanterne og til Udgangen af Aaret 1641. Den lød paa ialt 57.106 R. 2 ℔, beregnet i Penge. Endvidere skulde han have en Oversigt over Gruberne m. m.

I den Anledning holdtes forskellige Møder af Participanterne, hvoriblandt Møntskriver, Laugmand Niels Hansen. Paa et Møde i Oktober 1642[3]) „delibereredes om adskillige Poster, Sølvværket angaaende. Iblandt disse handledes om Anders Pedersen, som havde Myntmester-Bestalling af 28. April 1628, men, uden Afskeedspas eller aflagt Rigtighed, havde forladt Christiania og begivet sig til Danmark, hvilket gjorde nødvendigt at anmode Wardeinen Erik Jäger at forestaae Mynten, indtil videre Ordre kunde faaes fra Statholderen. Ligeledes foraarsagede det Opmærksomhed, at Bergskriveren i Kongsberg, Hans Nielsen, var bleven Laugmand i Frederiksstad, men, ligesom flere Betienter, stod tilbage med at indsende Verkets Regnskaber, hvorom de skulde paamindes“. Der synes altsaa ved Hanni-

---

[1]) R. A. Norske Tegnelser VII 1640—48. f. 76, 84, 98 b. N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1641—1. Jan. 1642.

[2]) Norges Historie IV Nr. 2 p. 229.

[3]) Brünnich l. c. p. 93—95.

bal Sehesteds Ankomst og Ransagelse af Forholdene at være kommet nogle Uregelmæssigheder frem, der bragte Bergskriveren, som afleverede Sølvet fra Værket til Mønten, til at tøve med at aflægge Regnskab, og Møntmesteren, der i Mønten modtog Sølvet fra Gruberne, til at absentere sig helt og holdent fra Norges Land. Dette stemmer med en Udtalelse i en Ansøgning[1]) fra den senere norske Møntmester P. Grüner om den ledigblevne Stilling: „weil der Müntzmeister alda wegen seine unrichtige Auslieferung der Silber nicht mehr Vertrauet werden durft". Han skulde med andre Ord have udleveret mindre Sølv til Møntning, end han modtog fra Værket, hvad ganske vist forudsatte, at Bergskriveren afgav urigtige Attester om Leverancerne som Bilag til Møntregnskabet.

Samtidig fremsatte Revisionen en anden Anke mod Møntmesterens Regnskabsførelse.

Det er tidligere oplyst, hvorledes der i Møntmesterens Bestalling var hjemlet ham en Betaling af 32 Rdlr. for hver 100 lødige ℔, han møntede til Speciemønt. Men da han den 28. April 1628 blev ansat, var Forudsætningen den, at der skulde møntes 900 „fine" Rigsdalere af 100 ℔ 15½ lødigt Sølv. Efterat dette var forandret til 800 Rigsdalere af 100 ℔ 14$^{1}/_{9}$ lødigt Sølv, havde Møntmesteren vedblivende beregnet sig 32 Rdlr. pr. 100 ℔, hvilket vil sige, at Kongen for den samme Betaling kun fik 800 i Stedet for 900 Rdlr. møntet. Det herved fremkomne Tab var opgjort til 2846¾ Rdlr. for hele Anders Pedersens Embedstid, i hvilken han havde udmøntet ialt 80.065 ℔ Sølv. Denne Revisionsantegnelse kom dog ikke Møntmesteren til Last, thi Møntskriver, Laugmand Niels Hansen oplyste, at saaledes havde det været i hans Bestillingstid siden Anno 1630; i al den Tid var Regnskaberne aarlig kvitterede af Her. Rentemesteren. Han „formoder derfor Underdanigst det ogsaa nu godtgøres, thi idtzige Møntmester (ɔ: P. Grüner) haffuer och den samme Lønn efter hans Bestillingsbrev". Hertil blev da truffet

---

[1]) R. A. Norske Mønt og Bjærgværkssager indtil 1660.

den Resolution: „Myntemesteren skal godtgøres de 32 Rdlr. for hver 100 ℔ Sølff, som han udi Rixd. forarbejder".[1]).

Møntmester Anders Pedersen var imidlertid vendt tilbage til Kristiania, hvor han paa sin Side rejste Krav overfor Statholderskabet. Da han efter sit Bestallingsbrev for 32 Rdlr. skulde mønte 900 Rdlr. af 15½-lødigt Sølv, medens det ham udleverede Brandsølv var ca. 15¾ lødigt, behøvede han kun paa sin egen Bekostning at tilsætte ¼ Lod i Kobber, medens han, naar han skulde mønte 800 Rdlr. af 14¹/₉ lødigt Sølv, maatte tilsætte over 1½ Lod Kobber pr. ℔ brutto.

Han havde udmøntet 70.607 ℔ 15 Lod 3 Quintin 3 Pfennig 1¼ Heller fint Sølv fra 21. Maj 1629—20. April 1643. Legeringen hertil havde udgjort 9.456 ℔ 15 Lod 2¼ Quintin 1¾ Gren, medens den efter Bestallingsbrevet til en 15½-lødig Blanding kun vilde have udgjort 2.277 ℔ 10 Lod 3 Quintin. Den større Tilsætning „haver jeg Hs. kgl. Majt. hidindtill icke nogentid til Regnskab eller Afkortning førtt eller nogen Udlegg derfore bekommet. Derfore jeg paa det Allerunderdanigste formoder, dett mig nu maa bleffue quiterit och komme til Afkortning udi huis gield jeg fattige Mand for denn Aarsag til høig bemelte Kgl. Majt. befindes skyldig at vore bleffuen, hvilket forskrevne Kobber sig overalt bedrager 7.179 ℔ 4 L. 3½ Q. 1¾ Gr., hver ℔ à 8 ß d. = 598 Rdlr. 1 ℔ 2 ß. Kristiania 25. April 1643. Anders Pedersen, Goltsmed". Denne Memorial er paategnet den 7. Maj af Niels Hansen, at Anders Pedersen ikke havde faaet dette Kobber erstattet, endvidere den 8. August 1643 af Oberberghauptmand Hans Siegfriedt von Lüttichau paa Bragenes, at han finder det billigt, at Anders Pedersen fik Erstatning, og den 5. Oktober af Hannibal Sehested paa Kongsberg, at han ogsaa finder det billigt: „thi samme penge dog bliffr ved Mynten og aff betr. forrige Myntskriffuer til dend itzige erlagt udi det forlag, som altid bør at være ved mønten efter

---

[1]) N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1643. — Philippi Jacobi Dag (ɔ: ⅓) 1643.

Kgl. Majt. Naad. anordning, huorpaa betr. Anders Pedersen samtykt var schyldig bleven". Endelig har Anders Pedersen selv den 29. Oktober 1643 givet Dokumentet følgende Paategning: „Efter Hannibal Sehesteds gunstige gode Anordning og Oberberghauptmandens billig Erachtende har ... Niels Hansen ... godtgjort i den gield jeg til hoybem. H. May. I min bestillingstid er skyldig bliffuen paa det leverede Sølv paa Mønten".

Ogsaa heraf fremgaar med al ønskelig Tydelighed, at Anders Pedersen havde begaaet noget ulovligt med Sølvet og derfor var rejst væk nogen Tid efter Hannibal Sehesteds Overtagelse af Akershus, men senere er han vendt tilbage til Kristiania, hvor der er sluttet et Forlig om Berigtigelsen af hans Gæld, hvori de 598 Rdlr. 1 ℔ 2 ß er afkortet. Hans hele Tone synes meget ynkelig og betydelig forskellig fra Tiden før den ny Statholders Ankomst.

Han fremsatte dengang idelig Besværing over, at der kun var tilstaaet ham et Tillæg af 12 Dlr. til de ved Daler-udmøntning sædvanlige 32 Rdlr. for Udmøntning af 100 ℔ Smaamønt efter Kongens Befaling af 2 Juli 1641. Med denne Betaling kunde han ingenlunde vedblive „og vere fornøjet, formedelst stoer løn Møndtersvennene begærer, saasom de i København og paa andre Steder, huor saadan smaamyndt slaaes, skall bekomme, foruden megen større Bekostning og Umagh med dem opgaar end ellers med Dahlers Sølv og des Myndt". „Med dend Tillagh paa Smaa Myndten kan jeg ingenlunde være behjolpen eller uden schade, formedelst Møndtersvendene fordrer meget større Løn End som for den groffue Møndt, Oc fast ulige større bekostning ocsaa derpaa opgaar. Formoder derfor underdanigsten forbedringh, thi Hans Kongl. Maytt. er icke thiendt med min schade". Da anede han ikke, hvad der skulde følge paa!

Inden ret længe, efter at det var blevet bekendt, at Anders Pedersen, vel omkring Oktober Maaned 1642, havde maattet forlade Norge, meldte Møntmesteren i København Peter Grüner sig som Liebhaver til Pladsen som Mønt-

mester i Kristiania. Mønten i Danmark laa jo stille. Kongen var ærgerlig over, at den med den Møntordning, han af Rigsraadet var paatvunget, ikke kunde give noget Udbytte. Peter Grüner, der paa det Tidspunkt tilmed var blevet Interessent i et Privilegium paa Bjergværksdrift i Norge[1]), var sikkert ked af den næsten overflødige Figur han spillede i København.

Den 9. December 1642[2]) indgav han en Memorial til Hannibal Sehested „wegen der müntze in Christiania Konngl. Mayt. zu erinnern, ... dass mir solche dienst möge Uberlassen werden". Han tilbød at mønte Rdlr. som hidtil: 800 Rdlr. af 100 ℔ Sølv, der holdt 14 Lod 1 Gren eller 2 Gren, med et Remedium af 2 Pf. i Vægt paa 16 Lod (1 ℔), for 32 Rdlr. i Mønterløn; hvad derimod 8, 4 og 2 ß angaar, vilde han nok mønte dem for 32 Rdlr. pr. 100 ℔, men de skulde være saa meget ringere end hjemlet i Frdng. 10. Oktober 1629, at der udover Dalergehalt: 9⅓ Rdlr. af Marken fin kunde udbringes 2 ℔ dansk, som tilfaldt ham som Godtgørelse for de større Møntningsomkostninger ɔ: han vilde have 32 Rdlr. + 200 ℔ d. = 65 Rdlr. 2 ℔ i Mønterløn, hvad der jo ganske vist ogsaa var betydelig mere, end det Tillæg af 12 Rdlr., som stakkels Anders Pedersen havde faaet. Hvad 1 ß angaar, overlod han det ganske til Kongens Anordning, om end han ansaa det for „unrathsamb" at forfærdige dem af fint Sølv, jfr. den i Anordningen af 1629 hjemlede Bracteat-ß.

Med dette Forslag var Kongen eller Hannibal Sehested øjensynlig ikke tilfreds. De vilde tjene Penge paa Mønten. Ellers kunde den lige saa godt være lukket ligesom i København. Peter Grüner har derfor til fornævnte Memorial føjet et nyt Forslag for bedre at kunne komme i Betragtning ved Besættelsen af den ledige Stilling. Med Hensyn til Specierne skulde det forblive ved det gamle. Men hvad 8 ß, 2 ß og 1 ß

[1]) 28. Maj 1642 fik Peter Grüner m. fl. Privilegium paa et Kobberværk i Gudbrandsdalen. R. A. D. Kanc. Norske Reg. Nr. 6 1637—42 f. 435.

[2]) R. A. Norske Mønt- og Bjergværkssager indtil 1660.

angik, henviste han til Møntordning for Mønten i København af 14. Februar 1624, saaledes at 8 ß skulde udmøntes 115 Stkr. af den 13¾-lødige ℔, 2 ß 180 Stkr. af den 4½-lødige ℔ og 1 ß 254 Stkr. af den 2½-lødige ℔[1]); i alle Tilfælde skulde Møntmesteren betale Kongen 1 ℔ f. S. med 9 Rdlr. 36 ß; paa 8 ß.s Udmøntning skulde han derhos betale Kongen som Andel i „Overskuddet" 61 Rdlr., paa 2 ß: 40½ Rdlr. og paa 1 ß: 16 Rdlr. 18 ß alt pr. 100 ℔ beskikket Sølv. Det var jo et utvetydigt Forslag om Overgang til Forpagtningsmønt og en væsentlig Forringelse af Mønten. Paa Trods af den med Rigsraadet indgaaede Møntordning af 1629, der maaske ansaas knyttet alene til Mønten i København, og uden nogen tvingende Aarsag, som f. Eks. Krigstilstand eller anden Nødssituation, tiltraadte Kongen i alt væsentligt Forslaget, blot at der tilføjedes 4 ß og saaledes at Bruttovægten for 8 ß, der efter Anordningen af 1629 var 2,386 gr. men efter Anordningen af 1624 kun 2,034 gr., mere nærmedes Anordningen af 1629, medens Finvægten omtrent var den samme. 2 og 1 ß blev ganske efter Anordningen af 1624.

Saaledes udkom „Der zu Dennemarcken, Norwegen Kønigl. Maytt. Müntzordnung untern Dato Kopenhagen den 25. Februar Anno 1643, dess Müntzmeister Peter Gronners bestalling ein verleibet".[2]).

De herefter fastslaaede Udmøntningsforhold ses af nedenstaaende Tabel, hvori for Oversigtens Skyld er medtaget Smaamøntens Udmøntningsforhold efter Møntordningerne af 1624 og 1629, samt Speciens Udmøntningsforhold under den ringeste tilladte Lødighed og med Remedium paa Vægten: 2 Pf. ↄ: $^{2}/_{256}$ af 1 ℔ Sølv: 233,855 gr. eller et Fradrag af 0,228 gr. brutto og 0,200 gr. netto, idet man sikkert kan gaa ud fra, at Møntmesteren ikke har gjort Speciemønten bedre end højst nødvendig.

---

[1]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 217—18.

[2]) N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1643—1. Maj 1643. Bilag Litra A [2].

Mønt	Møntordning	Jørg. Beskr.	Stkr. paa 1 ℔ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	Den fine ℔ udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin-Vægt gr.
				Lod	Tusindedele				
8 ß	14. Febr. 1624	161	115	13¾	859.375	133⁹/₁₁	[1]) 10½ Dlr. 20⁶/₁₁ ß	2.084	1.748
2 -	—	204	180	4½	281.25	640	12½ — 30 -	1.990	0.865
1 -	—	216	254	2½	156.25	1.625⅝	16 — 25⅝ -	0.931	0.144
8 -	10. Oktbr. 1629 jfr. Skr. 2. Juli 1641	136,227	98	14	875	112	[2]) 9½ R.	2.806	2.066
4 -	—	154,228	198	—	—	226⁷/₇	9⁸/₇ -	1.181	1.088
2 -	—	221,231	398	—	—	454⁹/₁₇	9¹⁰/₂₁ -	0.588	0.514
1 -	—	235-36	800½	—	—	914⅛	9¹⁸/₈₆ -	0.293	0.256
8 -	25. Febr. 1643	227	100	12	750	133½	11½ -	2.808	1.754
4 -		228	200	—	—	266⅜	11½ -	1.189	0.677
2 -	—	229	180	4½	281.25	640	13½ -	1.299	0.865
1 -	—	230	254	2½	156.25	1.625⅝	16¼/₁₅ -	0.931	0.144
Specie	—	99-103	8	14½₁₆	878.47	9⁹⁷/₁₅₃	9⁹⁷/₁₅₃	29.004	25.479

Smaamønt

Som det vil ses, er det en ikke ubetydelig Forringelse af Smaamønten, der skete fra 1641—43. Idet Bruttovægten af 8 ß sattes lige med Rigsdaler-8 ß fra 1641 og Finvægten

[1]) Dlr. = 100 ß.
[2]) Dlr. = 96 ß.

med Krone-8 ß fra 1624, søgte man at bevare det ydre Skin, saaledes at Menigmand ikke fik en umiddelbar Fornemmelse af, at der var sket nogen Forandring med Mønten.

Ved denne Ordning indvandt Kongen en ikke ringe Fordel. Ved Specieudmøntningen kostede det Kongen ca. 36 Rdlr. at faa 100 ℔ f. Sølv, der — naar man bortser fra Kongens Sølvtiende — stod Mønten i 800 Rdlr., forvandlet til ca. 910 Specier. Han indvandt herved ca. 74 Rdlr. pr. 100 ℔ f. S. Ved den nu accepterede Udmøntning af Smaamønt fik Kongen først over 1⅓ Rdlr. Gevinst paa Sølvkøbet af hver ℔ f. S. ɔ: ca. 135 Rdlr. paa 100 ℔. Endvidere udbragtes den fine ℔ til Beløb, der var fra ca. 2—ca. 7 Rdlr. højere end Sølvprisen, selv til den forhøjede Taxt af 9 Rdlr. 36 ß pr. ℔. Tager man 8 og 4 ß, vil det sige, at Differencen udgjorde henimod 200 Rdlr. pr. 100 ℔ f. Sølv. Af 100 ℔ 12-lødigt Sølv svarede Møntmesteren Kongen en Afgift af 61 Rdlr., hvad der af 100 ℔ 16-lødigt Sølv vil sige ca. 76 Rdlr. For Resten ca. 120 Rdlr. skulde Møntmesteren bestride Omkostningerne ved Udmøntningen og selv have sin Fortjeneste. Da han oprindelig tilbød at mønte 100 ℔ 14-lødige 8 ß for ca. 65 Rdlr., hvori sikkert har været en Del Gevinst indbefattet, kan man med nogen Føje gaa ud fra, at der ved det nu trufne Arrangement ogsaa blev en klækkelig Gevinst til Møntmester Grüner! Kongen selv tog dog Broderparten, godt 200 Rdlr. ialt pr. 100 ℔ f. Sølv.

Med den 1. Maj 1643 synes hele det gamle Personale ved Mønten at være afløst af nye Folk. I Stedet for Skriveren Niels Hansen ansattes Tobias Brodtkorb og Wardeinen Erik Jäger afløstes af Hans Hempel.

De udmøntede Beløb har været følgende:

Aar	Møntmester	Specier	8 ß	4 ß	2 ß	1 ß	Ialt
1641	Anders Pedersen	45.073	266	489	278		46.106
1642	—	37.951	1.400	1.885	1.895		43.131
1/1-1/6 1643	—	7.834	—	—	—		7.834
1/6 1643-1/1 1644	Peter Grüner	6.200	3.474	—	c.1.254	c.2.160	13.088
Ialt		97.058	5.140	2.374	c.3.427	c.2.160	c.110.159

Selve Regnskabet for Tiden 1. Maj 1643 til Udgangen af samme Aar mangler. Der findes en Extrakt af Møntens Regnskab for 1 Aar 8 Mdr. 1. Maj 1643—1. Januar 1645, hvori *Indtægten* af Udmøntningen for hele denne Tid er opgjort, hvad der imidlertid kun for Speciemønten er det samme som Udmøntningen, for Smaamøntens Vedkommende kun Betalingen for Sølvet og Afgiften af Udmøntningen, medens Overskudet lades uomtalt. Ved Fradrag af de paa Regnskabet for 1644 opførte Beløb og Sammenligning med disse, er det lykkedes tilnærmelsesvis at udfinde Beløbene for det førstnævnte Tidsrum af 8 Mdr.

Foruden den Divergens mellem de i Jørgensens Manuskript opgivne Speciebeløb og de her opgjorte Summer, som alt tidligere er berørt, stemmer Summerne for Smaamønten under P. Grüner heller ikke med Jørgensens Tal, idet denne, der øjensynlig ikke har kendt de originale norske Regnskaber, men optaget sine Tal fra Andenhaandskilder, kun har opført de Summer, der af Møntmesteren i Henhold til hans Bestalling er betalt Kongen dels for Sølvet til, dels i Afgift af Smaamønten, ikke de større Summer, der er udmøntede af de i Regnskaberne opgivne ¼ legeret Sølv, idet Møntmesteren af det overskydende maatte tage sin Fortjeneste og Betaling for Omkostninger.

4. 25. Maj 1644—5. Februar 1648.

Svenskekrigens Pengenød maatte naturnødvendigt ogsaa ramme Mønten i Norge. Den 16. Marts 1644 tilskrev Kongen Hannibal Sehested et Brev: „Vi tilskikke Eder herhos it Slaugs Mynt, efter hvilken vi naadigst ville, At i skall lade formynte Alt det Sølff, Som med Herrens Hjelp kan bekommis paa Sølffbergwerket der udi Norge“[1]).

Af Brevet selv lyser samme alvorlige Stemning, som har givet sig Udslag i Møntens Indskrift: JVSTVS JEHOVA JVDEX. Det var de bekendte „ulfeldtske“ eller „hebraiske“

[1]) R. A. Norske Tegn. VII. 1640—48 f. 192 b.

Marker og Dobbeltmarker, der nu ogsaa skulde slaaes paa Mønten i Kristiania.

Den 25. Maj 1644 udstedtes en egentlig „Møntordinans" herom. Efter denne skulde disse Mønter, ligesom paa Københavns Mønt, udmøntes 21 Stkr. 2 ℔ Stkr. og 42 Stkr. 16 ß Stkr. af den 9½-lødige Mark. Peter Grüner skulde for Udmøntningen have 45 Rdlr. pr. 100 ℔ beskikket Sølv ɔ: ℔ brutto[1]).

I Brev til Statholderen af 4. April 1646 befalede Kongen, at denne Mønt vedblivende skulde møntes; ja han beordrer endog „at lade slaa herefter ald mynt udi Norge efter Crone skrot". Det er, som allerede tidligere paavist, ikke helt rigtigt, naar Kongen i dette Brev kalder denne Mønt for Kronemønt, uden forsaavidt det er et Udtryk for, at det ikke er god Speciemønt[2]).

Møntofficererne fik nu travlt med at fremstille daarlig Krigsmønt. Deres Virksomhed blev ikke mindre ved, at Stændernes Hjælp i Rusølv, der bestod af alt Slags Sølv: gamle Dalere, hollandske Styk von Achten m. v., gik til Kristiania til Omsmeltning og Udmøntning. Det fremgaar af Regnskaberne, at det gamle Rusølv, som af Stænderne i Norge efter Statholders og Kanslers Missive var forstrakt Hans Majestæt, af General Krigskommissær Niels Lange og Slotsskriver paa Akershus Johan Gaarmand[3]) var leveret Mønten fra den 7. Juli 1644 at regne. I Aaret 1644 var saaledes leveret, først „988 ℔ 5 L. 1¼ G. granalie Kobber, hvori Sølv 51 ℔ 9 L. 3 Q. ¾ Pf. og reent Kobber 936 ℔ 11 L. 1 Q. ½ Pf.; dernæst hvidt Rusølv fra Slotsskriver Gormand, som Almuen i Norge har forstrakt Hs. kgl. Majt. mod Forsikring i

Jordegods.....	21.026 Lod 2 Q.
og fra Niels Lange og Gormand...	21.674 - 1½ -
ialt.....	2.668 ℔ 12 L. 3 Q. 2 Pf.

[1]) N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1644—1. Jan. 1645.

[2]) R. A. Norske Tegn. l. c. f. 278 b.

[3]) Norges Historie IV. 2. p. 256, 277, 282. N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1644—1. Jan. 1645.

hvilket var dem, tid efter anden, som det er møntet, blevet betalt med 2 Ort Loddet, hvilket paa Kgl. Majt.s egen Bekostning er formøntet til 1 og 2 ℔ Stkr. 9½ Lod fine, ialt 3641 ℔ 11 L. 2 Q. 3¾ Pf., af hver ℔ 7 Rdlr. (ɔ: 42 ℔ Stkr. eller 21 Stkr. 2 ℔-Stkr.) foruden 8 ß for hver ℔ Kobber; er saa af Penge ialt møntet..... [1]) 25.494 R. 13 ß 4 Pf. hvoraf det annammede Sølv strax er betalt, som er for 2.668 ℔ 12 L. 3 Q. 2 Pf., 8 Rdlr. pr. ℔ ... = [2]) 21.350 R. 1 Ort 18 ß.

Profitten paa det formøntede Rusølv er .....[3])	3.542¼	R.	18	ß	4 Pf.
Af det fine Sølv i det granelerede Kobber 51 ℔ 9 L. 3 Q. ¾ Pf. er møntet, hver ℔ til 11 R. 2 Ort 14ß 7 Pf.[4])	601	-	1 Ort 1		-
For 936 ℔ 11 L. 1 Q. ½ Pf. reent Kobber, som i det sølvholdende Kobber til Rusølvs Legering er medgaaet, betaler Møntmesteren, der for 45 R. pr. 100 ℔ iøvrigt bærer al Omkostning, Hs. kgl. Mjt. for hver ℔ 8 ß d.....	78	- „	- 5½		-
Ialt Indtægt	4.221	R. 3 Ort			10 Pf.

Udgiften andrager:

Peter Grüners Løn 45 R. pr. 100 Løde ℔.....	1.638¾	R.	3	ß	
Prøver	15	-			
Tobias Brodtkorbs Rejsepenge og Løn	80	-			
Papir, Blæk, Pengeposer, Segelgarn	8	-	2 Ort 10		-
Leveret Niels Lange Resten af Hs. kgl. Majt. Sølvkøb eller Profit	2.479¼	- „	- 12		-
	4.221	R. 3 Ort			10 Pf.“

[1]) = [2]) + [3]) + [4]).

Paa lignende Vis former sig Regnskaberne for de følgende Aar, kun at Stændernes Tilskud senere benævnes „Skatter", hvad dog næppe er korrekt. Det maa antages at have været Forstrækninger mod Pant.

Kongen tog altsaa under Krigen baade direkte Laan af Norges Bønder og indirekte Skat af Omsætningen ved Udgivelse af daarlig Nødmønt, et Forhold der fæstnede sig derhen, at Mønten — saaledes som senere skal omtales — opkøbte de gode engelske Sølvkroner og de ikke fuldt saa gode hollandske Piastre og Dalere, der indgik til de norske Havne[1]) for Fisk, Træ, Tran m. v. og udmøntede dem i tarveligere 2 ℔ og 16 ß-Stkr.

Revisionen paasaa nøje, at Kongens „Profit" ikke blev for stærkt beskaaret, ja den nedsatte Møntskriverens Rejsepenge til København til 30 Rdlr.! Den var ogsaa misfornøjet med, at Mønten havde betalt Sølvet med 8 Rdlr. pr. ℔, da det hverken var fuldvægtigt eller havde holdt 16 Lod; den har udregnet, at Kongen paa Sølvkøbet ɔ: Møntens Betaling af det forstrakte Sølv, for Tiden 6. Februar 1645—20. December 1645 havde tabt 1016 Rdlr., og i 1646: 1707 Rdlr. Kongen havde dog naadigst resolveret, at der ikke skulde gaas i Rette med Møntofficererne herfor.

Virksomheden viste sig nu at kræve en større Kassebeholdning ved Mønten end hidtil. Reservefonden opsattes fra 2000 Rdlr. til 2500 Rdlr., idet Møntens Beholdning „naar Kgl. Majt.s Tiende og Sølvkiøbspenge sendes til Kjøbenhavn, blifuer for svag". Forhøjelsen sanktioneredes af Statholderen „for at ikke der af Mangel paa Penge skal opstaa nogen Forhindring".

Fra 1. Januar 1645 afløstes Tobias Brodtkorb som Skriver af Lorents Boisen. Ellers foregik der ingen Forandring af Personalet.

I de af Peter Grüner forseglede Breve, der findes ved Regnskaberne, ses 3 Kløverblade i Seglet; der opnaas derved Sikkerhed for, at Kløverbladet var hans Møntmærke og

[1]) Norges Historie IV 2 p. 171, 177, 186.

medtoges til Norge, hvor det findes paa de norske Mønter, der nu udgik fra hans Officin; særlig lægger man Mærke til Kløverbladet paa hans „Ebræermønt", medens den tilsvarende i København slagne Mønt bærer Henrik Köhlers Møntmærke, den enkelte Glødehage; Anders Pedersens Møntmærke synes at have været en Rose eller et Kløverblad paa Stilk.

De udmøntede Beløb var følgende:

Aar	Sølv fra:	Specier	2 og 1 ℔	8 ß	2 ß	1 ß	Ialt R.
1644	Kongsberg	14.659	19.897	6.650	3.536	c.2.140	46.882
	Stænderne		25.494				25.494
1645	Kongsberg	20.792	42.216				63.008
	Stænderne		5.816				5.816
1646	Kongsberg	54.569			360	485	55.414
	Stænderne		9.475				9.475
1647	Kongsberg	61.893			4.579	1.281	67.753
	Stænderne		7.707		525		8.232
Ialt		151.913	110.605	6.650	9.000	3.906	282.074

I Jørgensens Manuskript er ikke medtaget de af Stændernes Sølv udmøntede Beløb.

Der møntedes betydelige Beløb i Specier; Kongens Bud om, at der kun skulde møntes Hebræermønt efter „Croneskrot" blev ikke fulgt, vel fordi Kongen selv havde Brug for Speciemønt. Med Krigens Afslutning hen paa Efteraaret 1645 ophører aldeles Udmøntning af 2 og 1 ℔-Stkr. af Kongsbergsølv, medens Specieudmøntningen tiltager meget betydeligt. Af Stændernes Sølv udmøntes endnu i 1646 og 1647 „ulfeldtske" Marker, men med Udgangen af 1647 ophører Udmøntningen af denne Nødmønt.

Til Oplysning om Speciernes faktiske Vægt, saaledes som denne er fremgaaet af Vejninger, hidsættes en Oversigt for Aarene 1642—47, med hvilket sidste Aar en Periode i Specieudmøntningen naar sin Afslutning:

Mønt	Bruttovægt	
	Lavest	Højest
4 dobbelt Specie	113.90 gr.	115.69 gr.
Dobbelt —	57.45 -	57.91 -
Enkelt —	28.66 -	29.01 -
Halv —	14.28 -	14.71 -
Kvart —	7.18 -	7.28 -

Selvom Vejningen er foretaget med de bedst konserverede Eksemplarer, vil Minimumsvægten selvfølgelig være af mindre Betydning. Mange uvedkommende Forhold kan i Mellemtiden mellem Prægning og Vejning have spillet ind, som f. Eks. Beskæring, Iltning o. s. v., uden at dette som f. Eks. ved Slid er umiddelbart iøjnespringende. Det maa derimod være Maximumsvægten, Interessen samler sig om. Det har nogen Betydning at undesøge, hvorvidt den er i Overensstemmelse med den paa Grundlag af de til Nutiden overleverede Dokumenter udfundne Bruttovægt. Af Oversigten ses straks, at Hovedmønten, Speciens, Maximumsvægt 29,01 gr., meget vel svarer til den udregnede Bruttovægt, 29,004 gr., for de senest af P. Grüner slagne Speciemønter.

5. *5. Februar 1648—17. Februar 1652.*

Længe havde det været under Overvejelse at forringe Speciedalerens Korn og Skrot. Den 9. Juli 1646 havde Kong Christian IV givet Statholderen i Norge, Hannibal Sehested, Ordre til „at I mynten hereffter lader slaa efter Hollandtzdalers Verdt oc skraae“[1]). Den 1. August lod Statholderen Ordren gaa videre til Møntofficererne i Kristiania, men da disse havde befunden de holl. Dalere af forskellig „Halt und gewicht“, begærede de i en af Peter Grüner i Oktober 1647 til Statholderen afgiven Memorial, at Statholderen skal give

[1]) R. A. Norske Tegnelser VII 1640—48, f. 311 b.

dem en skriftlig Ordre paa, hvad saadanne Rigsdalere skulde holde og veje. De henviste samtidig til et Overslag af 8. Juli 1647, hvori de foreslaar, at 8 Stkr. Speciedalere kunde veje 15 Lod 2½ Quintin eller 3 Quintin og holde i fint Sølv 14 Lod eller 14 Lod mindre end 1 Gren. Remedium skulde da være 2 Pf. paa Skrot og 1 Gren paa Kornet. Naar Rigsdalere møntedes saaledes, vilde de komme overens med hollandske Dalere, og kunde Kgl. Majt. da paa 1000 Dlr. have en „ungefehr profit" af 26 Dlr. Det er jo øjensynligt denne, det under det hidtidige Udmøntningsforhold har knebet med. Kongen har ikke været tilfreds med, at Mønten i Kristiania ikke kunde betale sig.

Den 5. Februar 1648 resolverede Hannibal Sehested fra „Aggershus: Eftersom Kgl. Majt. har befalet, at med Mønten skal forholdes, efter de af mig nylig udi Cancelliet indleverede Prøver, og Møntofficerernes hosføjede Certification om deres Beskikkelse og Bekostning, da skal Møntofficererne hermed være befalet sig efter de samme Prøver og Erklæringer, som de mig nu senist in October haver tilstillet, egentlig og i Allemaader at rette". I Henhold hertil anfører Kristiania Mønts Regnskab for Tiden 1. Januar 1648 til 1. Januar 1649, at *Specierne* er legerede til Rigsdalersølv, *14-lødigt,* paa *hver Mark 8 Rdlr. 13 ß 2 Alb. 1 Pf.*[1]). *Dette* vil sige, at der er beregnet $8^{1}/_{7}$ *Rdlr. paa den 14-lødige Mark,* idet fornævnte Beløb er udregnet saa nøje, som det med Datidens Møntsystem var muligt. $8^{1}/_{7}$ Rdlr. giver 8 Rdlr 13 ß 2 Alb. $^{4}/_{7}$ Pf.; den sidste Størrelse er forhøjet til 1 Pf. Hvis Beregningen var sket paa Grundlag af 8 Rdlr. af 15 Lod 3 Quintin, vilde det have givet $8^{8}/_{68}$ Rdlr. paa 1 ℔ brutto à 16 Lod ɔ: paa det nærmeste 8⅛ Rdlr. = 8 Rdlr. 12 ß, som Udmøntningsforholdet senere fastsattes til. Hvis Beregningen var foretaget efter 8 Rdlr. af 15 Lod 2½ Quintin, vilde Resultatet være blevet $8^{24}/_{125}$ Rdlr. ɔ: lidt mindre end 8⅕ Rdlr. af 1 ℔ brutto. Med andre Ord man har holdt

[1]) N. R. A. jfr. Bilag C og D til nævnte Møntregnskab. I Bilag D er Dateringen formentlig urigtigt rettet fra 1648 til 1649.

sig nærmere til 8 Rdlr. paa 15 Lod 3 Quintin, men dog villet knappe noget af herpaa.

Den 28. Februar 1648 døde Kong Christian. I August s. A. hyldedes Kong Frederik paa Akershus. Til denne Hylding, der var meget pragtfuld og imponerende[1]), beretter Deichmann, at Mønten blev forbedret, idet de ulfeldtske Hebræere jo ved Rigsraadets Forordning af 21. Marts 1648 som daarlig Krigsmønt var nedsat: 2 ℔ til 28 ß d. og 1 ℔ til 14 ß d. og derfor ikke længere udmøntedes. Han oplyser: „Men ved Kong Friderichs Hylding i Norge blev befalet, at saa meget fiint Sølv skulde tilsættes, at de (ɔ: 2 ℔) kunde gielde 32 ß Stykket og altsaa bleve de nu 10¾-lødig, hvilke næsten bleve af samme Værdie, som de Svenske halve Croner; om de sidste ere bedre af Korn, saa ere de Norske tungere i Schrot og i Valvering næsten komme overeens. Havde de bleven netto 11 Lødig, vare de blevne aldeles lige med hinanden. Grüner siger: at ingen bedre Land-Mynt i lang Tid har været i Dannemark. Myntemesteren blev efter Oberberghauptmand Lüttichaus Forslag, og af Statholderen Sehested confirmeret, tilstaaet 45 rdlr. for 100 Mark Vægt i Mynte-Omkostning"[2]).

Om det nu i Virkeligheden har været til eller i Anledning af Hyldingen, faar staa hen. Som allerede tidligere berørt, kan Forbedringen ogsaa skyldes Statholderens almindelige Tendens til Forbedringer, om end ganske vist den højst solennelle Fest nok kunde gøre det rimeligt, at man undsaa sig ved i Omsætningen stadig at benytte den tarvelige Nødmønt fra Krigsaarene. Der skal kendes et enkelt Stykke, en norsk 16 ß fra 1648[3]), men iøvrigt synes den forbedrede Mønt først at være udmøntet i 1649. Møntregnskabet for 1648 kender ikke noget til 2 eller 1 ℔ Stkr. Ifølge dette er kun udmøntet Specier, alle af den foran omtalte forringede Slags, samt 2 og 1 ß Stkr. Det er ikke heller let tænkeligt,

---

[1]) Norges Historie IV 2. p. 272 ff.
[2]) Vid. Selsk. Skrifter 11. Del. Kbhvn. 1777 p. 290.
[3]) Jørgensens Beskr. p. 98 Nr. 210.

at Mønten kan være fremkommen allerede til Hyldingen, thi Møntofficerernes Forslag til Møntforbedringen er først dateret den 3. September 1648[1]). I dette Forslag hedder det:

„Nachdem Aº 1647 Dupp. ℔ Stk., jedes Stück 32 ß d. geltend, sind gemünzt, nun umb 4 ß jedes Stück abgesetz worden, desgleichen die einfache ℔ Stk. umb 2 ß geringer gesetz, der dupp. ℔ Stk. haben 21 Stk., der einfache 42 Stk. eine Marck gewogen und an fein Silber jeder ℔ 9 Lod 2 Quintin gehalten, wenn nun aber sollen dupp. und einfache ℔ Stk. gemünzt werden, dass solche gangbar sein können, nemblich dass 3 Stk. der dupp. und 6 Stk. der einfache eine Rtlr. gelten, so soll die gemischte halten 10 Lod 3 Quintin fein Silber, der dupp. 21 Stk., der einfache 42 Stk. eine ℔ wiegen, alsdann werden solche neue Münzsorten ... ohne Ihre Kgl. Majt.s schaden gemünzt; auch der sielberhaltige Granaliekupfer eine gute part darzu verbrauchend bezahlt werden. Vor Münzkosten als Abgenge ... Gesellen, Eisenschneider ... und andern Uncosten seindt berechnet 45 Rtlr.

Beschickung und Ueberschlag auf 100 ℔ f. S. befindet sich also: 100 ℔ f. S. mit rein Kupfer beschickt zu duppelte und einfache ℔ Stk., soll ℔ halten 10¾ Lod f. S. auff 1 ℔ 21 Stk. dupp. und 42 Stk. einf. ℔ Stk. Hierzu sol gesetzt werden rein Kupfer 48 ℔ 13 L. 1 Q. 2 Pf., wirdt das ganze Werk beschickt gutt — 148 ℔ 13 L. 1 Q. 2 Pf. Für ℔ beschickt Marckstücken gutt — 7 Rtlr. berechnet — thutt 1041 R. 3 Ort 9½ ß. Die ℔ f. S. wirdt vermüntzt und ausgebracht in der jetzigen Rthlr. in specie pro 9 R. 13 ß 2 Alb.,

belaufft 100 ℔ f. S..... 914 R. 0 Ort 22½ ß
Münzumkosten von 100 ℔ gemischt
gutt 45 Rthlr. berechnet, thut..... 66 R. 3 Ort 21 ß

[1]) R. A. Norske Mønt- og Bjergværkssager indtil 1660. Norske Møntsager 1642—53 og uden Datum.

Summa des f. S. und Münzkosten thut
am Gelder ..... 981 R. 0 Ort 9½ ß
Solches von oberstehend summa.....1041 R. 3 Ort 9½ ß

bleibt Münzüberschusz..... 60 R. 2 Ort 14 ß, welche 60 R. 2 Ort 14 ß Ihre Kgl. Majt. mehr bekompt, als wenn R. in sp. gemünzt wurde".

Under 8. Februar 1649[1]) godkendte Statholder Hannibal Sehested det fremsendte Forslag.

49. P. og F. Grüners Norske 2 ℔-Typ.

Med Aaret 1649 begyndte altsaa Udmøntningen af denne Mønt, der skulde faa europæisk Betydning. Den var dels en Forbedring af Ulfeldts daarlige Mønt, dels en Varetagelse af Kongens Fordel ved Udmøntningen. Man ønskede at erholde en ny Mønt, der uden straks at blive nedsat og kastet Vrag paa, kunde gaa og gælde for sit Paalydende: ⅓ og ⅙ Rdlr. (2 ℔ og 1 ℔ Stkr.) og dog kaste noget af sig til Kongens Fordel. Indtil 1669 udmøntedes kun 2 og 1 Markstykker; først da — altsaa adskillige Aar efter Møntofficinerne i København og Glückstadt — begynder man i Norge at mønte Sletdalere (4 ℔ Stkr.) af samme Skrot og Korn.

Udmøntningsforholdene stiller sig herefter saaledes:

[1]) R. A. Breve til Rigshofmester J. Gersdorff Nr. 2 1652. Brev af 31. Januar 1652 fra Fr. Grüner.

Mønt	Jørg.s Beskr.	Stkr. paa 1 ℔ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	Den fine c ℔ udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin-Vægt gr.
			Lod	1/1000				
Specie	C.4: 99 Fr.3: 111.117	$8^{1}/_{7}$	14	875.—	$9^{15}/_{49}$	$9^{16}/_{49}$ R.	28.710	25.129
1/2 —	- 101 - 112	$16^{3}/_{7}$	—	—	$18^{30}/_{49}$	—	14.859	12.564
1/4 —	- 102 - 113	$32^{4}/_{7}$	—	—	$37^{11}/_{49}$	—	7.180	6.282
1/8 —	- 114	$65^{1}/_{7}$	—	—	$74^{23}/_{49}$	—	3.590	3.141
2 —	- 97 - 110.116	$4^{1}/_{14}$	—	—	$4^{32}/_{49}$	—	57.488	50.258
3 —	- 109.115	$2^{5}/_{7}$	—	—	$3^{5}/_{49}$	—	86.157	75.387
4 —	- 96	$2^{1}/_{28}$	—	—	$2^{16}/_{49}$	—	114.876	100.516
4 ℔	- 221	$10^{1}/_{2} = 7$ R.	$10^{8}/_{4}$	671.875	$15^{27}/_{48}$	$10^{18}/_{48}$ R.	22.272	14.964
2 -	- 209.215 218	21 = —	—	—	$31^{11}/_{48}$	—	11.136	7.482
1 -	- 210.212 213.216.219	42 = —	—	—	$62^{23}/_{48}$	—	5.568	3.741
8 β	- 211.214.217.220	84 = —	—	—	$125^{1}/_{48}$	—	2.784	1.870

Idet Møntregnskaberne for Aarene 1649—51 mangler i det norske Rigsarkivs Regnskabspakker, hidsættes de udmøntede Beløb, saavidt de har kunnet beregnes:

	Specier	2 ℔	1 ℔	8 ß	2 ß	1 ß	Ialt
1648	54.919				6.285	2.657	63.861
1649							
1650	44.856		112.043		19.023	11.185	187.107
1651							
1/1-17/2 1652	616						616
Ialt	100.391		112.043		25.308	13.842	251.584

For Aarene 1649—51 hidrører Tallene fra Myntdirektør H. S. Knophs Indberetning til Arveprins Frederik af 10. Oktober 1777, Kgl. Bibl., Ny kgl. Samling 4 ° 282 c, p. 98, 101—2, 120, 143 og 153. For 1 og 2 ß.s Vedkommende er Tallene forholdsmæssig udregnede ved Sammenligning med Aaret 1648 paa Grundlag af Knophs Tal, der kun gengiver Regnskabernes Summer for den af Møntmesteren erlagte „Afgift", ikke de virkelig udmøntede Beløb, omfattende baade Afgift og Møntmesterens Fortjeneste samt Udgift.

Vejning har for Aarene 1648—51 givet følgende Resultat med Hensyn til Speciemøntens Vægt i Gram. Den foretagne Forringelse i Vægt viser sig tydeligt i Forhold til de tidligere Vejninger:

Mønt	Bruttovægt	
	Lavest	Højest
4 Specie	113.80	113.80
3 —	85.21	85.42
2 —	56.55	57.02
1 —	27.70	28.52
1/2 —	14.08	14.25
1/4 —	6.73	7.07
1/8 —	3.33	3.33

I Slutningen af Aaret 1650 afgik Peter Grüner ved Døden i Kristiania og den 14. Januar 1651[1]) fik hans Søn Frederik Grüner Bestalling paa Faderens Vilkaar. Han skulde bl .a.

[1]) R. A. dansk Kanc. Norsk Reg. Nr. 9. 1651—56 f. 9 b. Norske Tegn. VIII 1648—52. f. 201 b.

mønte Rigsdaler „efter hollandsk Skrot og Korn" og 2 og 1 ß efter Ordre i Christian IV.s Tid.

Peder Jessen beskikkedes den 17. August 1651[1]) til „Bergtiende- og Mynteskriver" for 600 Rdlr. aarlig fra 1. Januar 1652 at regne, medens den hidtilværende Møntskriver Lorents Boisen blev Byfoged i Kristiania.

Den 12. Juni 1650[2]) fik Christian Herbach Bestalling som Proberer for 200 Rdlr. aarlig samt 50 Rdlr. i Rejsepenge, for at han kunde sætte sig grundig ind i Ertsprobererkunsten og derefter gøre Tjeneste i Norge.

6. 17. Februar 1652—1. Januar 1668.

Den trufne Bestemmelse om Rigsdalernes Vægt maa være befunden uheldig. Man var gaaet for vidt med Vægtens Forringelse, maaske tildels under Trykket af de daarlige økonomiske Forhold straks efter Christian IV.s Svenskekrig. $8^1/_7$ Rdlr. paa Marken brutto var mulig ogsaa en uheldig Størrelse at regne med. Som foran anført kunde den end ikke nøjagtig anføres i Datidens Mønt; 8 Rdlr. 13 ß 2 Alb. 1 Pf. var det tilærmelsesvise Beløb, hvori $8^1/_7$ Rdlr. kunde udtrykkes, men under alle Omstændigheder et højst brudt og brydsomt Regnechiffer. Heller ikke synes Møntofficererne at være faldne til Ro ved denne Beregning som virkelig overensstemmende med hollandsk Korn og Skrot. De maa være blevne i Tvivl om Rigtigheden af de af dem selv til Statholderen i sin Tid indgivne Overslag og Certificationer, paa Grundlag af hvilke Rigsdaler-Udmøntningen var fastsat til $8^1/_7$ Rdlr. af den 14-lødige Mark som stemmende med hollandsk Dalermønt, thi den 17. Februar 1652 fik Mønten Ordre fra Statholder Gregers Krabbe, hvorefter — da Møntofficererne ikke kan blive klog paa, hvorledes de skal mønte Rdlr., idet de ikke har den hollandske Ordinans — Rdlr. skal slaas saaledes: 8 Rdlr. skal veje 15 Lod 3 Quintin, hver Mark skal holde 14 Lod fint Sølv, alt indtil Kongens egen Resolution falder.

[1]) Norsk Reg. 1651—56. f. 202.

[2]) R. A. Rentek. Bestallingsbog Nr. 1 f. 120.

Med andre Ord skulde der gaa 8⅛ Rdlr. eller 8 Rdlr. 12 ß paa den 14-lødige Mark[1]), en Lødighed og Bruttovægt, der synes vel at stemme med den rette nederlandske Rigsdalers[2]).

I Overensstemmelse hermed udmøntedes Specierne igennem dette og følgende Tidsrum, indtil den almindelige Møntforandring under Christian V fandt Sted den 22. Marts 1671. Krone- og Skillingsmønt udmøntedes i dette Tidsrum som hidtil.

Speciens Udmøntningsforhold er herefter følgende:

Mønt	Jørg.s Beskr.	Stkr. paa 1 ℳ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℳ c. fin	Den fine c ℳ udbragt til	Brutto Vægt	Fin Vægt
			Lod	1/1000				
Specie	p. 92-94	8 1/8	14	875	9 3/7	9 4/14 R.	28.782	25.184
1/2 —	—	16 1/4	—	—	18 4/7	—	14.891	12.592
1/4 —	—	32 1/2	—	—	37 1/7	—	7.195	6.296
1/8 —	—	65	—	—	74 2/7	—	3.598	3.148
2 —	—	4 1/16	—	—	4 9/14	—	57.564	50.368
3 —	—	2 17/24	—	—	3 3/21	—	86.346	75.552
4 —	—	2 1/32	—	—	2 9/28	—	115.128	100.736

Til Sammenligning hidsættes en Oversigt over Resultatet af Vejningen af de bedst konserverede Eksemplarer af Speciemønt i Københavns og Kristianias offentlige Samlinger for Tidsrummet 1651—1670:

Mønt	Bruttovægt	
	Lavest	Højest
Specie	28.45	28.95
1/2 —	14.21	14.86
1/4 —	7.04	7.28
1/8 —	3.56	3.66
2 —	56.82	57.70
3 —	85.80	86.55
4 —	114.95	115.16

[1]) N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab for 1652.

[2]) Hirsch Münz Archiv III p. 357. IV p. 369. N. XIX, hvorefter de Zeelandske, Hollandske, Gelderske og Frieslandske Dalere fra 1649—50 vejer 8 Stkr. 15¾ Lod og holder 14 Lod.

Ved de udmøntede Beløbs Størrelse maa nu tages Hensyn til, at Norges Mønt fra 1654 at regne slog Mønt, ikke blot af Bjergværkssølv fra Kongsberg, men ogsaa af indkøbt — fornemlig engelsk — Sølv, der udelukkende formøntedes til 2 og 1 ℔ Stkr.

Kongens Resolution herom af 1. Juni 1653 paa Statholder Hans Gregers Krabbes Indstilling lød saaledes: „Da en Del deroppe skal have begert at ville lade mynte giort Sølff, saa maa det kiøbes efter dets Værd og siden formøntes eftersom dett os til fordeel kand were“[1]).

Møntmester Frederik Grüner modtog herefter Ordre fra Statholder Niels Trolle om „til Kongl. Majt. Profit at indkiøbe og formynte, hvis Sølv som til kiøbs præsenteris. Der skulde føres sier Regnskab derover og derudi specificeris alle Personer ved Navn, af hvilke han kiøbte Sølv og hvor meget af hver“[2]). Der indkøbtes Stuck van Achten og franske Kroner, men ganske særligt engelske Crowns, Shillings og Halfshillings, der betaltes med fra 48—50 ß d. pr. Lod. I 1654 f. Eks. nævnes, at „udi Marcket thill Christiania, som holdis in february Maaned, er aff Bønder og adskillige andre Personer udi smaa Partzeler indkøbt 29 ℔ 4 L. 2 Q. Engelsche penge ... 12. Maj 1654 af Boye Sønnichsen 472 ℔ 5 L. smeltet Englisch Sølf, Englische Penge og Stuch van Achten ... 9. Juni af Skipper Ketell Boyssen 41 ℔ 8 L. Englische penge ...“[3]). Kongens Fortjeneste efter Fradrag af alle Udgifter har andraget fra 6—10 %. Gennem den fremmede Mønts Herkomst har man nogen Adgang til at bedømme, i hvor stort Omfang de engelske Købmænd og Søfolk begyndte at fortrænge Hollænderne i Handelen paa Norge med Træ og Fisk[4]).

I nedenstaaende Oversigt over de udmøntede Beløb er angivet, hvilke der hidrører fra Kongsberg Bjergværkssølv (Bj) og hvilke der er fremgaaet af smeltet Købesølv

[1]) R. A. Norske Tegnelser IX 1653—56 f. 91.
[2]) N. R. A. Antegnelser til Møntregnskabet 1656—57.
[3]) N. R. A. Myntregnskaber Kristiania Mynt 1653—59.
[4]) Norges Historie IV 2. p. 178, 187. V 1. p. 98 øverst og 105.

(Kb.). De udregnede Beløb er meget forskellige fra de i Møntdirektør Knophs og General Jørgensens Manuskripter anførte. Det er tidligere fremhævet, hvorpaa Forskelligheden beror. Der er i disse Manuskripter for det første ikke medtaget de af Købesølv udmøntede Summer. Endvidere er 2 og 1 ß Beløbene kun opførte paa Grundlag af de af Møntmesteren til Møntregnskabet indbetalte Beløb, der imidlertid kun udgør den kontraktmæssig stipulerede Sum, som tilfaldt Kongen, medens Møntmesterens Andel, hvoraf han skulde have sin Fortjeneste og kunne betale sine Folk, ikke fremgaar af Regnskabet.

50. Engelsk „Crown" fra Jacob I.s Tid.

Paa Grund af den særlige, tidligere omtalte Afgiftsberegning for Smaamønt, hvorefter Møntmester Frederik Grüner ligesom sin Fader Peter Grüner i Virkeligheden havde Mønten i Forpagtning, forsaavidt angaar 2 og 1 ß, medens han havde Mønten paa fast Løn med Hensyn til Rigsdaler- og Kronemønt, kan man kun for denne sidstes Vedkommende direkte læse de udmøntede Beløb af Regnskaberne, medens Smaamøntsbeløbene maa udregnes efter det Antal Mark „beskikket Gods", der altid findes angivet i Regnskabet, idet Afgiften rettede sig herefter, nemlig foruden 9 R. 1½ Ort pr. ℔ f. Sølv endvidere 40½ R. pr. 100 ℔ beskikket 2 ßs Gods og 16 R. 18 ß pr. 100 ℔ beskikket 1 ßs Gods. Selve de udmøntede Summer findes efter Udmøntningsformlerne: 180 Stkr. 2 ß pr. ℔ 4½ lødigt Sølv (ɔ: „beskikket Gods") og

254 Stkr. 1 ß pr. ℔ 2½ lødigt Sølv. Endelig har General Jørgensen foretaget nogle Reduktioner af Knophs Rigsdalersummer efter Kurantdaler, hvad der yderligere har virket forvirrende. Efterfølgende Tal stammer udelukkende fra de originale i det norske Rigsarkiv opbevarede Møntregnskaber.

Aar	Bjergværks- eller Kobesølv	Specie-mønt	2 og 1 ℔ samt 8 ß		2 ß	1 ß	Dukater	Ialt
			2 ℔, 1 ℔ eller 8 ß	Samlet Beløb				
1652	Bj.	14.257	1+2℔8ß	33.778	5.074	3.873		56.982
1653	—	14.700	1 + 2 ℔	33.527	5.149	4.366		57.742
1654	—	23.089	—	44.738	8.764	2.731		79.322
	Kb.		2 ℔	5.645				5.645
1655	Bj.	20.151	1 + 2 ℔	45.756	7.005	5.043		77.955
1656	—	18.219	—	41.559	5.955	5.768		71.501
1655-1656	Kb.		2 ℔	10.116				10.116
1657	Bj.	16.766	1 + 2 ℔	38.374	6.908	3.834		65.882
	Kb.		1 ℔	15.671				15.671
1658	Bj.	18.369	1 + 2 ℔	42.588	8.310	4.944		74.211
	Kb.		1 ℔	11.280				11.280
1659	Bj.	15.346	1 + 2 ℔	34.751	5.895	3.686		59.678
	Kb.		1 ℔	9.787				9.787
1660	Bj.	17.563	1 + 2 ℔	40.293	7.305	3.914		69.075
	Kb.		1 ℔	2.348				2.348
1661	Bj.	21.701	1 + 2 ℔	49.544	9.986	2.698		83.929
	Kb.		1 ℔	991				991
1662	Bj.	23.992	1 + 2 ℔	54.892	11.535	2.198		92.617
	Kb.		1 ℔	12.954				12.954
1663	Bj.	24.791	1 + 2 ℔	57.273	13.207	2.390		97.661
	Kb.		2 ℔	1.570				1.570
1664	Bj.	22.540	1 + 2 ℔	51.622	10.350	3.182		87.694
	Kb.		2 ℔	2.102				2.102
1665	Bj.	18.651	1 + 2 ℔	42.847	9.859	1.827	150	73.334
	Kb.		2 ℔	12.470				12.470
1666	Bj.	17.357	1 + 2 ℔	38.722	9.176	1.637		66.892
	Kb.		2 ℔	11.789				11.789
1667	Bj.	17.690	1 + 2 ℔	36.328	10.327	1.822		66.167
	Kb.		1 + 2 ℔	6.820				6.820
Ialt		305.182		790.135	134.805	53.913	150	1.284.185

Udfor Kronemønten er i Overensstemmelse med Regnbernes Angivelser tilføjet, i hvilken Mønt, de udmøntede Summer bestod. Der er dog næppe Grund til at skænke Regnskaberne alt for megen Tiltro paa dette Punkt. Naar der for Aaret 1652 udtrykkelig er medtaget „8 ß", er dette saaledes højst mærkeligt, naar man samtidig har i Erindring, at 8 ß netop fra dette Aar betragtes som sjælden, medens der er overleveret Nutiden 8 ß-Stkr. fra en Række andre senere Aar, som ikke anses for saa sjældne, f. Eks. fra Aaret 1661, om end ganske vist 8 ß ikke er nogen hyppig Gæst i Samlingerne i Sammenligning med 2 ℔ og 16 ß, der er nogle af de talrigst repræsenterede Mønter i alle Samlinger. Der har altsaa i hvert Fald været udmøntet en Række 8 ß, der ikke er Prøvemønt, uden at det er udtrykkelig fremhævet i Regnskaberne; kun ses der at være betalt for 8 ß-Stemplerne og 8 ß-Prøver. Naar Regnskaberne ikke er helt paalidelige paa dette Punkt, er det sikkert ogsaa betænkeligt med al for stor Tillid at regne med, at Opgivelserne af, i hvilken Art Kronemønt, 2 ℔ eller 1 ℔ Stkr., Købesølvet er udmøntet, er paalidelige.

Det i Oversigten over Udmøntningssummerne opførte Beløb i Dukater maa ikke anses for udtømmende. Der er udmøntet norske Dukater fra flere forskellige Aar[1]), uden at dette dog fremgaar af Regnskaberne. Naar det paagældende Beløb er opført, er det, fordi det er det eneste, der udtrykkelig er omtalt i Regnskaberne som udbetalt Dronning Sofie Amalie. Dennes Indflydelse hos Kongen og Kongens Hengivenhed for Dronningen kommer til Orde gennem disse Regnskaber. Allerede paa et ret tidligt Tidspunkt udbetaltes der Dronningen større og mindre Beløb af Mønten i Norge. Den 2. April 1662 udstedte Kongen Ordre om Udbetaling til „unser freundlichen herzgeliebten Gemahlin" af 12.000 Rdlr., der hidtil udbetaltes med 4.000 Rdlr. af Mønten, 4.000 Rdlr. af Rentekammeret og 4.000 Rdlr. af Kongens eget Kammer. For at faa denne Assignation samlet paa eet

[1]) Jørgensens Beskr. p. 88. Nr. 64—70.

Sted, skulde det hele Beløb fremtidig udbetales af Mønten „richtig und unfehlbar für Allen Anderen". I Forbindelse hermed forhøjedes under 8. November s. A. Møntens faste Kapital fra 2.500 til 4.000 Rdlr „paa det Sølvposterne fuldkommen kand betales; hvad der bliver tilovers, skal betales til vor Elskelige kære Gemahl Dronningens Assignation paa 12.000 Rdlr".

Efter Regnskabet for 1663 fik en Bødker 3 Ort 14 ß d. for 5 Ottinger, hvori 6000 Rdlr. til Dronningen blev indpakket og med Landkommissær Johan Gaarmand nedsendt til Hds. Majt.; den 6. Maj 1665 fik Peter Jessen Kong Frederiks Ordre til straks at begive sig om Bord paa den opskikkede Galioth med Dronningens 12.000 Rdlr., Handstene

51. Norsk Dukat 1665.

og andet, som Berghauptmand Ditlev Bülche havde samlet. Allerede den 18. Juli har Mønten igen Dronning Sofie Amalies egenhændige Kvittering for de 12.000 Rdlr., der bestod af 9.970 Rdlr. in specie, forommeldte 150 Rdlr. i Dukater og 1880 Rdlr. i Sølvkroner.

Denne Kvittering har paa forskellig Maade Interesse. Speciebeløbet udgør over Halvdelen af den i det paagældende Aar udmøntede Speciesum. Det har sikkert spillet en vis Rolle for Udmøntningen i hele Frederik III.s Tid, at Dronningen aarlig fik saa betydelig en Sum fra Norge. Medens Specieudmøntningen i København er sunket ned til at blive en ren Undtagelse, ja Specierne blevne for Medailler at regne, blev Rigsdalere stadig udmøntet i

[1]) N. R. A. Møntregnskabet for 1665, R. A. Norske Tegnelser XI 1660—1670. f. 249 Nr. 45.

ikke ringe Omfang i Kristiania, ja tilmed udstyrede med en vis Pyntelighed, der stod i stærk Modstrid med Speciernes Udseende under Christian IV. Selv om man i Norge ganske vist havde Sølvet ved Haanden, er det dog et stort Spørgsmaal, om ikke Fortjenesten paa Mønten under de daarlige økonomiske Forhold vilde have medført, at man havde opgivet Specierne, om ikke Hensynet til Dronningen havde været. Men dette har øjensynlig vejet stærkt.

Den 22. Marts 1665[1]) indskærper Kong Frederik saaledes Ditlev Bülche „at huis Penge, som voris Elskelige Kiere Gemahl Dronningen fra Myntten der udi wortt Rige Norge er Assignerit, med wist bud dett forderligste mueligt

52. F. Grüner: Norsk Specielyp.

er, worder hid nedskikket ...". Betegnende er ligeledes 2 Ordrer af samme Dato, 6. Maj 1665[2]), som fornævnte Brev til Peter Jessen, den ene til Ditlev Bülche, hvori han beordres at indeholde Bjergbetjentenes Quartal aff Mønten for April, Maj og Juni Maaneder „indtil Voris Elsk. Kiere Gemahl Dronningen de hende assignerte 12.000 Rdlr. først bekommet haver", den anden Ordre til Møntmester Fr. Grüner om at mønte de 2 sidste Sølvposter „udi Rixdlr. in specie uden videre Præjudice, huis tilforn befalet er at mønte".

[1]) R. A. Norske Tegnelser l. c. f. 242 b Nr. 133.
[2]) l. c. f. 249 Nr. 46 f. 249 b. Nr. 47.

Hds. Majt. maa have været stærkt i Nød for Penge, ret ødsel og pragtsyg som hun jo ogsaa var.

Ogsaa senere f. Eks. i 1669 ses Dronningen at have kvitteret for større Poster Rdlr. in specie, men tilsidst maa de økonomiske Hensyn have faaet Overtaget, thi den 6. November 1669[1]) giver Frederik III Statholderen i Norge Ove Juel Ordre om, at der indtil videre ikke maa udmøntes Rixdlr., hvilken Ordre bekræftes af Christian V i Brev til Ulrik Fr. Gyldenløve af 2. Juni 1670[2]), for at Mønteomkostningerne kan blive mindre, Profitten større og Gælden ved Sølvværket blive afbetalt. Kong Christian tog heller næppe saa store Hensyn til sin Moder som Kong Frederik til sin Gemalinde, der stedse bevarede en ikke ringe Magt over sin Ægtefælle. —

Af Møntofficerkorpset havde Hans Hempel i en Aarrække gjort Tjeneste som Wardein; i Oktober Maaned 1654 afgik han ved Døden; hans Begravelse fandt Sted paa offentlig Bekostning „fordi han ikke efterlod sig saa meget, at han for det kunde begraves, og for hans tro Tjenestes Skyld". I hans Sted beskikkedes Bergamtskriver Johannes Barth til Wardein og fik Bestalling den 26. Februar 1655 paa 300 Rdlr. aarlig. Allerede den 20. April 1656 avancerede han til Oberbergmester og samme Dag antoges Hendrich Sigmundt Hassius til Wardein for en tilsvarende aarlig Løn[3]). Den 30. December 1659 blev han tillige Oberbergamtsforvalter efter Sebastian Spans Død. Under 20. Juni 1662 fik Møntmester Fr. Grüner sin Bestalling fornyet i Anledning af Statsforandringen: „Eftersom vi ... herved udi denne Voris Arfue Regierings tilstand confirmerer ... F. G. til at

---

[1]) N. R. A. Bilag til Møntregnskaberne 1669—70. jfr. Brev fra Jessen til Renteskriver Laurids Andersen af 15. Januar 1670 og en udateret Seddel fra Ditlev Bülche til Jessen: „for at Mynteprofitten kan voxe".

[2]) l. c.

[3]) N. R. A. Møntregnskaberne og R. A. D. Kanc. Norske Register Nr. 9 1651—56. f. 464, 483, 566, 568.

være Myntmester i Norge ... skal (han) være os som Sin rette Arfue Herre og Konge lydig ..."[1]).

Blandt Møntofficererne synes der til Tider at have hersket nogen Nervøsitet i Anledning af den Københavnske Revisions Kritik, og nogen Mistænksomhed er ogsaa kommet til Orde fra Centralforvaltningens Side. Det er allerede nævnt, hvorledes Møntmester Frederik Grüner og Møntskriver Peder Jessen i Januar 1652 havde følt sig foranlediget til over for Rigshofmester Joachim Gersdorff og Rentemester Theodor Lente at rense sig i Anledning af nogle i København verserende Rygter om, at de norske 32, 16 og 8 ßr var daarligere end anordnet. Revisionen var undertiden ret smaalig. Møntskriver Jessen havde beregnet sig for 3 Rejser til København 70 Rdlr. for hver Rejse, uagtet han paa Grund af Krigstiden havde afleveret 3 Aars Regnskab paa een Gang, hvad der jo nok heller ikke var ganske korrekt.

Hertil svarede Jessen: „Hans kgl. Højhed, min allernaadigste Printzens hylding udi Christiania og den paafølgende Krig haffuer været mig derudi forhinderlig (ɔ: at aflevere Regnskab for hvert Aar), och efterdi Krigen mig allerede haffuer kostet med Ryttere at udgiøre og med stor Indkvartering, een anseligen Summa Penge och denne itzige Rejse og min Underholdning her paa Steden mig møget koster, saa at min fattige Formue derover mest consumeres, Endog jeg erkiender mig allerunderdanigst pligtig och skyldig at wehre, Hans Kgl. Majt. med liff, godtz og blod at thiene, Saa beder jeg dog underdanigst, at mig udi naadig consideration omb denne besverlige tiid, forn. trej Aars Ordinarie Rejse penge Naadt. maa bliffue bevilget og gottgiort, Efterdij jeg nu dennegang her (ɔ: under opholdet i København i Anledning af Regnskabsaflæggelsen) mehre fortærer, end det sig beløber. Gud skall det Rigeligen igen belønne"! Efter al denne Begrædelse fik han Penge for 3 Rejser bevilget til een.

Men Mistroen i de ledende Kredse øgedes stærkt, da

[1]) R. A. Bestallingsprotokol 1662—65 f. 19 Nr. 17.

Bjergværket i 1664—65 ikke kunde levere det fornødne Sølv og Mønten ikke de fornødne Penge til Betaling af Dronningens Deputat, de 12.000 Rdlr., i rette Tid.

Som nævnt udgik der Brev paa Brev fra Kongen om Berigtigelse af denne Post, som sikkert var en for stor Byrde for Mønt og Bjergværk. Som Forholdene nu udviklede sig, maatte Oberbergmester Jo. Barth og vel ogsaa tildels Møntens Folk blive Genstand for Kritik.

Der ansattes en Oberberghauptmann, Ditlev Bülche, Søn af en ved Hoffet vel anskreven Kammerraad Peter Büllich[1]). Han skulde nærmere undersøge Forholdene, om den ved Mønten beroende Driftskapital, som nu skulde andrage 8.000 Rdlr., „endnu fandtes ved Mønten i Beredskab heller og hvorledis de befindis at werre forbrugt"; han skulde sørge for, at „de arme bergknaber og bergofficerer i rette Tid fik deres Løn og herefter (ej) vorder forhaanede, ikke at annamme Seddeler eller assignationer til factorerne, og at de arme Bergknaber af factorerne forsynes med gode og ustraffelige varer ..."[2]). Der har altsaa været Uro blandt Bergfolket, fordi de ikke fik Mønt, men kun Gageanvisninger til at betale med hos Købmændene.

Den 11. Marts 1665 fik Møntskriver Peder Jessen Instrux[3]) om ikke at give Forskud eller antage Sedler eller Assignationer, førend Sølvposterne nedkom og i smaat eller grov Mønt var formøntet. Naar dette var sket, skulde han strax hvergang ved Sølvføreren tilbageskikke i Synderlighed af Smaamønten saa og halve og Sletdaler til Bergskriveren saa meget som var fornøden til Værkets Fortsættelse og Bergfolkenes Belønning, saaledes at saavel Møntskriveren, som Bergskriveren til enhver Tid kunde aflægge Kongen à

---

[1]) jfr. herved nærmere M. Thr. Brünnich Kongsberg Sølvbergverk. Kbhvn. 1826, p. 144—156.

[2]) R. A. Norske Tegn. XI 1660—1670 f. 236 b Nr. 23 Brev til Ditlev Bülche af 4. Marts 1665. Fogtmanns Rescripter I p. 152.

[3]) R. A. l. c. f. 240 b. Nr. 30, Fogtmann l. c. p. 153.

part Regnskab. Hvad der var tilovers af Mønteprofitten i grov og anden Mønt skulde han have i god Forvaring, saa at den naar paafordredes, ufejlbarlig kunde bekommes og følgagtig være. Han skulde derhos føre nøjagtigt Maanedsregnskab og sende Genparter deraf til Berghauptmanden og til København. Heri skulde Beholdningen til enhver Tid specificeres, saa han straks kunde aflevere den paa de Steder, hvor han fik Befaling til at levere Mønt. Han maatte derfor ikke mere betale Købmændene deres Regninger, men de skulde fremtidig henvende sig hos Bergskriveren for at faa deres Leverancer betalte. Heller ikke skulde der mere købes Engelsk Sølv eller Sølvtøj paa Mønten, medmindre baade Skriver og Wardein var til Stede og Sølvet kunde betales strax ved Levering og Probering.

Allerede den 22. April s. A. fik Ditlev Bülche nyt Brev om Inspektion med Mønten i Kristiania[1]): Han skulde have flittig Indseende, om den tilbørlig dreves, og hvad Nytte, Fordel og Gavn Kongen havde af Mønten, saa at ingen Underslæb eller Utroskab med Sølvkøbet eller saadant at formønte fandt Sted, ligesom han skulde paase, om Møntordinancen nøje blev efterfulgt og holde Forhør over alle Betjentene, høje og lave!

Ved Ditlev Bülches Udnævnelse følte den hidtil eneraadende Oberbergmester J. Barth sig brøstholden. Der opstod stærke Rivninger mellem de to Embedsmænd. Disse Forhold vedkommer kun Mønthistorien, forsaavidt dette Misforhold indvirkede paa Møntens Virksomhed. Det kunde ikke være anderledes, end at den indbyrdes Rivalitet mellem Bjergværkets højeste Embedsmænd vanskeliggjorde Regnskabsaflæggelsen. Da samtidig Udbyttet af Værket i disse Aar begyndte at aftage, er det ikke mærkeligt, om ogsaa Møntens hele Virksomhed maatte synes lidet tilfredsstillende.

Samtidig voldtes der Mønten særlige Udgifter til Bygningernes Istandsættelse, hvorom Fr. Grüner beretter i 1663

---

[1]) R. A. Norske Tegn. XI 1660—70. f. 246 b. Nr. 41.

og 1667: „Eftersom forleden Høst jeg højligen var foraarsaget herverende Hs. kgl. Majt. Myntehuus udi Kristiania at lade opbygge gandske af Grunden nyt og af Bindtwerck doppelt Kohlhuus, saa og en ny Omheigning och Planckwerck med behørige Hundschiuler, og anden Brøstfældighed wed Huset at lade forferdige, formedelst det forrige Kohlhuus och gandsche Planckwerk aff en 30 Aaringer forløb udi grunden forraaden och utienlig at lade reparere. Tilmed kunde Kohlhuset ey entbehres och planckwerck uomgenglig formedelst utro folckes schyld maatte forferdiges ...“ saa faar han Statholderens Bemyndigelse til at afholde den derved foraarsagede Udgift 64 Rdlr. 3 Ort 8 ß. Heraf fik 2 Karle i 2 Dage 3 Ort 8 ß for at rive det gamle Kulhus og Plankeværk ned! Senere gik der yderligere 48 Rdlr. 1 Ort 17 ß til nye Tegl, Vinduer, særlig i Proberkammeret og Essen, til Istandsættelse af Eisenschneiderens Cammer og til Stengulv i Smedien. Igennem disse Regninger ser man for sig det gamle Mønthus i Frederik III.s og Christian V.s Tid.

7. *1. Januar 1668—22. Marts 1671.*

Som Følge af den ejendommelige, tidligere omtalte Posteringsmaade, hvorefter der i Møntregnskaberne, forsaavidt Skillingsmønten angaar, kun opførtes Kongens Profit ɔ: den Afgift, for hvilken Møntmesteren havde forpagtet Møntningen af denne Smaamønt, findes der ingen Oplysning om, hvorledes Smaamønten var skrodet. Der omtales kun, at 2 ß var 4½ lødig og 1 ß 2½ lødig. Man maa herefter gaa ud fra, at denne Mønt vedblivende udmøntedes efter Møntordningen af 25. Febr. 1643, nemlig 180 Stkr. 2 ß og 254 Stkr. 1 ß af Marken brutto, jfr. ovenfor p. 171—73, idet den i denne Møntordning fastsatte Møntmester-Afgift: 9 R. 36 ß pr. ℔ fint Søv, som Kongen leverede, og 40½ Rdlr. pr. 100 ℔ beskikket Gods i 2 ß og 16 Rdlr. 18 ß pr. 100 ℔ beskikket Gods i 1 ß, stadig er den samme og findes udtrykkelig omtalt i alle Regnskaberne til og med 1667.

Denne Smaamøntens Vægt stemte imidlertid ikke med den i København udmøntede, der var noget lettere. Som det vil erindres, udmøntedes 2 og 1 ß under Christian IV.s Svenskekrig efter samme Korn og Skrot som hjemlet i Norge ved ovennævnte Møntordning af 1643, men den 14. Januar 1648 nedsatte Corfits Ulfeldt disse Mønters Vægt til 192 Stkr. 2 ß eller 4 Rdlr. og 256 Stkr. 1 ß eller 4 Sletdaler paa Marken brutto. Herved blev den københavnske Skillingsmønt staaende i Kong Frederik III.s Tid.

53. Norsk 2 ß Typ.

Det skulde i og for sig synes mærkeligt, at der vedblev at bestaa en saadan Forskel mellem den norske og danske Smaamønt i over 20 Aar. For 1 ßs Vedkommende var det kun en ren Bagatel, for 2 ßs Vedkommende var Differencen derimod ikke helt ubetydelig. De norske Regnskaber yder imidlerid ikke mindste Holdepunkt for, at der skulde være indtraadt nogen Ændring i Udmøntningsforholdet for disse Smaamønter, før vi kommer til Regnskabet for 1668. Først da synes der at være hidført en Forandring ved Indgriben af Revisionen i København. Revisor Samuel Biener har nemlig i det i det norske Rigsarkiv beroende Møntregnskab for 1668 rettet Overskudet af 100 ℔ beskikket Gods i 2 ßr. fra 40½ Rdlr. til 65½ Rdlr. og samtidig givet Regnskabet følgende Paategning: „Var tilforn ikkun 40½ Rdlr. men efter Mønteforordning aff Rente Cammeret udsted paa hver ℔ 1 Rigsort, er paa hver 100 ℔ penge 25 Rdlr. som efter min Angivende sked er, og Kgl. Majt. saavidt mehr profit aarlig videre end tilforn bekommer, Importerer for dette Aar 639 Rdlr. 1 Ort".

I selve Regnskabet er ved 2 ß nu anført 65½ Rdlr. af

100 ℔ beskikket Gods. Det falder straks i Øjnene, at den af Rentekammeret paabudte Forhøjelse af 1 Rigsort pr. ℔ brutto nøje svarer til Forskellen mellem 180 norske 2 ß Stkr. og 192 danske 2 ß Stkr. paa Marken brutto, idet 12 Stkr. 2 ß = 24 ß udgør en Ort eller ¼ Rdlr. Der er følgelig nogen Grund til at formode, at *enten* Møntmesteren i nogen Tid har møntet de norske 2 ß lig de danske 2 ß og følgelig tjent for meget, idet han har overskredet sin Faders oprindelige Møntordinans *eller* faaet Paabud om at mønte de norske som de danske og aflevere Fortjenesten til Kongen. I hvert Fald er der vist næppe Anledning til at gaa ud fra, at de norske 2 ß efter denne Afgiftsforhøjelse vedblivende er udmøntet bedre end de danske. —

Striden mellem Ditlev Bülche og Johannes Barth fortsatte sig til Frederik III.s Død. Saalænge Frederik III levede, synes Ditlev Bülche at have haft Overtaget, om end han generedes, bagtaltes og chikaneredes paa enhver Maade af Barth, der ikke skal have været nogen særlig sympatisk Herre, om end han ganske vist havde nogen Undskyldning i den Maade, hvorpaa Bülche ved Faderens Hjælp havde trængt sig ind i Bestyrelsen af Kongsberg Sølvværk og var bleven hans Overordnede. Uenigheden gjorde Bülche tilsyneladende ked og træt af Arbejdet, som han vistnok var gaaet til med en ærlig Vilje til at ophjælpe Værket, skaffe enhver sit, lønne Funktionærerne punktlig til rette Tid og hidføre Forbedringer ved Driften, f. Eks. ved Indførelsen af Kviksølv som Middel til Sølvudvinding. Kongen maatte den 13. Marts 1669[1]) give ham Ordre om straks igen at rejse herfra til Sølvværket i Norge for at anvende al Flid paa „at alle disordres, Confusiones og Uretmæssigheder Ved huad Nafn det nefnes kand, som hidindtil kunde vere passerit, engang for alle vorder afskaffet og nedlaugt". Han skulde samle forskellig rig og ringe Erts, Haandstene, Slakker m. v. og tage det med ned til København samt medtage de fornødne Folk og Arbejdere for i Kongens Overværelse at gøre

[1]) R. A. Norske Tegnelser XI 1660—70 f. 446 Nr. 34—35.

Prøver „huorledis deroppe med smeltningen omgaais og ellers videre erfaris, om det og til gafn og fordel er".

Barth havde imidlertid opbragt Folkene mod Bülche og brugte alskens Udflugter for ikke at aflægge Regnskab. Samtidig havde Bülche travlt med at skaffe det forskellige Materiale, han skulde nedbringe til Kongen. Følgen blev, at han ikke forsynede Møntskriver Peder Jessen, der forøvrigt nærmest synes at have staaet paa Barths Parti, med de fornødne Kvitteringer og Attester, saa Møntregnskabet kunde aflægges i rette Tid, hvorover Jessen i gentagne Breve til Rentemester Hendrich Müller og Renteskriverne Samuel Biener og Laurits Andersen[1]) fører højlydt Klage. Han kan ikke faa Bülches Generalliquidation „huoromb jeg hannem baade Schrift- og mundtlig tiit och ofte, Ja udi Her Obrister Schiørts præsentz haffuer anmodet och ombedet". Han beder bl. a. Laurits Andersen med et Ord „avisere" ham, hvad Rentemesteren siger dertil!

Paa den anden Side bombarderede Bülche Møntskriveren med Breve og Sedler om at levere Sølvføreren fra Kongsberg Penge „anseende jeg dagligen overløbes aff Factorerne, Officererne, Bergfolkene, Kuhlbrenderne, Bønder og andre om Løn, Redning, Hielp og Forstrækning nu udi den gode Tid til deris Hus Behov at indkiøbe ... Dersom det var muligt, at 4.000 Rdlr. kunde tilvejebringes ... bad jeg gierne, at I Eder det vilde lade være angelegen ... paa det jeg mig fra saadan idelig offuerløb desto bedre kunde redde, Anseende jeg snart maa kedis ved saadan mødsommelighed, som mig for penge daglig offuerhenger. Jeg skall nest Gudtz hielp inden min affreyse mellom tre uggers forløb tilvejebringe og dermed igien indsende en post Sølff aff 500 ℔r eller der offuer ... saa I derudi desen betaling Eder helst kand fyldestgiørr"[2]). Paa en udateret Seddel til Jessen om at skaffe fineste dryppende Svovl til Kongen, har Bülche tilføjet:

[1]) Breve af 20. Februar og 10. Juli 1669 i Møntregnskabet 1669 for Kristiania Mønt N. R. A.

[2]) l. c. Brev af 12. Juni 1669.

„Peter Jessen ville mage det saa med Myntemesteren, at dette Sølv udi smaa Myndt formyndtes, paa det Myndteprofitten des høyere kunde voxe og til Werkets Udgifter bekommis, huor Imod desto mere af neste post in Specie til hendis Ma: kand formyntes, efter huilcke jeg min reyse vil lempe och opholde".

Forholdet mellem Værk og Mønt var saaledes lidet lysteligt. Til begge stilledes større Krav, end de kunde honorere. Dertil kom indre Splid og Utilfredshed. Med Kong Frederiks Død vaklede Bülches Stilling; Barths Intriger bar Frugt og den 27. Juni 1670 fik Kommandanten paa Akershus, Oberst Hans Schiørt og Commissarius Mechelnburg gennem Statholder Ulrik Fr. Gyldenløve Kong Christian V.s Ordre til at lade Bülche aflevere Bjergværket til Joh. Barth, hvis

54. Norsk 4 ß 1669.

videre Administration af dette just ikke gav Anledning til bedre Forhaabninger, men tværtimod endte som Bülches med Uorden i Regnskaberne og Værkets Aftagende. Over Bülche gik Dom for Embedsmisbrug, en Dom, der dog senere blev formildet paa forskellig Maade.

Ogsaa paa anden Vis mærkedes Tronskiftet. Efter at der i 1669 for første Gang var slaaet Sletdalere à 4 ß paa Mønten i Kristiania, fik den ny Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve den 2. Juni 1670 Brev fra Christian V, hvori han befaler, „at ved Voris Mynt udi Christiania her efter ingen

andre Sorter slaais end hele og halfue slette daler, huor af 11 hele og 22 halve skal veje en Mark og holde 10⅔ Lod Sølv, saa at huer mark fijn Sølff udbringes paa 11 Rdlr. Mens dersom endeligen behøffuis toe og en Schilling til allehaande Smaa Udgifter ved voris Sølffbergwerck, da schall af Samme Smaa Mynt dock ikke mehr end It tusinde Rixdlr. quartaliter forferdiges efter forrige Sedvanlige Schrott och Korn; I Synderlighed ville vi, att med Myntemesteren udi Christiania paa Nye accorderis omb Mynte Ombkostninger i Billigste maader, eftersom de tilforn haffuer weret forhøye; Desforuden ville vi naadigst, at til gieldens afbetaling ved voris Sølff berg werk schall tages ald den forraad af Tiende og Mynteprofit, som nu er og bliffuer ..."[1]).

I Overensstemmelse hermed findes i Møntregnskabet for 1670 gjort Forskel paa 10¾-lødige Sletdalere til 7 Rdlr. paa Marken brutto, og 10⅔-lødige Sletdalere til 7⅓ Rdlr. paa Marken. Endvidere findes der 2 og 1 ß baade mod Afgift og for Løn. Denne sidste er fastsat til 60 Rdlr. for 100 ℔ 4½-lødige 2 ß til 4 Rdlr. paa Marken brutto og 64 Rdlr. for 100 ℔ 2½-lødige 1 ß til 2½ Rdlr. 14 ß paa Marken brutto. Dette viser Rigtigheden af den ovenfor hævdede Opfattelse, hvorefter de norske 2 ß er bleven nedsatte i Vægt fra 180 til 192 Stkr. (ɔ: 4 Rdlr.) paa Marken brutto i Overensstemmelse med de danske, medens de norske 1 ß er blevne uforandret staaende ved 254 Stkr. (ɔ: 2½ Rdlr. 14 ß) paa 1 ℔ brutto og saaledes har været 2 ß bedre pr. Mark brutto end de danske.

Udmøntningsforholdene har altsaa i denne Periode forandret sig for følgende Mønter:

Mønt	Jørg.s Beskr.	Stkr. paa 1 ℔ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 ℔ c. fin	Den fine c. ℔ udbragt til	Brutto Vægt	Fin Vægt
			Lod	1/1000				
4 ℔	C. 5. 209 p. 116	11 (7⅛R)	10⅔	666.66	16½	11 Rdl.	21.260	14.173
2 ℔	- 210 —	22 (—)	—	—	33	—	10.630	7.087
2 ß	Fr. 3. 257 C. 5. 258	192 (4—)	4½	281.25	682⅔	14⅔	1.218	0.343

[1]) N. R. A. Copie som Bilag til Møntregnskabet 1670. jfr. Axel Nielsen, Specier, Kroner, Kurant p. 44 Note 51.

I denne Møntfod gjorde dog allerede Møntordningen af 22. Marts 1671 Forandring[1]).

Idet nedenfor hidsættes en Oversigt over de i 3-Aaret 1668—70 udmøntede Beløb, bemærkes, at med 1671 findes Oversigt over Udmøntningerne i Axel Nielsens Værk, Specier, Kroner, Kurant. I den her optagne Oversigt er for Aaret 1670 sondret mellem Udmøntningerne efter Ordningerne under Frederik III og Christian V.

Aar	Sølv	Rdlr.	Fr. 3. 4 ℔	C. 5 4 ℔	2+1 ℔ og 8 ß		Fr. 3. 2 ß	C. 5. 2 ß	Fr. 3. 1 ß	C 5. 1 ß	Ialt R.	
1668	Bj.	11.588			2+1 ℔	35.570	10.232		1.167		58.557	77.143
	Kb.				2 ℔	18.586					18.586	
1669	Bj.	13.251	3.966		2+1 ℔	30.667	14.752		2.164		64.800	70.090
	Kb.				2 ℔	5.290					5.290	
1670	Bj.	3.149	8.966	42.747			2.420	1.833	577	328	60.020	68.101
	Kb.		4.981	3.100							8.081	
		27.988	17.913	45.847		90.113	27.404	1.833	3.908	328		215.334

Naar Udmøntningerne før og efter Ordren af 2. Juni 1670 er knyttede henholdsvis til Frederik III og Christian V.s Navn, maa dette ikke forstaas anderledes, end at der godt kan tænkes Mønt med den ny Konges Chiffer udmøntet efter de gamle Regler, men da Kong Frederik døde den 9. Februar 1670, vil der praktisk talt næppe kunne være slaaet megen Mønt efter den gamle Norm under Christian V.s Navn.

Som i forrige Afsnit er her sondret mellem Bjergværks- og Købesølv, ligesom der — med al Reservation — paa

[1]) Herom kan nærmere efterses Axel Nielsens fornævnte Værk p. 42 ff.

Grundlag af Regnskaberne er givet Oplysning om, hvori de i mindre Kronemønt udmøntede Summer bestod. Naar der for Aaret 1670 kun er opgivet at være udmøntet Sletdalere, og ikke 2 og 1 ℔ Stkr., maa dette ogsaa forstaas med Forbehold.

Regnskabet nævner kun Sletdalere, men i Indledningen til Regnskabet, hvor der gives Oplysning om de benyttede Udmøntningsformler, omtales 4, 2 og 1 ℔ Stkr. som gaaende 7 eller 7⅓ Rdlr. paa Marken brutto; det kan derfor — i Overensstemmelse med de faktisk til Nutiden overleverede

55. Norsk Specie 1670 af F. Grüner.

Mønter — formodes, at de som Sletdalere opgivne Møntsummer omfatter 2 og 1 ℔ Stkr., saaledes at „Sletdalere" er tagen som Fællesbetegnelse for Kronemønt.

For disse 3 Aar indeholder Regnskaberne virkelig udtømmende Opgørelser over Kongens egentlige „Profit" af Mønten og af Bjergværket. De tidligere Regnskaber indeholder saa mange, Mønten og Møntvæsenet ganske uvedkommende Udgifter, at der ikke kan vindes noget virkeligt Overblik over Udbyttet af Virksomheden. For disse 3 Aar har den utrættelige Revisor, Renteskriver Samuel Biener, foretaget disse Opgør, der i Forbindelse med Bjergværkets gældbundne Tilstand maaske heller ikke har været uden Indflydelse paa Christian V.s Ordre af 2. Juni 1670 om

Forøgelse af Udbyttet af Mønten. Af disse Opgørelser hidsættes følgende Oversigt:

Aar	Udmøntning	Fordel
1668	77.143 R.	10.114 R.
1669	70.090 -	10.855 -
1670	68.101 -	12.424 -
Ialt	215.334 R.	33.393 R.

Det vil heraf ses, at Kongen slet ikke har haft saa ringe en „Profit": ca. 14 %, der efter Christian V.s Ordre er stegen til ca. 18 %. Dette var i Modstrid med de Bestræbelser, der i Slutningen af Frederik III.s Tid gjorde sig gældende til Forbedring af Mønten og som sluttelig gav sig Udslag i Forordningen af 22. Marts 1671, med hvilken Axel Nielsen begynder sin Fremstilling af Mønthistorien 1671—1726.

56. Norsk Dobbeltspecie 1671.

Glückstadt i 17. Aarh. efter Stik i st. kgl. Bibl. jfr. Johs. Meyers Byplan 1651 i Caspar Danckwerth. Sl. holst. Landesbeschreibung (foran p. 207).

C. Glückstadts Mønt.

Det tredje Hovedmøntsteds Historie fra dets Grundlæggelse ca. 1618 til 1625 er — saavidt Kildernes Mangelfuldhed tillod det — fremstillet i mit tidligere Arbejde: Christian IV.s Møntpolitik 1588—1625.

Heraf vil ses, at Mønten oprettedes væsentlig paa Foranledning af den fra Hamburg forjagne Jøde, Albert Dionis[1]), der paa en Mønt i Altona havde slaaet daarlige „Schreckenbergere" (1/6 Thlr.) og „Fürstengroschen", og som, — da han heller ikke i Længden kunde klare sig i Altona — raadede Christian IV til at slaa slet Mønt mod god Afgift i Glückstadt[2]).

57. Dionis Glückstadts Specie 1623.

Herfra udgik da i Aarene 1618—22 en Mængde „Rytterpenge" ɔ: 4, 2 og 1 ß lybsk med Kongen i Kyrads til Hest paa Forsiden. Disse Mønter fik snart et daarligt Ry og foraarsagede i Forening med den anden slette Mønt, der

[1]) Om Albert Dionis se ogsaa Tidsskrift for jødisk Historie og Literatur II p. 106 ff: Th. Hauch-Fausbøll, Jødernes Færden og Ophold i den danske Stat i det 17. Aarh.

[2]) Om Byen Glückstadt og Møntens Beliggenhed dersteds se J. Wilcke: Glückstadt i Num. Foren. Medlemsblad V p. 95 ff. jfr. en Berigtigelse af Th. Hauch-Fausbølls Fremstilling i J. Wilcke: Albert Dionis Brev af 9. Oktober 1619 om Mønten i Glückstadt, l. c. p. 72—73 og forn. jødiske Tidsskrift II p. 327.

sloges rundt om i Tyskland saavelsom i Danmark, at en Del Fyrster i Nordeuropa ca. 1623 forenede sig om en Forbedring af Mønten, saaledes at der væsentlig kun skulde slaas Mønt af Speciegehalt: Hele og Halve Rigsdalere, Hele og Halve Rigsorter.

I Overensstemmelse hermed udmøntedes der saa fra 1623 en stor Del god Speciemønt, men Dionis havde dog udenom Forliget udmøntet $^1/_{16}$ Rigsdalere eller 3 ß lybsk (6 ß dansk), den saakaldte „Dütken", der uden at være af Specie Korn og Skrot dog søgtes opretholdt som egentlige $^1/_{16}$ Dalere. Mod disses fortsatte Udmøntning protesterede de slesvig-holstenske Raader med det Resultat, at Udmøntningen af disse Mønter ophørte. Det var omtrent samtidig, at det danske Rigsraad gennemtvang Forordning om Mønten af 4. Maj 1625, hvorved Kongens daarlige Kronemønt, hvis Udmøntning standsedes, blev nedsat, og den 6. August s. A. gennemførtes — som allerede ovenfor p. 45 anført — en tilsvarende Nedsættelse af Kongens Mønt i Hertugdømmerne.

Med denne Dato kan et Tidsrum indenfor Glückstadtmøntens Historie anses for afsluttet.

1. 6. August 1625—Juni 1630.

Naar Glückstadt betegnes som Monarkiets tredje Hovedmøntsted, maa herved stedse haves in mente, at Byen laa i Holsten, en Del af det tyske Kejserrige og dettes nedersachsiske Kreds; dennes Møntordninger var til en vis Grad forbindende for Møntens Virksomhed, hvis Betydning specielt laa inden for de to Hertugdømmer, selv om Mønten naturligvis ogsaa gik i Kongerigerne.

Følgen af det ovenfor angivne er, at Slesvig-Holstens særlige Mønthistorie ikke kan lades uomtalt ved en Skildring af Glückstadts, der iøvrigt frembyder den store Vanskelighed, at der ikke findes Regnskaber over Udmøntningen eller overhovedet nogen sammenhængende Dokumentrække. Det vil saaledes ikke kunne undgaas, at Fremstillingen falder noget brudstykkeagtig, hvortil naturligt

ogsaa bidrager den Omstændighed, at Mønten ikke var i uafbrudt Virksomhed, men i lange Perioder laa stille.

Som allerede berørt havde de slesvig-holstenske Raader opnaaet Kongens Samtykke til, at Albert Dionis Udmøntning af Dütken standsedes. Samtidig fortsatte man i Hertugdømmerne Kampen mod den daarlige Smaamønt i al Almindelighed. Den 7. Februar 1626 udstedte Hertug Frederik et Mandat mod dens Indførsel[1]). Samtidig meddelte Hertugen den kgl. Statholder i Hertugdømmerne, at Forbudet gjaldt al den Smaamønt, der var slaaet paa andre Møntsteder end Kongens, Hamburgs og Lybæks og som i Hobevis indførtes i Landet. Grev Rantzau svarede i Brev af 12. s. M., at han var enig i Forbudet mod Smaamønten, men da nogle Byer og Stæder i Fyrstendømmerne valverede „vore" 3 ß l. og Sechslinger til 2½ ß l. og 1 Dreiling og de danske til 2 ℔ ɔ: 4 ℔ dansk eller ⅔ Specie reducerede Kroner til 28 ß l., vilde han foreslaa, at der medtoges et Forbud herimod i Forordningen. I Overensstemmelse hermed udstedtes den 16. s. M.[2]) et trykt Mandat fra Christian IV og Hertug Frederik III, hvorved alle fremmede 3 og 2 ß Stkr. ɔ: ikke paa Kongens eller Hertugens Møntsteder slagne Smaamønter ikke efter 3 Ugers Forløb maatte modtages. Derimod skulde Undersaatterne tage „vore" 3 ß og ½ ß og andre til vis Værdi reducerede Møntsorter (ɔ: de danske Kroner).

Samme Dag foreslog Hertugen Statholderen Grev Rantzau overhovedet at nedlægge Hammeren saavidt angik Smaamønten. Den 19. svarede Greven, at han maatte erkende, at der over hele Landet klagedes over, at der ikke mere kunde erholdes Rigsdalere, men kun Smaamønt, og at han var enig i, at Hammeren burde nedlægges for denne

[1]) R. A. Rtkrmr. t. Sekr. Afskrifter af Forordninger vedr. Hertugdømmerne 4. Del 4. Afd. Slesvig Statsarkiv A XX Nr. 922. f. 139.

[2]) Slesvig Statsarkiv l .c. f. 146, 148 og 152 jfr. Samml. der hauptsächl. Schl.-Holst. gemein. Verordn. Glückstadt 1773 p. 398 Nr. 74.

sidstes Vedkommende. Han havde allerede taget Bestallingen fra Møntmesteren i Glückstadt i Anledning af hans Møntning af 6 ß-Stkr. og under Livsstraf forbudt ham mere at præge. Han vil ved første Lejlighed bede Hans kgl. Majt. om ogsaa i Riget at lade Hammeren hvile for Smaamøntens Vedkommende eller i hvert Fald kun lade den gælde i Riget ikke i vore Hertugdømmer. I Marts fortsattes Brevvekslingen herom og den 4. April gjorde Hertugen Gengæld, idet han meddelte Statholderen, at nu havde han ogsaa befalet sin Møntmester Samuel Timpff strax at holde inde med al Udmøntning af Smaamønt. Samtidig indberettede hans anden Møntmester Simon Timpff[1]), at man nu i større Omfang udførte den devalverede Mønt til Hamburg, hvad Hertugen i Skrivelse til Husum og Slesvig strengelig forbød, ligesom Hertug og Statholder den 8. Oktober 1626 enedes om et almindeligt Forbud herimod.

Af foranstaaende fremgaar, at der i Hertugdømmerne i Modsætning til Kongeriget ikke lodes Plads aaben til Udmøntning af Smaamønt. I Aarene 1626—41 udmøntedes med faa Undtagelser hverken $^1/_{16}$ eller $^1/_{96}$ Thlr. paa den hertugelige Mønt[2]). Endnu 1625 havde Dionis slaaet baade 6 og 3 ß l. og Søsling lybsk[3]); men herefter indtraadte et Ophold af ca. 15 Aar indtil 1640, hvor Udmøntning af lybsk Smaamønt ganske standsedes. Herved forudsættes det, — som allerede tidligere fremhævet[4]) —, at den med Indskrift: „VI Schill. dansch" i Aarene 1628—29 slagne Smaamønt ikke er udgaaet fra Glückstadt. Dette bekræftes ved et under 30. Maj 1627 fra Beutzenburg udstedt „Begnadigungsbrief Alberto Dionis, Müntzmeistern zur Glückstadt

[1]) Slesvig Statsarkiv l. c.; om de 2 Møntmestre se C. Lange: Samml. schlesw.-holst. Münzen & Med. I Berlin 1908 p. 241—43 jfr. p. 216—17.

[2]) C. Lange. l. c. p. 143, 147. Alfred Benzons Myntsamling II Kbhvn. 1886 p. 32—33.

[3]) C. Lange. l. c. p. 40, Benzon l. c. p. 7, Jørgensens Beskr. p. 77, Nr. 168, 169, 171 jfr. Chr. IV.s Møntpolitik 1588—1625 p. 211 ff.

[4]) p. 60 ff.

umb 10 ß Stück, goltfl. und Lübische schillinge zu müntzen". Heri tales netop ikke om de famøse Dütken eller 3 ß l. (6 ß d.) = 1/16 Thlr., skønt der jo paa Grund af Krigen og den i Medfør af denne ret store Udmøntning af undervægtige danske 6 ß i København var Anledning nok dertil. Der kan formentlig ikke være Tvivl om, at Kongen over for Hertugens og Stændernes Modstand ikke turde gaa til Udmøntning paany af daarlige 1/16 Thlr. i Glückstadt. Derimod vendte han — da Dütken ikke kunde udsendes — tilbage til sin første store Opfindelse paa Møntforretningens og Møntforringelsens vide Omraade, nemlig den grove Mark, som i 1625 var nedsat til 20 ß d. eller 10 ß l. og som han igen i Svenskekrigens Aar grov op og omskabte til Hebræermarken og Dobbeltmarken efter først at have ladet slaa en Prøve paa XX ß dansk.

Om den glückstadtske Rigsmark hedder det i fornævnte „Begnadigungsbrief"[1]), hvorved Dionis efter Statholderens Forbud nu atter fik Lov at mønte, at „gemelte silberne pfenning, aber so in unsser Stadt Hamburg und sonsten in Unsern Fürstenthumben Holstein überahl gelten 10 ß L., sollen ahn Schrot und Korn ebenmeszig gut sein, wie dieselbe, Nemblich auf ieder Marck Løttig 28 Stücke, ein quardt mehr oder minder an der schwäre, Ahn gehalt aber sollen sie haben und halten 9 Loth 8 grän, Ein grän mehr oder minder, wie die selbige pfenningh auch ahn geprege, wapen und Bildtnuze den Unserigen, so wir vor diesem zu Copenhagen auszarbeiten lassen, allerdings sollen gleich sein, Auch ahn der æstimation gelten 10 ß L. und nicht weniger, noch in Unsern Landen abgesätzt werden, so lang der Rthlr. gildt 3 ℔ l.". Kongen forbyder alle andre at slaa lignende Mønt og lover Dionis sin Beskyttelse, naar han til Gengæld udmønter denne Mark efter den Prøve, han vilde faa udleveret fra Kongens Wardein. Brevet nævner, men ret en passant, at Dionis ogsaa maa slaa Guldgylden og

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Patenten 1626—29 f. 124. Zeitschrift der Gesellschaft für Schl.-Holst.-Lauenburgische Geschichte XXXVI. Dr. D. Detlefsen. Die städt. Entwicklung Glückstadts unter Chr. IV. p. 203.

lybske Skillinger, saaledes som de hidtil sloges i København, men Vægten laa ganske øjensynligt paa den grove Mark til 20 ß d. Der kendes ikke glückstadtske Guldgylden fra disse Aar; de er vist kun tilføjede i Brevet som en Slags Forsiringer om Hovedmønten, hvoraf der kendes Exemplarer fra 1627, 28 og 29, der alle i Udseende fuldstændig fremtræder som dansk Mønt med Indskrift: I MARCK DANSKE, men er forsynede med Albert Dionis Møntmærke: en Lykkepotte eller Pøs[1]). Ganske vist plejede han at tilføje en Glødehage, men der findes dog Specier, f. Eks. fra 1623, hvor den ikke er medtaget. Foruden Marken er kun slaaet nogle Specier fra 1627, 29 og 30[2]), dog efter deres Sjældenhed at dømme kun i ringe Antal, og en Skilling lybsk fra 1627[3]), der benævner sig II Skilling danske og altsaa som Marken er slaaet i Henhold til Begnadigungsbriefets Bemyndigelse til at præge Skilling lybsk, som de hidtil sloges i København. Der er saaledes den bedste Overensstemmelse mellem den lybske 10 ßs og 1 ßs danske Præg.

Det er værdt at lægge Mærke til, at den Dionis efter Brevet „benaadede" 10 ß l. i Virkeligheden ikke blev saa god som de af Kongen tidligere dog ganske respektabelt forringede Markstykker, der senest og ringest udmøntedes i 1616—18: 27 Stkr. af den 9½-lødige Mark[4]). Baade Vægten og Lødigheden blev nu forringet, hvad muligvis ikke var uden Forbindelse med, at den som tidligere berørt i 1625 blev nedsat til 20 ß d. fra 21 ß d.[5]) for slet ikke at tale om de Tider indtil 1. Maj 1618, da den danske Rigsmark gjaldt ¼ Specie[6]). Var den noget bedre udmøntede ældre Mark nedsat til 10 ß l., kunde man nok i Medfør af Nedsættelsen slaa lidt af paa den nye Mønts Godhed, man

[1]) Jørgensens Beskr. p. 74. Nr. 135.
[2]) l. c. p. 69 Nr. 74 og 75. Specien fra 1630 er først fornylig bleven kendt fra et Museum i Norge.
[3]) l. c. p. 80 Nr. 204 a jfr. Beskrivelsen p. 319 Nr. 735.
[4]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 114.
[5]) l. c. p. 232.
[6]) l. c. p. 136.

efter Nedsættelsen agtede at udmønte! Det er betegnende for Kongen og Dionis saavelsom for den Krigstilstand, der affødte denne Mønt i Glückstadt og Sex-Skillingen i København. Man legede „Bytte-Gaarde". Dütkenen, der ikke mere kunde gaa i Hertugdømmerne, optog man i København. Den grove Mark, som var for godt kendt i København, sendte man til Glückstadt.

Skema over Udmøntningsforholdet hidsættes:

Mønt	Jørg.s Beskr.	Stkr. paa 1 ℳ c. brutto	Lødighed i: Lod	Lødighed i: $^1/_{1000}$	Stkr. paa 1 ℳ c. fin	Den fine c. ℳ udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin-Vægt gr.
20 ß ℳ 1616-18	134-5	27	$9^1/_2$	593.75	$45^9/_{10}$	$11^7/_{10}$ Dlr.	8.661	5.143
20 ß ℳ 1627-29	135	28	$9^4/_0$	590.277	$47^{87}/_{85}$	$9^{15}/_{17}$ -	8.353	4.930

I Skemaet er Marken fra 1616—18 regnet til 4 Stkr. paa Specien, idet den dengang gjaldt ¼ Rigsdaler in specie. Senere i 1624 blev den sat til 21 ß af Specien paa 100 ß, hvorved den udbragtes til $9^{261}/_{475}$ Rdlr. af 1 ℳ fin. I 1625 nedsattes den til 20 ß af 1 Specie paa 96 ß, hvorved Marken fin kom paa $9^9/_{19}$ Rdlr. Hvis Rigsmarken var bleven staaende paa 21 ß, tiltrods for at Specien nedsattes fra 100 til 96 ß, vilde 1 ℳ fin i Rigsmarkstykker være udbragt til $9^{18}/_{19}$ Rdlr. Naar Kongen nu nedsatte Møntens Korn og Skrot som fastsat i oftnævnte Begnadigungsbrief, opnaaede han i Virkeligheden at neutralisere Nedsættelsen fra 21 til 20 ß, idet Marken fin herved — som angivet i Skemaet — kunde udbringes til $9^{15}/_{17}$ Rdlr., forudsat da at Specien stadig kunde erholdes for 96 ß i mindre Mønt. Men det er jo i Virkeligheden mindre sandsynligt. Der har sikkert maattet betales Oppenge, mindst 4 ß for hvert Rigsdalerstykke. Men stod Daleren til 100 ß, er det end mere sandsynligt, at Kongen har ønsket at indvinde noget heraf paa Vægt og Lødighed.

Det kan dog næppe have været nogen større Udmøntning, der har fundet Sted.

I Mangel af Møntregnskaber maa man se hen til, i hvor stort et Antal der er overleveret Mønter eller Mønttyper til Nutiden. Men Markerne fra 1627, 28 og 29 med Lykkepotten som Møntmærke er ikke overgaaet til Nutiden i mange Typer eller særlig mange Exemplarer, omend de ikke ligefrem kan henregnes til Sjældenhederne. Det samme gælder 2 ß og især Speciemønten fra 1625, 27, 29 og 30 med Fortuna paa Bagsiden. Disse Mønter maa nærmest kaldes sjældne.

Det er ikke underligt, om Dionis har haft Vanskelighed ved at drive Mønten i disse Aar, hvor Trediveaarskrigen trak ind over Jylland og Glückstadt var belejret. 1628 rykkede den kejserlige Armé for Staden, indtil en Højflod Allehelgens Dag tvang den bort. Specierne havde Dionis allerede paa Forhaand ikke stor Opfordring til at udmønte, da de ikke betalte sig, og Mark- og Skillingsmønten kunde det vel paa Grund af de urolige Forhold have sine Vanskeligheder at skaffe Metal til.

Med Krigens Afslutning maatte Kongen derhos 1629 være betænkt paa at tage Afsked med al sin daarlige Mønt, som der var nogen Fortjeneste ved. Det er under Københavner-Møntens Historie udviklet, hvorledes Rigsraadet fandt sig foranlediget til at tvinge Kongen til at slaa god Mønt af Speciegehalt. Til denne passede den gamle, grove Mark ikke. Den kunde følgelig heller ikke mere udmøntes i Glückstadt.

I Linie med Bestræbelserne i Danmark gik Udviklingen i Hertugdømmerne. Den 12. August 1629[1]) udstedte Kongen og Hertugen i Fællesskab et Mandat, hvorved de nedsætter en Række udenlandske 2 ß til 1 ß 8 Pf., 1 ß 7 Pf. og 1 ß 6 Pf., og samtidig paa Grund af Møntforvirringen og den omsiggribende Urigtighed med Mønten i Kontrakter og Handel fastsætter Kurantdaleren til 20 uforbudte dobbelte eller 40 enkelte lybske Skilling (ɔ: 80 ß d.). Det var en Nedsættelse af Kursen, sandsynligvis til Modvirkning af

[1]) Samml. der hauptsächliche Schl.-Holst. gemein. Verordn. Glückstadt 1773 p. 401. Nr. 75.

Dyrtiden, som denne ytrede sig i daarlig Mønt ganske som for Tiden efter Verdenskrigen i Papirmønt. Af de i Mandatet benyttede Udtryk skimter man glimtvis den Mare, der red Befolkningen. Selvfølgelig var det ugørligt — paa samme Maade som det synes umuligt nu — at tvinge Kursen. Men en Følge af Nedsættelsen maatte være en Afskrivning paa den daarlige Mønt, ikke blot den fremmede, saaledes som fastsat i Mandatet, men ogsaa den hjemlige.

Det var en aldeles logisk og uafvendelig Konsekvens, der ogsaa fandt sit Udtryk i 3 Forordninger af 14. April, 21. Juni og 13. Juli 1630[1]), hvorved 6 ß d. = 3 ß l. nedsattes 4 Pf., saa der gik 3 Stkr. paa 8 ß l. og 16 og 8 ß d. = 8 og 4 ß l. nedsattes 16 og 8 Pf., saa der gik 3 Stkr. 16 og 8 ß paa henholdsvis 20 og 10 ß l., „damit der Reichsthaler höher nicht als 3 ℔ gewechselt oder gesteigert werde“ (!), alt i bedste Overensstemmelse med Forordningerne for Danmark af 10. Oktober 1629 og 21. Januar 1630.

Ligesom alle disse Bestræbelser til det bedre i høj Grad virkede hæmmende paa Møntens Virksomhed i København, ja tilsidst bevægede Kongen til — da han ikke mere fik Indtægt, men Tab af Mønten — at smide alt det „Gesindeken“ paa Porten, saaledes tog de i Glückstadt ganske stille Livet af hele Møntvirksomheden straks med det samme! Herom vidner et Denkschrifft og en Memorial fra den i høj Grad nedtrykte og for sin egen og Glückstadts hele Fremtid bekymrede Albert Dionis:[2])

Han forklarer, hvorledes han i sin Tid bestemte sig til at flytte til Glückstadt, fordi han haabede ved Anlæget af et nyt Møntværk at forbedre sin Stand og noget at „prosperere“. Mønten var til stor Fordel for Byen, „weil aus derselben die kleine Gelder entspringen, damit ein jeder seinen Arbeitsman ungeseumbt hat contentiren lassen“. Paa Møn-

---

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Patenten 1630—1631. f. 25, 114—Schl. Statsarkiv A III Nr. 458 Akten der Glückstadter Regierungs Kanzlei. Münzsachen.

[2]) Dr. D. Detlefsen, l. c. p. 194, 207, 211.

ten gik megen Handel og Vandel for sig, og den trak en stadig „Zu- und Abreisen" med sig, hvorved mangen Vognmand, Skipper og Krovært kunde have Fortjeneste. Men alt det gik nu tabt „weil die Müntz gar darnieder liegt und stille steht zu meinen unwiederbringlichen Schaden".

Derfor var nu de holstenske Lande overfyldt med Smaapenge, der ikke alene hidrørte fra Glückstadt (!) men fra Nabobyer, fra København og Norge. I det hele taget havde de seneste Nyheder i Møntvæsenet ført til, at Nabomøntmestrene, der slet ikke betalte Pension (Afgift) eller i hvert Fald kun en ganske ringe Pension, fik god Lejlighed til at kunne indkøbe spanske 8-Realer og fylde disse Lande med Smaamønt. Han *Dionis sad derimod med en stor Forpagtning*, men havde kun kunnet arbejde lidt. Han var ikke forskaanet for sin Afgift, men havde i sidste Termin maattet erlægge 2-Aars Pension, skønt den halve Tid var gaaet, uden at han kunde mønte 3-ß Stkr. (Dütken), fordi løse Folk havde benyttet hans Fraværelse paa en Rejse til Prag til allehaande „Calumnier" bag hans Ryg og falskelig udspredt, at han ikke vilde komme tilbage til Glückstadt, hvorved de havde bragt ham i Miskredit. Herved hentydes vel til Grev Rantzaus Forbud mod Udmøntning af Dionis undervægtige Dütken.

Som et af de vigtigste Midler til at bringe Glückstadt paa Fode igen efter Krigen, fremhæver Dionis at bringe Mønten i Gang igen. Fornemlig skulde der slaas Mønt efter det tyske Riges Korn og Skrot. Kongen skulde holde sin Haand over Møntvirksomheden, der tillige skulde omfatte Smaamønt, hvoraf skulde tages en ringe Pension. Denne Smaamønt skulde rettes efter Hamburgernes. Halvdelen burde møntes i Rigsdalere, den anden Halvdel i 3 ß-Stkr. Dionis skulde vel være tilfreds, om Kongen beskikkede en anden Møntmester i hans Sted; han vilde dog kun bede om, at denne fik Paabud om at forhandle med ham om Møntheuset og Mønteværktøjet, som han med stor Bekostning havde bygget og indkøbt, saa han kunde faa lidt Erstatning for sin lidte Skade og komme til Penge.

Kongen kunde imidlertid, som hele Stillingen var efter

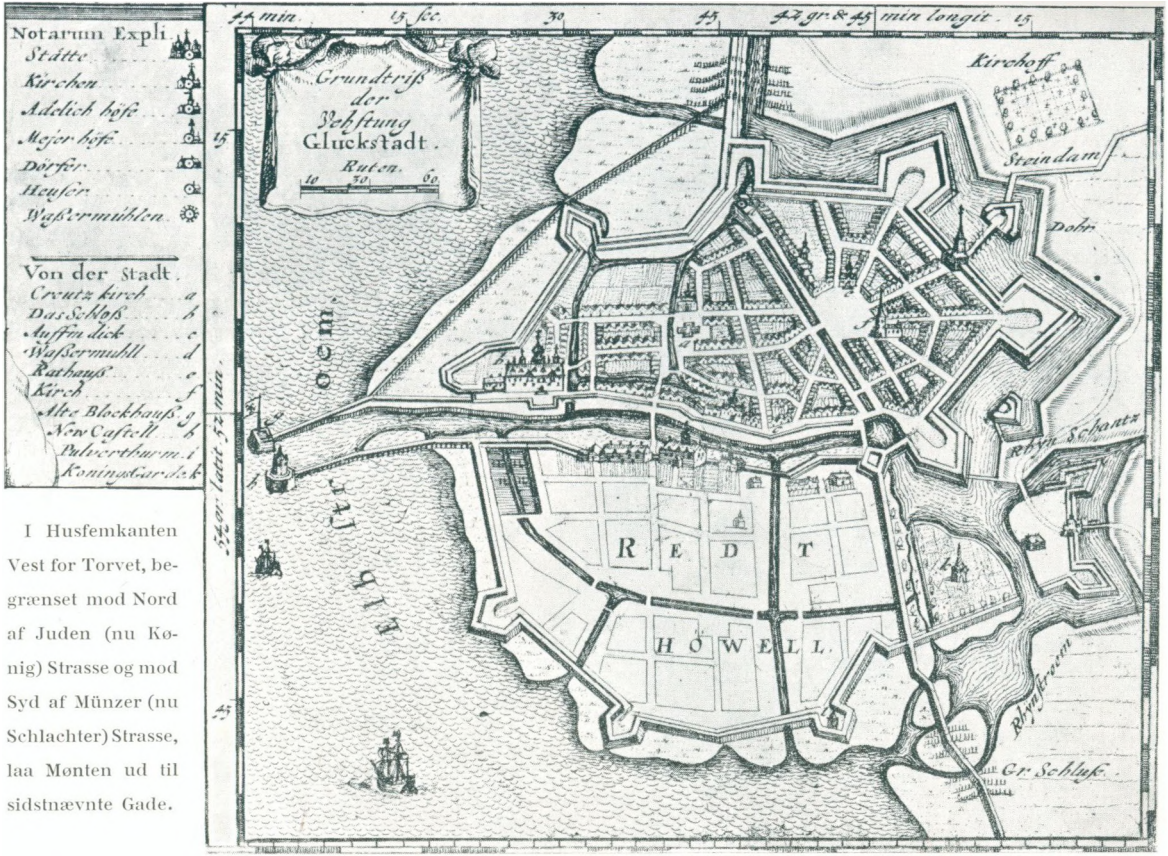

Glückstadt efter Johs. Meyers Kort 1651 i Caspar Danckwerths Slesw holst. Landesbeschreibung (foran p. 217).

Krigen, ikke mere af Rigsraadet faa Lov til at give Koncessioner paa Møntning af mer eller mindre god Mønt, til Dionis saa lidt som til nogen anden. Der blev derfor ikke ansat nogen ny Møntmester i Glückstadt, og Dionis kunde ikke blive af med Mønt og Redskaber til en saadan. Derimod hedder det at: „1630 im Juni kauffte Peter Hobbe ein Haus vom 6 Fach wieder in Glückstadt von dem Müntzmeister Albert Dionis, worin das Geld gemüntz wurde, welche Münzerei aber zu der Zeit still stande“[1]).

58. Glückstadt Specie 1624.

Dermed var Dionis Saga som Møntmester ude. I andre Retninger fulgte Kongen hans Raad. Han skænkede saaledes Byen den 9. December 1629 nye Friheder og den 19. Juni 1630 gav han den portugisiske Nation nye Privilegier, ligesom han den 6. s. M. for at lægge et Plaster paa Saaret forsynede Dionis og Konsorter med en Concession paa Salthandel[2]). Mønten derimod ophørte og for en Række Aar blev den Specie, der er fundet i Norge med Aarstal 1630[3]), den sidste Mønt med den glückstadtske Fortuna.

---

[1]) Peter Hobbes Gedenckbuch. Staatsbürgerlich. Magazin 3 B. 4 H. p. 735.

[2]) Th. Hauch-Fausbøll. l. c. p. 117, 118 og 120.

[3]) Et Tegn paa den ringe Virksomhed er, at man har benyttet et Bagsidestempel fra 1629 til en Specie fra 1630; hvoraf et Exemplar beror i det norske Videnskabsselskabs Møntkabinet i Trondhjem. Aarstallet er rettet, og Specien unik.

2. *17. September 1640—14. Maj 1647.*

Efter 10 Aars Forløb fik Glückstadt atter en Møntmester, Simon Timpff; hans Bestalling blev dateret den 17. September 1640. Ifølge et Brev af 3. Januar 1641[1]) fra Statholder Grev Pentz til Hertug Frederik III blev den ny Møntmester ansat efter Anbefaling af Kongens gamle Tjener og tidligere Møntforvalter Albert Dionis, der maaske ved samme Lejlighed har set sin Fordel ved at afsætte sine Møntredskaber til Ansøgeren. Grev Pentz sendte efter Hertugens Begæring denne en Copi af Bestallingen og tilføjede i et Postscriptum, at Hertugen maatte holde Bestallingen hemmelig. Pentz havde ikke selv været med til denne „capitulation" og kunde derfor ikke meddele nærmere Omstændigheder.

Originalbestallingen findes i Rigsarkivet[2]). Ifølge denne skulde Timpff præge alle grove Guld- og Sølvmønter og smaa „Scheidemünzen" paa det ham betroede „Stockeysen oder Stempel", saaledes at han kunde staa til Ansvar derfor paa Probationsdagen. Han skulde selv bekoste Møntværk og Instrumenter. Han maatte ikke opvexle Rigsdalere, men kun slaa Mønt af spanske Realer og umøntet Sølv. Følgende Møntsorter skulde udmøntes: Dukater, 67 Stkr. paa den 23 Karat 6 Gren fine Mark; Reichsthalere, 8 Stkr. paa den 14 Lod 4 Gren lødige Mark, 2 Gren mere eller mindre saavel i de smaa (ɔ: ½ og ¼ Rthlr.) som grove Sorter, dog at den efterfølgende Smeltning blev saameget bedre som den forrige var ringere; Dütken eller 3 ß l., 131 Stkr. paa den 13-lødige ℔, og Sechsling, 332 Stkr. paa den 5-lødige ℔. Angaaende Præg, Billed og Omskrift skulde han afvente nærmere Ordre, derefter forfærdige Stemplerne og sende Kongen dem til Ratifikation. Han maatte frit drive Handel, men ikke have noget „Lucrum" eller „Gewinn" paa de udfærdigede Penge; han og hans Svende var fritaget for Skatter.

---

[1]) Slesvig Statsarkiv A XX Nr. 922 løse Akter „betr. verschied. Münzsachen 1560—1706.

[2]) R. A. Kanc. i Glückstadt. Nachrichten und Documente das Münzwesen in Glückstadt betreffend 1634—1713.

Concessionen gjaldt kun for 3 Aar, for at man i den Tid kunde erfare, hvorledes Møntningen tjente Konge, Land og Undersaatter. Men Simon Timpff kunde dog gøre sig Haab om Fornyelse „gegen billige abgifft". Kongen tog ham derhos i sin Beskyttelse, et Løfte som Kongen kun lidet holdt.

Simon Timpff hørte til den allerede tidligere omtalte vidtforgrenede Mønterfamilie Timpff; Bahrfeldt[1]) antager, at han er en Søn af Simon Timpff den ældre, Møntmester hos Hertug Wilhelm af Braunschweig-Lüneburg i Harburg. I 1627 gjorde Simon Timpff den yngre Tjeneste hos Abbedissen i Thorn, Anna, Grevinde Marck. I 1645 blev en

59. Simon Timpffs Specie 1641.

Simon Timpff ansat som Møntmester hos Hertug August af Lauenburg i Ratzeburg, men „da er ein liederlicher trunksüchtiger Mensch war", blev han allerede igen afsat i 1646.

Om dette har været vor Simon Timpff i Glückstadt, vides ikke, men Beskrivelsen kunde i og for sig nok passe, hvad enten han fra først af har været i Besiddelse af de paaklagede Egenskaber, saaledes at disse stod i en vis Forbindelse med hans Afskedigelse i Glückstadt, eller han blev fordrukken og elendig efter den Medfart, han fik fra Christian IV.s Side. At han i hvert Fald ikke har været nogen

[1]) Max Bahrfeldt. Beiträge zur Münzgeschichte der Lüneburgischen Lande. Wien 1893. p. 220 ff. jfr. C. Lange. l. c. I. p. 216—17 og E. Fiala. Münzen und Med. der Welfischen Lande III. p. 60 ff.

velstaaende Mand, derom vidner en Ansøgning til Christian IV, hvori han skriver „at han for som en ung Husholder saadant et Værk at fortsætte mangler Midler, og at han derfor maa bede Kongen forstrække ham med 2 eller 3 Tusind Thaler, saa Hans Kongl. Majt.s Værk desto bedre kan drives". I en anden Ansøgning anholder han om at faa den 3 Aars Bestalling udstrakt i 3 Aar til „da han har flyttet alt sit Gods herover til Glückstadt og anvendt stor Bekostning paa Indretning af en fuldkommen og bestandig Mønt"[1]).

Af Medarbejdere havde han bl. a. Møntersvend Jørgen Hillebrand fra Altona, der fik Udskrift af Timpffs Bestalling om Frihed for borgerlig Tynge for derved at kunne blive fri for Indkvartering[2]).

Som Wardein fungerede Georg Dreber fra Kønigsberg i Preussen, der androg Kongen om tillige at faa tilstaaet Sølvarbejdet for Hofholdningen i Glückstadt, da han var flyttet dér til Byen og havde skaffet sig Hus m. v.[3]). Han har øjensynligt ikke været tilfreds med den Løn han fik som Wardein. Denne er bleven fastsat efter Raadslagning med Albert Dionis, som har udstedt en Attest af 24. November 1640, hvori han oplyser, at han først inden Krigstiden havde Borgmester Heinrich Schuldt til Wardein for 200 ℔ l. aarlig; denne fik de sædvanlige Prøver efter Rigsmønts Brug og havde nydt sine Privilegier i sit Hus; i Krigstiden fik Christoph Ernstreich, sal. Borgmester Wichboldt, den førstes Svigersøn, 40 Rthlr. aarlig; han var tagen i Ed som Wardein af Ditlev Rantzau, Marquart Rantzau og Martin von der Meden. Saa højtideligt gik det til! Efter den sidstnævnte Wardeins Død havde Dionis haft Guldsmed Michael Hebel fra Itzehoe, men kun i kort Tid, dog efter en Løn af 40 Rdlr. aarlig.

Den 31. December 1641 erholdt Timpff ny Bestalling af

---

[1]) Slesvig Statsarkiv A III 457 Akten der Glückstadter Regierungs Kanzlei-Münzsachen Nr. 6 og 7.

[2]) l. c. Nr. 5.

[3]) l. c. Nr. 9.

samme Indhold som den ældre, dog med en meget væsentlig Tilføjelse: nemlig at der nu ogsaa gaves ham Koncession paa Udprægning af 8 ß l. Stkr. (1 ℔ d.) 48 Stkr. paa den 13-lødige Mark[1]).

Det hele Møntsystem, som det var overdraget Simon Timpff at udmønte, var herefter følgende:

Mønten	Jørg.s Beskr.	Stkr. paa 1 ℔ c. brutto	Finhed og Lødighed: Karat og Lod	Finhed og Lødighed: 1/1000	Stkr. paa 1 ℔ c. fin	Den fine c. ℔ udbragt til	Brutto Vægt gr.	Fin-Vægt gr.
Dukater.....	35	67	$23^{1}/_{2}$ Kar.	979.17	$68^{20}/_{47}$	$136^{40}/_{47}$ R.	3.490	3.418
Rdlr.....	76-77	8	$14^{4}/_{18}$ Lod	888.88	9	9 -	29.282	25.984
8 ß l. (1 ℔ d.) .	149	48	13	812.5	$59^{1}/_{18}$	$9^{11}/_{18}$ -	4.872	3.958
Dütken = 3 ß l..	150-51	131	13	812.5	$161^{8}/_{18}$	$10^{1}/_{18}$ -	1.785	1.450
Sechsling = $^{1}/_{2}$ ß l.	173-74	332	5	312.5	$1062^{2}/_{5}$	$11^{1}/_{16}$ -	0.704	0.220

Ifølge Wardeinen Georg Drebers „Giezbücher"[2]) udmøntedes nedenstaaende Beløb:

	Dukater	Rdlr.	8 ß	3 ß (Dütken)	$^{1}/_{2}$ ß (Sechsling)	Ialt R.
1641		802	1.456	16.930	1.369	20.557
1642	2.341 Stkr. = 4.682 R.	3.411	582	6.291	1.308	16.274
1643		1.184	3.237	20.837	961	26.219
Ialt	4.682	5.397	5.275	44.058	3.638	63.050

Dukaten er regnet til 2 Rigsdalere, hvad den 1641 mulig ikke officielt var ansat til, men som den sikkert Mand og Mand imellem gjaldt for. —

[1]) Slesvig Statsarkiv A III 457 Nr. 10.

[2]) R. A. R. Kanc. i Glückstadt Nachrichten und Documente das Münzwesen in Glückstadt betreffend 1634—1715, 2 Stkr. Giezbücher, førte af „George Dreber, Ihr Ko. May. Müntz gewardein Ingeluc stadt (!), Godtt helff zum anfangck".

Hamburg saa skævt til Mønten i Glückstadt, hvad ogsaa tidligere havde givet sig Udslag. Dennegang nedsatte Hamburgerne strax den foranomtalte 8 ß l. til 7 ß l. Det var efter dens Sølvindhold vel ikke helt uberettiget, idet den kun indeholdt 3,958 gr. fint Sølv. 6 Stkr. indeholdt altsaa ikke det samme Vægtindhold i fint Sølv som en Speciedaler. Men paa den anden Side var en Nedsættelse til 7 ß l. for stor, idet $6^{6}/_{7}$ Stkr. giver et Fintindhold af 27.140 gr., altsaa betydeligt over Dalerens. At 8 ß l. ikke helt var af Dalerkorn og -skrot var i og for sig forstaaeligt. Den var ikke bestemt til Hovedomsætningsmønt, udgav sig heller ikke derfor.

60. Timpffs VIII ß lybsk 1641.

Tværtimod bar den paa Bagsiden Omskriften: REG . MAIES . MO . PROVINCIALIS . ↄ: den var en saakaldet „Landsmønt", der kun skulde gaa og gælde inden for Landsdelen, men ikke være Betalingsmiddel i større internationale eller interprovincielle Betalinger. Nu er det vel muligt, at fordi Møntmesteren kom og skrev Latin, var dermed ikke sagt, at Menigmand forstod sig derpaa. Paaskriften var maaske kun en Slags skjult Undskyldning for Møntherre og Mønter. Da der efter foranstaaende Opgørelse kun sloges et mindre Beløb Hovedomsætningsmønt ca. 5.400 Rdlr. af en Udmøntning paa ca. 63.000 Rdlr., og da der sikkert ikke i Forvejen var for mange Rigsdalere, er det ligesaa rimeligt at antage, at Møntens Benævnelse kun var et Dække, der daarlig skjulte, at Mønten i Virkeligheden maatte tjene og-

saa den større Omsætning. Til denne var den ikke fuldvægtig. Der foreligger Exempler paa, at det sidste romerske I er slettet i den Mønten givne Værdibetegnelse VIII L. S. ɔ: 8 lybske Skilling. Det kan antages, at denne Rettelse er foretaget i Hamburg under Møntens Passage gennem denne By. Hermed stemmer, at medens der i 1641—42 findes Mønter med foranstaaende Værdibetegnelse, findes kun i 1642 Mønter med Betegnelsen 8 S. L. ɔ: 8 Skilling lybsk,

61. Timpfls 8 ß lybsk 1642.

hvori Tallet ikke kunde rettes paa nævnte Maade; en Ændring i Indskriften, der muligt stammer fra den gjorte Erfaring, at den tidligere Omskrift kunde rettes paa en for Møntens Omsætning uheldig Maade.

Hvorledes det nu end maatte forholde sig, den hamburgske Devalvering fik sit endelige Udtryk i Mandat af 6. Juli 1644[1]), men forud herfor var gaaet en Mængde Valvationer af forskellige Møntmestre for og imod.

---

[1]) Num. Foren. Medlemsblad I p. 112. jfr. W. Schwinkowski. Die Reichsmünzreformbestrebungen in den Jahren 1665—70 und der Vertrag zu Zinna 1667; 1916. p. 39—40: „moneta provincialis = „Landmünze". Diese Landmünzen wichen aber nicht nur in Schrot, Korn und Benennung ab, das Recht Landmünzen zu prägen, war für die Regierungen ein Vorwand zur Münzverschlechterung und der Begriff Landmünze bekommt dadurch die Nebenbedeutung: schlechter als Reichsmünze, ist dann mit den Begriffen Usualmünze und Interimsmünze verwandt. In der Kipperzeit wurden solche Interims, Usual und Landmünzen bekanntlich auch zu Wert beträgen ausgeprägt ..."

Saaledes havde Møntguardeinen i Hamburg Jacob Stoer den 20. December 1641 efter Anmodning af Simon Timpff afgivet en Erklæring[1]), der gik ud paa, at de ham af Timpff tilsendte 8 ß Stkr. var 13 Lod 3 Gr. lødige, 48 Stkr. paa 1 ℔ brutto, saaledes at 1 ℔ fin udbragte 9 R. 2 ℔; „wenn denn sothane Pfenning aufrichtig und sehr gut befunden worden, Als habe ich ... mitgetheilet".

Hertil er nu rigtignok at bemærke, at de af Timpff fremstillede 8 ß Stkr. maa have været bedre end paabudt i hans Bestalling, idet de efter denne jo kun skulde være 13-lødige. Møntmesteren i Lübeck Richert von der Hardt erklærer den 24. s. M. disse Mønter for 13 Lod 1 Gr. lødige[2]).

Paa den anden Side foreligger Erklæring[3]) fra Møntmesteren hos Hertug Chr. Ludvig af Braunschweig-Lüneburg, hvorefter en Del af de Glückstadtske Mønter ikke var i Overensstemmelse med det tyske Riges Korn og Skrot. Dukaterne var befundne 23 Karat 8 Gren fine, 67 Stkr. paa 1 ℔ brutto og derfor gode nok. Det samme gjaldt Rigsdalerne, der holdt 14 Lod 4 Gren, 8 Stkr. paa 1 ℔ brutto: de kunde „reichlich bestehen"! Derimod havde Wardeinen, Christoff Heindrich Hermann, fundet 8 ß Stkr., 48 Stkr. paa 1 ℔ brutto, 13-lødige, hvorefter der af den fine ℔ cølnsk udkom 9 thlr. 20 gg, hvilket var 17½ Groschen for meget efter Rigsanordningerne. Dütken til 131 Stkr. paa den 13-lødige ℔ gav 23 gute Groschen for meget paa 1 ℔ fin, og Sechsling til 336 Stkr. paa den 5-lødige ℔ gav 2 Rdlr. for meget paa 1 ℔ fin.

Denne Kritik af Simon Timpffs Mønt var dog i Virkeligheden ganske uretfærdig, idet det vistnok vilde falde saare vanskeligt at paavise Stænder i det tyske Rige, der i 1640 udmøntede Smaamønt strængt efter Rigens Korn og Skrot, saaledes som denne var fastsat ved de bekendte kejserlige Forordninger i det sextende Aarhundrede. Men end mere

---

[1]) R. A. l. c.
[2]) l. c.
[3]) l. c.

urimeligt var det at gaa i Rette med Møntmester Timpff herfor, eftersom det i hans Bestalling var fastsat, at den Smaamønt her var Tale om, nemlig 8, 3 og ½ ß l., netop ikke skulde udmøntes efter Rigsanordningerne, men ringere end i disse fastsat.

Imidlertid var der en betydelig Uoverensstemmelse mellem Timpffs Bestalling og den Ed han efter denne havde aflagt den 1. December 1640[1]) i Kancelliet i Glückstadt: „Nachdem die zu Dennemarch, Norwegen konigl. Majt. ... mich für dero Müntzmeister allhie gnedigst bestallt und angenommen", saa forpligter han sig „insonderheit das mir anbetrawetes Müntzwesen, *wie es die Reichs und Creisabschiede erfordern und ich es auf allen und ieden künftigen probationtägen zue justificieren und verandtworten gedencke*, redtlich ... ohne einige fälschung (zu) treiben ... die sorten ... an schrott und Korn auch haltung und gewicht und ahdelhaft (!) verferdigen". Møntmesteren aflagde ikke denne Ed uden ethvert Forbehold. *Han protesterede* nemlig for det Tilfælde, at nogen eftergjorde hans Stempler eller beskar Mønterne, „at det ikke skulde træffe ham", og *mod, hvis Wardeinen stillede utilbørlige Fordringer.*

Simon Timpff har altsaa haft en Anelse om, at der kunde opstaa Ubehageligheder af, at Eden saa stærkt henviste til Rigs- og Kredsanordningerne og til hans Ansvar for Probationsdagene i Nedersachsiske Kreds, medens Bestallingen ikke nævntes eller i hvert Fald blev skudt i Baggrunden, idet der kun i Indledningen til Eden omtales, at Eden aflægges, efterat Kongen havde „bestallt" ham som Møntmester. Hans Anelse gik i Opfyldelse. Da Klagerne indløb fra Hamburg, synes Kongen at have skudt sig ind under Edens Ordlyd. Ifølge en Protokoltilførsel af 25. Juni 1643[2]) blev Simon Timpff adspurgt, hvorledes han efter Rigsanordningerne kunde forsvare de af ham forfærdigede

[1]) l. c.
[2]) l. c.

8 og 3 ß l., der efter Hamburgerrelation og Klage skulde være for lette og kun 7 ß 4½ Pf. og 2 ß 6 Pf. værd. Herpaa svarede Møntmesteren, 1) at ingen Stand i Riget møntede efter Kreds- og Rigsafskederne, saavidt angik Smaamønten, 2) at Klagerne, Hamburgerne, selv ikke møntede efter Rigsanordningerne, 3) at han havde møntet efter sin Bestalling og 4) at hvis han skulde mønte efter Rigsaftalerne, maatte han have sit Underhold, Besoldning, Bolig m. m. Wardeinen Jørgen Dreber blev erindret om, hvorledes han var antagen som Wardein og havde aflagt sin Ed paa Rigs- og Kredsbestemmelserne og særlig paa Kejser Ferdinands Møntordning; derefter var han bleven forhørt og adspurgt, om han — da nogle af Møntmesterens Prøver var imod Rigsanordningerne — havde warderet Prøverne efter Rigsmøntordningen eller efter Møntmesterens Bestalling, hvortil han havde svaret, at han havde gjort Prøverne efter Møntmesterens Bestalling. Paa Forespørgsel om, hvorledes det kunde stemme overens med hans Ed, der lød paa Rigsmøntordningen og ikke paa Bestallingen, svarede han, at han ikke burde handle mod Hans Majt.s Bestalling.

Samme Dag, som Afhøringen fandt Sted, afsendte Statholderen Grev Pentz Protokollatet til Gehejmeraad Ditlev Reventlou. Brevet fik en Paategning af Kongen, hvorefter Grev Pentz skulde lade sig Møntmesterens Bestalling forelægge og efterse, om 1) den ikke var efter Rigs-Korn og Skrot og 2) om Mønterne var efter Bestallingen.

Den 27. s. M. blev Simon Timpff efter Kongens fornyede Befaling tilsagt og opfordret til at forevise sin Bestalling. Timpff medbragte den originale Bestalling, hvoraf fremgik, at Møntens Værd ikke var fastsat efter Rigens Korn og Skrot. Man havde villet indsætte den i Bestallingen, men det havde Møntmesteren besværet sig over. Møntmesteren, der iøvrigt efter Bestallingen skulde svare til Probationsdagen, blev derefter spurgt, om Mønten var efter Bestallingen. Dertil svarede han ja, og det vilde han ikke alene svare for overfor Kongen, men ogsaa overfor den tilstundende Probationsdag baade med Hensyn til Guld- og Sølv-,

Stor- og Smaamønt. Ogsaa dette Protokollat sendte Pentz strax Kongen, der allerede et Par Dage efter, den 30. Juni 1643 afgav følgende Resolution: „Es wirdt unser Münzmeister beschuldiget als ob die Sorten, so er Zeithero Alhie gepräget, nicht allerdings gehaltig sein sollen; weil Ihner nun in seiner bestallung dieselbe auff probationtägen zu justificieren anbefohlen, und dann solches nach Reichs Schrodt und korn billig geschehen muss, er auch seinen Eydt benebenst den Wardein daruf geleistet, Als ist unser gnedigster befehlig, dz du vermüge der bestallung zur justification gedachter Müntze, wie es auf probation tagen üblig und zu geschehen gebürlich schreiten, unter dessen aber von Ihne Caution ud versicherung nehmen sollest"[1]).

I Henhold hertil skrev Pentz den 5. og 6. Juli[2]) til Borgmester og Raad i Lübeck og til Hertug Chr. Ludvig af Braunschweig-Lüneburg 2 Skrivelser, i hvilke han dels beder Lübecks Wardein prøve, om 8 ß er efter Rigens Korn og Skrot, dels anmoder Hertugen om — da Christian IV havde befalet ham at skride til Justification af den herværende Møntmesters Mønt — at foranledige de medfulgte Prøver undersøgte af Kreds-Wardeinerne i Goslar, Andreas Laffert og Jobst Bruhn, idet han erindrede af Afskederne, at det paa Kreds- og Probationsdagene var disse, der undersøgte Mønterne efter Ferdinand I.s Edikt og senere Aftaler.

At de glückstadtske 8 og 3 ß naturligvis ikke kunde staa Maal med Rigsdalerfod var givet nok, og fremgaar med al Tydelighed af den fornævnte Lübecker-Wardein Richert von der Hardts nu afgivne Erklæring af 15. Juli 1643, hvori han erkender, at de „Sorten mit der Fortuna, so in der Glückstadt gemüntzet", kun holdt 13 Lod 4 gren, 1 ℔ fin udbragt til 29 ℔ 8 ß l., medens 3 ß holdt 13 Lod 1 Gren, 1 ℔ f. S. udbragt til 31 ℔ l. Denne Erklæring fremsendte Pentz den 22. August til Kongen med Tilføjende, at han ikke kunde faa anden Borgen eller Kaution af Timpff end den, der laa i hans Bestalling og Ed, hvorefter hele hans

[1-2]) l. c.

Hab und Gut var pantsat. Dermed maatte Pentz slaa sig tilfreds og overlade Kongen og hans Raad at finde paa, hvad videre skulde forfares, og om Mønterne skulde prøves paa næste Probationsdag. Dette Brev efterfulgtes af et andet den 16. Oktober 1643, hvori Pentz indberetter, at Simon Timpff og Wardein Georg Dreber i Dag var „erscheinede" i Gouvernements-Cancelliet, og havde Møntmesteren spurgt Wardeinen og begært hans Udsagn, om han ikke altid havde slaaet Mønterne, store som smaa, efter Kgl. Majt.s Bestalling, hvortil Wardeinen svarede ja, og begærte Simon Timpff, at det skulde indberettes til Kongen.

Møntmesteren maa da have forstaaet, at Uvejret var lige op over ham og truede med at udlade sig, hvad ogsaa skete Dagen efter, idet Kongen da har været til Stede i Byen og resolverede, at der ikke maatte slaas et eneste Slag mere, men at Simon Timpff under Kongens Unaade og Straf skulde aflevere Møntstemplerne i Kancelliet i Glückstadt, og at det skulde paases, at Timpff ikke holdt noget Stempel tilbage.

Dermed var Simon Timpffs Saga som Møntmester i Glückstadt ude.

Af det foranciterede Protokollat af 27. Juni 1643 fremgaar, at man havde ønsket at indsætte i Bestallingen, at al Mønten skulde være efter Rigens Korn og Skrot, men at Møntmesteren havde modsat sig det. Hvis Meningen hermed er, at man bagefter ønskede at forandre Bestallingen, er det klart, at Regeringen ej havde mindste Ret hertil, navnlig ikke saaledes, at en saadan Omændring skulde have tilbagevirkende Kraft. Men selv om man forstaar de anførte Ord saaledes, at det var paa Møntmesterens Forlangende og Initiativ, at Bestallingen — fra først af mod Regeringens Ønske — var affattet som sket, og selv om der saaledes kunde paalægges Timpff større Ansvar for Devalvationen af hans Mønt, end om Bestallingen var udstedt udelukkende paa Kongens og Raadets Foranledning, kan dette dog ikke undskylde Kongens Handlemaade. Han maatte vide og vidste fra saa mange tidligere Lejligheder,

at Møntmestrene ikke kunde tage Mønten i Forpagtning og svare Afgift til Kongen, som forudsat i Timpffs Bestalling, medmindre denne fik Lov til at mønte i hvert Fald en Del af Mønten til lavere Møntfod end Rigsdalerens. Og det var et rent Bondefangerkneb at skyde sig ind under Edsformularen, der vel stammede fra ældre Tid og kun i al Almindelighed talte om Rigsmøntfoden, men som selvfølgelig maatte sammenholdes med Bestallingens klare Ord. Naar denne Affære er saa omstændelig gengivet efter Akterne, er det til historisk Belysning af Kong Christians noget brutale og lidet hensyntagende Karakter, der, naar han følte sig forurettet — ofte mer eller mindre indbildt — kunde give sig haarde Udslag, som her, hvor Hamburgernes Protest mod hans Mønt kunde faa ham til at tilsidesætte ethvert Krav paa Billighed, ja al Retfærdighed[1]). End ikke hans egen Svigersøn og Statholder i Hertugdømmerne, Grev Pentz billigede Kongens Adfærd. Det læses mellem Linierne i det foregaaende, men ses skarpt og tydeligt i et senere Brev af 27. September 1645 fra Pentz til en af Raaderne i Anledning af Efterfølgeren, Møntmester Schwiegers Krigsmønt. Han oplyser, at Kgl. Majt. tog Aarsag af Timpffs Mønt til at lade ham, Pentz, anstille en Undersøgelse, fordi Timpff havde møntet anderledes end efter Romerrigets Møntordning, og til fuldstændig at forbyde ham Møntningen, skønt han kunde forevise Kgl. Majt.s egen Haand og Bestalling paa, at den var tilladt, og Kgl. Majt. vilde slet ikke indrømme ham, at han havde bevilget Timpff Udmøntningen af anden Mønt i Bestallingen.

At Timpff — med Rette — følte sig oprørt og slet behandlet, fremgaar med al ønskelig Klarhed af en Række lange Breve baade til Kongen selv og til Grev Pentz[2]). I det første: Unterthänigste pittschrifft Simon Timpen Königl. Müntzmeister in Glückstadt pro Manutenentia in possessione vel q. des müntzwesens vel eventualiter salario dementissime constituendo henviser han til, at han nu i 2 Aar hav-

[1]) jfr. Danmarks Riges Historie IV p. 78.

[2]) R. A. l. c.

de arbejdet i Fæstet Glückstadt som Møntmester efter visse skriftlige appunctationes. Skønt han havde slaaet grov og smaa Mønt efter sin Bestalling og Revers, og skønt han efter Kongens Anbefaling havde skaffet sig Erklæring fra Wardeinen i Hamburg om 8 ß's Godhed, saa var der dog nogle uforstandige Folk, der angreb ham hos Kongen for Smaamønten, skønt den kræver mere Arbejde og Omkostning og derfor ikke kan slaas efter Rigsafskeden, med hvilken hans Bestalling heller ikke stemte overens. Men Hamburgerne tænkte kun paa at svække Kongens høje Møntregal og søge at drage Fordel deraf. De valverede alle andres Mønter end deres egne, ellers vilde det findes at Hamburger 2 ß er værd 1 ß $7^{66}/_{133}$ Pf., og er den fine ℔ udbragt til 11 R. $4^{46}/_{133}$ ß. Naar nu den af Hamburg egenmægtig foretagne Valvation ikke var rigtig, og Kongen derimod kunde foretage en Valvering af Smaamønten, hvorved deres Intention snart vilde være klar og ikke mindre det Lucrum, som søgtes til Undersaatternes største Skade, og da han ikke havde handlet mod sin Bestalling, saa beder han om at maatte blive i Kongens Naade, ikke at blive forholdt at mønte og ikke afkrævet videre Caution end der ligger i hans Ed og Revers, og Kgl. Majt. in im- et mobilibus bonis possessionirt! Men skulde Kongen ønske Smaamønten slaaet efter Rigens Korn og Skrot, hvad dog ikke sker hos nogen Stand i Riget, saa maatte han bede sig fritaget for de svære Udgifter til Wardein m. m., forsynet med det nødvendige Guld og Sølv, det sidste til samme Pris som i Norge, 8 Rdlr. pr. ℔ fin og endelig lønnet som andre Steder med billig Bestallingspenge og fri Bolig.

I et andet Brev til Kongen beklager han sig højlig over sine „in neid verhartete misgonnere" og henviser til en Række Erklæringer fra Møntmestre og Guardeiner fjærnt og nær. Af disse Erklæringer fremgik, at han saa langt fra at handle mod sin Bestalling havde gjort 8 ß 3 Gren og 3 ß 1 Gren bedre i Kornet end skyldig efter Bestallingen, og at Hamburgs 2 ß, der var vejede og prøvede i Overværelse af Wardein Georg Dreber og Sekretær ved Kancelliet i Glück-

stadt Philippus Julius Borneman, var udbragt 1 Rdlr. højere af den fine ℔ S. end de Glückstadtske Penge. „Und wie meine misgonnere Eu. Kgl. Majt. in die gnädigste gedanken mochten gebracht haben, dass die kleinen Müntzen, Scheidemüntze die feine ℔ zue 9 Rthlr, ebenmessig ausgebracht werden musste, als ist solches eine wahre unmuglichkeit, es ist auch ein solches dieses ortes und in den benachbahrten Fürstenthumben und Stedten geschehen aldaweiten notorium ...", „dass mir selbst die ℔ fein uff 9 Rthlr. 20 ß l. zu stehende kombt zu brechen ..." Skulde Smaamønten slaas bedre eller anderledes, maatte Kongen træffe en Overenskomst med Hertugen af Holsten, Erkebispen af Bremen samt Stæderne Lübeck og Hamburg.

Endelig begynder Simon Timpff et tredje Brev til Pentz saaledes: „Was Ihre Kgl. Majt. ... sub dato Glücksburg den 30. Juni an E. Hochgräfl. Excell. meinentwegen rescribirt, selbiges habe ich mit fast groszer bestürtzung vernehmen müssen, Und möchte demnach gerne wissen, was für ein misgünstiger und des Müntzwesens ohnerfahrner mich bey I. K. M. dergestallt mit ohngrundt der wahrheit angegossen, gleich wehren die Münzsorten, so ich seithero alhie gepräget, nicht laut meiner bestallung gehaltig, da doch selbiges in ewigkeit nicht wird können beygebracht werden; hiesiger Müntz Guardein auch, wan er desswegen zu rede gestellt werden sollte, wird vermuge der bey sich von allen ausgefertigen wercken habenden proben nicht anders zeugen können ...".

Det var Kongens fornævnte Befaling af 30. Juni 1643 til Grev Pentz om at forlange mere Kaution og Sikkerhed af Timpff, der bragte denne i yderligere Harme. Han henviser endnu engang til 1) at der ikke i hans Bestalling staar et Ord om, at „Scheid- und Landmüntze" skulde slaas som Rigsmønt, 2) at ingen Stænder i Riget, selv ikke de, der selv har Bjergværker, praktiserer sligt og 3) at det er en Umulighed at slaa Smaamønt til en Møntfod af 9 Rdlr. paa ℔ fin samt 4) at Kongen, hvis sligt fastholdes, selv maa lønne baade Mester, Guardein, Svende m. m. „Wass die von

mihr begehrte caution die bishero verfertigte sorten auf den probationstägen zu justificieren betreffendt, So lebe ich der unterthänigsten zuversicht I. K. M. werden sich mit dem gnädigst contentiren lassen, dass ich 1) in Antrettungh meiner ietz verwaltenden Müntzbestallung meinen Eydt würchlich abgeleget und vermittelst dessen cautionem juratoriam præstirt, 2) Alhier mich Erb: und eigenthümblich niedergelassen und über die 12.000 ℔ l. possessionirt, 3) I. K. M. mich deshalben mit leib, gutt und blutt verobligire, 4) Weil Bürgschafft aufzubringen mir ohnmüglich feld, Angesehen niemandt für mich caviren wird, es sey dann, dass er zuforderst wisse und verstehe daselbe, wofür er sich bürglich einlassen soll, Nun weiss ich Aber alhier keinen müntzverstendige, so für mich fidejubiren könte ..." Han vil med Glæde møde og svare til sin Mønt for Probationsdagen, „so würde sich alsdan meine innocentz undt das ich bey ... I. K. M. für ohngebühr denigrirt, aus fündig machen. Derowegen gelanget an E. Hochgräfl. Exc., Als zu welcher ich negst Gott mein unterthänige zuflucht und vertrauen setze, mein unterthäniges und fleissiges bitten, sie geruhen gnädig sich mit ihre hochansehnlichen und Vielgeltenden authorität bey I. K. M. dahin zu interponiren, damit ich entwed bey meiner habenden bestallung geschützet, oder mihr vorberührtenmassen ein jahrliches salarium und bestallung gemacht, (dasz) ich als ein junger angehender Eheman (!), der ich Alle meine wolfahrt in hiesige Müntze gestecket, nicht ganz ruinirt und in das äusserste verderben gestürtzet werden müge ..."

Alle Timpffs Klager og Henvendelser var forgæves. Hans Skæbne var beseglet; den unge Ægtemand maatte fortrække. Kongen var ubevægelig og øvede her — saavidt det kan ses af Akterne — aabenbar Uret mod en af sine Betjente. Denne Uret traadte saameget grellere frem, som der kort efter ansattes en ny Møntmester, hvis Mønt var slettere end Timpffs.

Kun et Par Maaneder efter den 17. Oktober 1643, da Timpff fik sin Afsked paa graat Papir, brød Torstenson ind

i Jylland og Svenskekrigen begyndte. Som allerede meldt, var en af Kongens første Foranstaltninger at skaffe Krigsvaluta til Veje ved at slaa slet Mønt. I fuld Konsekvens hermed skrev den udvalgte Prins, Christian V, den 9. Maj 1644[1]) et Brev til Grev Pentz, hvori han meddeler, at „das gemeine" i Glückstadt havde ansøgt ham om Oprettelse af en Mønt dersteds, og da Prinsen finder det ansøgte højst nødvendigt, og det gemene dermed kan hjælpes, saa er det hans Vilje, at Pentz paa Kongens nærmere Approbation indforskriver den foreslaaede Møntmester Jacob Schwieger til fremtidig Møntmester i Glückstadt, tager ham i Ed og lader ham slaa saadanne Sorter i Værd og Gehalt, som den forrige Møntmester har slaaet og som han vil svare til. Derved sker, hvad „die Notturft erfordert"!

Den paagældende Ansøgning var fremkommen fra „Peter Voegeler wegen der Gemeine zu Glückstadt"; han oplyste, at et ærbart Raad og menigt Borgerskab i Glückstadt gennem Franz Stapel, der Rechten doctor og Raad, havde givet Pentz tilkende, at det skortede stærkt paa Smaamønt i Byen paa Grund af de mange Soldater og „einige flüchtige Leuten", ogsaa i Betragtning af, at de af den forrige Møntmester slagne Düttken eller 3 ß Stkr. opvexles mod 7 % og føres til Holland eller Friesland for at slaas anden Mønt af; iøvrigt et godt Vidnesbyrd til den stakkels Timpffs Ære! — Raad og Borgerskab havde bedt Pentz intercedere hos Kgl. Majt., for at der kunde blive ansat en anden Møntmester i Byen ved Navn Jacob Schwieger, „so die vorige Gelücksteder Münze verlegt" ɔ: han havde staaet bag Timpff og været hans Forlægger med Hensyn til at skaffe Sølv, Driftskapital m. v.; det var nu Meningen, at han skulde slaa alle de samme Mønter som hidtil. Grev Pentz havde ikke bevilget Borgerskabets Bøn, men skrevet til Kongen samt meddelt Borgerskabet, at det maatte vente til Kongens Tilbagekomst. Nu havde de imidlertid ventet i 4 Uger og vidste ikke, naar Kongen kom til Glückstadt; derfor havde han dristet sig til

[1]) R. A. l. c.

at henvende sig til Prinsen med dette Supplicskrift paa Borgerskabets Vegne og bedt ham til dettes Bedste befale Grev Pentz, „dass ehr besagter Müntzmeister Jacob Schwieger ordentlich vociren ...“

Den 13. Juni 1644 skrev Grev Pentz til Borgmester og Raad i Glückstadt og udbad sig deres Yttringer over Sagen efter forud indhentet Erklæring fra Borgerskab og Udvalg.

Fra Jacob Schwieger selv modtog Grev Pentz en udateret Memorial[1]), hvori han bad om

1) at faa Lov til at mønte efter Prinsens Skrivelse „bis auf I. K. Majt. ratification“.
2) at maatte mønte efter den forrige Bestalling.
3) „Dieselbe auf dem Craistage woll zu verantworten, Wan mir vergønnet, an statt dessen was auf vorrig dütchen stehe 16 einen Reichsthaler ersetzen mag 3 schillinge, Sintemahl es alsdan nur Landtmünze von umbliegenden Fürsten und Städten, so than kleine müntze zu pregen gewønlig ist.
4) In hoffnung dieser gnädigsten promotorialen habe er grossen kosten angewandt, in Glückstadt ein Haus geheuret, darinnen zum Müntzwerck an ställungen stichen graben und machen lassen; von den Kaufleuten auf zinse 5.000 Rthlr. Silber und Gold erborget, kehme also mehr als in 800 Rthaler schaden. Bittet demnach Unterthänig ihm die interimsbestallung gnädig zu concediren; Will sich bemühen innerhalb zwölff wochen die ratification zu wege zu bringen. Oder auch, daferne es bey Ihre Königliche Maiestät nicht zu erhalten, vom wercke wan das aufgenommene Silber und Goldt vermüntzet abzustehen“.

Denne Ansøgning har den 20. Juli 1644 faaet paategnet følgende af Pentz underskrevne Resolution: „Es soll dem Müntzmeister der begehrte Interimsbestallunge ausgefer-

[1]) R. A. l. c.

tiget werden, Jedoch dass er bis uf I. Kon. Mayt. ratification allerdings vorrigen Müntzmeisters bestallung gemes münze".

I dette Dokument findes Løsningen paa en Gaade, som Indskriften paa en III Schilling fra Glückstadt 1644 hidtil har frembudt. Jørgensen[1]) læser de 2 Bogstaver, der staar nedenunder Værdibetegnelsen paa Reversen som L. C., Sorterup[2]) opgiver Bogstaverne L. G. Den sidste Læsemaade vil ved nærmere Eftersyn af den paagældende Mønt vise sig at være den rigtige. Bogstaverne betyder ligefrem Landgeld[3]) og angiver det samme som Timpffs 8 ß, naar denne bærer Omskriften MONETA PROVINCIALIS.

62. Jacob Schwiegers III Schilling l. fra Glückstadt.

Schwieger maa derefter have rettet Henvendelse til Kongen selv for at faa Interimsbevillingen endelig approberet, thi under 16. Oktober 1644[4]) skriver Christian IV til Pentz fra Feltlageret „zur Buerlöff" i Skaane, at der findes en ved Navn Jacob Schwieger, som vil forvalte Møntværket i Glückstadt udadleligt og „unverweislich". Kongen er ikke utilbøjelig til at gaa ind herpaa, men kan dog foreløbig ikke tilstaa ham nogen egentlig Bestalling; dette maa henstaa, til han selv engang kommer derud (ɔ: til Glückstadt). Imidlertid er Kongen dog tilfreds, naar Schwieger for det første slaar hele og halve Rigsdalere, hele og halve Rigsorter, ogsaa 8 og 4 ß Stkr., hvoraf 6 og 12 paa 1 Rdlr., efter

[1]) Beskr. p. 76 Nr. 152.
[2]) Kreber Myntsamling 1841. p. 140 Nr. 1681—83.
[3]) jfr. Axel Nielsen, Sp. Kr. Kurant p. 22.
[4]) R. A. l. c.

Skrot og Korn, som nu paa Mønten i København. Hvis „vi" senere vil bevilge ham andre Sorter, kan det blive indført i den rigtige Bestalling. Dette Brev blev yderligere bekræftet i en senere Skrivelse af 2. November s. A., hvor Tilladelsen udformedes derhen, at Rigsdalermønten skulde slaas efter Rigens Korn og Skrot, medens halve og hele Markstkr., Dütken eller 3 ß l. og 4 ß l. skulde være 13-lødige og andre mindre Sorter „nach geleicher proportion und gültigkeit ..., nur allein das du darauff zuegleich mit ernstlich sehest und acht habest, das mit den kleinen sorten ein gewisse maass gehalten und solche nicht überschritten werden mügne ..."

I Henhold hertil bestemte Pentz den 7. Januar 1645[1]), at Schwieger skulde anmelde for Gouvernementet i Glückstadt, hvormeget han ønskede at slaa af Smaamønt, for at Kongens Vilje om en vis Begrænsning af Smaamønten kunde blive iagttaget.

Den 25. Juli 1644[2]), altsaa strax efter Pentz' ovennævnte Approbation, havde Wardein Peter Clüvers aflagt Ed paa, at han vilde probere Jacob Schwiegers Mønt, de smaa Sorter og Landmønt efter forrige Møntmester Simon Timpffs Bestalling, Rigsmønten, Guldmønten, lille og stor efter det romerske Riges Mønt-Edikter.

Herefter var det altsaa de selvsamme Mønttyper som Timpff forhen havde slaaet med Schwieger som Forlægger, der nu skulde udmøntes af Forlæggeren selv, skønt Kongen for ganske nylig brat havde afskediget Timpff for disse Mønters Skyld!

Men Kongen skulde gaa end videre. Svenskekrigen var jo som nævnt begyndt og Kongen maatte have Midler, de maatte saa skaffes, hvorfra de kunde komme! Vi har set, hvorledes Kongen strax satte en Slags Falskmøntneri i Gang paa Københavns Slot med Udmøntning af ganske uveder-

---

[1]) R. A. l. c. hvor Brevet formentlig urigtig er dateret 7. Januar 1644. —

[2]) Slesvig Statsarkiv A III 457 Nr. 11.

hæftige 2 og 1 ℔ Stkr. samt 4 ß med Hebraisk Indskrift. Det samme skulde nu ogsaa sættes i Gang i Glückstadt.

Den 6. September 1645[1]) tilskrev Kongen Grev Pentz, at han var tilfreds med Schwiegers Udmøntning af Dukater, men de øvrige Sorter skulde han holde inde med foreløbig, til han fik videre Ordre. Derimod skulde Pentz forhøre, om han var villig til at svare Kongen et Overskud af 218 Rdlr. pr. 1000 Rdlr. Sølv til 9 Rdlr. pr. ℔ fin, der udmøntedes i „enckelte oder gedoppelte marckstücken" overensstemmende med et vedlagt Overslag fra Møntmester Hendrik Köhler og Wardein Jørgen Preusse.

Hertil svarede Grev Pentz i en foran berørt, højst karakteristisk og oplysende Skrivelse af 27. s. M. til en højædel Broder (og Raad?), at Schwieger nok vilde betale den af Københavns Møntmester og Wardein beregnede Profit 218 Rdlr. pr. 1000 Rdlr. og præge de omhandlede Mønter, men han havde dog befundet ved sig selv, at hvis der gaas den Vej med Møntningen i dette til det Romerske Rige hørende Fyrstendømme, saa vilde det, selv om en og anden Stand i Riget maaske havde *bortforpagtet* sin Mønt paa denne Maade, dog ikke være os et tilbørligt Exempel; man burde holde sig til Constitutionerne, thi han maatte holde for, at der snart vilde komme den Tid, da man ikke vilde finde sig i Forpagtning som stridende mod Rigsafskederne. Hvis man vilde hentyde til Nødvendigheden af at skaffe Penge, fordi Kassen var tom, saa maatte Pentz dog herimod indvende, at ved et saadant Middel bliver Kassen ikke fyldt; thi selv om der ved dette Middel kan indbringes nogle Hundrede Dlr., saa vil derimod Land og Indvaanere, Adel og Uadel, Borgere og Bønder lide Skade for mange Tusinde Dlr.; thi i det Land, hvor saadan Mønt bliver indført, vil der blive Vexel paa gode Rdlr. og Rigsmønt, saavel Guld som Sølv Mønt. I Stæderne Lübeck og Hamburg vil Handel blive besværlig for de arme udtømte Undersaatter; ja disse Stæder vil om ikke ligefrem forbyde, saa i det mindste

[1]) R. A. l. c.

valvere Mønten, eftersom Hamburg allerede før den svenske Hærs Indfald har gjort det med de af den forrige Møntmester slagne Dütken, som dog var meget bedre end disse hele og halve ℔-Stkr. Ikke destomindre afskedigede Kongen ham som tidligere nævnt. Kongelig Majestæt vilde sikkert heller ikke lade sine Amtsintrader betale i det kgl. Renteri med saadan Mønt. Han vilde for dennegang fortie andre inconvenientia, særlig at Rigsdalerne vilde komme ud af deres Kurs: 48 ß l., ved hvilken man i Almindelighed i disse Fyrstendømmer og tilgrænsende Steder havde befundet sig vel, og at derved vilde opstaa confusion i Mønten ligesom i Anno 1620 saavel som før og efter nævnte Tid. „Habe derowegen so woll als ein patriote als auch Ihre Mayt. Rat für nøtig befunden denn herrn Brudern meine gedanken zue eröffnen ..." slutter Grev Pentz sit Brev!

At Greven havde Ret i sine Anskuelser om, hvorledes Hansestæderne saa paa al denne Mønt, bekræftes ganske ved Hamburgs Mandat af 6. Juli 1644[1]), hvorefter danske Kroner sattes til 30 ß l. (60 ß d. i Stedet for 64 ß d.), 10 ß Stkr. (grove danske ℔ Stkr. paa 20 ß d.) til 9 ß l., Glückstadter 8 ß Stkr. til 7 ß l., de fremmede 3 ß Stkr. (Dütgen eller Dütken) til 2 ß 6 Pf., de danske Stkr. fra 1644 paa 2 ℔ danske (Hebræerne fra København og Kristiania Møntsteder) til 12 ß l. og de danske Stkr. fra 1644 paa 1 ℔ dansk til 6 ß l. Den 1. December 1645[2]) udstedte Hamburg endog fuldstændigt Forbud imod at modtage fremmede grove saavelsom smaa Møntsorter.

Det har ikke været muligt gennem Møntregnskaber at konstatere Arten eller Mængden af de i denne Tid af Schwieger udgivne Mønter. Dog kan man af foranstaaende se, at Mønterne dels har været ganske de samme som Timpffs, dels har været Hebræermønter som de i København og Kristiania udmøntede.

---

[1]) J. P. Langermanns Hamb. Münz und Med. Vergnügen. Hamburg 1753. p. 472.

[2]) l. c.

Nedenstaaende gives en Oversigt over de til Nutiden bevarede Mønt-Varianter o: Fortegnelse over Stempler til de ulfeldtske Mønter; den er udarbejdet af Direktør H. H. Schou paa Grundlag af de af ham indsamlede Aftryk.

2 ℔	1644	1645	1646	1647
København	33	7	11	0
Glückstadt	0	26	0	0
Kristiania	20	23	9	9
1 ℔				
København	21	10	2	0
Glückstadt	0	0	0	0
Kristiania	17	5	3	2
4 ß				
København	12	22	0	0
Glückstadt	0	0	0	0
Kristiania	0	0	0	0

Af denne Oversigt fremgaar, at Schwieger, saavidt man efter de bevarede Mønter kan kende Møntforholdene i Datiden, alene har slaaet 2 ℔ Stkr. og endda kun i 1645. Om Mængden af disse oplyser Dr. W. Schwinkowski[1]) følgende:

I Anledning af en paatænkt Udmøntning af mindre god Mønt havde Kurfyrsten af Sachsen i 1664 bl. a. indhentet Betænkning fra Kammerraad Martin Tancker i Leipzig. „Aus den Gutachten des Kammerats Martin Tancker ist erwähnens wert sein Hinweis auf die Tatsache, dasz ... geringen Sorten häufig sogleich im Auslande nachgeprägt und zum Schaden des Münzherrn und der Münzpächter in Umlauf gesetzt wurden. So sei es mit den Dritteltaler- oder Markstücken (für 30.000 Rthlr. Markstücke, das Stück zu 8 doppelten Schillingen oder 8 Groschen) geschehen, die ein jüdischer Münzpächter mit Erlaubnis des Kønigs von Dänemark in Glückstadt prägte".

---

[1]) Die Reichsmünzreformbestrebungen in den Jahren 1665—1670 u. s. w. 1916 p. 62. Dr. S. har meddelt Forfatteren, at nærmere Oplysninger end de anførte ikke kan skaffes.

Det nævnte Beløb af 30.000 Dlr. stemmer meget vel med det ovenanførte Antal Varianter, set i Forhold til de Antal Varianter, der svarer til de ved de andre Møntsteder udmøntede Summer.

Af en udateret Ansøgning fra Jacob Schwieger[1]) sammenholdt med to Breve fra Christian IV til Grev Pentz af 26. April og 14. Maj 1647[2]) fremgaar, at Schwieger i disse Aar har slaaet 14.000 Rdlr. i Speciemønt, hele, halve og kvart Rdlr., endvidere 10.000 Dukater, hele og halve, samt over 5.000 Rdlr. Dütken, 3-Schilling og Søsling[3]) jfr. nedfr.

63—64. J. Schwiegers Dukat 1646 og ½ Specie 1645.

At de ca. 30.000 Rdlr. 2 ℔ Stkr. ogsaa er faldet andre end Hamburgerne for Brystet fremgaar af talrige Klager.

Den 9. Oktober 1645 klager man i Friedrichstadt til Hertugen over de nye danske Mønter „mit den dreyen Buchstaben". Hertugen svarede Klagerne den 11. December, at han havde skrevet til Kongen, der havde lovet at lade Udmøntningen standse, og ved Skrivelse af 12. December

[1]) Slesvig Statsarkiv A III 457. Nr. 12 c.

[2]) R. A. l. c.

[3]) Jørgensens Beskr. p. 66. Nr. 35, 37 b, 38 a. p. 69. Nr. 77, 78, 79, p. 75, Nr. 149, p. 76, Nr. 151, 152 p. 77 Nr. 173, 174, 175 c.

1645, bekræftet ved Forordning af 26. September 1646, kundgjorde Hertugen, at ingen skulde være pligtig at modtage mere end 10 ℔ i de nye Markstykker, efter at Hertugen havde faaet at vide, at Lübeck og Hamburg havde sat dem til 12 ß l., og at de hyppigt indførtes i Hertugens Lande. Herved imødekom Hertugen bl. a. en Klage fra Husum af 20. Januar 1646[1]).

Ogsaa Kong Christian modtog idelig Klager. I November 1646[2]) klagede Borgmester, Raad og „gantze gemeine" i Glückstadt gentagne Gange over de nye Sorter Markstykker, som de fremmede ikke vil modtage i de „reciprocirten commercien" til den Valør, de er udgivne for. Naar Staden overfyldes med disse og Rthlr. ikke mere er til at faa, bliver Forretningerne med de fremmede ganske „perturberede". De beder derfor Statholderen forhindre, at der slaas flere Markstykker, og sørge for Lighed i den daglige Handel, saa de ikke alene bliver bebyrdet med de allerede udgivne ℔-Stkr. Hertil kom Hertugens ovennævnte Henvendelse til Kongen paa Grundlag af de til ham indkomne Besværinger. Dette resulterede i en Ordre fra Kongen, dateret Flensborg den 29. Nvbr. 1645[3]), hvori det bl. a. hedder: Det er berettet Kongen, at Glückstadt og de derom liggende Distrikter er fyldt med de smaa Sorter, ogsaa halve og hele Markstykker „sie mugen auch herkommen, wo sie wollen".

Det var Kongen nu just ikke den nærmeste til at udbryde, naar man betænker, at det var ham selv, der efter de ovenstaaende Oplysninger havde faaet Møntmesteren ind paa at slaa de daarlige ulfeldtske Markstykker mod Afgift.

Ikkedestomindre giver han nu Jacob Schwieger Befaling til helt at holde inde med Udmøntningen af disse Mønter. Derimod maa han nok fortsætte med at mønte hele og halve

---

[1]) Slesvig Statsarkiv A XX 922.

[2]) Slesvig Statsarkiv A III 457, Nr. 12 b og 12 d. jfr. Flensborgs Klage af 10. Jan. 1646. Slesv. Statsarkiv A XVII, 164.

[3]) Slesvig Statsarkiv A III 457. Nr. 12 a.

Dalere, Orter og Dukater, men kun efter Rigens Korn og Skrot ɔ: alle de Mønter, han kun havde Tab paa.

Herover beklagede Jacob Schwieger sig højlig i en udateret Skr.[1]), der efter Sammenhængen med Kongens Skr. af 26. April 1647, Pentz Brev til Kongen af 8. Maj 1647 og Kongens Svar af 14. Maj s. A.[2]) maa være indgivet i Aarene 1645—46. I denne ansøger han Kansleren om Tilladelse til at slaa Smaamønt 1) fordi hele og halve ℔-Stkr. for længst er forsvundne, 2) ingen Landmønt eller Scheidemünz længere er at se (?), 3) han hidtil har slaaet 14.000 Rdlr. i Speciemønt og 10.000 Ducater til sit store Tab, 4) Møntwardein, Eisenschneider og Gesellen maa underholdes paa hans Bekostning, 5) at der efter Rigs- og Kredsconcessionerne paa enhver anden Mønt maa slaas Land- og Scheidemünzen ved Siden af Rigsmønt, 6) ingen Mønt i det Romerske Rige ikke slaar Smaamønt ved Siden af Rthlr., 7) hans fyrstelige Naade af Holsten ingen Rthlr. slaar, men „eitel" Landmønt! Det sidste var en velrettet Finte til Hertugen og hans Klager til Kongen. Denne afgav følgende Resolution: Hans kgl. Majt. er indforstaaet med, at han slaar 5.000 Rdlr. Dütken, Schill. og Søsl. efter tidligere Stadmønts Skrot og Korn, men denne Mønt maa dog ikke modtages i Ammunitions- og Proviantmagasinet.

Antagelig kan denne Tilladelse nøjere tidsfæstes som udstedt efter en den 21. September 1646[3]) af Heinrich Borch, Michaell Wittmack og Peter Woldenbergh i Glückstadt udstedt Erklæring om, at naar der ved Siden af den grove Mønt slaas Dütken og ß af godt Sølv, *dog i vis Summa*, for at „Kleingeld" ikke skal hobe sig alt for meget op og commercien derved incommoderes, da kan ingen beklage sig, og de 3 Herrer stiller sig derfor til Tjeneste ! !

Glæden ved den nye kgl. Tilladelse varede dog kun kort.

---

[1]) jfr. ovfr. og Slesvig Statsarkiv A III 457 Nr. 12 c.

[2]) R. A. l. c., hvor Kongens Breve findes in originali, Pentz Brev i Concept.

[3]) Slesvig Statsarkiv l. c. Nr. 22.

Allerede den 8. Januar 1647[1]) skriver Møntmesteren til Statholderen og beklager sig over, at nogle Borgere mundtlig har besværet sig over ham paa Raadhuset til Guvernementets Sekretær Jacob Stollius. Han skulde for kort Tid siden have slaaet Dütken paa een Gang af 100 ℔ Sølv. Han forlanger, de skriftlig skal vedstaa Klagen.

I Overensstemmelse hermed skrev Statholderen samme Dag[2]) til Raadet i Glückstadt. Klagen fulgte prompte efter den 25. Januar[3]), hvori de „deputirte 8 Bürger in Glückstadt" fastholder, at Jacob Schwieger efter den kgl. Befaling af 29. November 1645 ... alene maa slaa Rigsdalermønt og Dukater. Nu slaar han dog Dütken, ß og ½ ß i temmelig stor Mængde. Statholderen maa føre Tilsyn med, om og hvormeget han maa slaa i Smaamønt. De vil ikke indlade sig i nogen Contradiction med Møntmesteren, heller ikke angribe det kgl. Regale, men alene bede Statholderen paase, at de ikke lider Skade og Besvær paa den ringe Handel, og at den kgl. Ordre stricte følges.

Herpaa gav Jacob Schwieger Svar i en lang udateret Skrivelse eller Redegørelse, stilet til Statholderen[4]). Han udtaler heri sin Tilfredshed med, at disse „Müntzhassige Leuthe" har maattet give deres Klagemaal skriftlig fra sig, saa de kan faa „Ihre Wortte wiederumb zur rügke in Ihrem hals gezogen". Det tilkom ikke Undersaatter at klage over deres Herres Mønt. Han havde aldrig slaaet 100 ℔ Sølv i Smaamønt paa een Gang og overhobet Staden hermed, thi var det saa, havde Folk ikke haft nødigt, som det daglig sketc, at komme løbende paa Mønten for at faa grov Mønt vekslet i Smaamønt. Han forstaar ikke, at den største Del af Klagerne er Bryggere, der dog ikke faar Rdlr. eller Dukater, men kun Smaamønt for deres Kvarter eller Kandeøl. Handelen var i denne By kun ringe og Smaamønt højst nødig; ellers kunde Bagere, Bryggere, Tappere, Høkere,

[1]) Slesvig Statsarkiv l. c. Nr. 23.
[2]) l. c. Nr. 24.
[3]) l. c. Nr. 25.
[4]) Slesvig Statsarkiv l. c. Nr. 26.

Kræmmere, Haandværkere og andre Folk „nicht von einander kommen". I de omliggende Lande: de gottorpske Dele af Slesvig-Holsten og de braunschweig-lyneburgske Lande, slog man lutter Smaamønt og drev dog langt større Handel med Hamburg end vi. Det var ganske urigtigt, naar man beskyldte ham for at opveksle Rigsdalere. Iøvrigt maatte Klagerne vide, at til Veksling var anordnet ikke Bryg- eller Bagerhuse, men Mønten, og naar nogen bringer paa Mønten 1 eller 2 Rdlr. for at faa Smaamønt, kunde han ikke afslaa dette (!). Iøvrigt havde Byen kun Profit af at have en Mønt, hvor Borgerne kunde sælge deres Guld og Sølv til „billig" Pris uden at behøve at løbe til Hamburg. Det forundrede ham allermest, at Klagerne vilde vide, hvor megen Smaamønt han havde faaet Ordre af Kgl. Maj. til at mønte, eftersom han ikke tænkte paa at erkyndige sig om, hvor meget Øl Bryggerne brygger af 1 Tønde Malt, item hvor svært Bagerne skal bage Brødet og hvorledes det ellers gaar mellem Borgerskabet. „Und wann ich solches täte und so naseweis sein wolle, würden sie mich gewis mit diesem: ne sutor ultra crepidam, feinstricken abweisen".

Mange klagende Ord er dette Aktstykke overbroderet med. Folk har endog kastet Vrag paa hans Rigsmønt „mit vielen dabey geführten verachtige Worten. Solches fleust nun ohn allen Zweiffel, wann ich den Nagel recht auff den Kopf schlagen soll, zumtheil aus Unverstand, dass mann von selbigen, wovon mann eben so viel, gleich die Krayc vom Sontage verstehet, judiciren will, zumtheil aber aus privat affecten, und dass mir ein Stücklein Brodt misgønnet wirdt; gestellt samb mir nicht ohnbewust, dass ich wegen meines erbawten hauses vieler leute missgunst auf mich gezogen und dadurch unterschiedene judicia causirt". Men i Virkeligheden har man maattet laane Penge til Huset og idet hele ikke spundet Silke af Møntervirksomheden. Kun paa Markstykkerne har han fortjent noget! —

Kong Christian følte sig dog ikke beroliget; dertil var Klagerne for mange. Særlig synes en Klage fra Stænderne

paa Landdagen i 1647 at have været af Betydning. I hvert Fald forbød Kongen i Skrivelse af 26. April 1647[1]) Møntmesteren i Glückstadt at slaa Dütken, Schilling og Sechsling; og da det godtgjordes, at Jacob Schwieger havde overskredet det ham tilladte Limit, 5.000 Rdlr. i Smaamønt, med ca. 1.000 Rdlr., gentoges Forbudet den 14. Maj s. A.[2]) med det Resultat, at Mønten i Glückstadt gik ind. Uden Smaamøntprægning kunde en Forpagtningsmønt som Jacob Schwiegers ikke betale sig. Hermed stemmer, at der heller ikke er overleveret os Mønter fra Glückstadt i Aarene efter 1647, ligesom en Klage fra Borgmester og Raad i Wilster af 30. September 1653[3]) kun omtaler udenlandsk og fyrstelig holstensk Smaamønt, for hvilken de grove Rigsmønter udveksles[4]).

3. 15. Juli 1657—20. September 1660.

Krig skulde atter bringe den glückstadtske Mønt i Gang. Den 1. Juni 1657 udstedte Kong Frederik III sit Krigsmanifest mod Sverige, efter at han allerede den 15. April i en egenhændig Skrivelse til Rigsraadet paa afgørende Vis havde æsket dets Samtykke til Krigserklæringen. Straks

[1]) R. A. l. c. jfr. Grev Pentz's Skriv. til Kongen af 8. Maj 1647.

[2]) l. c. Vel hørte Grev Pentz i Skrivelse af 3. Januar 1648 Borgmester og Raad i Glückstadt over Jacob Schwiegers Klageskrift, og vel synes de kommunale Myndigheder at have givet ham et vist Medhold, men Kongens engang trufne Beslutning synes ikke at være bleven ændret; Slesvig Statsarkiv. l. c. Borgmester og Raad henviste særlig til, at den udenlandske Smaamønt var endnu daarligere, tildels af Kobber! Man maatte hellere se at holde den ude af Landet ved den noget bedre indenlandske.

[3]) Slesvig Statsarkiv l. c. Nr. 29 og A III Nr. 459. Undernummer 12.

[4]) Slesvig Statsarkiv A XX 922. Klage fra Kong Fr. III til Hertugen af 28. August 1652, hvori Kongen klager over, at Hertugens Møntmester, trods et mellem Kongen og Hertugen i 1648 afsluttet Forlig i 1649—1652 har møntet en Mængde Dütken, som andetsteds er forbudte, og overfyldt Landet dermed.

meldte sig Behovet efter Mønt og Jacob Schwieger tilbød sig da ogsaa med Udmøntning ikke blot af Smaamønt, men ogsaa Rigsdaler, halve Rigsdaler, Orter og Dukater. Da Kongen ikke var „utilbøjelig til i de nuværende Krigstider igen at lade Møntværket indrette i Glückstadt", fik Grev Rantzau den 30. Maj 1657[1]) Ordre til at lade Schwieger tilkalde og affatte en „appunctation", som han skulde indsende til Kongens Censur og videre Forordning; særlig skulde han se til „dass Uns wegen der Scheidemüntze wie an allen Müntzstetten gebrauchlich ein gutter Gewinst zu wachsen und die Müntze nach Reichsschrott und Korn verfertiget und darüber gnugsahme caution gestellet werde".

Det er herefter ganske klart, hvad der tilsigtedes: Oprettelsen af en Forpagtningsmønt mod Afgift. Den 15. Juli 1657[2]) erholdt Jacob Schwieger paany Kongens Bestalling som Møntmester paa ganske samme Vilkaar som tidligere var indrømmet Timpff ved Bestallingen af 31. December 1641. Der maatte ikke slaas mere end 5.000 Rdlr. Dütken aarlig i de 3 Aar, for hvilke Koncessionen gjaldt. Ved Skrivelse af s. D. fik Statholderen i Hertugdømmerne, Amtmand i Steinburg Amt Grev Chr. Rantzau Ordre til at paase Møntmesterens Overholdelse af Vilkaarene.

Bestallingen fik den 19. Maj 1659 en Tilføjelse, idet Kongen da tilstod Schwieger at mønte en Del Kroner eller 2 ℔ (lybsk) Stykker efter dansk Korn og Skrot mod en Afgift af 12 ß lybsk pr. ℔ fin[3]). Grev Rantzau omtaler denne Tilladelse i et Brev, dateret Hamburg den 10. August 1659[4]), idet han henviser til, at Jacob Schwieger efter Kongens Ordre skal slaa Danske Kroner, eller 2 ℔-Stkr. 10½ Stkr. af den 10 Lod 3 Quintin fine ℔ mod en Afgift af

---

[1]) R. A. T. Kanc. Inländ. Reg. 1657 fol. 286. jfr. registr. Konc. til Inländ. Registrant 1657—58 31. Marts.

[2]) Slesvig Statsarkiv A III 457 Nr. 13.

[3]) R. A. Königl. Dänemarkische Glückstadter Kriegskasse V e Nr. 25 1660. Rechnung 1. Jan.—31. August 1660. Einnahme. Zufällige und Extra Ordinarie Posten Bilag Nr. 307.

[4]) Slesvig Statsarkiv l. c. Nr. 14 a.

12 ß l. pr. ℔ fin, som han foreslaar opkrævet hos Møntmesteren af Zahl-Commissarius Johan Schwertfeger, hvad Kansler og Raader tiltræder i Svarskrivelse af 11. August s. A. Der møntedes saaledes ikke nye Møntsorter. Af Dütken synes Møntmesteren hurtigt at have slaaet saa mange, at de overfyldte Landet, hvad der allerede i Maj 1659 klages over[1]). Der er derfor Grund til at gaa ud fra, at han i hvert Fald har slaaet det tilladte Maximum 15.000 Rdlr. Af Kroneudmøntningen indbetalte Schwieger i 1660 til Krigskassen i Glückstadt et Beløb af 800 Rdlr. i Afgift, som Kongen den 1. Marts 1660 gav Schwertfeger Ordre til at

65. Schwiegers 4 ℔ Typ under Svenskekrigen.

modtage og udbetale til Oberst i Fodfolket Johan Otto Bremer, Kommandant i Fæstningen Krempe, til Hvervning af en Del Fodfolk[2]). Herefter maa der være slaaet ialt ca. 50.000 Stkr. Kroner eller ca. 33.000 Rdlr. Af Specier kendes et enkelt sjældent Stk. fra 1659. Den samlede Udmøntning skulde herefter andrage ialt ca. 50.000 Rdlr. væsentligst Smaamønt og Kroner i Forholdet 1 : 2.

Med Krigens Afslutning viste det sig i dette som i tidligere Tilfælde hurtigt fornødent at nedsætte den under Pengenøden udgivne Mønt. Vel havde man paa Foranledning af

---

[1]) Statholderens Skr. af 7. Maj 1659 l. c.
[2]) R. A. l. c.

idelige Klager fra Flensborg[1]) ved Patent af 18. April 1660[2]) indskærpet Befolkningen at modtage de i forrige Krig 1644—45 slagne 14 og 7 /ß l. Stkr. med hebraisk Skrift; men ikke blot disse, ogsaa de senere slagne Kronemønter synes at være komne i en vedholdende Miskredit. Den 20. September 1660[3]) maatte derfor den slesvig-holstenske Regering, Kong Frederik og Hertug Chr. Albrecht bekvemme sig til en almindelig Nedsættelse af Kronerne. De meddeler Indbyggerne i Hertugdømmerne, at efter at Krigen er forbi og Freden atter bragt i Stand, har man erfaret, at Lübeck og Hamburg til stor Skade for Indbyggerne har forbudt de her gængse Mønter „und zwar in specie die silberne Cronen von 32 /ß l. und ½ Cronen oder Marckstücken à 16 /ß l. ... Da nu heraf vokser Skade for Indbyggerne, og iøvrigt kun lidt af den Slags Mønt er møntet i Kongerigerne og Hertugdømmerne (?!), men man kommer i Tanke om (!) og har faaet Underretning om, at store Summer er efterpræget af egennyttige Folk i nævnte Stæder (?) og overfyldt vore Lande med, saa har de paag. Potentater for at afvende saadan Skade for vore Undersaatter anset det for raadeligt at sætte en anden Valør paa de hele og halve Croner „welche von Anno 1649 hier geschlagen worden" og at ansætte de hele, der gjaldt 32 /ß l. til 28 /ß l. og de halve, der gjaldt 16 /ß, til 14 /ß l. og de Fjerdedels, der gjaldt 8 /ß l. til 7 /ß l.[4]).

[1]) Brev af 15. Febr. 1660, S. S. A III 410. Grev Rantzaus Svar af 18. s. M. jfr. Breve af 7. og 9. Maj 1660.

[2]) R. A. R. Kanc. i Glückstadt. Nachrichten und Doc. das Müntzwesen in Glückstadt betr. 1634—1715. jfr. T. K. Patenten de annis 1660—63.

[3]) Samml. schl.-holst. Verordn. p. 686 Nr. 147 jfr. R. A. Registr. Concepter til Patenter 1646—69. Koncept til Kønigl. Patent der Münzhalber. R. A. R. Kanc. i Glückstadt l. c. Originalpatentet.

[4]) Hertug Christian af Mecklenburg-Schwerin og Byen Rostock foretog en ganske tilsvarende Nedsættelse af den danske Krone-Mønt ved Mandater af 27. Oktober 1660, 18. og 22. Januar 1661, men forbød tillige fuldstændigt den danske Smaamønt (/ß og Sechsling) C. F. Evers. Mecklenb. Münzverfassung Schwerin 1798. I p. 102 og 291.

Som saa ofte forhen skød man Skylden for Miseren paa Falskmøntnerne og søgte derved at afbøde det daarlige Omdømme fra Møntherrerne selv. At Sagen har hastet ses af et Brev af 24. s. M. fra Frederik III til Regeringen i Hertugdømmerne, hvormed Patentet fremsendes, og hvori angives, at der er periculum in mora, og at der ikke har været Tid til at communicere med Hertug Chr. Albrecht derom, idet det kan befrygtes, at Fyrstendømmerne overhobes med de i Patentet anførte Møntsorter, (som andre ikke vilde have til pari Kurs, men gerne vilde have anbragte til denne Kurs i Hjemlandet).

Det var de indenlandske Mønter, der herved nedsattes, men allerede den 1. Oktober skriver Statholderskabet til Kongen, hvad de skal gøre med al den daarlige udenlandske Mønt[1]). Den 9. s. M. svarer Kongen, at man strax skal opsætte et Edikt om Nedsættelse af de Oldenburgske og Bremenske 1/1 og ½ Croner, Brandenburgske og Hannoverske 2 ß og andre Groschen, der hyppigt under Krigstiden er kommet ind i Landet. Ediktet skal „sofort" i Trykken og publiceres paa behørige Steder. Grev Rantzau foreslaar dog den 24. Oktober Kongen en Frist for Borgerne af 2 Maaneder til at komme af med disse Mønter. Sagen var den, at den første Nedsættelse havde foraarsaget stor Uro blandt Folk, der rask væk egenmægtig Mand og Mand imellem nedsatte al mulig Mønt til ingenting eller rent ud vægrede sig ved at modtage den, hvad Kongen i Forordning af 25. Oktober maatte advare imod. Kongen havde i Skatter, Afgifter og Contributioner selv modtaget store Beløb i denne Smaamønt og maatte atter lønne bl. a. Krigsfolket dermed. Naar Soldaterne da kom med denne Mønt til Borgerne og vilde have Brød og Øl og andet fornødent, vilde Borgerne ikke købslaa med dem, men nægtede at modtage Mønten i Betaling. Som det i et Par Breve af 30. Oktober 1660[2]) indberettes fra Kancelliet i Glückstadt til Stat-

[1]) Slesvig Statsarkiv A III Nr. 459. Nr. 2 og 11 samt 4.

[2]) l. c. Nr. 6 og 7 jfr. ogsaa en Indstilling fra Zahlcommissarius Johan Schwertfeger til Kancelliet (Nr. 13).

holderen saavelsom til Kongen, var Soldaterne begyndt at tage paa egen Haand. Ved Nat og Dag havde de plyndret, saa Folk ikke kunde gaa i Sikkerhed paa Gaderne. Ne mora turbæ invalescunt havde man efter Samraad med Feldtmarskal Eberstein og dennes Sekretær „eilens und auf das schleunigste omnibus modis zue verhütten ein mandat aufsetzen lassen ... welches vorweichene sontag ad interim vor den Cantzelen zue Glückstadt, Crempe, Itzehoe, Wilster und Rendsburg publicirt werden."

Herefter synes man tildels at have tilbagekaldt Reduktionen eller i hvert Fald fastslaaet, at Smaamønten ikke vilde blive reduceret, førend Wardeinen havde prøvet og undersøgt den.

I Overensstemmelse hermed resolverede Kongen den 9. November og 4. December 1660[1]), at Forbudet mod de smaa Mønter kunde opsættes til Udgangen af Februar. Imidlertid skulde de fremmede Mønter prøves af Wardeinen og Indberetning derefter sendes Kongen, der øjensynlig selv var bleven i høj Grad bange for Uroen blandt Soldaterne, idet han taler om, at det af Hensyn til „conservation der Soldatesque und Erhaltung gutter disciplin und Verhütung mehren disordre" var bedre at stille Sagen i Bero. —

Med Nedsættelsen af Kronerne synes Mønten i Glückstadt igen at være sovet hen. Der var ikke længere Mulighed hverken for Møntherre eller Møntmester at tjene Penge paa Udmøntningen, som derfor tabte enhver Interesse for de paagældende. Saavidt man kan se af de til Nutiden bevarede Mønter, sloges ingen Mønt i Glückstadt i Aarene 1661—1663.

---

[1]) R. A. og Slesvig Statsarkiv l. c. jfr. Brev af 17. Decbr. 1660 fra Kongen til Borgmester og Raad i Glückstadt, hvori han forbyder Borgerskabet egenmægtigt at nedsætte Smaamønten.

4. *28. Januar 1664—13. Oktober 1668.*

Med Begyndelsen af Aaret 1664 kom en helt ny Mand til Møntmesterstillingen i Glückstadt, nemlig Johan Woltereck. Den 28. Januar[1]) fik han kgl. Bestalling, hvori det hed, — som sædvanlig — at han skulde være ærlig og redelig, følge Møntforordningerne og beflitte sig paa et godt Præg. I denne Henseende maa man vel erkende, at den af ham møntede Specie fra 1664 saavelsom Dukaterne fra 1664 og 1666 er særdeles veludførte[2]). Han skulde mønte de i Romerriget gældende Møntsorter 1/1, ½ og ¼ Rthlr. og dobbelte, 1/1, ½ og ¼ Dukater efter „Reichs Korn und Skrot". Han maatte stille Caution, holde Mønten paa egen Bekostning og derfor lønne Svende og Drenge saavelsom Wardein, hvortil Kongen udnævnte Hans Witte, der aflagde Ed den 27. April 1665, hvorefter han vilde prøve de smaa Sorter og Landmønt, enkelte og dobbelte Dütken, som Woltereck ved Concession af 8. April 1665 yderligere fik Lov at slaa efter den „Walor und Gewicht", som for disse var fastsat i „Vor Hr. Faders Tid". Hans Witte lover i sin Ed at prøve Smaamønten efter den tidligere af afdøde Kong Christian IV til Simon Timpff den 31. December 1641 meddelte og til Jacob Schwieger den 15. Juli 1657 overførte Bestalling, medens Rigsmønt og Dukater skulde prøves efter Rigsanordningerne[3]). Statholder Fr. Ahlefeldt samt Kansler og Raader i Hertugdømmerne fik Ordre til at føre Tilsyn med Mønten.

Den 21. April 1664[4]) udstedte Frederik III derhos til Møntens Befordring en Befaling, hvorefter det paalagdes Indbyggerne i Hertugdømmerne at præsentere, hvad Guld og Sølv de vilde sælge til Møntmesteren i Glückstadt. Først

---

[1]) Slesvig Statsarkiv. A III 457 Nr. 15 R. A. T. Kanc. I. A. Registr. Koncepter til Patenter 1646—69. Inl. de anno 1665 fol. 110.

[2]) Beskrivelsen Fr. III Nr. 563, 658. Jørgensen p. 87—88 Nr. 54—55 p. 92 Nr. 108.

[3]) Slesvig Statsarkiv l. c. Nr. 12 og 16—18.

[4]) Slesvig Statsarkiv A III 462.

naar denne havde erklæret ikke at ville købe det, maatte de udføre det til Lübeck, Hamburg eller andre fremmede Steder. Endvidere skulde det kgl. octroierede afrikanske Compagnie tilbyde bemeldte Møntmester det Guld, Compagniet førte fra Guinea, til en billig, rimelig og gangbar Pris og lade deres Dukater slaa hos ham. Der synes derfor at være nogen Grund til at anse de ikke faa kendte Dukater med et Handelsskib paa Reversen, som slagne for den guineiske Handel eller af det Guld, der hidrørte herfra.

66. Johan Wolterecks Dukat fra Glückstadt 1666.

Imidlertid lød der stadig Klager over den megen og daarlige Smaamønt i Hertugdømmerne. Den 3. Februar 1664 og 21. April 1665 skriver Hertug Christian Albrecht til Kong Frederik om Forbud mod Indførsel af fremmed Smaamønt og Betaling i Lübeck og Hamburg af Oxer med Smaamønt[1]). Ogsaa paa Landdagen fremsattes Klager over Møntningen og de fremmede Møntsorter.

Den 20. og 23. Februar 1664 skrev Kongen i den Anledning til Hertugen saavelsom til Statholder, Kansler og Raader: Hertugdømmerne blev i den Grad overfyldt med Smaamønt ikke blot fra Lübeck og Hamburg men ogsaa fra andre Nabostæder og Stænder, saasom Rostock, Wismar, Greifswalde og Lüneburg, saa man nu sjældent saa 1 Rigsdaler[2]).

Men i en Skrivelse af 24. Marts 1664 til Statholder, Kansler og Raader retter Hertug Christian Albrecht direkte Angrebet paa de danske ß (2 ß d.), ganske vist under det Paaskud, at de i Tøndevis eftergøres og indføres i Landet.

---

[1]) l. c. A XX 922.

[2]) R. A. Inl. de anno 1664. fol. 93 og 99.

Han mener, at forbyder man de lybske og hamburgske Skilling, vil Lübeck og Hamburg øjeblikkelig gøre Gengæld til stor Skade for Commercien. Idet Regeringen i Glückstadt fremsendte dette Brev til Kongen, tiltraadte den i Skrivelse af 5. April ganske den hertugelige Regerings Synspunkt[1]), ovenikøbet med den Tilføjelse, at Hansestæderne havde saa meget mere Grund til at forbyde den danske Mønt, som denne var ringere end den lybske. Hertugen vilde øjensynlig kun have den danske ß-Mønt forbudt. Da man kun saa den i Landet og aldrig 1 Rdlr., vilde Forbudet være vanskeligt at gennemføre. Glückstadt-Regeringen foreslaar derfor at vente med Forbuds Udstedelse til næste Landdag, hvor der sikkert igen vilde blive klaget. Saa kunde man jo udstede Forbudet. Særlig burde der da paalægges dem Straf, der indfandt sig hos de fremmede Købmænd og Hollændere, der kom her med Rigsdalere for at købe Korn, og som indvekslede Dalerne mod Opgæld og førte Specierne ud af Landet, hvad de fremmede Købmænd ikke havde noget imod, da de dog kunde købe Korn for Smaamønten, som derefter blev i Landet.

At der nu virkelig samtidig indførtes eller sloges egentlig falsk Mønt her i Landet, fremgaar af andre Kilder. Den 15. April 1665 skriver saaledes Kong Frederik til Regeringen i Glückstadt, at han havde erfaret, at en Jøde i Glückstadt laver falsk Mønt under „vort Præg", og at Værten i Herberget „wo der Pinass aushenget" ved Besked om, hvor disse Penge nu og da udbetales. Der skal derfor anstilles Undersøgelse heraf. Samme Dag skriver Kongen ogsaa til Amtmanden i Pinneberg ved Hamburg, at han har erfaret, at en Jøde i Hamburg slaar falsk Mønt under Kongens Præg og at han af og til kommer til Pinneberg. Hvis han træffes, skal han arresteres[2]). Den 26. December 1665 skrives der

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Registr. Concepter og Indlæg til Inl. Registratur 1660—70 ad Inl. Reg. 1664. fol. 93 b. Indlæg til kgl. Missive af 20. Febr. 1664 om Landdagens Klager over Indvandring af fremmed Pøbel og fremmede Møntsorter.

[2]) S. S. A. III. 460. Nr. 1. R. A. Inl. de anno 1665 fol. 126.

til Landfoged Bruhn i Sydditmarsken, Amtsforvalteren i Steinburg og til de kgl. Stæder om en Justus Heydenreich, Sohn Draconi fra Mecklenburg, der udgiver falske Rigsdalere; den 10. April 1669 indberettede Fogeden i Meldorf Jacob Prehn om en Johan Hicke, Søn af Hestehandler Joachim Hicke i Hamburg, der udgav falske dobbelte Dukater, som han havde faaet af en Købmand Martin Møller fra Hamburg nogle Mil hinsides Wacken i Holsten, og den 2. Aug. 1669 meddeler Borgmester og Raad i Crempe Kongen, at der var fremkommet en tyndere Dütken af Glückstadter Præg, som var forevist Wardeinen i Glückstadt, Hans Witte, og omtalt for denne af Stempelskærer Hans Kellner, kaldet Schweder, hvem den oprindelige Indehaver af den tynde Mønt havde spurgt, om de glückstadtske Dütken alle var gode, hvad Stempelskæreren havde bekræftet! Wardeinen synes at være bleven fornærmet over denne Forespørgsel og at have gjort et Nummer ud af Sagen![1])

Hvorom alting er, Møntforholdene har atter været stærkt forvirrede, som saa hyppigt før. Mønten er efter Akterne af samme Korn og Skrot som tilforn, hvad ganske vist for Smaamøntens Vedkommende ikke var den bedste. Men Møntfalsknere og mulig ogsaa Møntofficererne selv har skubbet til. Der kan derfor næppe af den af Kølle anstillede Prøve af $^1/_{16}$ Rthlr. (Dütken) fra 1667 udledes noget om, at denne Mønt officielt sloges ringere end i Slutningen af „vor Hr. Faders Tid". Dionis slog 1624 ca. 160 Stkr. Dütken af den ca. 14¼ lødige Mark[2]), Timpff og Schwieger senere ca. 131 Stkr. af den 13 lødige Mark. Kølles Prøve gaar ud paa, at der nu sloges ca. 139 Stkr. af den $12^8/_9$ lødige Mark[3]). Det kan være et slidt eller forfalsket Stykke her er prøvet. Herfor taler ogsaa, at Christian Albrechts Dütken — i hvert Fald 1674 — udmøntedes ca. 133 Stkr. af den 13 lødige ℳ altsaa omtrent som Timpffs og Schwiegers[4]). Men det er

[1]) Slesvig Statsarkiv l. c. Nr. 2—5.
[2]) Chr. IV.s Møntp. p. 212.
[3]) Beskr. p. LXI.
[4]) C. Lange. l. c. I p. 245.

ikke rimeligt, at man i Glückstadt og Slesvig skulde slaa denne i Hertugdømmerne stærkt kurserende Mønt af helt forskellig Vægt.

I al Almindelighed maa man efter Akterne gaa ud fra, at der ikke er sket nogen Forandring i Udmøntningsforholdene for Mønterne i denne Periode. Udmøntningernes Størrelse kendes ikke.

At Situationen har været ret uholdbar, fremgaar af Kongens Circulære af 23. September 1665 til Amtmændene i Haderslev, Rendsborg, Flensborg og Pinneberg samt til Domkapitelforvalter og Amtsskriver i Segeberg. Af dette Aktstykke ses, at Undersaatterne betalte deres Contributioner i β; men Kongen ønsker, at ¾ skal betales i ikke mindre Mønt end Dütken og Dobbelt-β; kun ¼ maa betales i Lybsk-β. Om Kroner, end sige Daler er der slet ikke Tale[1]).

Intet Under at det derfor endte med, at Kongen paany opgav Mønten i Glückstadt. Den 13. Oktober 1668 udgik der kgl. Befaling til Statholder Fr. Ahlefeldt om „aus gewissen Uhrsachen" strax at foranledige Udmøntningen i Glückstadt standset og Stemplerne udleverede til Kancelliet. Den 19. melder Statholderen til Kongen, at hans Befaling er bragt til Udførelse; Møntmesteren beder dog om, da han har en Del Sølv liggende præpareret til Møntning, at maatte udmønte dette. I Concepten til Statholderens Brev er dette overstreget og rettet til: at han maatte mønte Rigsmønt og Dukater. Denne Rettelse levner jo ikke Tvivl om, at det var Smaamøntens Skyld, at Mønten blev standset. Af en i Statholderens Logement i Itzehoe den 22. s. M. ført Protokol fremgaar, at det var en ret betydelig Mængde Sølv, Møntmesteren paa det paagældende Tidspunkt havde liggende, nemlig 3.000 ℔[2]). Skal man regne herefter, har Udmøntningsvirksomheden ikke været ringe i dette Tidsrum, hvad ogsaa synes at bekræftes af den Omstændighed,

---

[1]) R. A. l. c. fol. 320.

[2]) Slesvig Statsarkiv A III 461 Nr. 1—3.

at en god Del Smaamønt fra denne Periode er bevaret i Møntsamlingerne.

Wolterecks Møntmærke var 2 korslagte Glødehager. Han vides med Sikkerhed at have møntet Dukater, Specier, Enkelte og Dobbelte Dütken[1]).

67. Wolterecks Glückstadt Specie 1664.

5. *18. Maj 1669—22. Marts 1671.*

Frederik III.s Standhaftighed varede dog ikke længe. Allerede den 18. Maj 1669[2]) fik Møntmester Woltereck paany Tilladelse til at slaa Dukater, hele og halve Rigsdalere, hele og halve Rigsorter *samt Dütken* efter forrige Korn og Skrot. Dütken regnedes altsaa nu, som det ogsaa fremgaar af fornævnte Circulære af 23. September 1665, til den bedre Mønt. Han skulde have sine Stempler tilbage og have Lov til at præge uhindret videre.

Imidlertid var Diskussionen mellem Konge og Hertug om Smaamønten fortsat. Den 9. Februar 1669 foreslog Hertug Christian Albrecht Kong Frederik III, at man paa Grund af den overhaandtagende Mængde af Smaamønt, skulde enes om ved offentligt Mandat at bestemme, at ingen skulde

---

[1]) Jørgensen p. 87 Nr. 54 p. 88, Nr. 55 p. 92, Nr. 108 p. 99, Nr. 225—26. C. Lange. l. c. I p. 44 Nr. 65 og p. 219.

[2]) S. S. A. III 461 Nr. 4. Befaling til Fr. Ahlefeldt.

være pligtig paa een Gang at modtage mere end 10 Rdlr. eller 30 ℔ i ß og ½ ß[1]). Herpaa svarer Kongen den 16. Marts med yderligere at foreslaa, at ingen maa indføre i Hertugdømmerne mere end 15 Rdlr. i ß og Søslinge[2]), hvad Hertugen i Svarskrivelse af 19. s. M. tiltræder[3]). Allerede den 23. s. M. udsteder Konge og Hertug derpaa deres Mandat i Overensstemmelse med de fremkomne Forslag[4]). Medens Forbudet mod Indførsel af mere end 15 Rdlr. i Smaamønt ikke vakte nogen Betænkelighed, viste det sig hurtigt — netop paa Grund af den megen Smaamønt og Manglen paa grov Mønt —, at der opstod Vanskeligheder ved i Praksis at gennemføre og hævde Hvermands Ret til at vægre sig ved at modtage mere end 10 Rdlr. i Skillinger og Halvskillinger (2 og 1 ß d.). Allerede den 30. Marts 1669[5]) skrev Sekretær Lentz fra Regeringskollegiet i Glückstadt til en Sekretær paa Gottorp, at om end Kansler og Raader var enig i første Del af Mandatet, kunde de ikke gaa med til 2. Passus om de 10 Rdlr., idet den herværende Milice og Soldatesque modtog sin Løn i Smaamønt og maatte give igen med samme Mønt. Man havde derfor udsat Publicationen af Mandatet — naturligvis af Frygt for Soldateroptøjer! — og skrevet til Kongen for at høre hans Resolution forinden.

I dette Brev til Kongen af s. D.[6]) meddeler Regeringen i Glückstadt, at den har modtaget Mandatet af 23. Marts til Publicering og ladet det trykke, men inden Publicationen vil de gøre Kongen opmærksom paa, at Gennemførelse af 2. Passus vil medføre store „inconvenientien og schwierigkeiten" særlig med Milicen og Contributionen, idet der næsten ikke findes andet end ß og ½ ß i Landet. Regeringen henviser i saa Henseende til en medfulgt udateret Memorial

---

[1]) l. c. A XX 922.
[2]) R. A. Inl. de anno 1669. f. 88.
[3]) S. S. l. c.
[4]) l. c. og R. A. R. Kanc. i Glückstadt. Nachr. betr. Münzwesen in G. 1634—1715. Saml. schl.-holst. Verordn. p. 721. Nr. 165.
[5]) S. S. l. c.
[6]) R. A. l. c.

fra Zahl-Commissarius Johan Schwertfeger[1]), idet den tilføjer, at han har bedt Regeringen remonstrere hos Hs. kgl. Maj. Zahl-Commissarii Memorial tegner et godt Billede af Tiden. Idet han har bragt i Erfaring, at Kongen og Hertugen har udstedt et Mandat med Forbud mod, at nogen indfører mere end 15 Rdlr. i Smaamønt og at de indfødte udgiver eller modtager mere end 10 Rdlr. i Smaamønt, hævder han, at det sidste efter hans Formening vil „Alteration causiren" i Garnisonen. Han har f. Ex. i de sidste Dage modtaget i Contribution fra:

Landskabet Ditmarsken i ß	1400	Rdlr.
Herskabet Pinneberg i ß og Sechsling	550	—
Wilster Marsch —	550	—
Cremper — —	600	—
Flensborg —	450	—
Kellinghausen —	188	—

Embedsmændene kunde attestere, at de ikke kunde faa anden Mønt ind fra Bønder og Borgere, og følgelig kan han ikke udbetale anden Mønt til Krigsfolket, til hvilket der maanedlig udbetaltes over 7.000 Rdlr. Han maa derfor indstille, at Milicen maa ikke vægre sig ved at modtage Smaamønten og Borgerne ikke vægre sig ved at modtage den af Milicen. Kong Frederik eller Regeringen i København synes et Øjeblik at have vaklet, thi der findes Concept af 3. April til Mandat, hvori 2. Passus er udeladt, men samme Dag udgik dog Skrivelse til Regeringen i Glückstadt[2]), hvori Kongen fastholdt den oprindelige Affattelse. Skulde der opstaa Uroligheder, skulde man vel nok til enhver Tid have Haand i Hanke hermed.

Den 10. April[3]) udgik Befalingen fra Glückstadt, efter

---

[1]) R. A. T. Kanc. I. A. Registr. Conc. og Indlæg til Inl. Reg. 1660—70. ad Inl. Reg. 1669 .fol. 110. kgl. Missive af 3. April 1669.

[2]) R. A. Inl. de anno 1669 fol. 110. og R. Kanc. i Gl. Müntzwesen 1634—1715.

[3]) R. A. l. c.

at Hertugen allerede den 4.[1]) ved en Forordning havde bekræftet begge Forbudsbestemmelser. Hvorledes de to drabelige Lovgivere havde tænkt sig at gennemtrumfe denne Ordning, naar der ikke fandtes andet end Smaamønt i Landet, kunde man ønske at vide. Det blev sikkert kun et dødt Bogstav, saalænge Møntherrerne ikke selv vilde bringe noget Offer eller gøre noget alvorligt Skridt til Forholdenes Forbedring.

At disse i Virkeligheden var ganske fortvivlede, ses af 2 Skrivelser af 3. April s. A., der afgik til Raadet i Altona og Amtmand Krøger i Pinneberg samt til Hertugen[2]). Kongen havde bragt i Erfaring, at Hamburgerne lod slaa en Mængde af deres egne lybske Skillinger og indføre i Hertugdømmerne for at drage Fordel deraf. En stor Del Skillinger, der i Hansestæderne var nedsat til Halvdelen, indførtes i Altona og opnaaede dér at gaa for fuldt Paalydende. Der skulde derfor ufortøvet laves en Forordning, der forbød Folk at tage Smaamønten til højere Værd, end den var nedsat til udenfor Riget. Paa samme Maade gik det i de af Kongen og Hertugen nylig arvede Grevskaber Oldenburg og Delmenhorst. Kongens omtrent lige saa nye Svigersøn og tidligere saa ihærdige Fjende, Hertugen, henledte i en Skrivelse af 17. April Kongens Opmærksomhed paa Oversvømmelsen af „vore Hertugdømmer Oldenburg og Delmenhorst" med Smaamønt. Den 20. s. M. svarer Kongen, at han samme Dag paa begges Vegne har udstedt Befaling og Forbud mod, at Indbyggerne i de to Grevskaber tog Smaamønt af Bremere og andre Fremmede til højere Værdi, end den gik hos disse[3]), og den 4. Maj 1669 skriver Kongen atter til Hertugen om Publicationen af dette Forbud i Hertugdømmer og Grevskaber. I de samme Dage[4]) møder baade Konge og Hertug for disse sidste med hver sin Møntdeputerede paa

[1]) S. S. A. XX 922.

[2]) R. A. Inl. de anno 1669 fol. 107—8.

[3]) R. A. l. c. fol. 126 b—127; 138 b.

[4]) S. S. l. c.

den westfalske Kreds Møntprobationsdag, et Forhold der aldrig før var set: at der mødte 2 for En og samme af Rigsstænderne. Ogsaa her gjorde Konge og Hertugs indbyrdes Jalousi sig gældende trods Svogerskab og indbyrdes Interesse i at holde den 3. Arving, Sønderborghertugen ude fra Grevskaberne.

Stadig hærgede Smaamønten Handelen. Ditmarskerne klagede til Hertugen og forlangte deres Oxer, som de udførte til Hamburg, betalte med Dalere, Kroner, „Kopfstücken" eller Dütken. Hertugen lod Kravet den 11. September 1669 gaa videre til Hamburg, men Byens Borgmester og Raad svarede den 26. Oktober s. A., at det kunde de ikke. De maatte ønske, at Møntvæsenet i Hamburg var i samme gode Stand som tidligere, hvor de ikke havde mere Smaamønt end „zu voneinandersetzung der Käuffer und Verkäuffer geringer Wahre nöthig gewesen", men større Poster uvægerlig betaltes med grov Mønt. Men efter at denne var ført dels ud af Riget, dels til andre Pladser i Riget (!) og dér smeltet og møntet til allehaande Landt- oder Stadt-Geldt af ringe Gehalt og derfor ingen Rigsdaler var i Hamburg, men de fremmede Landt- und Stadtmüntze fra alle Sider bragt dertil, saa kan de ikke betale med anden Mønt end saadan fremmede Møntsorter, medmindre vedkommende har givet udtrykkeligt Brev eller Forpligt paa Rigsdaler in specie (altsaa dog!). De kan derfor ikke paalægge deres Borgere at betale med andet end saadan fremmed Smaamønt. De har talt med Byens Oxeskriver om Sagen, om der var Mulighed for at imødekomme Sydditmarskerne, men han har heller ikke kunnet sige andet, end at han ikke for de solgte Oxer kan udbetale anden Mønt end den han har indkasseret for disse.

Paa denne Vis kan det forstaas, at Kongens og Hertugens foranciterede Forbud intet frugtede, hvad Hertugen ogsaa erkender i en Skrivelse til Christian V af 20. Oktober 1670, hvor han derfor foreslaar 1 ß nedsat til ½ ß og ½ ß til 1 Dreiling.

Det var derfor med god Føje, at Frederik III i sine sidste

Aar havde taget Møntvæsenets Reformering op til alvorlig Overvejelse og den 2. Oktober 1669[1]) bl. a. indkaldt Andreas Timpffe for sammen med sine egne Raader at raadslaa om Situationen. Resultatet blev jo den under Christian V udgaaede Forordning af 22. Marts 1671[2]).

Imidlertid havde Woltereck møntet videre, baade Dütken og Sechsling, der kendes fra 1669 og 1670. Han havde ogsaa ønsket at slaa Dukater, der ifølge Christian Albrechts Circulære af 6. November 1668[3]) til Amtskrivere m. fl. gjaldt 2 Rdlr. in specie. Den 19. September 1671[4]) befalede Christian V Regeringen i Glückstadt at paalægge det Afrikansk-Glückstadtske Compagnie at aflevere Guldet fra Guinea til Møntmesteren Johan Woltereck, der har klaget over, at han kun har faaet „wenig oder fast nichts", men det meste er solgt i Hamburg eller „sonst hin und wieder verkauflich distrahiret".

Den 3. November meddelte Cancellisten Johan Hannsen Compagniet denne Befaling, som det lovede at følge, naar Møntmesteren i rette Tid sendte Penge. I et Fjerdingaar havde han tilbageholdt disse.

D. Andre Møntsteder.

Under Trediveaarskrigen lod Christian IV i Aaret 1627 sin Statholder i det af ham besatte *Wolfenbüttel* Grev Philip Reinhard af Solms slaa Dobbeltdukater, Dukater, Dobbeltspecier, Specier, Groschen og 12 Pf. Stkr. Den 1. April 1627 havde Greven af Solms, der tjente som Oberst i Hæren, faaet Bestalling som Statholder og i December 1627 maatte Wolfenbüttel overgive sig.

I den mellemliggende Tid maa Udmøntningen have fundet Sted. For Speciernes Vedkommende har denne været

---

[1]) R. A. Inl. de anno 1669. fol. 359.
[2]) Axel Nielsen l. c. p. 41—42.
[3]) S. S. A XX Nr. 922.
[4]) S. S. A III Nr. 462.

ret betydelig, idet der kendes ca. 6 Varianter, ligesom en Del Exemplarer er bevarede til Nutiden. De nærmere Omstændigheder ved Udmøntningen, der ikke har nogen synderlig Interesse for den danske Mønthistorie, kendes ikke. Det siges, at Mønterne er slaaede af Sølv og Guld fra den braunschweig-lüneburgske Hertug, Kongens Søstersøn, Frederik Ulriks Taffelservice m. m. paa Slottet i Wolfenbüttel; Mønterne kaldes Hanreidukater og Hanreispecier,

68. Groschen fra Wolfenbüttel.

fordi Greven af Solms skulde have staaet Hertuginden meget nær! Om alt dette vides intet med Sikkerhed, ligesom der heller ikke gennem Arkiverne i Braunschweig har kunnet opspores Kilder til Bedømmelse af, hvor stor en Rolle disse Mønter har spillet for Kongens Økonomi under Krigen[1]).

1620 erhvervede Christian IV *Trankebar* i Ostindien, hvor der under denne Konge saavel som under Frederik III sloges en Del smaa Kobber- og Blymønter, der kaldes Kas. Om disses Værdi, Udmøntningsforhold og Mængde kendes foreløbig meget lidet. De havde alene Betydning for Smaahandelen dér paa Stedet og nævnes kun hér for en Fuldstændigheds Skyld[2]).

[1]) E. Fiala: Münzen und Medaillen der Welfischen Lande. V. Prag 1906 p. 256—8, jfr. Tavle 19. — Bricka og Fridericia. Chr. IV.s Breve II p. 14—15 og 83. Jørgensen p. 66 Nr. 40—41, p. 69—70, Nr. 82—85 og p. 77 Nr. 172; J. D. Köhler Münz-Belustigung I. Nürnberg 1729, p. 129—36, hvor 3-dobbelte Guldklippinge omtales; J. H. Schlegels Udg. af Slanges Chr. IV.s Historie. III 1771. p. 332—3. Anm. 393.

[2]) Jørgensen p. 83 og 102—3, Vilh. Bergsøe: Trankebar-Mønter m. m. Kbhvn. 1895, Kay Larsen. De dansk-ostind. Koloniers Hist. Kbhvn. 1907.

Af samme Grund skal her anføres, at Frederik III som Ærkebisp af Bremen og Biskop af Verden i Aarene 1641—43 i sine Bispedømmer lod slaa Dobbeltspecier, Specier, Halvspecier, Dütken, 2-ß og Sechsling; Mønterne sloges af Møntmester Peter Timpff i *Vørde*[1]). De har væsentlig kun Samlerinteresse.

69. Dansk-ostindisk (Tranquebar) Kompagnis Specie, slagen i København.

[1]) Jørgensen p. 83—84 Nr. 1—8, C. Lange, l. c. I. p. 217—18, H. Jungk. Brem. Münzen. Bremen 1875.

ANDET KAPITEL

OPGÆLDEN

EFTER at vi har set, med hvilket Indhold og i hvilket Omfang Mønterne blev udsendt blandt Folk, staar tilbage at undersøge, hvorledes de blev modtagne af disse, om Borgerne lod Mønterne gaa i det Forhold til hinanden, som var bestemt ved deres Navneværdi, eller om der hidførtes et andet Forhold. Dette er af og til berørt i det foregaaende, men det er af Betydning at vinde et samlet Overblik over Bevægelserne paa dette Omraade, idet det er Forudsætningen for Bedømmelsen af, hvorledes Mønterne anvendtes som Værdimaaler for alle øvrige Ting.

Det er i første Kapitel paavist, hvor mange Mønter der udmøntedes ved de enkelte Møntsteder inden for de Tidsrum, der begrænses af forskellige Udmøntningsformler. I Skemaet p. 266—67 meddeles en samlet Oversigt over Udmøntningerne, idet Beløbene er sammentalt i Rigsdalere til pari Kurs ɔ: 96 ß d.

I første Kapitel er gjort Rede for, hvorledes der mangler Udmøntningssummer for Aarene 1626—30 og 1664—70 for Glückstadts Vedkommende samt endvidere, hvad de københavnske Specier angaar, for Aarene under Frederik III.s Regeringstid. Hvad der saaledes mangler, er næppe af stor Betydning. Under Dionis sidste Aar er der ikke møntet mange Specier, ej heller Markstkr., dertil er de for sjældne i Samlingerne; maaske er der udgaaet nogle Smaamønter

fra Glückstadt. Frederik III.s københavnske Specier er nærmest for Medailler at regne. Derpaa tyder deres pragtfulde Udstyrelse og Sjældenhed. Tilbage bliver, at der mulig er slaaet en Del Mønt i Glückstadt i Aarene 1664—70, men hvis man sætter den ganske Udmøntning, som ikke kendes, til 100.000 Rdlr., heri den mulig ukendte Guldmønt medregnet, er det sikkert Maximum og udgør ca. 2 % af den hele Udmøntningssum. Man kan derfor med fuld Føje paa Grundlag af den kendte Udmøntning danne sig et Skøn over den Møntmasse, der til hver given Tid udpumpedes i Omsætningen, og over hvad den har bestaaet af.

For enkelte Tidsrums Vedkommende har der kun kunnet opgives Summer for en samlet Aarrække. Da der intet foreligger om, at Beløbene kan fordeles med en Kvotient til hvert af Aarene, er den samlede Sum opført og sammentalt i Midtaarets Sum. Det staar da frit for, om nogen, der ønsker at benytte Skemaet til videre Studier, vil fordele Summen eller slaa sig til Taals med den hér benyttede Fremgangsmaade, der har den Fordel ikke at lægge Skjul paa, hvorledes Udmøntningssummerne foreligger.

Som Basis for Undersøgelserne hidsættes derhos p. 270—71 et Skema over Sølvmønternes Forhold til hinanden, saaledes som dette foreligger efter Navneværdi, Parikurs paa Daleren og Sølvindhold, idet Møntens Finvægt og Dalerens Finvægt i paagældende Mønt sidestilles.

Dette Skema danner en Fortsættelse af det i „Chr. IV.s Møntpolitik 1588—1625" for disse Aar optagne Skema. I disse Skemaer vil Historikeren altsaa kunne finde Oplysning om Speciedalerens og Møntdalerens Indhold af fint Sølv til pari Kurs ɔ: den ved Loven til enhver Tid fastsatte Navneværdi, naar han ved Studiet af Datidens Akter maatte støde paa Møntværdier, hvis virkelige Betydning ikke staar ham klart. Møntværdiernes Benævnelse i de ældre Akter er højst varierende, ja saa forskelligartet, at man næsten maa betragte dem som Udtryk for forskellige „Varesorter" paa samme Maade, som man f. Eks. skelner mellem Oldensvin, Fedesvin, Eksportsvin, Avlssvin o. s. v.!

Skema over den samlede

Aar	Guldmønt			Speciemønt		
	Kb.	Kr.	Gl.	Kb.	Kr.	Gl.
1626	46			9.817		
1627	2.710			42.286		
1628	1.287			25.130	42.820	
1629					19.910	
1630					61.255	
1631				11.828	52.795	
1632	3.212			2.601	32.467	
1633					32.878	
1634				6.755	38.990	
1635					49.983	
1636					50.027	
1637					56.610	
1638					50.2?5	
1639					52.118	
1640					49.919	
1641					45.078	802
1642			4.682		87.951	3.411
1643					14.084	1.184
1644	604				14.659	
1645	10.754				20.792	
1646			15.000		54.569	14.000
1647					61.893	
1648	755				54.919	
1649						
1650	108				44.856	
1651						
1652					14.873	
1653	144			(!) 10	14.700	
1654					23.089	
1655					20.151	
1656					18.219	
1657	380				16.766	
1658	700				18.369	
1659					1 .'46	
1660					17.563	
1661					21.701	
1662					23.992	
1663					24.791	
1664					22.540	
1665		150			18.651	
1666					17.357	
1667					17.690	
1668					11.588	
1669					13.251	
1670					3.149	
Ialt	20.700	150	19.682	98.427	1.272.579	19.397

Udmøntning 1626—70.

Mark- og Kronemønt			Smaamønt			Ialt
Kb.	Kr.	Gl.	Kb.	Kr.	Gl.	
			12.261			22.124
			9.305			54.301
			71.200			140.437
			66.786			86.696
			6 335			67.590
			1.153			65.776
			5.703			43.983
						32.878
						45.745
						49.983
						50.027
						56.610
						50.275
						52.118
						49.919
				1.033	19.755	66.663
				5.180	8.181	59.405
				6.888	25.035	47.141
89.020	45.891		16.880	12.326		178.880
15.385	48.032		66.997			161.960
11.573	9.475	80.000		845	5.000	140.462
	7.707			6.385		75.985
			42.285	8.942		106.901
			85.307			35.307
	112.048		87.291	30.208		224.506
1.580			12.067			13.647
20.689	33.778		2.000	8.947		80.287
27.331	33.527		16.393	9.515		101.620
15.113	50.388		32.432	11.495		132.512
18.004	45.756		24.668	12.048		120.627
	51.675			11.723		81.617
11.875	54.045		3.036	10.742		96.844
39.828	53.868	33.000	10.775	13.254	15.000	136.789
25.312	44.538		4.301	9.581		147.078
21.613	42.641		12.920	11.219		105.956
	50.535		19.269	12.681		104.189
	67.846		20.406	13.733		115.977
	58.843		20.622	15.597		119.853
	53.724		24.032	13.532		113.828
	55.317		20.212	11.686		106.016
105.135	50.511		17.766	10.813		201.582
107.271	43.148		18.200	12.149		198.458
105.895	54.156		17.241	11.399		200.279
107.212	39.928		17.463	16.916		194.765
1.403	59.794		676	5.158		10.180
724.234	1.166.656	63.000	665.982	293.998	72.971	4.417.776

I Frederik II.s Tid opstod der — saaledes som jeg tidligere har haft Lejlighed til at fremhæve — som Følge af Møntens Forringelse efter de forskellige Krige til det halve af den lybske Valuta Bestræbelser for at hidbringe en Ensartethed med denne ved at kalde en dansk 2 ß for 1 ß og en dansk 2 ℔ for 1 ℔, en dansk ℔ for en 8 ß o. s. v. Idet Kongen ved Frdng. af 26. Juni 1572 søgte at fastslaa denne Ombenævnelse, uden at han dog bortset fra et enkelt Prøvestykke, en 4 ß dansk = 4 ß lybsk, slog ny Mønt i Overensstemmelse hermed, fremkom der en populær Navnebrug, som søgte at klarlægge de faktiske Forhold. Man kaldte et dansk Markstykke for „1 Mark som før gik" eller en „8 ß som nu gaar". Da Kongen savnede Midler til at overføre Reformen fra Papiret til Møntternes Virkelighed, opgav han allerede 1582 Reformen og vendte tilbage til Udmøntning af „dansk" Mønt, „som den før gik" altsaa med Navneværdi dobbelt mod den lybske.

Professor Axel Nielsen har henledt min Opmærksomhed paa Muligheden af en Forbindelse mellem „Marken som før gik" og „slet Mark", der nævnes allerede 1591[1]). En saadan Benævnelse af den „danske" Mark vilde i og for sig godt stemme med Sprogbrugen, idet Ordet „slet" oprindelig betød jævn, glat, lige, simpel. En Mark dansk vilde da gennem Prædikatet „slet" have faaet Kvalitetsbetegnelsen „simpel" eller „jævn" i Modsætning til den lybske Mark, der da passende kunde faa Tilnavnet „gode". Dette viser sig da ogsaa at være Tilfældet f. Eks. i Sundtoldregnskaberne, hvor ß „gode" = ß lybsk stadig figurerer i hvert Fald paa Indtægtssiden. Paa samme Maade findes omtalt i Helsingørs St. Olai Kirkeregnskab og Kæmnerregnskab 1606—08 ℔ gode for ℔ lybsk i Modsætning altsaa til ℔ danske eller slette. Ogsaa 1610 f. Eks. findes denne Terminologi bekræftet ved en Tilførsel i samme Regnskab, saalydende: „daller til 34 ß *gode* beregnet". Hermed stemmer ogsaa Udtrykket „stor" og „lille" Mark i Recessen af 1540.

---

[1]) Chr. IV.s Møntpolitik 139, 186.

Ganske som „Marken der før gik" fik Tillægget „slette", fik „Daleren der før gik" Prædikatet: Slet(te)daler, ɔ: Daleren paa 4 ℔ dansk à 16 ß slette = 2 ℔ lybsk à 16 ß gode. Dette Begreb: Sletdaler fik ret Anvendelse efterhaanden som Speciedaleren fjernede sig fra det gamle Antal 64 ß dansk = 32 ß lybsk paa Daleren. Omkring 1606 synes dette Begreb: Sletdaler at være kommet i Brug[1]), dog ikke i større Omfang. I Eske Broks Dagbøger nævnes Sletdaler ikke 1604, men derimod gentagne Gange allerede 1609 og senere[2]). 1613 og følgende Aar hyppigere og hyppigere forekommer Sletdaler i den Ribe Købmand, Niels Hanssønn Grissbecks Regnskabsbog, der opbevares i Viborg Landsarkiv. Medens jeg derfor vedblivende maa være tilbøjelig til at anse Sletdaleren for fremkommen som en Benævnelse for en Slags Zahlthaler[3]) eller Regningsdaler, paa hvilken gik det gamle tilvante Antal ß ɔ: 64 ß d. = 32 ß lybsk til Forskel fra Rigsdaleren fra det Øjeblik der paa denne gik mere, maa det paa den anden Side medgives, at den sikkert er fremkommen paa et noget tidligere Tidspunkt end af mig oprindelig antagen, nemlig maaske allerede omkring 1602, da Rigsdaleren opsattes fra 64 til 66 ß dansk (32—33 ß lybsk)[4]).

Men der fandtes som allerede nævnt mange andre Benævnelser paa Mønt. For Dalerstykket i Modsætning til Kroner, Mark og Skilling fandtes Udtrykkene Daler in specie, enckende Daler, „töcke" Daler Stykdaler, gamle Dalere, gode gamle uforfalskede Dalere eller „møntede" Dalere.

Naar der ikke var Tale om Betaling i Dalerstykker, fandt dette sit Udtryk i saadanne Benævnelser som „Daler

[1]) Sorø Klosters Lensregnskaber. Bilag.

[2]) jfr. Chr. IV.s Møntpolitik p. 137—38, 162, 186, 193.

[3]) l. c. p. 138.

[4]) jfr. hermed en af Professor Dr. Axel Nielsen fremdragen lille Regnebog, der opbevares paa det kgl. Bibl. og er betitlet: „Rixpenge, lignede med Mynt og tuert offuer Mynt mod Rixpenge, Regnet paa en Rixdaler 74 ß, som nu gaar, oc paa en Daler Mynt 64 ß". Num. Foren. Medblad III p. 111.

Skema over Rigsdalerens Finvægt i gr. uden Opgæld,

Aar	Møntsted	Specie	Krone (Sletdaler)		2 ℔ (1/2 Krone)		1 ℔	
			Finvægt	Daler	Finvægt	Daler	Finvægt	Daler
1625—29	Kb.	25.578						
1628—29	Kr.	25.172					(20 ß)	
1625—30	Gl.	25.984					4.980	23.664
1629—44	Kb.	25.781						
1629—43	Kr.	25.781						
1643—44	—	25.479						
1641—43	Gl.	25.984					3.956	23.748
1644—48	Kb.	25.477			6.612	19.836	3.806	19.836
—	Kr.	25.479			6.612	19.836	3.806	19.836
—	Gl.	25.984			6.612	19.836		
1648—52	Kb.		16.250	24.375				
—	Kr.	25.129			7.482	22.446	3.741	22.446
1652—65	Kb.		14.964	22.446	7.482	22.446		
1652—68	Kr.	25.184			7.482	22.446	3.741	22.446
1657—60	Gl.	25.984	14.964	22.446				
1665—70	Kb.		14.616	21.924	7.308	21.924		
1668—70	Kr.	25.184	14.964	22.446	7.482	22.446	3.741	22.446
1670	—	—	14.178	21.260	7.087	21.261		

i Mønt", Daler i 4 ß Stkr., 34 ß lybsk i hver Daler i Sølvrytterpenge, i Markstkr.[1]), Ved Daler i Mønt forstod man en Tid omkring Forordningen af 16. November 1619 Currentdaler à 80 ß, men tidligere og efterpaa var „daler i mønt" lig Sletdaler.

Hvis eller saalænge Speciedaleren kunde omsættes mod Smaamønten efter dennes Navneværdi, og Smaamønten kunde købe Speciedaleren efter samme Maal, var der ikke større Grund til at fremhæve Dalerens forskellige Indhold. Men netop fordi det ikke forholdt sig saaledes fremkom de forskellige Benævnelser. Hovedinteressen knytter sig imidlertid til Forstaaelsen af „Rigsdaler, Rixdaler, Reichsthaler", hvori de fleste Summer og Priser regnedes. Denne var oprindelig lig Speciedaleren, forsaavidt denne kunde og skulde veksles mod det lovbestemte Antal ß, hvortil Rigsdaleren var ansat. Men var det umuligt, at erholde et

[1]) l. c. p. 138—39, 217 jfr. 193.

til Mønternes Navneværdi og Kurs 96 ß paa Daleren.

8 ß		6 ß		4 ß		2 ß		1 ß	
Fin-vægt	Daler	Fin-vægt	Daler	Fin-vægt	Daler	Fin-vægt	Daler	Fin-vægt	Daler
		1.884	22.144			0.366	17.520		
2.088	25.056			1.088	24.792	0.514	24.672	0.256	24.576
2.088	25.056			1.088	24.792	0.514	24.672	0.256	24.576
1.754	21.048			0.877	21.048	0.365	17.520	0.144	13.824
		1.450	23.200					0.220	21.120
				0.487	11.688	0.365	17.520	0.148	13.728
		1.450	23.200						
						0.348	16.464	0.148	13.632
1.870	22.446					0.365	17.520	0.144	13.824
						0.348	16.464	0.148	13.632
1.870	22.446					0.365	17.520	0.144	13.824
		1.450	23.200						
				0.787	18.888	0.332	15.936		
1.870	22.446					0.348	16.464		
						0.348	16.464		

Dalerstykke for dette Antal ß, som Regel fordi Smaamønten var for daarlig eller for rigelig udmøntet i Forhold til Dalerstykkerne, skiltes Begreberne Rigsdaler og Speciedaler, saaledes at den første blev lig det lovbestemte Antal ß, Værdien af Speciedaleren dette Antal og et Plus, som kaldtes *Opgæld*.

Dette Ord er en daarlig Fordanskning af det tyske „Aufgelt(d)". Det har i Virkeligheden ikke det ringeste med Gæld at gøre, men — som det tyske Ord angiver — betyder det et Tillæg i Penge. Det rette danske Ord, som ogsaa findes i de ældre Aktstykker, er *Oppenge*, ganske svarende til *Opmaal*, det for Korntøndens Vedkommende bestemte Tillæg. Om dette hedder det i Frdng. om Vægt og Maal af 1. Maj 1683 § 9, jfr. Frdng. af 10. Januar 1698, Kap. IV §§ 7, 8 og 9: „og skal alt det, som maales med Korntønden eller Skjeppen, maales med strøgen Maal, og ej med Top, eller skuddes i Tønden; men naar noget af

Ærter, Hvede, Boghvede, Rug, Malt og Byg, enten i Tiende eller Landgilde ydes, da skal paa hver Tønde et Fjerdingkar for Topperne gives *til Opmaal* og halvandet Fjerdingkar paa hver Tønde Havre".

Top eller Opmaal er vel et Tillæg oprindelig for Svind eller Urenhed i Varen, men har derfra udviklet sig til et rent vilkaarligt og sædvansmæssigt eller lovbestemt Tillæg selv paa god Vare.

Paa samme Maade synes Opgælden eller Oppengene at have haft en dobbelt Betydning, dels som Tillæg, fordi Smaamønten var daarlig og ikke, regnet efter Navneværdi, kunde udfylde Speciedaleren eller anden større Mønt, som senere Kronen, da denne tildels overtog Speciens Rolle som Omsætningsmiddel, dels som et vilkaarligt Paalæg, der gik under Dække af Opgældens Etikette.

Det sidste Paalæg kan vi for Nemheds Skyld kalde de egentlige Oppenge. Et saadant vilkaarligt Paalæg er det formentlig, der omtales af Axel Nielsen p. 41 i „Specier, Kroner, Kurant", hvor det meddeles, at Tolderen paa Bornholm i 1671 tog i „Opgæld af hver Rigsdaler udi Mønt 8 Skilling danske og af hver Rigsdaler in specie 4 Skilling danske". Efter Begrebet Tillæg for daarlig Mønt passer det første, men ikke det sidste Paalæg, thi der kan jo ikke godt tales om Opgæld paa selve Speciedalerne. Dette sidste er et rent vilkaarlig beregnet Paalæg til Tolden, som det ovennævnte Fjerdingkar eller 1½ Fjerdingkar til Tienden. Opmaal og Oppenge bliver da lovbestemte Paalæg til offentlige Ydelser. Denne Forklaring af det hos Axel Nielsen fremdragne Tilfælde bekræftes efter min Opfattelse gennem Sundtoldregnskaberne, idet der fra 30. April 1621 er oppebaaret et Tillæg 15 ‰ til Dalerne, der i Sundtolden som Regel opkrævedes i Specier eller Guldmønt, der regnedes for ligestillede med Specier. Dette Tillæg kaldes i Forklaringen til Sundtoldregnskabet for 1621 straks Opgæld, men umiddelbart efter „Oppendinge". Om dette Paalæg opstod for eventuelt at dække Tab ved uvægtige eller ufine Specier, der senere maatte konstateres i Beholdningerne, faar staa

hen; nogen sikker Forklaring gives ikke i Regnskaberne, men denne Tillægsafgift kaldes gennemgaaende Oppenge i Modsætning til Opgæld, der er betydelig større og kræves ved Udgivelsen af de gennem Sundtolden oppebaarne Speciedalere til Dækning af Kongens Udgifter, saaledes at Opgælden regnedes Kongen til Gode ved Veksling af Specierne i Smaamønt.

Idet *Oppenge* kan sidestilles med *Opmaal* som det faste Paalæg til Afgiften, kan *„Toppen"* paa Tønden som det ubestemte, vilkaarlige eller vekslende Tillæg jævnstilles med *Opgælden* som det efter Smaamøntens Ringhed varierende Tillæg til Rigsdalerens Skillingstal til Udfyldning af Speciedalerens Værd.

Idet vi nu gaar over til *Opgælden*, vender vi os til et saare vigtigt Punkt i hele Mønthistorien: Menigmands Stilling til og Værdsætten eller — som Forholdene nu engang laa — rettere Undervurdering af den almindelige større og mindre Skillemønt ligeoverfor Hovedmønten, Værdimaaleren, Hovedomsætningsmønten, som denne formede sig i dette Tidsrum, nemlig Specien. Et var, hvorledes Mønten udsendtes af Regeringen, et Andet, hvorledes den modtoges af Undersaatterne.

Af foranstaaende vil kunne forstaas, at der i hvert Fald teoretisk set kan tænkes megen forskellig Opgæld samtidig. Skulde man tilveksle sig en Specie for Smaamønt, vilde der af Speciens Indehaver i og for sig kunne kræves større og større Opgæld, jo mindre og slettere Skillemønt man præsenterede til Veksling.

Af Skemaet over Sølvmøntens Finvægt pr. Rigsdaler fremgaar, at det selvfølgelig ikke var ligegyldigt, om Vekselpengene bestod f. Eks. 1644—48 i $\frac{1}{8}$-Stkr. eller 4 β-Stkr. Overfor Varer vilde 2 Rigsdaler i hver sin Slags Mønt sandsynligvis have forskellig Købeevne. Hertil svarer formentlig netop Dagbøgers og Regnskabers Fremhævelse af, om Rigsdaleren bestod af det ene eller andet. Endvidere vil Konsekvensen heraf være, at der ogsaa kunde tages Opgæld for Kroner eller Markstykker mod mindre Mønt. Senere

i Tiden, da Specierne blev sjældne og Kronerne til Dels overtog disses Rolle som Hovedomsætningsmønt, krævedes da ogsaa Opgæld paa Kroner mod Smaamønt.

Til alle de foran omtalte Møntbenævnelser og Møntberegninger kommer altsaa nu i Regnskaberne endvidere Omtalen af Opgæld, hvis varierende Størrelse er den rette Prøvesten for Møntsystemet gennem Aarene og udtrykker Samfundets Kritik af dette ned gennem Tiderne.

I den første Halvdel af Christian IV.s Regeringstid sporer man i Regnskaberne kun lidt til Opgæld. Naar der f. Eks. i nogle Regnskaber fra 1602 og 1605—6 omtales 2 ß Opgæld paa Daleren, er der næppe Grund til heri at se andet eller mere end den i dette Tidsrum lovmæssig fastslaaede Forhøjelse af Dalerens Skillingstal fra 64 til 66 ß. Noget lignende gælder Sundtoldregnskabet fra 1619, der nævner en Opgæld af 4 ß paa Rigsdaler in specie mod Kroner, Mark og Smaapenge, idet det efter hele Sammenhængen er den i Aarene 1618—19 ved Forordning fastsatte Forhøjelse af Dalerens Skillingstal til 84 ß fra Curantdalerens 80 ß. Paa samme Maade taler Sundtoldregnskaberne om en Beregning af 16 ß Opgæld i Curantdalere mod nogle til Renteriet opsendte Speciedalere, hvilket netop udgør den i Aarene 1619—24 fastslaaede Forhøjelse af 16 ß fra en Curantdalers 80 ß til Dalerens dagældende Skillingstal 96 ß. Det er vistnok altsammen kun regnskabsmæssige Udligninger af forskellige Møntenheder.

Naar der derimod i 1602 tales om at en Person har maattet give 6 ß mere for „thöcke Dlr." og i Eske Broks Dagbog fra 1617 den 18. December omtales „200 rixdlr. i ℔ Stkr. og anden penge og 4 ß paa hver Dlr. til Opgæld", samt i Sundtoldregnskabet for 1620 Rigsdaler in specie til 6 ℔ 6 ß, er der skellig Grund til at antage, at det her har drejet sig om et virkeligt Tillæg til det lovmæssige Skillingstal paa Daleren for at faa Specier[1]). Paa den anden

[1]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 63, 85, 89, 117, 150—51, 153; bl. a. tog Kongen 1618 5 % i Opgæld af Specier, han leverede Møntmestrene til Omsmeltning til Kroner o: til daarlig Mønt!

Side nævner Eske Brok i samme Aar 50 rixdlr. i ℔ Stkr. som enstydig med 50 Dlr. in specie.

I hele Perioden inden 1625 er der imidlertid ikke stort Rum for Beregninger af Opgældens Størrelse, fordi Forordningerne om Skillingstallets Forøgelse kom saa hurtigt efter hinanden. Selvfølgelig har der — saasnart Kongen forringede Smaamønten — straks dannet sig Opgæld til Imødegaaelse heraf, men Regeringen har dog forholdsvis hurtigt maattet reagere heroverfor ved Smaamøntens Nedsættelse i Forhold til Specierne[1]). I hvert Fald vil der næppe paa Grundlag af enkelte Oplysninger hist og her kunne udregnes noget virkeligt paalideligt om Opgæld.

Denne vilde derhos kun gælde ganske korte Tidsrum inden for de i Forvejen kortvarige Perioder mellem de forskellige anordningsmæssige Forhøjelser af Dalerens Skillingstal og dermed kongruente Nedsættelse af Smaamønten. Rigsdaleren er efter hver Anordning regnet til sit lovmæssige Antal ß. Naar dette forelaa i mindre Mønt, maatte Rigsdalerens Omsætningsværdi være lig Speciens.

Først da man 1625 endelig fastslog Dalerens Skillingstal til 96 ß og fastholdt dette uanset den daarlige Skillemønt, der sloges baade inden og udenfor Landets Grænser, og som mellem hinanden trods alle Forbud kurserede her, fik Begrebet Opgæld sin rette Betydning. Den blev Borgerskabets Reaktion mod den daarlige Mønt — Agio paa Specien eller Disagio paa Smaamønten — som ikke længere blev honoreret gennem en paafølgende Forordning saaledes som i den første Periode af Christian IV.s Regering. Til Bedømmelse af denne Opgæld eller Kurs har man ikke for det Tidsrum her er Tale om, nemlig 1625—70, Vekselkurserne i Hamburg at støtte sig til[2]), idet disse ikke er opnoterede i hvert Fald ikke opbevarede saa langt tilbage i Tiden, men man maa søge den rundt om i Regnskaber m. v. Herved frembyder sig imidlertid den Vanskelighed, at de offentlige Regn-

[1]) l. c. og p. 178.
[2]) Axel Nielsen l. c. p. 60.

skaber anordningsmæssig ikke bør eller tør kende anden Kurs end 96 ß paa Daleren[1]). Det er gennemgaaende kun faa Oplysninger, der kan indhøstes ad denne Vej. Dette er saameget uheldigere, som det i aldeles overvejende Grad alene er offentlige Regnskaber, der er bevarede i Arkiverne. Kun ganske faa private Godsregnskaber kendes — de indeholder ikke noget — og et eneste Købmandsregnskab, Niels Grisbæks fra Ribe[2]) — der heller intet indeholder. Dette er besynderligt, eftersom det jo netop skulde være gennem Købmandsbøger, man snarest skulde træffe Vekselforretninger med Angivelse af Kurser, men det hidrører fra, at den opbevarede Regnskabsbog fra Ribe mere er for en Statusbog end en Kassebog at regne. Den henviser da ogsaa undertiden til en anden Bog, formentlig den egentlige Handelsbog med de daglige Omsætninger, som desværre ikke foreligger.

Ser man nu paa de sparsomme Oplysninger om Opgælden og sammenholder disse med Udmøntningernes Art og Størrelse samt de slagne Mønters Finvægt, vil man komme til følgende Resultater:

Naar der f. Eks. i Møntmesterregnskabet 6. Febr. 1624—1. Jan. 1625 og enkelte andre Regnskaber omtales Rdlr. in specie til 6 ℔ 4 ß, er der næppe Grund til heri at se andet eller mere end den ved Møntordning af 14. Febr. 1624 fastsatte Kurs af 100 ß paa Specien[3]). I Nyborg Lensregnskaber spores ingen Opgæld. I Sundtoldregnskabet regnes Specien til 104 ß[4]) indtil Oktober 1625, derefter til 100 ß. Valveringen af Mønten ved Forordning af 4. Maj 1625 kan med nogen Føje antages at have hidført denne Nedgang i Opgælden, der dog er mere formel end reel, idet Specien jo forinden sidstnævnte Forordning regnedes til 100 ß.

---

[1]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 237.

[2]) Viborg Landsarkiv.

[3]) Chr. IV.s Møntpolitik p. 217.

[4]) l. c. p. 228, hvor Rigsraadet opgiver Opgælden paa Specier mod Smaamønt til VIII ß.

Forholdet er altsaa i Virkeligheden dette, at Sundtoldregnskabet før og efter Møntforandringen regner med en Opgæld af 4 ß over den lovlige Kurs, henholdsvis 100 og 96 ß. Hermed stemmer Rentemesterregnskaber fra denne Tid. Først med Aar 1630 regner Sundtoldregnskabet med Speciedalere og Rigsdalere til 96 ß. Københavns Lensregnskaber og Møntregnskaber regner derimod med en Opgæld af 6 ß pr. Specie, dog at Lensregnskabet for 1628—29 kun beregner Slotsherren en Opgæld af 4 ß paa de Speciedalere, han ikke har faaet i Genant for Aaret 1627—28. Antegnelserne til Regnskaberne for Aarene 1625—28 afkorter Lensmanden den af ham oppebaarne Opgæld som ulovlig. Med 1630 ophører al Tale om Opgæld. Dette stemmer med de historiske Forhold. Under Christian IV.s Deltagelse i Trediveaarskrigen udmøntedes i betydeligt Omfang daarlig Mønt, der ophørte med Krigens Slutning. Dels udkom der i Krigsaarene ca. 36.000 Rdlr. 2 ß og ca. 120.000 Rdlr. 6 ß, dels blev der indsmeltet ca. 30.000 Dlr. in specie. Paa den anden Side møntedes der en Del Rigsdalerstykker, men disse gik sikkert for Størstedelen til Krigsskuepladsen i Tyskland. Der er derfor Grund til at antage, at Landet led under Mangel paa Specier og Overflod paa daarlig Skillemønt, baade inden- og udenlandsk, hvad der jo ogsaa til Overflod fremgik af Klagerne paa Stændermødet i Odense i Februar 1627. Under disse Forhold kunde de gavnlige Virkninger af Møntforandringen i 1625 ikke trænge igennem. Opgælden maatte vedblive og kan for Tidsrummet 1625—29 sættes til i det mindste 4 ß.

Ved Forordningen af 10. Oktober 1629 nedsattes 6 ß til 5⅓ ß d. Samtidig indførtes Skillemønt af Rigsdalerværd og udstedtes Forbud mod den daarlige udenlandske Skillemønt. Det er herefter forklarligt, at der ikke længere tales om Opgæld i Regnskaberne. Med Aar 1630 forsvinder den. Idet der i Tidsrummet til 1644 ikke sloges daarlig Mønt i København og Kristiania, først fra 1641 nogen daarlig Mønt i Glückstadt, kan der være indtraadt Ro i Møntforholdene. Man havde de devalverede Møntsorter fra 1625,

der vel ikke havde Rigsdalerværd, men dog paa den anden Side, naar der ellers var Specier i Omsætningen, vel kunde gælde for god Skillemønt, endvidere den reducerede 6 ß (5⅓ ß) og de ny gode Skillemønter, hvoraf der dog kom forholdsvis lidt frem, da Kongen var ærgerlig over ikke at tjene paa dem. Endvidere fortsattes Specieudmøntningen i Norge med ikke ubetydelige Beløb aarlig, ligesom den genopvaagnende Studehandel under Fredens Forhold atter bragte Specier til Landet. Jeg vil for dette Tidsrum ikke kunne fæstne nogen Opgæld. Hermed stemmer et Brev til Lensmændene i Norge af 15. Marts 1639[1]) hvorefter de skal „tilholde Tolderne, at de iblandt anden mynt, som de af Ud- eller Indlendiske udi Voris toldbod opberger, paa hver Real eller Styck von Achten annammer 4 ß d., til hver enckende daller fulgiørres, Beregnet hver Stöcke von Achten 92 ß d. ...". De hollandske Styck von Achten eller Piastre kunde efter deres Sølvindhold ikke sidestilles Specier, men var netop ca. 4 ß ringere. At disse toges for 92 ß og Specien for 96 ß synes at udelukke enhver Tale om Opgæld.

Som Skemaerne udviser, udgik der fra Glückstadt i Aarene 1641—44 ca. 50.000 Rdlr. Smaamønt, der vel tildels vakte Naboernes Uvilje, særlig Stykket paa 8 ß lybsk, men som dog hverken ved Mængde eller Gehalt kunde øve nogen særlig Virkning paa hele det økonomiske Liv i de 2 Kongeriger og Hertugdømmer som Helhed betragtet.

Med Svenskekrigens Udbrud paa Skellet mellem 1643 og 1644 indtraadte som allerede tidligere udviklet en voldsom Forringelse af Mønten for at skaffe Midler til Krigens Førelse. De „ulfeldske Hebræere"s Sølvindhold var højst mangelfuldt. Skulde 2 og 1 ℔ Stkr. „fuldgøre" en Daler, indeholdt de kun 19,836 gr. f. S. og var det 4 ß, Talen var om, indeholdt en Daler saadanne kun 11,688 gr. f. S. Der udmøntes derhos over 350.000 Dlr. Smaamønt i Krigsaarene og umiddelbart derpaa. Specier er bleven indsmeltede. Studehandelen er ødelagt. Den norske Specieudmøntning

[1]) R. A. Norske Tegnelser VI 1634—40 f. 401.

daler. Og dog spores der ikke i nogen Grad Opgæld i de offentlige Regnskaber. Enten maa Lensmændene m. fl. have stukket Opgælden i deres egne Lommer eller ogsaa er der hos Købmænd og Leverandører opnaaet billigere Priser paa Varerne, svarende til den Opgæld, der gaves Afkald paa ved Betaling med Specier eller ogsaa havde Lensmænd o. s. v. slet ingen Specier at betale med. At der nemlig maa have hersket Opgæld kan der ingen Tvivl være om, naar Regeringen pumpede en saadan Masse Mønt til overdreven Navneværdi ud blandt Borgerskabet. Disse Mønter blev ikke i udenlandske Betalinger modtagne som gode for 96 ß paa en Daler og kunde heller ikke i Indlandet af Købmændene tages gode herfor. Enten maatte de forlange Opgæld eller sætte Priserne paa deres Varer op, særlig da paa de Varer, de fik fra Udlandet. Om Vanskelighederne ved Møntsystemet bærer Niels Grisbæks ovenomtalte Statusbog tydeligt Vidnesbyrd, idet han f. Eks. for en Kredit paa Varer lader en Kunde udstede en særlig Sikkerhedsrevers for det Tilfælde at der skulde ske Forandring med Mønten!

Naar Lensmændene fik Antegnelser til deres Regnskaber, saafremt de førte Opgæld til Udgift som Tillæg til deres Genant, idet de ikke, som lovet i Forleningsbrevet, fik den udbetalt i Specier, vidste de at hjælpe sig paa anden Maade. De tog da Genanten i Varer, som de overtog fra Lenet til en Taxt, efter hvilken andre Tjenestemænd paa Lenet havde Ret til at udtage Varer, navnlig Levnedsmidler, Klæde m. v. De opnaaede derved at faa disse Ting til langt billigere Pris end i den fri Handel. I et Regnskab[1]) har det endog kostet 252 Dlr. over Taxten at fyldestgøre en Lensmand 900 Dlr. af hans Genant.

At der har existeret Opgæld i det Tidsrum: 1644—47, her er Tale om, derom vidner Forordning af 10. December 1647[2]) tydeligt nok.

---

[1]) R. A. Kbhvns Lensregnskab 1653—54.

[2]) Collin l. c. Bilag 13. Secher l. c. V. p. 545 jfr. Rentemesterregnskab 1. Maj 1647—1. Maj 1648.

Idet den ikke rører ved Navneværdien paa den saakaldte ulfeldtske Mønt, sætter den „En Rixdler (til) 6 ℔ ½ udi Mynt“. Dette vil i Virkeligheden sige, at der har hersket en Opgæld af mindst 8 ß paa Daleren, hvad visselig ikke var for meget. Ser man hen til den Nedsættelse af „Ulfelderne“, der kort Tid efter hjemledes ved Frdng. af 21. Marts 1648[1]), hvorved et 2 ℔ Stk. sattes til 28 ß, et 1 ℔ Stk. til 14 ß og et 4 ß Stk. til 2 ß, medens Rixdaleren bibeholdtes i den oprindelige Kurs af 96 ß, kommer man til en Opgæld af ca. 12 ß nedsat Mønt paa en Daler i ℔ Stkr. og langt mere paa en Daler i de utilladelig slette 4 ß Stkr., hvis Finvægt kun er 0,487 gr. mod 2 ß: 0,365 gr. Det var saaledes højst beføjet, naar de nedsattes til 2 ß. Hermed kan sammenlignes det allerede tidligere berørte Hamburgermandat af 6. Juli 1644, der hidførte en Nedsættelse af 2 og 1 ℔ Stkr., som svarer til en langt højere Opgæld, nemlig 24 ß i nedsat Mønt, men Hamburgerne besad nu ogsaa en udpræget Lyst til at være paa den sikre Side overfor alt hvad dansk Mønt var! Ved en saa grov Nedsættelse som at sætte en Hebræer 2 ℔ til 24 ß, naaede de et godt Stykke over Speciedalerpariteten. Herefter vil det alt taget i Betragtning i hvert Fald ikke være for dristigt at regne med et privat Tillæg før 1647 af 12 ß pr. Daler.

Efter Reduktionen af Krigsmønten var der formentlig i den første Tid ikke Plads for nogen større Opgæld for Speciedalere mod Kurant Skillemønt. Først efterhaanden som Hannibal Sehesteds norske Markmønt udmøntedes i større Omfang, — den som maaske var Forbillede for den europæiske „Zweidrittel“, — kaldtes Opgælden atter til Live. Det er derfor troligt, at Opgælden i Aarene indtil de 2 Svenskekrige 1658—60 kun har andraget de af Arent Berntsen omtalte 2 ß. I sin „Danmarckis og Norgis Fructbar Herlighed“ Kbhvn. 1656 II p. 564 skriver han, at Daleren den 1. December 1619 endelig blev opsat for 6 ℔ eller 96 ß, hvorefter han tilføjer: „Saa som den siden

[1]) Collin l. c. Bil. 14. (fejlagtig 12. Marts) Secher V p. 546—47.

indtil nærværende 1652 Aar haffver gieldet og endnu almindeligen skulle gielde. Enddog hvo sig Rixdaler ville tilbytte undertiden nu mue giffve for 1 Rdlr. 6 ℔ 2 ß. Dog er det ingen visse Opsættelse ved nogen kongelig Befaling".

Krigsaarene fik ikke nogen *særlig* ondartet Indflydelse paa Udmøntningen udover, at Kroner, 2 ℔-, 1 ℔- og 8 ß-Stkr. vandt Overhaand. De udmøntedes ikke slettere end hidtil, men i forholdsvis større Omfang. Man kan ikke heller paastaa, at den mindste Smaamønt 6 ß, 2 ß og 1 ß udmøntedes daarligere eller i større Omfang end hidtil, om end i rigelig Mængde.

Alt i alt kan det dog fastslaas, at Specieudmøntningen lidt efter lidt kom til at trække det korteste Straa, saaledes at Landets Beholdning af denne Omsætningsmønt fra Aar til Aar gik tilbage, vel ogsaa for en Del som Følge af, at Udførslen af Korn og Stude i de urolige Tider og under det almindelige Tryk paa Befolkningen ikke var saa udbytterig som forhen. Kom der Penge til Landet, var det ikke mere de gode Specier, men daarlig Smaamønt. Dog vedblev der stadig i Norge at udmøntes et ganske regelmæssigt Antal Specier, af hvilke et betydeligt Annuum gik ned til Danmark i Dronningens Kasse. Det er ikke saaledes, at Specieudmøntningen helt ophørte, som i lange Aarrækker under Christian V og Frederik IV.

Jeg er derfor ikke tilbøjelig til at antage, at Opgælden under Frederik III har rejst sig til nogen større Højde, selv om Smaamønten baade den indenlandske og særlig den fremmede har plaget Omsætningen en Del. Specier har været til at faa og Kroner var i hvert Fald til Stede, saaledes at Smaamønten var og forblev den rene Skillemønt.

De foreliggende Regnskaber, Forordninger og andre Aktstykker synes at bekræfte dette, idet de ikke giver sikre Holdepunkter for en højere Opgæld end ca. 4 ß.

Jeg læser — som tidligere anført — det af Axel Nielsen l. c. p. 41 anførte Sted i Reskript af 17. April 1671 saaledes, at de 4 ß af hver Rigsdaler in specie, som Tolderen paa Bornholm opkrævede, var et Slags Opmaal eller Oppenge.

Af de 8 ß han tager i Opgæld af hver Rigsdaler i Mønt, er derfor kun de 4 ß egentlig Opgæld, de andre 4 ß fornævnte Tillægsafgift.

I det af Stehn Hondorff, Mogens Friis, Christoffer Gabel og Heinrich Müller, Cammerraad, Rentemestre og Assessores udi Skatkammer Collegio for Tiden fra 1. Nvbr. 1660 til 31. Dcbr. 1661 aflagte Rigens Regnskab hedder det at „Mynten er beregnet paa 1 Rdlr. 96 ß d.", men tilføjes: „Medens huis som er annammet udi Enkende Riksdlr. og derpaa er beregnet *4 pro Cento til Opgield* Indtegt; Eftersom den saahøjt er udgifven Kongl. Majt. til Fordell — huis Lejlighed Regnskabet udi Indtegten Selv forklarer og udviser"[1]). Rigens eller Rentemestrenes Regnskab pro Aº 1663 beregner Mønten saaledes: *„En enkende Rixdlr. 100 ß*; en Rixdlr. Møndt 96 ß". I Extrakt af Rigens Regnskab for 1664 siges: „Opgield for udvexlede Specie Rdlr. til Prinsesse Styr: October, af 1300 R. à 4 ß: 54 Rdlr. Møndt 16 ß o. s. v.". I Udgiftsregnskabet for samme Aar anføres f. 173. October: „1300 *Rdlr. in specie à 100 ß imod Gemehne Mønt, daller til 96 ß, ehr paa huer Specie Rdlr. 4 ß*". Ganske paa samme Maade beregnes der Opgæld 4 ß pr. Specie i alle Regnskaberne til og med Udgangen af Frederik III.s Regeringstid. Hermed stemmer den af Axel Nielsen p. 38 anførte kgl. Resolution af 28. Maj 1668 og Forordning af 26. Juli 1658[1]). I denne sidste udtaler Kongen: „At vi nu for vigtige Aarsagers Skyld og efter Undersaatternes begiering i Vor Kjøbsted Bergen haver for got anset nogen forandring ... paa mynten udi forn. Bergen at giøre, Nemlig, at een Rixdaller, som er banckdaler, skal her effter indtil paa videre Naadigste Anordning der i Byen gielde Sex Marck 4 Skilling danske och et Styck von Acht Sex Marck Danske ...". I Antegnelser til Sundtoldregnskabet 1670 omtales „4 % Lage Courant mod Rdlr. in specie". Den 30. December 1655[3])

[1]) jfr. Axel Nielsen l. c. p. 41.

[2]) R. A. D. Kanc. Norske Register Nr. 10. 1657—60. f. 113. Nr. 49.

[3]) R. A. Sjæll. Tegn. XXXIII 1654—56: fol. 463.

fik Christoffer Gabel Ordre: „Du maa lade give Ditlev Brockdorff paa hver Rdlr., som han udi mynt bekommer af de penge, som hannem til forestaaende Kieler Omslag af de udi nærværende Aar paabudne Skatter betales skal, 4 ß d.".

I en af Commerce-Collegiet den 20. Febr. 1669 afgiven Memorial[1]) til Kongen hedder det: „... unmöglich ist es auch das Land mit Cronen und 2 ß ohne Schaden zu überhäuffen, zumahlen es dahin gerathen, das umb Rthlr. zu haben 4 pro cento mussen geben werden, und kann nicht fehlen, dafern nach aller müglichkeit dieser nicht vorgebauet wird, es in wenig Jahren zu 5, 6 und 7 pro cento auffschiessen muss ...".

Af alt det anførte synes saaledes at fremgaa, at man til ca. 1652 kun med Sikkerhed kan opføre en Opgæld af 2 ß, fra den Tid til ca. 1670 4 ß d. pr. Speciedaler, uden at det er muligt med nogen Sikkerhed at udtale sig om, hvorvidt denne Opgæld alene gjaldt Kroner eller tillige Smaamønt. Det skal indrømmes, at det vilde være temmelig urimeligt at stille disse 2 Klasser Mønt ens i saa Henseende, men de citerede Kilder synes ikke at afgive nogen Støtte for en forskellig Behandling. Navnlig den sidstanførte Ordre tyder ikke herpaa, thi var der noget Sted, hvor der indgik Smaamønt, var det sikkert gennem Skatter og Afgifter. Ikke heller den kgl. Bevilling af 15. Nvbr. 1669[2]) for Tolder Poggenborg til at beregne Specier til 6 ℔, afgiver Støtte for, at Opgælden kan have været meget større end 4 ß, thi ellers vilde Kongen næppe have strøget den ikke blot for det nærværende Aar, men ogsaa „herefter". Denne Ordre giver ingen Antydning af Forskel paa Rigsdaler i Krone- og i Smaamønt. Der foreligger saaledes ingen sikre Beviser for større Opgæld end 4 ß, og navnlig kan man ikke med

---

[1]) R. A. Indlæg til Kongebrev af 1. Marts 1669 til Collegium Status.

[2]) R. A. Sjæll. Tegnelser XXXVIII 1667—70. fol. 782—83. Nr. 736, 737. jfr. Axel Nielsen l. c. p. 38. Note 24.

nogensomhelst Sikkerhed opstille een Opgæld for Kroner og een for Smaamønt. Det vilde være ganske vilkaarligt at sætte nogen vis Opgæld for hver Klasse, selv om man nok saa meget vil anse det for i højeste Grad sandsynligt, at der har været gjort Forskel paa Rigsdaler i disse forskellige Mønter. —

Der fremstaar i denne Sammenhæng det Spørgsmaal, hvorledes den ældre Mønt, der ikke inddroges, gik jævnsides med den nyere Mønt, og hvorledes disse forskellige Møntsorter forligtes. For Eksempel var jo Rytterpengene ved fortsatte Nedsættelser bleven en fin Mønt. Gik den da stadig mellem den nyere Mønt eller forsvandt den hurtigt som for fin Mønt? Det sidste er sikkert det rimeligste at antage.

Den voldsomme Reduktion 1648 af Hebræer-4 ß tyder paa, at denne i Forvejen har været underkastet en langt betydeligere Opgæld end al den anden Mønt, men hvilken? At den var en ganske ualmindelig slet Mønt, maa hurtigt være gaaet op for Almenheden.

Kronemønten i Forening med de reducerede Hebræere var i Perioden 1649—52 en ganske god Skillemønt og kan nok have begrundet en mindre Opgæld: 2 ß, end den, der fremkom i den følgende Periode, da Kronemønten blev ringere. Der bliver dog et Svælg mellem Krone og Markmønten paa den ene Side og den egentlige Smaamønt paa den anden. Ikkedestomindre vil det være betænkeligt at angive nogen vis større Opgæld for denne sidste, saalænge man har kunnet regne med, at denne Smaamønt ikke voksede ind i den egentlige Handelsomsætning, men kun tjente til som egentlig Skillemønt at skille Folk ad i den daglige Husholdning om jeg saa maa sige. At det i alt væsentlig forholdt sig saaledes indtil henimod 1670, tror jeg fremgaar af Tabellen over Udmøntningen, hvorefter Smaamønten endnu ikke paa dette Tidspunkt havde vundet Overmagten. Jeg kan altsaa forsaavidt slutte mig til Axel Nielsen, naar han for denne Periode bestemmer Opgælden til 4 ß paa Specien mod Kroner. Thi det har sikkert væsentligst kun

været Krone- og Markmønt, der har været Spørgsmaal om i Omsætningen at veksle mod Specier.

Naar man nu vil klarlægge Betydningen af den Opgæld, hvis Størrelse er søgt fastlagt i det foregaaende, vil det være rimeligt til nærmere Forstaaelse at forudskikke et Par Bemærkninger om vor Nutidsmønt.

En Nutids-Sølvkrone er ikke — selv om dette ved Møntreformens Planlæggelse vel var tilsigtet — udmøntet med $^1/_{10}$ af den til en Guldkrone ved Omsætningen 1875 svarende Finvægt i Sølv, eller 6,3185 gr, men kun med en Finvægt af 6 gr. Ikke desto mindre vilde ingen før 1914, da vort Møntsystem stod urokket, af den Grund finde paa i Omsætningen at give den en ringere Værdi end $^1/_{10}$ af en Guldtikrone. Kronen med 6 gr Sølv havde altsaa 1875 en Omsætningsværdi af 6,3185 gr. Basis for dette Forhold var vor faste Hovedmønt: Guldtikronen. Paa samme Maade kan meget tale for at stille Rigsdaler i Mønt, i hvert Fald i Mark og Kronemønt, i lignende Forhold til den daværende Hovedomsætningsmønt: Specien, saaledes som Axel Nielsen har gjort i sit Værk: Specier, Kroner, Kurant. Naar denne Nationaløkonom har stillet Regnestykket saaledes op for den af ham omhandlede Tidsperiode, hvor langt større Grund kan der da ikke være til det samme i Tidsrummet 1625—70, hvor der — som det fremgaar af Hovedopgørelsen p. 266—67 — regelmæssigt udmøntedes et større Antal Specier, om end gennemgaaende ikke af saa stor Finvægt, som fastslaaet ved Møntordningen af 22. Marts 1671.

Naar det i Datiden hedder, at man kunde tilveksle sig 1 Specie for 100 eller 104 ß i ringere Mønt, maa det sammenstilles med, at man for 10 Sølvkroner à 6 gr f. S. ɔ: 60 gr f. S. kunde erholde 10 Kr. i Guld, der 1875 svarede til 63,185 gr Sølv, men ved Verdenskrigens Udbrud til ca. 132 à 150 gr og 1915, da Sølvprisen stod lavest til ca. 162 gr[1]).

[1]) Kungl. Mynt- og Justeringsverkets Årsberättelse 1915, Stockhom 1916 p. 50. I 1915 havde 1 Guldkrone (ɔ: $^1/_{10}$ af en Guldtikrone, der dog paa det Tidspunkt ikke kunde veksles i Guld!) altsaa en Omsætningsværdi af ca. 16 gr Sølv.

Idet man opretholdt Illusionen eller Fiktionen om Ligestillethed af Møntdaleren med Speciedaleren mod et vist om end endnu ikke jævnstillende Tillæg til den første, vil det altsaa sige, at man i Omsætningen sidestillede f. Ex. 23,233 gr f. S. med 25,184 gr og bortsaa fra Differencen i Metalindhold. Dette kunde ske, saalænge man havde nok af Specier og kunde betragte Møntdaleren som et midlertidigt Ækvivalent for Specien, som et Onde, en Nødhjælp eller Middel til at skille Folk ad i Smaahandelen; paa samme Maade som i vor Tid Sølvkroner mod Guldmønt betragtedes i Datiden Kroner mod Specier som Skillemønt, selv om man ikke officielt eller lovmæssigt paa 16-hundredaarstallet kendte dette Begreb.

Man kan opstille følgende Ligning, naar Opgælden f. Ex. er 4 ß, Rigsdaleren inddeles i 96 ß og Møntdaleren følgelig tæller 96 ß + 4 ß = 100 ß, for at kunne sidestilles Specien, der har en Finvægt af 25,184 gr. f. S.:

$$100\ ß\ —\ 25{,}184\ \text{gr}\ —\ 96\ ß.$$

$$\frac{25{,}184 \times 96}{100} = 24{,}477\ \text{gr}$$

1 Daler i Mønt à 96 ß ɔ: i Mark eller Kronemønt har herefter, skønt den i Virkeligheden kun har et Sølvindhold af f. Ex. 22,446 gr f. S., en Omsætningsværdi af 24,177 gr., idet Illusionen eller Fiktionen dækker Differencen og Virkeligheden kun har krævet en 4 ß eller $^1/_{25}$ af Speciens Sølvindhold ɔ: 1,007 gr f. S. dækket gennem Opgæld; man kan ogsaa udtrykke dette saaledes: Møntdaleren har en Omsætningsværdi af Speciens Finvægt, 25,184 gr ÷ $^1/_{25}$ eller 1,007 gr = 24,177 gr. Man bortser herefter aldeles fra de ringere Mønters virkelige Metalindhold, idet man opretholder Specien som Hovedmønten og lader Opgælden bestemme Møntdalerens Værdi i Forhold til denne. Gaar man ud fra denne Beregningsmaade, der som sagt i dette Tidsrum under Hensyn til Speciernes Udmøntning vil findes rimelig, vil man

ved Forstaaelsen af Regnskaber og Priser ikke behøve nærmere at undersøge Rigsdalerens Beskaffenhed ud over, om det er Specier eller Daler i Mønt Talen er om. Disse 2 Kategorier alene vil bestemme Sølvindholdet. Man bortser herved fra den mindste Mønt, der som jeg tidligere har nævnt næppe endnu har spillet den dominerende Rolle som senere. Den beherskedes endnu af Specier og Kroner (Marker), mellem hvilke Kampen stod, indtil de sidste lidt efter lidt blev de hyppigste, saaledes at Opgælden stadig steg, indtil man naaede det virkelige Metalindhold. Den Differencen dækkende Illusion brast og samtidig var Specierne forsvundne som overflødige Forudsætninger for Handelen.

At Forholdet har været som overfor skildret, herfor taler, at man som tidligere nævnt, hører lidet eller slet intet om Opgæld særlig paa Smaamønt mod Kroner. Smaamønten under Marker eller Halvmarker[1]) har hovedsagelig tjent den rene Detailhandel.

Vi vil derfor indskrænke os til at se, hvorledes Omsætningsværdien for Møntdaleren i Kroner og Mark i dette Tidsrum tog sig ud.

Herved vil det være nødvendigt at undersøge, hvilket Metalindhold man for Speciens Vedkommende maa gaa ud fra, idet dette ikke stillede sig ens gennem hele Tidsrummet. Man maa da herved først og fremmest regne med vor egen Speciemønt og kan ikke tage Hensyn til, hvad Speciemønt der indkom fra Udlandet. Det vides ikke, hvorledes den Mønt var slaaet, der indkom paa denne Maade, eller hvor stor en Mængde der indførtes. I saa Henseende bemærkes, at baade Sundtolden og Studehandelen, de vigtigste Kilder til Specieindførsel i denne Periode sikkert gik tilbage eller led Tab som Følge af de hærgende Krige og ulykkelige Fredsslutninger. Forsaavidt Studehandelen bragte Specier fra Nederlandene, var disse af højst forskellig, ofte daarlig

---

[1]) jfr. hermed, at der i Norge under hele Fr. III.s Regeringstid sloges 8 ß om end ikke særdeles mange af ganske samme Korn og Skrot som 2 ℔ og 16 ß.

Beskaffenhed. Forsaavidt tjente altsaa Specieindførslen i dette Tidsrum næppe i større Omfang til Speciemøntfodens Befæstelse. Den rokkedes tilmed ved Udførsel til Betaling af Krigsfolk og Krigsfornødenheder, hvorom f. Ex. Akterne fra Tyskekrigen bærer Vidne, idet der udbetaltes store Beløb i grov Mønt til Krigskommissærerne.

Idet man da holder sig til vor egen Speciemønt, maa for Tidsrummet 1625—29 den københavnske Specie være afgørende, medens de norske Specier maa tjene som Rettesnor for Resten af Tidsrummet, idet disse Mønters Udmøntning staar som saa aldeles overvejende mod de Par Specier, der kan være udmøntede andetsteds. I 1629 udmøntedes ganske vist lette norske Specier, men disse blev hurtigt tilbagekaldte og indsmeltede; deres Antal spiller ingen Rolle overfor de københavnske og senere norske Specier.

Helt anderledes stiller det sig for det af mig i min tidligere Afhandling: Chr. IV.s Møntpolitik 1588—1625 skildrede Tidsrum. I dette udmøntedes kun faa *danske* Specier tilmed af ret forskellig Art. Det er umuligt at finde noget Udgangspunkt i disse. Derimod florerede Studehandel og Sundtold i største Omfang og tilførte Samfundet en Mængde udenlandske Specier, der dog sikkert var af meget forskellig Beskaffenhed. Det er saaledes i dette Tidsrum ganske usikkert, hvorledes Speciens almindelige Omsætningsværdi i Gram f. S. skal fæstnes. Skulde man udtale nogen Formening paa dette Punkt, maatte man vistnok gaa ud fra den ved de tyske Rigslove i 15-hundredaarstallet fastsatte Udmøntningsformel for „Reichsthaleren“: 8 Stkr. af Marken brutto, 9 Stkr. af Marken fin ɔ: 25,984 gr. f. S. pr. Daler. Til denne Størrelse søgtes Møntdaleren rettet op ved de utallige Forordninger om Dalerens stigende Skillingstal. I det 16. Aarhundrede var derimod maaske Marken den nationale Hovedmønt og „Reichsthaleren“ et udenlandsk Begreb, der ikke spillede nogen større Rolle, selv om nogle faa Specier udmøntedes i Landet og nogle flere indførtes fra Udlandet.

Idet vi vender tilbage til Tidsrummet 1625—70, i hvilket

i Virkeligheden den danske Specieudmøntning stod i sit højeste Flor, stiller Møntdalerens Omsætningsfinvægt sig paa følgende Maade:

Tidsrum	Opgæld	Rigsdlr. in Specie	Rigsdlr. i Mønt
1625—29	4 ß	25.578	24.555
1629—43	ingen	25.781	25.781
1644—47	12 ß	25.479	22.684
1648	8 ß	25.479	23.519
1649—52	2 ß	25.129	24.616
1652—70	4 ß	25.184	24.177

Vil man finde Mark eller Sletdalers Omsætningsfinvægt, maa man udregne den paa Grundlag af disse Mønters Forhold til Skillingstallet 96, altsaa Sletdaler f. Ex. ⅔ af Møntdalerens Finvægt, Marken 1/6 eller 20/96 af samme.

Det vil af alt det forudgaaende forstaas, at det ikke er uden Vanskelighed at bestemme Arten og Vægten af den Værdimaaler, der i Datiden blev benyttet i Handel og Vandel.

Skulde man bedømme, hvorledes den vilde tage sig ud i vor Tids Mønt, maatte man finde et Lighedstegn, der med tilstrækkelig Tydelighed og Sikkerhed kunde jævnstille Datidens og Nutidens Værdimaaler. Et saadant Lighedstegn kan kun findes i de Varer, der da og nu indkøbes for Datidens og Nutidens Mønt, idet man paa Grundlag af hele den forudgaaende Udvikling fastsætter den ældre Mønts Vægt i Gram fint Sølv og samtidig efter vor Tids Udmøntningsforhold beregner vor Krones Indhold af fint Sølv. Det er herved umuligt at regne med den efter Verdenskrigens Indtræden forkvaklede og fra sit Metalindhold løsrevne „Krone", en usikker Maaler af det danske Folks Værdier, som disse former sig efter Arbejde, Jord, Udførsel og Indførsel, Produkter, Handel og Skibsfart, en Værdimaaler, hvis Størrelse tildels unddrager sig en tilforladelig Beregning, men som efter Gætning og Konjunkturer værdsættes paa Indlandets og Udlandets Børser, med andre Ord en ret

Papirkrone. Vi maa ved denne Undersøgelse holde os til til den før Krigen fastslaaede mellem de 3 nordiske Riger gængse Guldkrone. Men selv om vi gør dette, maa det erindres, at vor lovlige Mønt netop var en „Guld"krone, hvis Værd i Forhold til Sølv og vore ældre Sølvmønter stadig forandres efter Værdiforholdet mellem Guld og Sølv. Sølvet og Sølvmønten er ikke længer en Værdimaaler, men en Vare, hvis Pris i Guldmønt er vekslende[1]). Vil man bortse herfra og dog jævnstille Guld- og Sølvmønt, kan det ske efter det ved Møntloven af 23. Maj 1873 bestemte Forhold 1 : 15,67. Idet en Guldtikrone indeholder 4,03225 gr f. G., vil $^1/_{10}$ heraf = 1 Krone, som allerede tidligere berørt, svare til $^1/_{10}$ af 4,03225 × 15,67 gr f. S. eller 6,3185 gr f. S. Sølvkronens faktiske Metalindhold: 6 gr f. S. kan man selvfølgelig ikke regne med, idet den er udmøntet som Skillemønt med ringere Metalindhold end det efter Møntlovens Forhold mellem Guld og Sølv bestemte[2]).

Herefter vil en norsk Speciedaler fra 1648—52 have en Værdi i Kroner af 3 Kr. 98½ Øre[3]).

Denne „Værdi" er dog mere vildledende end vejledende, thi den bortser fra den forskellige Købevne, Sølvet havde da og nu, ligesom den jo ogsaa i sig indebærer den ovennævnte Fejl: Sølvets svingende Pris. Vil man naa til en mere fyldestgørende Bedømmelse af den dagældende Mønts Værdi i Forhold til den nuværende, maa man se hen til, hvad der dengang kunde købes for de gamle Mønter. Man er herved inde i Prisstatistikkens Labyrint.

Man kunde da — som Nationaløkonomer før har gjort — opstille følgende Regnestykke. 1 Tønde Rug kostede f. Eks. 1670: 1 Rdlr. 12 ß[4]) ɔ: ca. 26 gr f. S. I 1913 sattes 1 Td. Rug til 10 Kr. 72 Øre[5]); 1 Rdlr. 12 ß

---

[1]) Danmarks Statistik III p. 265.

[2]) l. c. 262—63 jfr. Kapitelstakster i ældre og nyere Tid. 1904. p. 114.

[3]) l. c. p. 267, hvor Scharling er kommet til noget afvigende Beløb.

[4]) Fornævnte Kapitelstaxter p. 2.

[5]) Statistisk Aarbog 1914. p. 79.

havde altsaa samme Købeevne som 10 Kr. 72 Øre i 1913 og 1 Rdlr. var følgelig ca. 9 Kr. 50 Øre værd. Selvfølgelig kunde den ældre Mønts „Værdi" ikke bestemmes efter et saadant enkelt „Lighedstegn": 1 Td. Rug. Der maatte tages Gennemsnitspriser over længere Tidsrum i Datid og Nutid, og ikke blot for denne Vare, men for saa mange Varer som muligt. Men er med vor nuværende Viden om Datidens Forhold en saadan Sammenligning overhovedet mulig? Hvad var f. Eks. 1 Td. Rug dengang mod nu? Var den ikke en højst uren Vare mod den, der nu kræves og ydes. Hvilken „Top" maatte dengang erlægges paa Tønden for lidt at bøde paa Varens Beskaffenhed. Ydede paa den anden Side en uren Td. Rug i Datiden dog alligevel samme Nytte som nu, idet man dengang slog sig til Taals med daarligere Rugbrød end nu.

Og forlader man Kornsorterne og benytter andre Varer som „Lighedstegn", hvorledes staar det sig da? Kan et magert Oldensvin — paa hvilket man i 1650 kender Prisen[1]) — sammenstilles med et første Klasses Andelssvin i Nutiden? Er der ikke med Rette af nulevende Nationaløkonomer rejst Spørgsmaal herom? Hvorledes kan Klæde, Smør, Honning, Daglejerarbejde, Heste, Kvæg o. s. v. sammenstilles med de samme Produkter, Arbejde, Avlsdyr i Nutiden? Uden et nøje Studium af alle disse Forhold, alle disse „Lighedstegn" kan der ikke med blot tilnærmelsesvis Sikkerhed opstilles en nøjere Værdsætning af den gamle Mønt i Nutids Kroner[2]). Dette vil udkræve den nøjeste Gennemgang af de ældre Tiders Dokumenter ved Sagkyndige paa de forskelligste Omraader, Værdsætning af de i disse Dokumenter benyttede Udtryk, Begreber og Forklaringer samt Hensyntagen til selve Prisniveauets Vekslen.

Paa det Stadium, vore Undersøgelser paa dette Omraade for Tiden befinder sig, kan man kun henvise til det „Circa"-

[1]) Over Priserne 1650—1750 findes en indgaaende Undersøgelse af Axel Nielsen i Jahrbücher für Nationaløkonomi und Statistik III Folge 31 Band Jena 1906. p. 289 ff.

[2]) jfr. Axel Nielsen, Specier, Kroner, Kurant. p. 4.

Resultat Scharling for Tiden indtil 1875 er naaet til p. 278 i Danmarks Statistik 1878, hvorefter 1 gr f. S. 1600—29 havde $\frac{100}{86}$, 1630—49 $\frac{100}{40}$ og 1650—1749 $\frac{100}{48}$ Købeevne mod 1875.

Dette vil altsaa sige, at den norske Specie, der havde et Sølvindhold svarende til 3 Kr. 98½ Øre, i 1650—1670 svarede til 9 Kr. 26 Øre, saaledes som dette Beløbs Købeevne bestemtes i Aaret 1875. Siden da er Kronens Købeevne faldet betydeligt — om end ikke i de første 10 Aar[1]) — og Kristianiaspeciens Værdi i Forhold til de nu circulerende Kroner saaledes meget større. Det er et ret overfladisk Resultat, man kan komme til og i for sig ej skikket til at fremdrages. Dog er det netop denne Værdsætning i danske Kroner, som Historikerne og alle historisk interesserede søger. For dem gælder det at vinde et hurtigt Skøn over en Datids Pengesum, omsat i Kronemønt. Det er en Indrømmelse hertil, naar jeg hidsætter følgende Oversigt over Mønternes Værdi 1875. —

Aar	Købekraftens Forholdstal	Møntsted	Rigsdlr. in Specie			Rigsdlr. i Mønt		
			Finvægt	Vægten efter Kronemønt 1875	Købekraft 1875	Omsætningsværdi	Vægten efter Kronemønt 1875	Købekraft 1875
1625—29	$\frac{100}{86}$	Kb.	25.578	4.05	11.25	24.555	3.92	10.80
1628—29	—	Kr.	25.172	3.98	11.06			
1625—30	—	Gl.	25.984	4.11	11.42			
1629—44	$\frac{100}{40}$	Kb.	25.781	4.08	10.20			
1629—43	—	Kr.	—	—	—	25.781	4.08	10.20
1643—44	—	—	25.479	4.03	10.08			
1641—43	—	Gl.	25.984	4.11	10.28			
1644—48	—	Kb.	25.477	4.03	10.08	22.684	3.59	8.98
—	—	Kr.	25.479	4.03	10.08	23.519	3.72	9.30
—	—	Gl.	25.984	4.11	10.28			
1648—52	$\frac{100}{48}$	Kb.						
—	—	Kr.	25.129	3.98	9.26	24.616	3.90	9.07
1652—65	—	Kb.						
1652—68	—	Kr.	25.184	3.99	9.28	24.177	3.83	8.91
1657—60	—	Gl.	25.984	4.11	9.56			
1665—70	—	Kb.						
1668—70	—	Kr.	25.184	3.99	9.28	24.177	3.83	8.91
1670	—	—						

[1]) Suppl. til Danmarks Statistik 1891 p. 362—63.

Naar man nu kaster Blikket tilbage over den Fremstilling af Danmark-Norges Mønthistorie i Tidsrummet 1625—70, der her er forsøgt, vil man finde, at der ikke i dette Spand af Aar af Møntherren er iscenesat rent eller overdrevent egoistiske Manøvrer med Mønten som i det tidligere skildrede Tidsrum. I 1625 bedredes Møntbestanden ved en kraftig Nedskæring som Følge af Rigsraadets Indgriben. Efter nogle Aars Forløb udsendtes ganske vist atter mindre god Mønt, navnlig de ilde ansete „Dütken" (Dütchen) eller 6 ß d. (3 ß l.), men dette skete som en Slags Nødmønt under Tyskekrigen. 1629—30 blev den uheldige 6 ß reduceret til 5⅓ ß og Smaamønt af Dalerkorn og Skrot paabudt, atter paa Grund af Rigsraadets Bestræbelser, dennegang for at likvidere Krigens Misgreb. Saa hørte Kongen ganske vist op med at mønte, da der ikke længer kunde møntes Smaamønt med Fordel, men Forholdene maatte dog i en Aarrække indtil Svenskekrigens Udbrud siges at være ret taalelige. Men efter Torstensons Indfald i Jylland 1643—44 begyndte atter en Periode af Krigsmønt, de højst undervægtige „ulfeldtske Hebræere": 2 ℔-, 1 ℔- og 4 ß-Stkr. Likvidationen af disse fandt atter Sted ved Rigsraadets Foranstaltning gennem Raadets Frdng. af 21. Marts 1648. Saa levede man videre paa den reducerede Hebræermønt samt forbedrede Type af samme Mønt, som Hannibal Sehested indførte i Norge, om end med stigende Opgæld. De to Svenskekrige 1657—60 gjorde ingen Ændring i Udmøntningsforholdene, men hele Perioden 1650—70 kendetegnes ved en fremadskridende Mangel paa Speciemønt og Tiltagen af Krone- og anden Smaamønt. Dette Forhold skyldtes dog næppe nogen tilsigtet Stræben efter større Gevinst fra Regeringens Side. Vel klagede denne nu og da over, at der ikke tilflød den slunkne Statskasse større Indtægt af Møntregalet. Man slog ogsaa med nogen Fordel en Del 2 ß. Men tager man i Betænkning de usle økonomiske Kaar for Statsstyrelsen efter de ulykkelige Krige, kan det kun forbavse, at man ikke i højere Grad, end Tilfældet blev, greb til en hensynsløs Udnyttelse af Mønten. Naar man afholdt sig

herfra, var det sikkert i Forudfølelsen af, at det som ofte før vilde ramme Ugerningsmanden selv. Ser man paa Skemaet over den samlede Udmøntning, maa man vel indrømme, at Specieudmøntningen i Norge gik gradvis tilbage og Smaamønten, men dog særlig Krone- og Markmønten frem. Dette sidste Forhold tyder paa, at man ikke med ond Vilje tilsidesatte Specien, men nødedes til at foretrække Kronen for dog at have nogen større Mønt at lade Omsætningen falde tilbage paa.

Aarsagen til dette Forhold var den *stigende Sølvpris*, der hindrede Møntherren i at udmønte Specier uden Tab, end sige med Gevinst eller blot Dækning af Møntningsomkostninger. Alle Nationaløkonomer har ganske vist udregnet, hvorledes Sølvet faldt over for Guld gennem hele dette og efterfølgende Tidsrum, men der var sikkert ikke her Spørgsmaal om at betale Sølv med Guld. Vel var al den daarlige Smaamønt, der udmøntedes i Hansestæderne, hos de smaa tyske Møntherrer, af Kejseren, i Polen som Følge af den hærgende Krig med Sverige og i mange andre Nabolande, hvorfra den i Mængde i slidte Eksemplarer indsmugledes her i Landet, som vor fattige Nikkelmønt nu for Tiden til Sverige, delvis den oprindelige Aarsag til Sølvfordyrelsen, idet man selvfølgelig i daarlig Mønt maatte give en betydelig større Mængde for ½ ℛ eller 1 Mark Sølv end hidtil, da Prisen var sat i god Mønt. Nu skulde man ganske vist tro, at Prisen, naar Betaling bødes i gode fuldvægtige Speciedalere, hvoraf ca. 9 Stkr. indeholdt 1 Mark fint Sølv, maatte holdes inden for denne Pris med Fradrag i hvert Fald af Møntningsomkostninger, idet en møntet Mark fint Sølv paa Grund af Møntningen eller Mærkningen i Omløbet er mere værd end en usigneret og derfor ugaranteret Sølvbarre af samme Vægt. Men som allerede tidligere i dette Arbejde fremhævet forholdt det sig ikke saaledes. Købmanden, der var vant til at fordre langt mere for Sølvet i daarlig Mønt, udstrakte sin Fordring til i hvert Fald noget forhøjet Pris ogsaa til Betalingen i Dalere. Endvidere stilledes der i det 17. Aarh. trindt om i

Europa paa Grund af den større Omsætning end i det 16. Aarhundrede, da Rigsdalerfoden sattes, langt større Krav til Møntmængden i sidstnævnte Aarhundrede, saa meget mere som Anvisninger og Pengesedler endnu ikke havde vundet Indpas. Da der samtidig synes at have udviklet sig et noget større Luxusforbrug af Sølv[1]) kan det ikke undre, at Sølvprisen steg. For en Sølvsmed spillede det ikke nogen større Rolle, om han skulde smide 9 møntede Specier i Diglen for at erholde Sølv til sine Arbejder, i hvilke han ikke stak „Prøvesølv".

Hertil kom andre forskellige Omstændigheder. Bjergværkerne i Tyskland gav ikke længere saa stort et Sølvudbytte som forhen, Bjergværksfolkene fik højere Løn, og Adgangen til Sølvet i Gruberne blev efterhaanden vanskeligere og krævede dyrere Foranstaltninger[2]).

Sølvprisen havde andetsteds, nemlig i Tyskland, voldt store Vanskeligheder. I Aarevis stod Forhandlingerne paa mellem Kejser og Stænder, men førte ikke til noget Resultat. Fra nogle af Stænderne, særlig i Sydtyskland, blev der stillet Krav om Tilbagevenden til den gamle Rigsdalerfod, uden at dog nogen gjorde alvorlige Forsøg derpaa. Stænderne i Brandenburg havde ganske vist i 60-erne overtaget Udmøntningen fra Kurfyrsten for at slaa bedre Mønt, men opgivet det. De slog derimod Drittler og Sechstler., vistnok efter Kurfyrstens Anvisning. Der er Grund til at hæfte sig noget ved disse Mønter. Det var nemlig „eine durch ihre Gepräge und ihren Fusz ungewöhnliche und von den regulären Talersorten des Reichs abweichende „Landmünze"."[3]).

[1]) R. A. Indlæg til Kongebrev 1. Marts 1669 til Collegium Status: Commerce-Collegiets Memorial af 20. Febr. 1669: „können deshalben in erweg: und nachsuching aller misbrauch so ..... anitzo vorgehen dessen keine handgreifflichere Ursachen finden als den übergrossen luxum so heutiges tages an vielen orten in Silbergeschirr und wercken einreist und gebraucht wird".

[2]) W. Schwinkowski. Die Reichsmünzreformbestrebungen 1665—70 u. s. w. Stuttgart. 1916 p. 24, 38, 46.

[3]) l. c. p. 54, jfr. v. Schrøtter. Die Münzen Fr. W. d. Gr. etc.

Kurfyrst Friedrich Wilhelm havde været vor Forbundsfælle under Krigene med Karl Gustav, hans Tropper var kommet os til Undsætning. Det var ikke urimeligt om han kendte vore „Dritler" ɔ: Halvkroner og „Zweidritler" ɔ: Kroner eller 4 ℔ d.

70. Zweidrittel for Oldenburg, møntet i Glückstadt.

I hvert Fald brød han over tvært, opgav Forhandlingerne med Kejser og Rigsstænder og indgik den 27. August (6. Septbr.) 1667 med Kurfyrst Johan Georg II af Sachsen i det magdeburgske Kloster Zinna det berømte Forlig, der kom til at danne Udgangspunktet for Tysklands hele senere Møntudvikling.

Ved *Forliget i Zinna* enedes de 2 Kurfyrster om Indførelsen af en 10½ Thlrfod ad interim indtil Kejser og Rige kunde enes om en Møntreform. I Henhold hertil udmøntedes bl. a. ⅓ og senere ⅔ Thlr., 24 og 12 Stkr. paa Marken brutto til 12 Lod 8 Gren eller 12 Lod 3½ Gren. Dette stemmer forbavsende med den Hannibal Sehestedske 2 ℔ norsk 10½ Stkr. paa den 10¾ lødige Mark, Marken fin udbragt til $10^{18}/_{43}$ Daler[1]). I den Zinnaske Krone var 14,85 gr f. S., i den danske 14,964.

Schwinkowski[2]) skriver bl. a.: „Friedrich Wilhelm hatte aus dem bisherigen Scheitern seiner Münzpolitik ersehen müssen, dass für sein Geldwesen nicht nur innere Reorgani-

[1]) C. F. Evers: Mecklenburgische Münz-Verfassung I. Schwerin 1798 p. 102—6.

[2]) l. c. p. 76.

sation, sondern vor allem auch die Zustimmung der Nachbarn nötig war, und diese zu gewinnen war sein nächstes Ziel". Om han da valgte en Møntfod, der i Forvejen stemte godt overens med et almenkendt udenlandsk Forbilled[1]), vilde han kun have fulgt den citerede Bestræbelse og den

71—72. Svensk 2 /// fra Christine (1650) og 4 /// fra Carl X.

almindelige Grundregel for Datidens Møntpolitik: ikke at slaa saa god Mønt, at den straks forsvandt til Nabolandene, men holde sig nogenlunde paa Jævnfod med disse. Netop derfor gjaldt det ogsaa for Kurfyrsten, — der ret hurtigt saa, at den af ham inaugurerede Mønt ikke blot egnede sig

1) Axel Nielsen oplyser i „Sp., Kr., Kurant" p. 36, at de danske Kroner almindelig modtoges i Nordeuropa, p. 37, at de 1659—68 toges til Mønster for den svenske Udprægning i Bremen—Verden, og 1671—72 for „32 ß Stadtgeld" i Lybæk samt p. 47, at de danske Kroner og svenske Karoliner 1664 ikke differerede stort.

til en speciel „Landmønt for Sachsen og Brandenburg, men ogsaa var god for „Rigsmønt" — at faa Mønten indført saa vidt og bredt som muligt. Snart gik Braunschweig, Kurfalz, Mansfeld og en Mængde andre nordtyske Fyrster med. En ny Omsætningsmønt for hele Nordtyskland var skabt, der tilmed stemte nogenlunde med de nordiske Landes 4 og 2 Marks Mønt (Kroner og ½ Kroner), idet de

73. Brandenburgsk Drittel (1 ℔ lybsk, 2 ℔ dsk.)

74. Braunschweigsk Zweidrittel.

svenske 1664—73 holdt 14,44 og 7,22 gr mod de danskes 14,96 og 7,48 gr f. S.[1]).

De svenske var dog altsaa de ringeste, omend der ved Starten af de Hannibal Sehestedske 2 ℔ og 1 ℔ Stkr. netop blev draget Sammenligninger med de tilsvarende svenske,

[1]) K. A. Wallroth. Sveriges Mynt 1449—1917. Stockholm 1918 p. 94—95, jfr. p. 80—81, hvor 2 ℔ svensk i 1649—60 holdt 7, 8 gr og *da* altsaa var noget bedre end den norske.

der i 1649—60 var noget bedre: 7, 8 gr paa 2 ℔ sv. Det var altsaa et temmelig stort Omraade, paa hvilket der circulerede Mønter af en ret ensartet, efter den højere Sølvpris modereret Omsætningsmønt, der ikke kunde kaldes en slet og ret Skillemønt.

Er det muligt, at den nordiske Mønt har øvet Indflydelse paa Kurfyrst Friedr. Wilhelms Overvejelser, er det paa den anden Side ikke utænkeligt, at Forliget i Zinna og dets Udbredelse over Nordtyskland til dets med det danske Kongehus forbundne Fyrster har øvet Paavirkning her; man indkaldte den udenlandske Møntmester Andreas Timpff for at deltage i Overvejelserne. Han var næppe ukendt med Bevægelsen i Tyskland.

I det hele taget havde man jo nøje Rede paa Nabolandenes Mønt som Regel for at værge sig imod den. Naar man nu i Slutningen af Frederik III.s Regeringstid fik saa travlt med at tænke over Møntreformer, tror jeg det ikke saa meget skyldtes Trykket fra Smaamønten. Man kunde jo ordne sig med Opgæld. Det var efter mit Skøn Umuligheden af med de forhaandenværende Sølvpriser uden Tab, end sige med Fordel at mønte Specier, der dannede Hovedhjørnestenen under alle Overvejelserne. Lad være, at der skjulte sig en Del Hykleri under Raabet om det dyre Sølv, at man i nogen Grad gav Sølvprisen Skyld for den daarlige Mønt, man helst vilde slaa, og at der i Virkeligheden var noget ulogisk ved Talen om at maatte betale 1 ℔ Sølv med mer end 9 Specier, hvori den var indeholdt. Faktum er dog, at man ikke mere kunde eller vilde slaa Specier. Om Land og Folk gennem Handelsbalancen og Bestræbelserne for at udvide Eksporten kunde drage Sølv til Landet, er et helt andet Spørgsmaal, der næppe stod Møntherren klart eller som han i hvert Fald næppe regnede med under de vanskelige Tider efter de store Krige. Det var det samme Fænomen, der tvang Kurfyrst Fr. Wilhelm den Store til at opgive Rigsdalermøntfoden, som ogsaa gjorde sig gældende aldeles samtidigt her. Herom vidner ogsaa den flere Gange anførte Memorial til Kongen fra Commerce Collegiet: „Und zwar

für allem vernehmen wir, dass das Silber anitzo zu Holland und Hamburg so excessiven preises, dass die marck fein einem hiesigen Müntzmeister auf zehen Rthlr. kombt, ungeachtet in zehen Rthlr. mehr Silber als in Einer marck fein sich befindet, zu mahlen 10 Rthlr. halten eine Marck ein Loth und 14 grän fein und also im einkauf für eine marck, das ist 16 Loth fein, mussen 18 Loth minder 4 grän fein gezahlet werden, dahero dann erfolget, dass im denen benachbarten, eine theil Bergwercksreichen landen als Sachsen und Lüneburg keine Reichssorten mehr können geschlagen werden, Vielmehr nimbt man dadurch Ursach aller ortes schlechtere münzen einführen und sogar die Reichsthalere, obwohl wieder alle gute müntzordnung, in Tiegel zu werffen, und in schlechtere species zu verendern". Der kan ikke vel være nogen Tvivl om, at det netop er Zinna-Overenskomsten og Zweidritlerne saavelsom de i disse interesserede Hoved-Kontrahenter, Brandenburg Sachsen og senere Braunschweig-Lüneburg, af hvilke de sidste 2 havde Bjergværker, hvorpaa der tænkes, da Collegiet i 1669 afgav denne Betænkning.

Man kom til det Resultat at det var umuligt med Fordel at slaa Specier[1]) og lige saa umuligt at overhobe Landet med Kroner og 2 ß. Man gik da den Mellemvej at ophæve baade Specier og 2 ß og som det mindre Onde holde sig til Kroner.

Det er i Virkeligheden Resultatet af den Møntreform, der blev gennemført i 1671, og som findes skildret hos Axel Nielsen i hans citerede Værk. Forsaavidt der fastsættes Udmøntningsformler for Specier, er det efter mit Skøn kun Forsiringer. Herfor taler ogsaa den Omstændighed, at man beordrede Specien bedre slagen end den var slaaet i Norge i Aarene 1648—70: 25,28 gr f. S. mod 25,13 à 25,18 gr. Naar man betænker, i hvilket betydeligt Omfang disse Specier var udgaaet fra Mønten i Norge, og at denne Mønt var Hjørnepillen i hele Møntsystemet, ser det højst mistænkeligt

[1]) Axel Nielsen, Sp. Kr. Kurant p. 44.

ud, at man forbedrede den, naar Sølvprisen var stegen. Som af Axel Nielsen fremhævet, udmøntedes der kun faa Specier i Norge i de første Aar af Christian V. Regeringstid.

Der er flere Ting, som foruden det foran fremhævede tyder paa, at det virkelige Forhold var som anført. I 1669 fremkom for første Gang en norsk Krone af en Tegning[1]), som blev Norm for mange Aars Udmøntning, og som blev Indledningen til en lang Række af norske Kroner. Naar denne Prøvemønt fremkom netop 1669 samtidig med Commerce-Collegiets Memorial, kan der næppe herske Tvivl om, at man var klar over, at Fremtidens Mønt var Kronen.

Den 2. Juni 1670 tilskrev Christian V Statholderen i Norge, Ulrich Fr. Gyldenløve[2]): Voris naadigste Vilje og befahling er, *at ved Voris Mynt udi Christiania her efter ingen andre Sorter slaaes end hele og halffue slette daler*, huor af 11 hele og 22 halve skal veje en Mark og holde 10⅔

75. Guineisk Dukat.

Lod Sølv, saa at hver Mark fijn Sølv udbringes paa 11 Rdlr. 2 ß maatte helst ikke udmøntes, i hvert Fald ikke mere end 1000 Rdlr. quartaliter! Specier omtales ikke. Der var nu heller ikke længer Hensynet til Frederik III.s pengekære Dronning at tage. Hendes Annuum fra Mønten i Norge havde sikkert tynget i Vægtskaalen til Fordel for Specieudmøntningen. I fornævnte Memorial opgøres den fremtidige Udmøntning saaledes:

1. I København skulde kun Krügers Mønt opretholdes.

---

[1]) Jørg. Beskr. p. 99 Nr. 221 og ovenfor p. 202.

[2]) N. R. A. Kristiania Mønts Regnskab 1. Jan. 1670—1. Jan. 1671.

Han maatte slaa ca. 38.000 Rdlr. Croner og 850 Rdlr. Smaamønt aarlig.

2. I Glückstadt, hvor det afrikansk-guineiske Selskab havde til Huse og Guld derfor fremkom fra Guinea, skulde slaas Dukater samt Dütken og et Par Tusend Dlr. lybske ß (2 ß d.), de sidste Møntsorter for at bøde paa Omkostninger ved Dukatudmøntningen.

3. I Kristiania har vi efter Christian V Brev set, hvorledes den fremtidige Udmøntning blev tilrettelagt. Intetsteds taler man om Specier.

Hermed stemmer Commerce-Collegiets Memorial af 14. Febr. 1671[1]): „*Specierne* anlangende, som *med Tiden* her kunde udmyntis, da eftersom af Smaapenge befindes mere end overflødig ... og derimod den grofve Mynt og fornemlig Sølfpengene af Landet ... fordrefves, saa des Interesse ... reises vel til en 4 pro Cents Skade ... der forre vi tienligst eragter *alleniste at lade slaa hele og halfve Croner og enkende Markstöcker* ...“ Der er noget ligefrem komisk ved hele denne Sætning, der begynder med Specier, men ene og alligevel slutter med Kroner!

Jeg for min Del nærer derfor ingen Tvivl om, at „Reformen“ 1671 i Virkeligheden var *et dansk „Zinnaforlig“* og den endelige Gravskrift over Specien. I det første Decennium under Christian V udmøntedes ganske vist endnu nogle Specier, smukke Stykker, men disse og forøvrigt ogsaa Dukaterne maatte, som allerede Møntmester Caspar Herbach i 1665 udtalte[2]) *„mehr for en Raritet gjøris“* end betragtes som udmøntede for Omsætningens Skyld. I 1674 og 1692—94 gjordes Forsøg paa at rejse Specien, men forgæves[3]). Af og til sloges ogsaa senere ved festlige Lejligheder nogle Specier, næsten som en Slags Medailler. Med

---

[1]) J. Lundbæk. Statskollegiets Historie 1660—76. 2 Bind p. 593 ff.

[2]) R. A. Antegnelser til Møntens Regnskab 28. Nobr. 1663—25. November 1664.

[3]) Axel Nielsen. Sp. Kr. Kurant p. 53—54, 80, jfr. pp. 44, 67, 76, 82, 89, 91.

Afslutningen af Frederik III.s Regering ophørte den regelmæssige aarlige Udmøntning af Speciemønt. I Virkeligheden afløstes Speciemøntfod af Kronemøntfod, medens den ældre Bestand af Specier formindskedes fra Aar til Aar ved Indsmeltning. Speciedaleren var sikkert mindre at anse for en virkelig kurserende Mønt end for en Regningsenhed, en Bankodaler, der anvendes, iøvrigt sjældnere og sjældnere ved Laan og større Handler og betingede en Opgæld til Rigsdalerens nominelle Værdi 96 ß, idet den betragtedes som Udtryk for et vist Kvantum fint Sølv. Specien indgik som Mønt til en aarhundredlang Søvn og Hvile.

4. August 1923.

76. Specie fra Chr. V.s Tid.

AFBILDEDE MØNTER.

1. 8 ß fra Frederik II.s Tid ..... p. 11
2. ¼ Portugaløser fra Haderslev, slagen af Pultz og Metzner ..... - 14
3. Ungarsk Gylden fra Haderslev ..... - 14
4. Prinsens Daler 1590 ..... - 21
5. N. Schwabes Kroningsspecie 1596 ..... - 21
6. Sammes Bryllupsspecie 1597 ..... - 22
7. H. Flemmings Løvedaler 1608, slaaet i Helsingør ..... - 23
8—9. Sammes Breddalere ca. 1608—9, slagne samme-steds ..... - 25
10. Ældre engelsk Skibs- eller Rosenobel fra Edwardernes Tid ..... - 28
11. Dansk Sovereign 1608, slaaet af Flemming i Helsingør ..... - 28
12. Schwabes Prøvemønt af Guld, formentlig efter engelsk Forbillede ..... - 28
13. Engelsk Sovereign fra Jacob I ..... - 28
14. Prøvemønt af Guld; Forsidestemplet tillige benyttet til et Markstykke fra 1606 ..... - 29
15. Prøvemønt af Guld; Forsidestemplet til Schwabes 8 ß 1606—8 ..... - 29
16. N. Schwabe: Dansk Guldridder (Rosenobel) fra Kalmarkrigen ..... - 31
17. Dansk Guldkrone af J. Post ..... - 35
18. N. Schwabes Dansk Piaster for Dansk Ostindien 1624 - 46
19. Dansk Specietyp af N. Schwabe ..... - 50
20. P. Grüners ¼ Portugaløser 1629 ..... - 56
21—24. 4 Stkr. 6 ß d. (Dütken) 1627—29 ..... - 61
25. Mathias Clausens Rosenobel 1629, slaaet paa Borgerskabets Mønt i København ..... - 62
26. H. Köhlers 20 ß Prøvemønt ..... - 88
27. Sammes 2 ß; „ulfeldtsk Hebræer" ..... - 88
28. Sammes Specie 1646 ..... - 90
29. Hebræer Dobbel Dukat 1644 ..... - 91
30. Brilledukat af norsk Guld 1647 ..... - 93
31. Belejringskrone til Minde om Stormen paa København - 121

32—33. Hans zum Busch: Specie 1649 og Krone 1651, slagne paa Köhlers Mønt i København ..... p. 123
34. Dobbel Dukat af Guineisk Guld, 1657 ..... - 124
35. Jeremias Herclus: Specie 1655, slaaet hos Köhler... - 124
36. Caspar Herbachs (Kunstkaspers) Specie 1664..... - 129
37. Dobbel Dukat af Gotfred Krüger..... - 130
38. Souverænitetsdukat ..... - 131
39. Dobbel Dukat 1663 af J. Stichmann..... - 132
40—41. Luxusmønt (Dobbeldukater) fra Christian V.s Tid ..... - 141
42. F. C. Herbachs Specie 1667..... - 142
43. G. Krügers Specie 1667..... - 143
44—45. Kronetyper af G. Krüger..... - 145
46. G. Krüger: ½ Pragtspecie fra Frederik III.s Tid..... - 149
47—48. Anders Pedersens Norske Specietyper..... - 161
49. P. og F. Grüners Norske 2 ℔ Typ..... - 183
50. Engelsk Crown fra Jacob I.s Tid..... - 189
51. Norsk Dukat 1665..... - 192
52. F. Grüner: Norsk Specietyp..... - 193
53. Norsk 2 ß Typ..... - 199
54. — 4 ℔ 1669 ..... - 202
55. Norsk Specie 1670 af F. Grüner..... - 205
56. — Dobbeltspecie 1671 af samme..... - 206
57. Dionis Glückstadtspecie 1623..... - 207
58. Glückstadtspecie 1624 ..... - 217
59. Simon Timpffs Specie 1641..... - 219
60. Sammes VIII ß lybsk 1641..... - 222
61. Sammes 8 ß lybsk 1642..... - 223
62. Jacob Schwiegers III ß lybsk 1644..... - 235
63—64. Sammes Dukat 1646 og ½ Specie 1645..... - 240
65. Sammes 4 ℔ Typ under Svenskekrigen 1659—60..... - 247
66. Johan Wolterecks Dukat fra Glückstadt 1666..... - 252
67. Sammes Specie 1664..... - 256
68. Groschen fra Wolfenbüttel..... - 262
69. Dansk-ostindisk (Tranquebar-) Kompagnis Specie, slagen i København..... - 263
70. Zweidrittel for Oldenburg, møntet i Glückstadt..... - 296
71—72. Svensk 2 ℔ fra Christine (1650) og 4 ℔ fra Carl X (1664)..... - 297
73. Brandenburgsk Drittel (1 ℔ l. = 2 ℔ d. = ⅓ Sp.)... - 298
74. Braunschweigsk Zweidrittel..... - 298
75. Guineisk Dukat fra Christian V.s Tid..... - 301
76. Specie fra samme Konge..... - 303

REGISTER

A.

Aabent Brev $^{27}/_{8}$ 1635 66
— $^{10}/_{8}$ 1650 105
— $^{15}/_{10}$ og $^{24}/_{10}$ 1651 106
Afgifters Beregning 29, 34
Africanske Compagni 252, 302
Ahlefeldt, Baltzer v. 27
— , Fr. Statholder 251, 255
Akershus Len 8
Albertsdaler 102
Altona 23, 207
Ancken, Wibolt v. Borgmester 40
Andersen, Laurits Renteskriver 201
— Niels, Møntersvend 126
— Sofus 53
Anna Marck, Grevinde, Abbedisse i Thorn 219
Arendal 92
Aufgelt 271
August, Hertug af Lauenburg 219

B.

Bahrfeldt, Max v. Dr. n. Forf. 117, 219
Barth, Johannes, Oberbergmester, Bergamtskriver og Wardein 194, 197, 200—2
Bartholomæus, Christoffer, Smedemester 126
Bedrageri ved de kbhvnske Møntsteder 141 ff
Befaling $^{0}/_{2}$ 1658 om fri Udmøntning 122
Belejringen af København 121
— - Glückstadt 214
Belejringskrone 121
Belov, Henrik, Rigsraad 13
Benedictio domini divites facit 93, 154
Bergen 282
Bergknabers Løn 196
Berntsen, Arent Forf. 280
Bestalling $^{14}/_{9}$ 1593 20
Beuerwitz, Hans, Møntersvend 126
Beutzenburg 210
Bielke, Jens, Kansler 151, 159
Biener, Samuel, Revisor 199, 201, 205
Bjergværker 190, 295

Blanc, M. le f. n. Forf. 70
Blum, Joan, Stempelskærer 125
Boisen, Lorents, Møntskriver og Byfoged 177, 186
Boldhuset 128
Borch, Heinrich, Borger i Glückstadt 242
Bornemann, Philip Julius Kancellisekretær i Glückstadt 231
Borsdorff, Thomis, Stempelskærer 53
Boumand, Frands, Smedemester 86
Boyssen, Ketell Skipper 188
Brabantsk Krone 68
Bracteat-β 78
Bragenes, Møntsted 162
Brahe, Peder, til Krogholm 22
— Sten, Rigsraad 12
Brahm, Johan, Borger i København 54
Brandenburg 298
Brandsølv 153, 159
Bratsberg Len 92
Braunschweig, Kredsdag 18, 40
— 298
Bredda, Adam v. Contrafeyer 163
Bremen 18
Bremer, Joh. Otto, Oberst, Kommandant i Crempe 247
Bricka, C. F. hist. Forf. 62
Brilledukater 92—93
Brockdorff, Ditlev 283
Brodtkorb, Tobias, Møntskriver 173, 176, 177
Brok, Eske, Rigsraad. Dagbog 274
Brucksilber 51
Bruhn, Landfoged i Ditmarsken 254
Bruhn, Jobst, Kredswardein 227
Bryllupsspecie 1597 22
Brüning, Steffen, Generalwardein 18
Brünnich, M. Th. Forf. 150 ff
Buchenau, H. t. n. Forf. 9
Buerløff i Skaane 235
Busch, Hans zum, Stempelskærer 84, 123—25
Buxtehude, Møntsted 18
Bülche, Ditlev Berghauptmand 192—93, 196—97, 200—2
Büllich, Peter, Kammerraad 196
B. Z. Møntmestermærke 52

C.

Christian II Klippinge 105
— III 16
— IV se Indholdsfortegnelsen og særligt 11, 229
— - Bryllup 1597 22
— - Kroning 14, 21
— - Død 181
Christian (V) udvalgt Prins, Bryllup 75
— Ludvig, Hert. af Braunschweig-Lüneburg 224, 227
— Hertug af Meklenburg-Schwerin 248
— Albrecht, Hertug af Sl.-Holst.-Gottorp 135—6, 248—9, 252, 254
Clausen, Mathias, Møntmester 32, 51, 53 ff, 60, 62
Clüver, Peter Wardein 236
Constitution for Sl.-Holst. af 16/9 1609 24
Corona danica 32
Crempe 38
— r Marsch 258
Croner 67
Crone-Skrot 87
Cuhmann, Magnus Møntskriver 126

D.

Daa, Claus, Rigsraad 74
Dalerens Skillingstal 23
Daler in specie 269
Dalum Kloster 152

Dansk Guldridder 31
— Krone 102
„Dansk" Mønt 268
Dansk Rosenobel 31
Deichmann, Cancelliraad, Forfatter 150—52, 181
Delmenhorst 16, 259
Dengaer (Dengi) 36
Denninger 35, 43
Dionis, Albert, Møntmester 35—40, 61—62, 86, 207, 210, 214 ff, 218, 220, 254
Ditmarsken 34, 37, 258
Dobb. guineisk Dukat 124
— Guldkrone 55, 79, 100
— ß lybsk 24
— Specie norsk 179, 206
Dorothea, Dronning 16
Drammen 162
Dreber, Georg fra Kønigsberg, Wardein 220—1, 226, 230
Dreierkammeret 75
Drittel 298
Dukat 55, 65, 67—8, (Hebræer) 91, 93—5, 100, 102, □ 110—2, 114, 120, 122, 130, 133, 190—1, 218, 221, 240, 251—2
— Dobb. 94, □ 110, 112, 133
— Tredobb. □ 110, 112
— Fir — - 110, 112
— Fem — - 110, 112
— Halv 94
— Kvart 94
Dütken 61, 63, 208, 209, 218, 221, 236, 240, 256

E.

Ebbesen, Niels, Møntskriver 154, 162
Eberstein, Feldtmarskal 250
Edikt, Sl.-Holst. 9/11 1608 23
— — 16/9 1609 23
Ejderstedt 37, 40, 44
Ekernførde 44
Elsebe Pedersdatter, Borgmester Laurits Hansens 154
Engelot 67—8
Engelske Sølvkroner 177, 188—9
England 69, 177
Enkelte Guldkroner 55
Enkende Daler 269
En Mark 94—5, (nedsat til 14 ß) 103, 178, 211, 270, norsk 183—5, 190, 204
En Skilling 64, 77, 79, 94—5, 110—11, 114, 118 ff, 130, 133, 136, 145, 147—8, 171, 178, norsk 172—3, 181, 185, 190, 204, 271
Ernst, Hertug af Holstein-Schauenburg 24
Evers, C. F. t. n. Forf. 248

F.

Falske Dalere i Sundtoldkisten 73
— grove ℔ 33
— Mønter 253
Fine norske Specier 153 ff, 155, 156 ff
— — — Opvexling 158—9
Firdobb. norske Specier 179, 184—5, 187
Fire ℔ 116 ff, 132—4, 203—4
— Glückstadt 246—7
— norsk 183—4, 202
Fire og tyve ß 45, □ 110—1
— ß, 45, 64, 77, 79, 90, 94—5, 102, nedsatte til 2 ß 103, 130, 145, 147, 271
— - norsk 165, 172—3
Flamsk Nobel 67—8
Fleischer, Paul, Smed 53
Flensborg 248, 255, 258
Forbud 29/7 1609 mod Smaamønt i Hansestæder og Meklenburg 24
— 16/11 1663 og 8/3 1664 mod

Udførsel af Guld og Sølv 66, 129
Forbud mod payement 73
— - Indførsel af Smaamønt 137—9
— - Udmøntning af 2 og 1 ß, 136—7
— - Smaamønt i Glückstadt 255
Forholdstal ml. Guld og Sølv 66, 68 ff
Forordning 26/6 1572 268
— 12/5 1602 23
— 3/2 1609 23
— 2/3 1622 40
— 16/8 — 43
— 4/5 1625 44, 48
— 6/8 — (Gottorp) 45
— 22/12 1627 50
— 10/10 1629 64, 277
— 14/4, 21/6, 13/7 1630 om Nedsættelse af 3 ß l. 215
— 1/10 1638 66
— 8/6 1639 om Guldmønt 67
— 20/6 — - — for Norge 67
— 10/7 1639 - — for Hertugdømmerne 67
— 16/12 1639 og 18/5 1640 om Guldmønts Nedsættelse 71—73
— 10/12 1647 om Opsættelse af Specie 100
— 21/3 1648 om Nedsættelse af Guld- og Sølvmønt 101—2
— 2/1 1658 om Forhøjelse af Dukater 120
— 26/7 1658 om Opgæld i Bergen 282
— 29/3 1667 om Nedsættelse af fremmed Mønt 139
Forordning 1/5 1683 271
— 10/1 1698 271
Forslag til 2 og 1 ℔ norsk 182 ff
Frankrig 69 f
Franske Croner 67—8, 100—102, 188
— Pistoler 100
Fraustadt 143
Frederik I Haandfæstning 105
— II 268
— III se Indholdsfortegnelsen
— - Haandfæstnings Best. om Mønten 104 ff
— - Kroning 109 ff
— - Hylding i Norge 115, 181
— - og Dronningen 193
— - Ærkebisp af Bremen 263
— Wilh., Kurfyrst af Brandenburg 206, 299
— Ulrik, Hertug af Braunschweig-Lüneburg 262
— III Hertug af Sl.-Holst. Gottorp 41, 209
Frederiksborg, Mønten 43, 58
Friedrichstadt 240
Friis, Chr. Rigsraad 74, 282
Frisisk Ridder 68
Fri Udmøntning under Krigen 1658—60 120
Fürstengroschen 207
Först, Mathias, Stempelskærer 125

G.

Gaarman, Jacob, Slotsskriver 175, 192
Gabel, Christoffer 282—3
Gamle Dalere 269
Gardelegen, Kredsdag 24—27, 29
„Gemehne" Mønt 282

Genant i Varer 279
Gersdorff, Joachim, Rigshofmester 195
Glücksburg i Glückstadt 67
Glückstadt 6, 35, 38—9, 43, 61—2, se iøvrigt Indholdsfortegnelsen
Glødehager som Møntmærke 256
„God" ℔ og ß 268
Goslar 227
Gottorpske 8 ß 73
Graven, Peter Møntmester 78, 80
Grisbæk, Niels Hansen, Købmand i Ribe 269, 276, 279
Groote Nederlandsche gouden rejder 31
Grove ℔ 11, 211 ff
Grüner, Fr. Møntmester 114 ff, 185, 188, 189, 194—5, 197
— Peter, Møntmester 52, 73, 80, 92, 167, 169, 175, 177, 185 (Død)
Guld 66 ff
Gulden, Poul, Møntmester 20
Gulderts 92
Guldgylden 49—50, 66—8, 100, 102, 211
Guldkroner 55, 57, 66, 68, 100, 120, 130
Guldkæder 26
— mønt 103
— — Forhøjelse 66 ff
— — Nedsættelse 71 ff
— — værk i Haderslev 13 ff
— ridder 31, 51
— tikrone 285
Gylden 14, 55, 57
Gyldenløve, Ulrik Fr. 194, 202, 301
Gyrvhild Fadersdatters Specie 21
Gøe, Christoffer 92

H.

Haderslev 18, 255
— Møntsted 13 ff
Halv Dukat □ 112
Halv Krone 111
— Ridder 100
— Specie norsk 163, 179, 184—5, 187
Hamburg 17 ff, 38, 238, 241, 280
— Klage over Timpffs Mønt 222 ff
— Kursnotering 7
— Nedsættelse af Hebræermønt 96
— Portugaløser 17
Hanreismønt 262
Hansen, Jørgen, Møntskriver 84—5, 126
— Laurids, Møntskriver 153, 157
— Niels, Møntskriver og Laugmand 162, 166, 173
Hansestæder 24, 40, 62, 253
Harburg 219
Hardt, Richert von der, Møntmester i Lübeck 224, 227
Harwich, Jørgen Smedemester 126
Hassius, Hendrich Sigmundt Wardein 194
Hebel, Michael, Wardein Itzehoe 220
Hebræerdukater 91
— marker og 2 ℔ 87 ff, 96, 174, 236, 239, 284
Heimbach, W. Maler 128
Hempel, Hans Proberer 82, 173, 194
Henrik Julius af Braunschweig-Lüneburg 19
Henrik, Ærkebisp af Bremen 18
— Rammel 12—13
Henricusnobel 67—8
Herbach, Caspar Møntmester 92, 127 ff
— Christian Proberer i Norge 186
— Frederik Caspar Møntmester 129, 136, 141 ff, 145—6

Herclus, Jeremias, Stempelskærer 124—6
Herman, Christoffer Friderich, Wardein ved Kongsberg Sølvværk 92, 163
— Christoph Heindrich, Wardein 224
Herredag i København 67
Hertugdømmerne 12, 20 ff, 23, 27 ff, 63, 65, 135 se iøvrigt Glückstadt
Heydenreich, Justus, Draconi Søn 254
Hicke, Joachim, Hestehandler i Hamburg 254
— Johan 254
Hildebrandt, Georg, Smedemester 126
— Jørgen, Møntersvend 220
Holland 66 ff, 69
— sk Ridder 68
— - Specie, Korn og Skrot 89
Holmboe, C. A. n. Forf. 9
Holsten-Gottorp 14, 19, 23, 208 se Glückstadt
Hondorff, Stehn 282
Husum 24, 43
Hvid 55, 57, 77—8, 106 ff, 111
Hvid-Syen 122, 148
Høckell, Gerdt Møntersvend 116
Høg, Just 74

I.

Indsmeltning 58
Italien 69
Itzehoe 255

J.

Jacob I af England 31
Jacobus (gml. og ny) 68, 100, 102
Jessen, Peter, Møntskriver 186, 192—3, 195—6, 201
Joachim Friedrich, Administrator af Ærkestiftet Magdeburg 19
Joachimsdaler 8
Jochim, Mønterdreng 53
Johan Adolph, Hertug af Sl.-Holst. Gottorp 14, 19, 20, 22, 24, 27, 29, 34
Johan Georg, Kurfyrst af Sachsen 296
Juel, Jens, Statholder i Norge 151, 159
— Ove Statholder i Norge 194
Julius, Hertug af Braunschweig—Lüneburg 17
Justus Jehova Judex 85, 174
Jäger, Claus, Mønterdreng 53
— Erik, Wardein 159, 162, 166, 173
Jørgensen, C. T. n. Forf. 14, 15, 174, 178, 189—90

K.

Kaas, Mogens, Rigsraad 71
Kalmarkrigen 31
Kas 262
Kellinghausen 258
Kellner, Hans, Stempelskærer i Glückstadt 254
Kieler Omslag 26—7, 283
Kipper og Wippertid 40, 69—70
Klager over Smaamønt 252
Kløverblad som Møntmærke 149, 177—8
Knoph, H. S. Møntinspektør 185, 189—90
Kobber Søsling og Hvid 106 ff, 111
Kolbou, Jacob, Møntersvend 126
Kongeloven 125
Kongsberg 50, 150 ff, 200 ff, se i det hele Kristiania Mønt
Kontrakter om Pengeydelser 30
Kopfstücken 260
Krabbe, Gregers, Statholder i Norge 186, 188

Kragerø 92
Kredsdag i Nedersachsen 17
— afsked — 25/11 1609 24
Krempe 254
Krigsmønt i Norge 175
Kristiania Mønt, se Indholdsfortegnelsen.
Krogholm 22
Kroneguld 26
Kroner 11, 32, 35, 44, 66, fine 109, 111, fine 113, 145, 147, 270
Kroningsspecie 1596 15, 21
Krussade 68
Krüger, Gotfrid, Møntmester 129 ff, 136, 142 f, 145—6
Kræmmerhuse med Smaamønt som Omsætningsmiddel 148
Krøger, Amtmand i Pinneberg 259
Kurfalz 298
Kvart „Christine" 118
— Specie norsk 163, 184—7
Købeevne 7, 291 ff
København, Herredag 1622 43, 67
— Mønt, se Indholdsfortegn.
Købesølv (Norge) 188, 190
Køhler, Hendrich, Møntmester 84 ff, 88—89, 106, 116, 118, 120—22, 124

L.

Laffert, Andreas Kredswardein 227
Landgeld 235, 260
Landkommissariernes Besværing over Mønten 97 ff, 222
Lange, Chr. n. Forf. 14, 19
Lange, Niels, Generalkrigskommissær 175
Lassen, Jens, Renteskriver 126
Lauridsen, Poul, Bergskriver 153
Laursen, Matz, Møntersvend 116
Lauritzen, Mads — 126
Lente, Theodor, Rentemester 115, 195
Lentz, Cancellisekretær i Glückstadt 257
Lichtenberg 92
„Liden" Mønt 130 ff
„Lille" Mark 268
Lindenov, Hans, Rigsraad 74
Lübeck 224, 227, 241
Lybsk Mønt 268
Lykkepøs 212
Lüneburg 17, 143
Lyngby 128, 141 f, 149
Lüttichau, Hans Siegfriedt, Oberberghauptmand 82, 168, 181
Lør, Henning, Møntersvend 126
Løvedaler 1608 23

M.

Magdalene Sibylla, Prinsesse 75
Mandat 12/8 1629 om Neds. af fremmed Mønt 214
— 13/7 1630 65
— 23/3 1669 mod Smaamønt 257
Mansfeld 298
Marck, Anna, Grevinde, Abbedisse i Thorn 219
Mark, cølnsk 9—10
— grove 11
— Stkr. 45, 58, 66, 102, 236, 289 se ogsaa En Mark.
— og Kronemønt 267
Meden, Martin von der 220
Meklenburg 24
Meldorf 254
Mette Tettes (falsk Mønt) 33
Metzergylden 102
Metzner, Andreas, Møntmester 12 ff, 17 ff
Michelsen, Jacob, Borgmester i København 54
Missive 10/2 1652 om Tilbagekaldelse af Kobb. Søsling og Hvid 108
Moneta provincialis 222

Munk, Kristiern, Lensmand 8
Müller, Hendrich Rentemester 201, 282
Møller, Martin, Købmand i Hamburg 254
Møntede Daler 269
Mønt paa Københavns Slot 82 ff
— ved Boldhuset 128
— Flytning fra Slottet til Købmagergade 126
— Flytning til Bragenes 162
Møntfortjeneste 1644—48 97, 173
— huset i Kristiania 197
— inspektion 1630 64
— ordinans 25/5 1644, Norge 175
— ordning 1/8 1594 20
— — 25/6 1602 22
— — 15/11 1628 51
— — 21/1 1630 74, 80
— — 26/7 1631 78, 80
— — 25/2 1643, Norge 171
— — 22/3 1671 141, 204
Mønt „som før gik" 268 ff
— „som nu gaar" 268 ff

N.

Nedernæs Len 92
Nedersachsen 17—18
— Kredsafsked 28/5 1601 22
Nedsættelse af fremmed Mønt 138
— - Kroner 248
— - Sletdaler 135
Neldebladspenge 58
Neumann, Salomon, Møntersvend 126
Nielsen, Axel, økon. Forf. 5, 7, 9, 47, 204, 268, 272, 281—2, 285, 300—1
— Hans, Bergskriver 166
Norsk Gulderts 92
— Møntning af Specier i København 81
— Ort 163
Norsk Smaamønt 165
— Specier 151—2, 157, 163
— 2 og 1 ℔ 115, se 2 og 1 ℔
Numedal 150
Nutidskroner 285

O.

Odense, Møde af Rigsraad 1629 49, 59
Oldenburg 16, 259
Omsætningsfinvægt 289
Opgæld 6—7, 47—48, 103, 213
— 264 ff, se Indholdsfortegn.
— paa Kroner 283—84
— - Smaamønt 283—84
Opmaal 271 f
Oppenge 6—7, 271 ff
Ordre af 14/1 1648 om Forringelse
— af 2 ß 101
— - 9/5 1651 108
— - 13/4 1652 om Sletdaler 117
— - 2/8 1657 - — , 2 ℔ og 2 ß Stkr. 122
— - 21/4 1664 om Salg af Guld og Sølv i Glückstadt 251
Ortspecier, norsk 163
Otte ß, 45, 64, 66, 77, 79, □ 110—1 norsk 165, 171—3, 178, 184—5, 190, lybsk 221 ff
Ottendedel Specie, norsk 184—7
Ottesen, Tage Tot, Rigsraad 72

P.

Parsberg, Manderup Rigsraad 13
Participanter i Kongsberg Sølvværk 151
Patent 14/4 1630 63, 65
Pedersen, Anders, Guldsmed og Møntmester 151, 157, 166 ff
— Peder, Møntskriver 53, 76, 81, 150

Pentz, K. Grev, Statholder 218 ff, 226 ff, 229, 333 ff
Pest i Kristiania 162
— - København 126
Piaster 1624 46
Pinneberg, Grevskab 24, 253, 255, 258
Pistolet, dobb. og enkelt, Pistol 65, 100, 102
Pommern 144
Portugaløser 14, 55, 56, 68, 102
Posen 143
Post, Johan, Møntmester 116
Povlsen, Povl, Møntskriver 77
Prehn, Jacob, Foged 254
Preus (z) Georg Wardein 84, 101, 106, 114, 126
Prinsens Daler 1590 15, 21
Profit af Mønten 113 ff, 205—6
Poggenborg, Tolder 283
Puls, Matz, Møntmester 12 ff, 18, 20, 22
Pundpenge 58

R.

Rammel, Henrik, Rigsraad 12—13
Rantzau, Chr. Grev, Præsident i Statskollegiet, Statholder 134, 246
— Ditlef 39, 220
— Frans, Statholder 54, 73—4, 157, 164
— Gert, Statholder i Hertugdømmerne 23—24, 39, 209
— Marquardt 220
Ratzeburg 219
R. D. Møntmestermærke 61 ff
Reces 1540 268
Regeringsraadet under Chr. IV Mindreaarighed 12 ff
Regna firmat pietas 162
Regnskabslen 8
Reich, David Skolemester 126
Rendsborg 255
Rescript $^{9}/_{8}$ 1651 om Kobber Søsling og Hvid 106
Rhingreven 50
Rhinsk Gylden 55, 57, 79
Ridder, dobb. 102
Rigsdaler, Rixdaler 102, 108, 122, 130
Rigsdalers Finvægt uden Opgæld 270—71
Rigsdaler i Mønt 100, 289, 292
— in specie 289, 292
Rigsmark, Glückstadt 211, 213—4
Rigsort 108
Rigsraadet 12, 59
Rixpenge 269
Rosenborg Laboratorium 92
Rosenobel, dansk 31, 62
Rosenobler 50, 51, 55—6, 60, 65, 67—8, 100, 102
Rostock 143, 248
Rotgylden Erts 92
Rusølv 175
Rytterpenge 43—44, 58, 207

S.

Sachsen 298
Sander, Hans, Møntersvend 126
Sandsvær 153
Scharling, W. økon. Forf. 20
Schauenburg 23—24
Schive, C. J. n. Forf. 9
Schiørt, Hans, Oberst, Kommandant paa Akershus 202
Schou, H. H. n. Forf. 17, 239
Schreckenbergere 207
Schuldt, Heinrich, Borgmester, Wardein 220
Schultze, Heinrich, Wardein 38

Schwabe, Nikolaj, Møntmester 21—22, 32, 51—53, 62, 116, 150
Schwabes Enke, Magdalene Mogensdatter 53
Schwach, C. N. n. Forf. 16
Schwertfeger, Johan, Zahl-Commissarius 247, 258
Schwieger, Jacob, Møntmester 229, 233, 235 ff, 241, 243—4, 251
Schwinkowski, W. Dr. n. Forf. 9, 36, 223, 239, 296
Schørt, Hans Jacob 125
Sechsling, lybsk 218, 221, 240
Seefeld, Jacob Rigsraad 13
Seglmedaillon af J. Herclus 125
Seks /3 45, 50—51, 55, 57, 60—61, 65, 80, 271
— Nedsættelse 65
Seksten /3 □ 110—11, norsk 175, 181, 184, 204
Sehested, Chr. Thommesen 99
— , Hannibal, Statholder i Norge 82, 87, 115, 118, 166 ff, 170, 179, 183
Shaw, W. A. eng. n. Forf. 70
Skillingstallet 8, 23—24, 40
Skotland 31
Sletdaler 108, 116 ff, 122, 130, 183, 203, 269, 289
— mark 268
Smaamønt 165, 267
— Forringelse 22 ff
Soldateruroligheder i Glückstadt og Krempe 249—50, 257—8
Solms, Philip Reinhard af, 261
— Thalere 52
Sofie Amalie, Fr. III.s Dronning 191—94
Sophia, Fr. II.s Dronning 12 ff
Span, Sebastian, Oberbergamtsforvalter 194
Spanske Dukater 67—68
Speciebeløb, norsk 164
— mangel 59
Speciemønt 49—50, 55, 57, 65, 77, 88, 94, 123—4, 133—4, 147, 157 ff, 163, norsk 172—3, 178 ff, 184 ff, 190, 192, 204 ff, 218, 221, 236, 240, 251, 266, 270
— norsk, efter hollandske Specier 179—80
— udmøntning i København 149
Stapel, Franz Dr. jur. 233
Statskollegiet 134
Steinburg 27
Stensen (Steno) Niels 126—7
Stichmann, Anna 128
— , Johan, Guldsmed og Møntmester 127
Stoer, Jacob, Møntwardein i Hamburg 224
Stollius, Jacob, Guvernementssekretær i Glückstadt 243
„Stor" Mark 268
Stuck v. Achten 65, 102, 106, 175, 188, 278
Strand, By i Hertugdømmerne 34
Studehandel 49
Stændermøde i Odense 49
— 1648 105
Stændersølv i Norge 175
Sundtolden 272, 274, 276 ff
Svenske ½ Kroner 181
— krigen 1643—45 82 ff
— — se iøvrigt Indholdsfortegnelse
— Sletdalere 58, 298
Sveriges Kongetitel 16
Sølvføreren 196
— kammeret 75
— pris 139 ff, 294
Sønnichsen, Boye, Norge 188
Søsling 77, 79, 106 ff, 111, 147

T.

Tancker, Martin Kammerraad 239
Tetenbüll 33

Tette Jansen, Falskmøntner 33
Timpfe, Andreas Møntmester 143 ff, 261
Timpff, Peter, Møntmester 263
— , Samuel — 210
— , Simon, d. ældre, — 219
— , — d. yngre — 218 ff, 236, 251
— , — — hans Afskedigelse $^{17}/_{10}$ 1643, 228
Ti ß lybsk 211 ff
Toldboden i Oslo, Møntsted 152
Tolv ß 45, 66
To ℔, 94—5, 102, til 28 ß 103, 132, 133—4, 147, 175, 178, 181 ff, 190, 203—4, 270
Toppen (Opmaal) 272
Torstenson, Lennart 82, 232
To ß, 55, 57, 64, 77, 79, 90, 94—5, 110 ff, 118 ff, 122, 130, 133 ff, 145 ff, 165, 171 ff, 178, 181, 185, 190, 199 ff, 271
To Specie, norsk 184—5, 187
Trankebar 262
Trediveaarskrigen 49, 69, se Tyskekrigen under Indholdsfortegnelsen.
Tre-Specie, norsk 185, 187
Tre ß lybsk 221, se 6 ß
Troels-Lund, hist. Forf. 12 ff
Trolle, Niels Statholder i Norge 188
Tronskiftet 1670 202 ff
„Tutter" med Smaamønt 148
Tyskland og Tyskekrigen 69, se iøvrigt Indholdsfortegnelsen.
Tyve ß, 88, 96, 211, 213
— Prøvemønt 86
„Tøcke" Daler 269

U.

Udenlandsk Smaamønt 64
Udmøntningsbeløb 57, 79, 112, 133, 145, 155, 178, 185, 190, 204, 221, 266—67
Udmøntningsforhold 55, 77, 94, 111, 132, 147, 155, 163—4, 172, 184, 187, 203, 213, 221
Udvalgte Prins Christian (V), 233
Ulfeldt, Corfits 82 ff, 101, 110, 199
— , Kristoffer, Rigsraad 72
Ulfeldtske Hebræere 85 ff, 174 ff, 181
— Dukat 65—68
Ungarsk Guld 26
— Gylden 14
Urne, Christoffer, Rigsraad 71, 92, 150, 159—62, 165
— , Eyler 159

W.

Wacken i Holsten 254
Valkemøllen i Lyngby 141
Wallroth, K. A., sv. n. Forf. 298
Valsemøllen i Lyngby 142
Valse som Møntmærke 149
Valvation 65—66
Vandmøllen i Lyngby 142
Vejning af norsk Mønt 9, 164, 179, 185, 187
Wichboldt, Chr. E. Borgmester, Wardein 220
Vide mira domi 92
Wilhelm, Hertug af Braunschweig-Lüneburg 219
Wilster Marsch 258
Vind, Jørgen Rentemester 50
Winsertaarnet i Hamburg 17
Vinternattens Kvartal 163
Witt, Johan, Møntskriver 126
Witte, Hans, Wardein 251, 254
Woldenbergh, Peter Borger i Glückstadt 242
Wolfenbüttel 52, 261

Woltereck, Johan, Møntmester 251 ff
Worm, Niels, Kaptajn 163
Voss, Hans, Smedemester 86, 126
Vørde, Møntsted 263

Z.

Zahlthaler 269
Zinna-Forlig 296 ff
Zweidrittel 280, 298
Zwirner, Balthazar, Møntmester 52

Ø.

Øksensalg til Hamburg 260
Østerdalen 163